



LUND UNIVERSITY

Ungdomar i tvångsvård

Råbyundersökning 94. "Det var egentligen inget dåligt syfte: att skydda mig från samhället och samhället från mig"

Levin, Claes

1997

Document Version:
Förlagets slutgiltiga version

[Link to publication](#)

Citation for published version (APA):

Levin, C. (1997). *Ungdomar i tvångsvård: Råbyundersökning 94. "Det var egentligen inget dåligt syfte: att skydda mig från samhället och samhället från mig"*. (Meddelanden från Socialhögskolan; Vol. 1997, Nr. 9), (Research Reports in Social Work; Vol. 1997, Nr. 9). Socialhögskolan, Lunds universitet.

Total number of authors:

1

General rights

Unless other specific re-use rights are stated the following general rights apply:

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal

Read more about Creative commons licenses: <https://creativecommons.org/licenses/>

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

LUND UNIVERSITY

PO Box 117
221 00 Lund
+46 46-222 00 00

MEDELANDEN FRÅN SOCIALHÖG- SKOLAN

UNGDOMAR I TVÅNGSVÅRD RÅBYUNDERSÖKNING 94

*"Det var egentligen inget dåligt syfte: att skydda mig
från samhället och samhället från mig."*

Claes Levin

1997:9

UNGDOMAR I TVÅNGSVÅRD

RÅBYUNDERSÖKNING 94

ARBETSRAPPORT

*"Det var egentligen inget dåligt syfte: att skydda mig från
samhället och samhället från mig."*

Claes Levin

**Socialhögskolan
Lunds Universitet
1997-06-18**

Förord

Den rapport ni håller i handen är slutredovisning av ett forsknings- och utvecklingsprojekt som initierats av Larry Mingert, chef för Råby ungdomshem, och som bekostats av Statens institutionsstyrelse SiS. Det är också en delrapport från vår mångåriga forskning om behandlingsorganisationer som bl.a. bedrivits på Råby med medel från SFR och Statens institutionsstyrelse SiS. Det ena projektet heter "§12-vårdens villkor och möjligheter" och det andra, pågående projektet heter "Behandlingsbegreppet i teori och praktik".

För att undvika missförstånd vill vi påpeka några viktiga saker. Empirin är hämtad från Råby och därför riktas ungdomarnas kritik mot Råby. Men vår kritik som forskare gäller det tvångsbaserade anstaltssystemet, den ideologi den vilar på och de sammanvävda samhällsapparater som det består av. Råby utgör ett exempel på en av dessa delar och vi har ingen anledning att tro att andra §12-hem eller särskilda ungdomshem skiljer sig på något avgörande sätt från Råby.

Forskningen har bedrivits på Råby för att de själva initierat undersökningen. De har haft en öppenhet för kunskaper om den egna verksamheten och en vilja att reformera och förbättra både det egna arbetet och samhällets sätt att organisera det sociala arbetet. Rapporten är alltså en del av Råbys pågående utvecklingsarbete. Kritiken skall därför inte drabba dem utan själva anstaltssystemet och behandlingsideologin. Forskningsarbetet har bedrivits i gott samarbete med både personal och ledning för Råby och vi tackar dem och alla de ungdomar som så öppet och intresserat delat med sig av sina liv. Stort tack också till Marie Fernström och Henrik Hesselman som på ett utmärkt sätt genomfört huvuddelen av intervjuerna och aktstudierna i projektet och till Gerry Nilsson för inspiration och djupintervjuer.

Sune Sunesson
Professor i socialt arbete
Socialhögskolan
Lunds Universitet

Claes Levin
Fil lic i socialt arbete
Socialhögskolan
Lunds Universitet

Förord från Råby Ungdomshem

Många gånger under och efter att Råbyprojekt 94 genomförts har jag funderat på om det var en så bra idé att starta det. Lyckligtvis har jag efter en stunds tankemöda varje gång kommit till slutsatsen att det har varit värt mödan.

Visst måste vi våga genomföra såväl forskning som utvecklingsprojekt i en självkritisk anda. Hur kan vi annars veta om det vi gör är det rätta? Om vårt arbete innebär det vi hoppas att det gör för de människor som hamnar i vårt system? Hur ska vi kunna veta vad vi bör ändra, om vi inte vet följderna av våra nuvarande insatser?

Jag tror idag mer än någonsin det är absolut nödvändigt att på olika sätt granska oss själva samt låta oss granskas, utifrån kvalitativa utgångspunkter.

Vad är då kvalitet? Ytterst borde väl ändå kvalitet vara det som skapar de bästa möjligheterna för ungdomarna i vårt system att komma vidare i livet på ett positivt sätt.

Vi är lite varstans inom ungdomsvården sysselsatta med att utveckla metoder och att föreslå förändringar som vi tror skall vara bättre än de nuvarande. Vad använder vi då som utgångspunkt? Är det våra teorier om kvalitativa metoder eller det vi tror är den rätta hjälpen i just den situationen den unga människan befinner sig i och som denne kan vara mottaglig för?

Förmodligen sker båda delarna. Om vi ska lära oss vad som har varit bra eller mindre bra eller rent av dåligt krävs vissa förutsättningar. Vi måste försöka ta reda på fakta kring de här sakerna. Det är omöjligt att söka objektiva uppfattningar, alla som varit inblandade är partiska på ett eller annat sätt.

Vår metod har varit att fråga ungdomar som varit utskrivna under olika långa tidsperioder hur de upplevde vården på Råby. De intervjuade har varit borta från Råby i allt från två - tre år upp till tio - tolv år. De uppfattningar som dessa i dag, i många fall, unga män och kvinnor berättat om har vi kunnat jämföra med hur vår egen bild, sedd i eftertankens backspegel, ser ut. Det går utmärkt lätt att säga att man inte riktigt kan bry sig om vad denna subjektiva grupp säger, men naturligtvis bör och ska vi lyssna. Det visar

sig också, sett ur vår egen backspegel, att mycket stämmer bra med våra egna erfarenheter och uppfattningar om missgrepp och feltänkande som vi ägnat oss åt.

I många fall måste naturligtvis deras uppfattningar ses mot bakgrund av att de letas fram ur minnen från svåra, ja ofta rent traumatiska livserfarenheter som aldrig sorterats eller bearbetats. Även dessa bilder är dock värda att placera i minnesalbumet. Allt som sägs eller uttrycks är någon form av sanning och får inte sopas bort med ogenomtänkta eller nedsättande yttranden.

Det har varit en lång och arbetsam process. Huvudsakligen har den ändå varit positiv för oss på institutionen. Bilderna har varit mycket blandade. Vissa uttryck och begrepp har återkommit ofta. Det har funnits mycket negativa bilder men också flera positiva bilder. Vad vi har försökt göra med allt detta material är det väsentliga med arbetet.

Hela projektperioden har varit en för Råby, som institution, oerhört konstruktiv tid. Det är givetvis så att vi har fått influenser från en mängd olika riktningar. Jag tror att projektet har bidragit i hög grad till att skapa en mottaglighet för intryck utifrån. Det har skapat en brygga på vilken erfarenheter från det förgångna har kunnat blandas med nya rön och idéer. Vi har kunnat använda de utvunna erfarenheterna till att mera konkret prata om vad som faktiskt påverkar ungdomarna och vad som kan skapa positiva förändringar på sikt. Vi har kunnat se vad som inte är särskilt fruktbart. Vi har kunnat se den mänskliga relationens helande kraft. Vi har kunnat se den ensamhet och förtvivlan som många av dessa ungdomar befinner sig i.

Vi vet att detta är något som dominerar den dag de skrivs ut från institutionen. Vi har lärt kolossalt mycket av vad de intervjuade personerna berättar. Vi har satt i gång en process att anpassa vårt utbud till de unga pojkar och flickor som vi är satta att hjälpa. Jag är övertygad om att vi kommit en bit på vägen i denna svåra process. Jag är lika övertygad om att denna process måste fortgå ständigt. Jag är absolut övertygad om att tvivel är en av de mest fruktsamma ingredienser i utvecklingsprocessen.

Jag är övertygad om att kunskap är en nödvändig bas för att komma vidare. Jag är inte lika övertygad om att denna kun-

skapsutveckling alltid har skett utifrån en kritisk och vetenskaplig granskning av tidigare erfarenheter. Jag är däremot övertygad om att så måste ske. Råby är inte samma institution i dag som när de ungdomar som intervjuats var här. En differentiering och kunskapsutveckling har skett med en inriktning mot fler och tydligare behandlingsmodeller.

Vi har en inre debatt som hela tiden bollas tillbaka till frågan om vad våra ungdomar mår bra utav. I den diskuterar vi mycket relationen mellan vårt och kommunernas ansvar i olika skeden av behandlingsprocessen.

Vi har sedan ca 1 ½ år tillbaka haft en intensiv utbildningsperiod för att utveckla ett kognitivt inriktat arbetssätt.

Vi har utvecklat en akutverksamhet med stark individuell prägel.

Vi har skapat en utredningsavdelning som står under ständig utveckling och som är föremål för en löpande utvärdering.

Vi håller på att utveckla en speciell avdelning för de allra mest vårdkrävande ungdomarna i landet.

Vi har skapat en särskild avdelning för skolpliktiga flickor utifrån ett redan välfungerande koncept på Öveds skolhem.

Vi håller på att utveckla behandlingsmodeller i kognitiv anda på två av våra behandlingshem.

Vi har skapat en välfungerande utslussningsavdelning, och kan givetvis erbjuda eftervårdsinsatser när kommunerna anser sig behöva sådan hjälp.

Allt sker utifrån ett sökande där utvecklingsprojektet varit en ovärderlig pusselbit. Jag vill därför tacka de som arbetat i projektet i olika former och omfattning: Claes, Marie, Henrik och Gerry. Tack ska ni ha. Jag skänker också en varm tanke till de ungdomar som bidragit med sina kunskaper och erfarenheter. Tack också för den positiva inställning till forskning och utveckling som finns inom Statens institutionsstyrelse, utan hade det inte varit möjligt för oss att genomföra detta projekt.

Larry Mingert
Chef för Råby Ungdomshem

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

Förord	3
Förord från Råby Ungdomshem	4
SAMMANFATTNING	10
Råbyundersökning 94	10
Undersökningen	10
Registerundersökningen	11
Intervjuundersökningen	12
Att bryta den brottsliga utvecklingen?	12
Tiden på Råby	14
Hur har ungdomarna det idag?	16
Resultat	18
Tvångsanstaltens effekter	19
Ambivalenta känslor för anstalten	20
Bemötande, inte bemästrande	20
Avinstitutionalisering?	21
1. OM UNDERSÖKNINGEN	23
Inledning	23
Ungdomarnas verklighet	24
Råbyundersökning 94	27
Undersökningsgrupperna	28
Bortfallsanalys	29
Tidigare forskning	30
Råbyundersökningen i ett socialt tidsperspektiv	32
2. REGISTERUNDERSÖKNINGEN	35
Inledning	35
Råby som behandlingsorganisation	35
Behandling och kontroll	36
Akuta frihetsberövanden	37
Minskade omflyttningar	38
Placeringstider och inläsningstider	39
3. VÅRDEFFEKTER	42
Utvärdering och uppföljning	42
Vårdens effekt på brottslighet	44
Vårdens effekt på drogmisshandlingar	47
Vårdens effekt på fortsatta anstaltsvistelser	50
Fortsatt brottslighet, drogmisshandlingar och anstaltsvistelser	50
4. VARFÖR BLEV DET SÅ?	53
Inledning	53
Ungdomarna och deras uppväxt	54
Åldern på de inskrivna	54
Placerande kommuner	54
Uppväxten och utgångsläget	55
Ungdomarnas uppväxt	58
Myndighetskontakten	60
Hur uppfattade man beslutet om placering?	62
Bilden av Råby	63
Hur upplevde ungdomarna tvångsomhändertagandet?	64
Vems förtjänst eller fel var det att du kom till Råby?	66
Hur uppfattade du syftet med placeringen?	68
5. BEHANDLINGSMODELLEN PÅ RÅBY	72
Inledning	72

Den sociala behandlingsideologin	72
Råbys behandling	75
En vanlig dag på Råby	80
Vad minns du främst av din vistelse på Råby?	82
Den obestämda tiden	84
Överlevnadsstrategier	89
Anpassningskategorier	92
Rymningar som en del av anstaltspraktiken	96
Vårdinnehållet - behandlingen	100
"Missbrukare, familjeproblem, normala och tjackhoror"	106
Det bästa med Råby	109
Vad var sämst med Råby?	112
Vad lärde du dig på Råby?	114
Den personliga kontaktens betydelse	117
Vad innehåller en god kontakt?	121
Skolan och arbetet	123
Föräldrakontakten	126
Kontakten med socialsekreteraren	130
Hur skrevs du ut från Råby?	133
Skapar "ungdomsvårdsskolor" fler problem än de löser?	139
Vad gav vistelsen på Råby?	141
Vad saknas på Råby?	143
6. HUR HAR UNGDOMARNA DET IDAG?	147
Inledning	147
Arbete och försörjning	147
Ekonomi	149
Bostaden	151
Jag vill jobba med ungdomar...	152
Framtidsplaner och drömyrke	154
Äktenskap, barn och sociala relationer	156
Flickorna och barnen	157
Var barnet planerat eller önskat?	158
Männen och barnen	159
Socialt nätverk	162
Sjukdom och hälsa	167
Psykisk hälsa	170
7. BEDÖMNING AV NULÄGET	174
Vad innebär det att klara sig och inte klara sig?	179
De lyckade fallen	180
De som klarar sig någorlunda	186
De som klarat sig dåligt	195
De som har det mycket dåligt	206
8. VAD UNDERSÖKNINGEN SÄGER OCH INTE SÄGER	221
Olika slags kunskap	221
Skilnader mellan undersökningsgrupperna	223
Olika analysnivåer behövs	229
Organisationseffekter	232
Diskussion	238
Den självklara tvångsvården av unga brottslingar?	242
Vilka processer och strukturer leder till framgångsrik behandling?	245
Basenheter och självhjälpsgrupper	247
Avinstitutionalisering?	248
Den gamla och nya Råbyundersökningen	249
LITTERATUR	252

METODAPPENDIX	263
Populationen och kriteriefrågan	263
ANTECKNINGAR FRÅN INTERVJUARBETET	268
Att söka upp en person	268
Intervjuerna	272
Intervjumiljöerna	274
BILAGA 1: BEDÖMNINGSSCHEMA	277
BILAGA 2: TABELLER	279
BIL. 3: REGISTERFORMULÄR	284
INTERVJUFORMULÄR - R 94 B	287

SAMMANFATTNING

Råbyundersökning 94

Råby initierade 1994 en undersökning med syfte att ta reda på hur det gått för de utskrivna ungdomarna och hur de själva såg på placeringen och vistelsen på Råby. De grundläggande frågeställningarna var:

1. Hur har det gått för ungdomarna?
2. Hur har de uppfattat placeringen och vistelsen på Råby?
3. Hur uppfattar de sin nuvarande situation?

Bakom dessa frågeställningar låg ett antagande om att nedslående utvärderingsresultat från tidigare undersökningar inte längre var giltiga och att förändringar som genomförts i behandlingsmetoderna kring 1988-89 nu skulle visa sig i bättre resultat av behandlingen. Konkret innebar förändringarna att ständiga omflyttningar mellan olika avdelningar inom ungdomshemmet inte längre skulle göras, och att särskilda kontaktmän skulle tillsättas för ungdomarna och följa dem genom hela placeringstiden. Deras uppgift skulle vara att skapa en behandlingsrelation till ungdomarna.

Undersökningen avser åren 1983-93 vilket i stort sett sammanfaller med den korta period när Råby ungdomshem, och övriga särskilda ungdomshem i Sverige, stod under kommunalt eller landstingskommunalt huvudmannaskap.

Undersökningen

I undersökningen förmedlas i första hand ungdomarnas egen bild av sin uppväxt, samhällsengagemang, tiden på behandlingsinstitution och deras nuvarande livssituation. Även om bilden ibland är motsägelsefull och ambivalent är det i huvudsak en mycket kritisk bild de ger av samhällsengagemang och den behandling de fick under sin tvångsplacering på ett s.k. särskilt ungdomshem. Undersökningen är genomförd på Råby ungdomshem utanför Lund, landets äldsta ungdomsanstalt, men resultaten är troligen tillämpliga på de flesta liknande anstalter i landet.

Undersökningen består av två delar, en registerstudie och en intervjuundersökning. Registerstudien omfattar samtliga inskrivna ungdomar på Råby under tiden 1/1 1983 till 30/6 1993 - totalt 208 stycken. Intervjuundersökningen är gjord med ett representativt urval av dessa inskrivna ungdomar från perioderna 1985-1987 och 1990-1993 och omfattar totalt 61 ungdomar, varav 16 flickor. Registerundersökningen genomfördes under sommaren och hösten 1994 och intervjuarbetet gjordes under tiden februari till december 1995.

Registerundersökningen

Registerundersökningen visar bl.a. att de 208 utskrivningarna fördelades på 143 pojkar (sjuttio procent) och 65 flickor. Ungdomarna skrevs in vid en genomsnittlig ålder av 16 år. Inom intervallet 15-18 år fanns åttiotre procent av de placerade ungdomarna. Sex-tiofem procent av ungdomarna togs in med tvång efter *akuta* ingripanden från socialtjänsten. Trettio procent togs in efter ett planerat tvångsingripande och efter beslut i länsrätten (enligt §3 LVU), och fem procent togs in på frivilliga grunder enligt Socialtjänstlagen (SoL). Akuta ingripanden är inte som begreppet antyder något undantag från normala tvångsingripanden - de *är* det normala tvångsingripandet.

Under den studerade perioden varierade placeringstiderna mellan en månad och femtiotvå månader, med ett medelvärde på tretton månader och en median på elva månader. Den sammanlagda tiden på läsbar avdelning varierade mellan noll och trettiosex månader med ett medelvärde på sju månader. Lagen stadgar att den *sammanhängande* tiden på läsbar avdelning högst får uppgå till två månader, utom i vissa undantagsfall. Undersökningen visar att den *sammanhängande* tiden på läsbar avdelning i praktiken varierade mellan noll och tjuugoåttio månader med ett medelvärde på nästan sex månader. Orsaken till de långa och därmed lagstridiga vistelserna på läsbar avdelning är behandlingssideologin och personalens övertygelse om värdet av personrelationer som överordnade ungdomarnas rättssäkerhetskrav.

Den genomsnittliga tiden för *sammanhängande* vistelse på läsbar avdelning ligger således klart över de lagstadgade två måna-

derna. Tiden har också ökat markant under den undersökta tidsperioden. I början av undersökningsperioden var medelvärde drygt tre månader, för att under de sista perioderna ha stigit till värden runt sju månader.

I början av 1980-talet förblev endast c:a trettio procent av ungdomarna på en och samma avdelning under hela placeringstiden. Idag har den siffran stigit till sextiotre procent.

Intervjuundersökningen

I intervjun ställde vi frågor till de f.d. intagna ungdomarna om deras uppväxt, brottsdebuten, omhändertagandet och deras placering på det särskilda ungdomshemmet. Andra frågor handlar om deras upplevelser och erfarenheter av anstaltsvistelsen och om deras nuvarande liv: arbete, försörjning, social situation, fysisk och psykisk hälsa.

Intervjuundersökningen ger tre olika bilder av hur det gått för ungdomarna senare i livet. Ett kvantitativt mått på om det särskilda ungdomshemmet lyckats med sin samhällsuppgift: att bryta den brottsliga utvecklingen och förhindra ett framtida narkotikamissbruk, och en sammanfattande bedömning av hur de klarat sig i livet utifrån ett slag normalitetsperspektiv. Det tredje måttet är inget mått alls utan ett preliminärt försök att teckna en bild av den livsprocess de gått igenom och går igenom, och ställa deras livssituation och deras bild av anstaltstiden i ett perspektiv som utgår från deras egen situation. Den redovisas främst i form av fallbeskrivningar och en preliminär analys av dessa beskrivningar.

Att bryta den brottsliga utvecklingen?

Syftet med att placera ungdomar på ett särskilt ungdomshem som Råby är i majoriteten av fallen att bryta en pågående kriminalitet och/eller ett pågående narkotikamissbruk. Undersökningen visar att under uppföljningsperioden har nästan åttio procent fortsatt med en kortare eller längre tids brottslighet. Drygt tjugofem procent fortsätter direkt med nya brott. Efter sex månader har ytterligare c:a tjugo procent återfallit och inom ett till fyra år har ytterligare drygt trettio procent återfallit. Uppgifterna om återfall i brottslighet bygger på ungdomarnas egna uppgifter och överstiger

därmed troligen siffrorna för officiellt registrerad brottslighet. Vid intervjutillfället bedömdes endast tretton procent helt ha lämnat den brottsliga banan. Vi kunde inte finna några avgörande skillnader mellan de båda undersökningsgrupperna.

För drogmissbruket gäller att nästan sjuttio procent av samtliga intervjuade enligt egna uppgifter hade missbrukat droger (amfetamin, heroin, hasch) efter placeringen. Den stora gruppen är de som missbrukat både före och efter placeringen. Den tragiska gruppen är de som inte missbrukade när de kom till Råby, men som inlett missbruket där eller strax efter. Inte heller när det gäller drogmissbruk kan vi finna några signifikanta skillnader mellan de båda undersökningsgrupperna. Huvuddelen av de som missbrukade före och under vistelsen har fortsatt att missbruka direkt efter placeringen. Av övriga som fortsatt missbruka har majoriteten återupptagit sitt missbruk inom sex månader. Tretton procent av ungdomarna är vid intervjutillfället, enligt egen och vår bedömning, helt fria från drogmissbruk.

Huvudresultatet är att de som missbrukade när de kom till Råby också har fortsatt att missbruka. Antalet missbrukare har t.o.m. ökat efter placeringen. Och detta har ett samband med villkoren för själva anstaltsvistelsen.

Fyrtiotre procent har klarat sig utan fortsatt anstaltsvistelse. Femtiosju procent har alltså fortsatt med kortare eller längre vistelser i fängelse, psykiatrisk klinik eller nya vistelser på §12-hem. Tjugofem procent av ungdomarna satt vid intervjutillfället på anstalt. Om vi enbart ser till pojkarna i undersökningen är det endast tjugonio procent som klarat sig utan ytterligare placering. För kvinnorna är motsvarande siffra drygt åttio procent!

Av samtliga ungdomar i undersökningen är det fjorton procent som varken ägnat sig åt brott eller droger efter behandlingen och inte heller placerats i anstalt. Men av dessa har hälften inte heller varit aktualiserade för sådana problem. Om man undantar de som inte haft brottslighet och droger som intagningsproblem blir rehabiliteringsprocenten enbart sju procent.

Om fortsatt brottslighet, drogmissbruk och anstaltsvistelser ska ses som tecken på negativa behandlingsresultat så är resultatet för Råbys del ett klart misslyckande. Därom finns ingen tvekan. Men

återfallssiffror säger mycket lite både om vårdens effekter, om hur det gått för ungdomarna senare i livet och vad som är de egentliga orsakerna till detta.

Tiden på Råby

Vi vet inte av siffrorna vilken roll Råby spelat för deras nuvarande situation eftersom såväl brottsligheten som missbruket och ungdomarnas situation idag tycks ha en så liten och helt annorlunda relation till Råby än vi i allmänhet tror. Inte heller har ungdomarnas upplevelse av Råbytiden något samband med deras framtida öde. Vändpunkter i positiv bemärkelse har i få fall direkt eller indirekt relation till placeringen. Negativa karriärer har i flera fall startat eller fått skjuts av placeringen på Råby och andra anstalter, men detta har mer med Råbys karaktär av anstalt och dess allmänna funktion att göra, och mindre med "vården" eller individuella relationer mellan personal och ungdomar att göra.

Några enkla samband mellan uppväxt och hur livet sedan gestaltar sig kan vi alltså inte bidra med i denna undersökningen.

Det som främst uppskattas av ungdomarna är en av anstaltens äldsta funktioner: asylfunktionen. Det som kommer i fokus blir då inte omhändertagandet, tvånget, bristen på behandling och rehabilitering eller den konstgjorda miljön utan *skyddet* från en ogynnsam och ogästvänlig omgivning. Många reagerar med häpnad över tillgången till mat, regelbundna mattider och de resurser och fritidsmöjligheter som ställs till buds. Här är det den urgamla fattigdomsaspekten som utgör grunden för en av anstaltens positiva funktioner.

Men i det positiva ryms också fröet till anstaltens negativa sidor: bristen på ansvar, anpassningen till den onormala miljön, det överdrivna omhändertagandet som skapar svårigheter för ungdomarna när de skall ut i samhället igen och sammanförandet av ungdomar som inte bara är ute efter gemenskap utan som också svetsas samman kring mindre socialt accepterade erfarenheter och sysselsättningar.

De minst uppskattade delarna är att man är inlåst och isolerad från samhället, att vistelsen mest innebar förvaring och inte innehöll någon utveckling eller hjälp med det man uppfattade som

problematiskt i livet. Ingenting var förberett när man skulle återvända. Slappheten i kontrollen och synen på ungdomarna som oansvariga barnungar gjorde att de också uppförde sig som sådana. Livet på anstalten uppfattades som något onormalt. Genom att föra samman äldre och yngre, erfarna brottslingar och nybörjare, fick man också negativa spridningseffekter av drogmissbruk, brottserfarenheter och impulser till olika destruktiva handlingar som t.ex. följer av rymningar.

Ungdomarna upplever det som svårt att flytta från anstalten, med dess relativa ansvarslöshet och gemenskap på gott och ont, till ett eget boende. Många av svaren tar upp den rädsla som är förknippad med utflyttningen och den tomhet som automatiskt uppstår efter anstaltstiden. Rädslan kan få ungdomarna att rymma för att slippa utskrivningen till osäkerheten utanför eller slippa att konfronteras med bristen på ett hem att återvända till.

Glädjen över att äntligen komma därifrån blandas med rädslan inför det nya och normala liv man förväntas klara av mer eller mindre på egen hand. Tomhetskänslor, rädsla att inte klara av det och att helt på egen hand ta ansvar för allt som anstalten tidigare tagit hand om är exempel på känslor som ungdomarna redovisar.

Att ungdomarna klarar sig bra i anstaltsmiljön och där uppfattas som färdiga att flytta hem eller till annan mindre ingripande vårdform innebär inte att de faktiskt klarar ett liv utanför. Anstaltstiden, särskilt om den varit lång, har avskärmat de unga från vanliga sociala färdigheter och kunskaper och om de inte förberetts successivt för en utflyttning kan enkla saker som en öppen dörr bli skrämmande.

Den tomhet och rädsla som kan följa efter inlåsning och vistelse i en total anstalt kan vara den utlösande faktorn som för den utskrivne i famnen på de gamla kamraterna och därmed till återfall i brott och missbruk.

Vi ställde också den kanske vanligaste av alla frågor om uppfostringsanstalten och de särskilda ungdomshemmen: skapar "ungdomsvårdsskolor" fler problem än de löser? Ungdomarnas eget svar på den frågan är ett obetingat ja. Drygt åttio (80) procent anser att det särskilda ungdomshemmet i högre eller mindre grad skapat fler problem än det löser.

Hur har ungdomarna det idag?

Många av ungdomarna har både en mycket dålig skolutbildning och en dålig yrkesutbildning bakom sig vilket inte underlättar kampen om arbete på öppna marknaden. Sjuttio procent har avgångsbetyg från grundskolan. Att den siffran är relativt hög beror på den skolundervisning de fått på Råby. Värdet av de betygen ifrågasätts dock av många av ungdomarna. Hela sextio procent av undersökningsgruppen saknar yrkesutbildning. I den grupp som varit utskrivnen längst tid (8 - 10 år) har drygt tjugo procent hunnit med en kurs eller utbildning på 1- 2 år, men majoriteten saknar helt yrkesutbildning. Stora brister i både skolutbildning och yrkesutbildning bäddar för svårigheter att konkurrera på arbetsmarknaden och att klara sin egen försörjning - på laglig väg.

I den grupp som åldersmässigt borde vara igång på arbetsmarknaden har ca tjugo procent en inkomst som överstiger 100.000 kronor om året. Fyrtio procent bygger sin försörjning på lönearbete och/eller A-kassa. De övriga bygger sin försörjning på socialbidrag, i vissa fall kombinerat med lön (drygt trettio procent) eller på "andra" inkomster. De flesta som hade ett arbete var verkamma i ett arbetar- eller serviceyrke, några få procent var tjänstemän eller egenföretagare. I gruppen över 26 år hade mer än femtio procent ett arbete. Övriga var kort- eller långvarigt arbetslösa. Siffran för dem som inte klarar sin försörjning, *på ett för samhället acceptabelt sätt*, är dock över femtio procent.

En stor andel av båda undersökningsgrupperna har till synes lyckats bra på bostadsmarknaden. Tillgången till bostäder är eller har varit betydligt bättre än tillgången till arbete. I ett tiotal fall har de f.d. ungdomarna bott mer än ett år på samma ställe. I övrigt handlar det om boende som varat några månader. I hälften av fallen har ungdomarna hunnit flytta minst fem gånger sedan utskrivningen och i några fall mer än tio gånger. Många står också i färd med att flytta om ett litet tag. Rotlöshet och rastlöshet tycks utmärka tillvaron för de flesta.

De flesta flickorna har inte fått något fast arbete. Liksom för pojkarna handlar det om olika ströjobb, svartjobb, utbildningsplatser m.m. av kort varaktighet. Att stå utanför arbetsmarknaden eller vara långvarigt arbetslös är det vanligaste alternativet. De

som står helt utanför arbetsmarknaden är de som fortfarande befinner sig i missbruk, prostitution eller under samhällsvård.

Om vi letar efter eventuell samvariation mellan socialt umgänge och hur man klarar sig i livet så finns det en sådan. I gruppen som klarar sig bra senare i livet har femtio procent goda sociala relationer och stödresurser. Ett sådant resultat är delvis självklart eftersom en stor del av de som inte "klarat sig" sitter inne på anstalt och därför inte kan ha något vettigt umgänge.

Vår sammanvägda bedömning av hur ungdomarna klarat sig i livet så här långt bygger på ett antal negativa och positiva kriterier. De negativa faktorerna avser främst förekomsten av brottslighet, anstaltsvistelser och drogmissbruk, men också förekomst av prostitution och omhändertagna barn. De positiva faktorerna avser förekomsten av arbete och sysselsättning, bostad och en inkomst att leva av. Till detta kommer vår bedömning av om de befinner sig i en process bort från ett tidigare brottsligt liv eller om de just nu befinner sig i fängelse eller missbruksbehandling.

Bedömningen bygger på uppgifter från hela uppföljningstiden. För den äldsta gruppen är uppföljningstidens medelvärde nio år och för den yngre tre år. Standardavvikelsen är i båda fallen ett år. Medelvärdet för ålder är i den äldre gruppen tjugosex år och i den yngre tjuogoett.

För att hamna i kategorin "Klarar sig bra" krävs för det första att man uppfyller kraven på frihet från brott, drogmissbruk och fortsatt ofrivillig anstaltsvistelse. Man måste också ha en socialt accepterad sysselsättning. Om man är ensamförsörjare krävs en taxerad inkomst för 1994 på 70 000 kronor eller däröver. Man måste också ha redovisat en god eller normal psykisk och kroppslig hälsa. För att hamna i denna kategori skall samtliga krav vara uppfyllda och endast obetydliga brister accepteras. I nästa kategori gäller samma krav, men här accepteras en till två brister.

För att kategoriseras i gruppen "klaras sig dåligt" måste man ha begått allvarligare brott, haft ett drogmissbruk eller anstaltsvistelser under uppföljningstiden, men inte under uppföljningsåret. I den sämsta gruppen klassificeras i generella termer de som varken arbetar, studerar eller försörjer sig på vanligt sätt. De som tycks mer eller mindre fast rotade i sina problem. De kan vara antingen

förtidspensionerade, sjuka eller intagna på sjukhus. De kan ha pågående allvarligt drogmissbruk, kriminalitet eller fängelsevistelse, där inga tecken på avgörande förändring är synliga. De kan vara långvarigt bostadslösa eller saknas helt i myndighetsregister, de kan vara prostituerade eller ha omhändertagna barn och de kan vara 0-taxerade av icke socialt accepterad orsak.

Resultat

Resultatet blev att i hela gruppen är det c:a trettio procent som klarar sig bra eller ganska bra och sjuttio procent som klarar sig dåligt eller mycket dåligt. Det har gått klart bättre för flickorna än för pojkarna. Enkelt uttryckt har det gått bra för halva flickgruppen, och mindre bra för andra halvan. För pojkarna är siffrorna betydligt mer alarmerande. För drygt tjugo procent har det gått bra och för hela åttio procent har det gått illa. Detta är naturligtvis siffror som stämmer till eftertanke, mest kanske för att de är så efterhängsna i alla liknande undersökningar.

Undersökningens grundfråga var om förändringar i behandlingsmetoderna skulle visa sig i bättre resultat av vården. Undersökningen kan inte ge svar på den frågan i egentlig mening, men om vi ändrar frågan till att gälla skillnader i livssituation blir svaret nej, några sådana skillnader i effekter kan vi inte se mellan de båda grupperna.

Orsaken till att vi inte kan finna någon skillnad mellan grupperna kan ha många orsaker. För det första måste man hålla i minnet att Råbytiden enbart är en och en begränsad del av deras liv. Deras svåra utgångsläge, händelser och vändpunkter i negativ eller positiv betydelse utanför vårdapparaten, mognad, förälskelser, mötet med samhällsvården på gott och ont, förändrade familjerelationer, en ogynnsam arbetsmarknad etc. är vad som visar sig i dessa resultat. Det som möjligtvis kan sägas är att samhällsvården inte tycks ha inneburit några större förbättringar i deras i huvudsak negativa livsförlopp. Råby är ett av de ställen där man inte lyckats bryta ungdomarnas underläge, ge dem resurser att klara sig i samhället eller åtgärda deras problematiska familjerelationer.

Intagningen på anstalt är i sig nog för att skapar sekundära problem som helt kommer att uppta den unge och personalen så

att de ursprungliga problem som föranledde intagningen försummas. Ungdomarna som lämnar anstalten tvingas möta helt andra problem än de som föranledde intagningen. Det avvikande beteendet kanske har klingat av, men istället skall den unge möta arbetslöshet, isolering och kanske bostadslöshet.

Det Råby har åstadkommit av positivt värde är dels att ha stoppat upp negativa processer för en mindre grupp ungdomar med tillgång till positiva resurser i hemmiljön, som annars kanske fortsatt i svårare former av kriminalitet. Jag tror också att Råby kunna erbjuda en tillflyktsort för en liten grupp av fattiga och illa åtgångna ungdomar där inte brottslighet och drogmissbruk dominerat problembilden. Men samtidigt har dessa blivit anpassade till anstalten och i vissa fall utsatta för destruktiva influenser av andra ungdomar. Och det gäller i de flesta fallen att Råby har - indirekt genom anstaltens inbyggda effekter - utsatt ungdomarna för negativa influenser i drog och brottsammanhang som bidragit till en fortsatt dålig eller kanske förvärrad situation. Men här har man haft god hjälp av bristen på kommunala behandlingsinsatser i öppen vård för den unge och hans familj under placeringen och inför återvändandet, liksom på bristande resurser för missbrukarvård och rehabilitering i frivilliga former efter tvångsplaceringen.

Tvångsanstaltens effekter

Det finns några resultat som jag särskilt vill lyfta fram från undersökningen. De är centrala för en förståelse av den betydelse de särskilda ungdomshemmen har och de effekter de får. Några av dessa punkter har med behandlingsideologin och samhällets sätt att organisera barnvården att göra, andra med anstalten som sådan att göra och ytterligare några med den betydelse som genomförandet och innehållet i det sociala arbetet faktiskt har för resultatet av vården.

Några sådana faktorer som på olika sätt tycks bidra till en negativ utveckling för de unga är:

1. Den obestämda och godtyckliga placeringstiden
2. Det oklara syftet med placeringen
3. Bristen på behandling inom anstalten
4. Behandlingsmotståndet från ungdomarna

5. Internkulturen
6. Anstaltens isolering
7. Bristande förberedelser inför utskrivningen och de ungas återvändande till föräldrar och samhälle.

Ambivalenta känslor för anstalten

Vilka positiva erfarenheter gjorde ungdomarna under anstaltstiden? De berättade om många trevliga händelser under vistelsen, resor utomlands och till fjällen, om trevliga kontaktmän och anställda på snickerier och mekaniska verkstäder, om kompisar på avdelningarna, om makten man kunde få över de andra eleverna efter en tid m.m. Men för många är anstaltstiden en ambivalent upplevelse. Man hatar den, man rymmer från den, men det är också stället där man kan vara trygg, där man kan "leka" med kamrater i samma ålder, där det finns vuxna som inte förgriper sig på en. För de som saknar föräldrar blir anstalten också ett slags föräldrasurrogat som man har en ambivalent känsla inför under resten av livet : en saknad efter gemenskapen och de vuxna man fick en god relation till, ilska över att placeringen var nödvändig och besvikelse att den inte gav det man innerst inne hoppades på.

Bemötande, inte bemästrande

En av de viktiga förändringarna i det arbetssätt som introducerades under undersökningsperioden var inrättandet av särskilda kontaktmän eller kontaktpersoner. Av ungdomarnas svar framgår klart att kontaktmannskapet har uppfattats på ett positivt sätt av ungdomarna. Men den *formella* kontaktpersonen betyder ingenting. En god kontakt är någonting annat och den kan inte formaliseras.

En god kontakt mellan ungdomar och personal är en kontakt som så lite så möjligt liknar en personal-elev relation. Tvärtom önskade man sig en annan typ av mer jämlik relation, så som en av ungdomarna uttryckte det: "... han behandlade mig som en medmänniska". Den kontakt som betyder något för den unge handlar om mycket enklare saker som tillit, medmänsklighet, ärlighet, äkthet, intresse och förmåga att hantera konflikter på ett

konstruktivt sätt. Egenskaper som i grunden är oberoende av utbildning, kön, ålder och erfarenhet, men som naturligtvis kan utvecklas genom utbildning och erfarenhet. Det handlar definitivt inte om att vara snäll och tillagsinställd. Det ungdomar uppskattar är ärliga, raka reaktioner oavsett om det handlar om utskällning eller positiv tillit.

Tyvärr finns därutöver alla de andra sociala och organisatoriska faktorerna som utgör tvångsanstalten som behandlingsorganisation och som verkar samtidigt och bakom de individuellt värdefulla kontakterna. Den obestämda vistelsetiden, negativ grupp-påverkan, ungdomarnas anpassnings- och avvärjningsstrategier, ungdomstidens allmänna orolighet etc. - allt skapar en atmosfär som gör att meningsfulla möten lätt uteblir.

Avinstitutionalisering?

Råby utgör ett exempel på en av de klassiska stora ungdomsanstalterna som inrättades under 1800- och 1900-talet i Europa och USA, med uppdrag att ta emot svårhanterliga barn och unga för fostran och behandling. Det uppdraget har ständigt kommit på skam för sådana anstalter. Utredningar, uppföljningar och utvärderingar visar ständigt samma dåliga resultat. Detta är enbart en i raden av undersökningar som visar att en statlig anstaltsbaserad fostran och behandling under tvång inte lyckas med sin officiellt ålagda uppgift. Råby ungdomshem är ett av många uppfostringsanstalter som träder in i föräldrarnas ställe när kommunen underkänner föräldrarnas vård och fostran och skiljer barnet från hemmet. Det träder också in när staten vill skydda brottsliga barn och unga från fängelsets skadliga verkningar. Med båda dessa uppgifter misslyckas man emellertid.

Med detta vill jag ha sagt två saker. Dels att placeringen i sig inte tycks åstadkomma ett sådant korrigerande ingrepp i de ungas liv att det får en bestående brottsavhållande verkan eller god fosterande inverkan som stärker de ungas möjligheter att leva ett gott liv. Tvärtom. Dels att Råby säkerligen inte är unikt i detta fallet. Skillnaden mot andra liknande anstalter är troligen enbart att Råby vågat ta steget att låta verksamheten bli granskad utifrån av en forskare.

Den intressanta frågan är därför vad det är som ger ungdoms-
anstalten sådana egenskaper att den hela tiden producerar sådana
resultat - till synes i strid med personalens ambitioner och lagstif-
tarens intentioner, och vad som gör att den bibehåller sin legiti-
mitet och status som grundläggande redskap för samhällets ung-
domsvård. Till den frågan skall jag återkomma i min doktorsav-
handling.

Anstalterna i sin nuvarande form kan inte legitimeras utifrån
några rehabiliteringseffekter eller behandlingseffekter. De tjänar
troligen mer som politiska markeringar av handlingskraft, ansvar,
omsorg och humanism när det gäller det uppväxande släktet. I
första hand ger de trots allt legitimitet åt staten och det politiska
systemet. Men det betyder inte att vi skall följa skräckexemplet
med de brådstörtade nedläggningarna av mentalsjukhusen där ofta
ersättningen blev just ingenting. Men avinstitutionalisering är te-
mat och begreppet som jag tror måste introduceras också inom
den tvångsbaserade ungdomsvården i anstalt.

1. OM UNDERSÖKNINGEN

Inledning

Utgångspunkten för denna undersökning är viljan att få veta något om hur det gått för de ungdomar som varit placerade på Råby ungdomshem. Den uppfattning som finns hos personalen är att placeringen ger positiva resultat för många av ungdomarna. De källor man har för sin uppfattning är den som de flesta behandlingshem har, nämligen de kontakter man har med tidigare utskrivna ungdomar. Man vill gärna ifrågasätta den entydigt negativa bild som utvärderingsforskning och uppföljningsundersökningar ger av behandling som åtgärd mot brott.¹

Denna rapport är resultatet av ett utvecklingsprojekt som initierades på eget initiativ av Råby och som ganska snart utvecklades till både ett utvecklingsprojekt och ett forskningsprojekt. Det ursprungliga utvecklingsprojektet finansierades av ett anslag från Statens institutionsstyrelse, SiS. Efterhand som projektet utvecklades har arbetet finansierats med hjälp av forskningsmedel från SFR och Statens institutionsstyrelse, SiS, och från Råby ungdomshem.²

En av de få mer omfattande och kvalitativa uppföljningar som gjorts när det gäller ungdomsvårdsskolor i Sverige utfördes vid just Råby.³ Den gav emellertid nedslående resultat när det gäller behandlingens effekter. Undersökningen koncentrerade sig emellertid på en negativt selekterad population och hela forskningsprojektet hade sitt ursprung i det faktum att Råby 1967 började ta emot unga narkomaner från hela landet. Koncentrationen av ungdomar med missbruksproblem till en ungdomsvårdsskola som inte mer än andra visste något om effektiva metoder för att behandla ett sådant problem gav naturligtvis inga bra utgångspunkter för effektiv behandling.

För denna undersökning gäller ett närmast motsatt förhållande. Den är genomförd under en period när Råby tillhörde Malmöhus

¹ Se t ex Bondesson, U. Fången i fångsamhället. Norstedts. Malmö: 1974; Mathiesen, T. Kan fängelset försvaras. Korpen. Oslo: 1987 eller Reaktion mot ungdomsbrott. Betänkande av Ungdomsbrottskommittén. Del B. SOU 1993:35.

² §12-hemmets villkor och möjligheter

³ Wiberg, E. (red.) Pojkar i tvångsvård. Råbyundersökningen. Prisma. Lund: 1976

läns landsting och alltså främst tog emot ungdomar från mindre kommuner i närområdet. Vi har bl.a. intervjuat drygt sextio ungdomar som varit placerade på Råby ungdomshem under slutet av 1980-talet och början av 1990-talet. Syftet har främst varit att ge en bild av hur ungdomarna har det idag när de är mellan 20 och 30 år gamla. Och det kan vi ge ett svar på - även om sambandet mellan behandling och nusituation är en särdeles snårig fråga.

Hur ska man tolka resultaten och slutsatserna av denna undersökning? Med vilka måttstockar ska arbetet vid ungdomsanstalterna dömas? En ofta framförd synpunkt är att även måttliga framgångar i uppfostrings- och rehabiliteringsarbetet ska ses som lyckade resultat eftersom utgångsläget för ungdomarna i många fall är mycket dåligt. Att uppnå rehabiliteringsmål som innebär att ungdomarna efter placeringen är välartade och anpassade unga män och kvinnor med arbete och ett gott socialt liv och god fysisk och psykisk hälsa är utopiskt. Kan man resonera så? Ja, det tror jag att man kan. Men trots det har vi valt att bedöma de tidigare ungdomarnas nuläge efter vad som idag betraktas som ett normalt liv. Detta för att kunna göra jämförelser med tidigare liknande undersökningar och framtida utvärderingar och uppföljningsundersökningar. Läsaren får alltså själv bedöma vilka resultat som ska bedömas som rimliga och önskvärda efter en placering i uppfostringsanstalt.

Kan man hävda att resultaten är beroende av anstaltens struktur och villkor i vårt samhälle; att andra resultat knappast kan komma ut ur uppfostringsanstalten som social institution? Att de negativa effekter som är inbyggda i den här typen av anstalter oavsett om de kallas fängelser, mentalsjukhus eller uppfostringsanstalter är så starka att de förändrings- och rehabiliteringssträvanden som förekommer alltid står sig slätt mot starkare negativa och passiviserande influenser? Jo, det finns fog för ett sådant antagande vilket gör det extra intressant att lyssna på ungdomarna själva hur de uppfattat den behandling de fått.

Ungdomarnas verklighet

Jag har försökt ta fram mönster i ungdomarnas berättelser som är tydliga, enhetliga och genomgående. Vissa bilder är mer domine-

rande än andra vilket ger en viss tyngd åt tolkningar som säger att så var det för ungdomarna där och då. Men det kan också finnas helt motsatta bilder, vilket inte verkar rationellt om det nu finns en s.k. objektiv verklighet att beskriva och analysera. Men någon sådan verklighet existerar inte.

Den bild som ungdomarna förmedlar i intervjun är resultatet av upplevelser från mötet med Råby och de nu vuxna barnens reflexioner, tolkningar och upplevelser av denna verklighet. Deras svar på frågorna kan luta sig i olika hög grad på den yttre verkligheten och det ungdomarna uppfattade, upplevde och kände vid den tiden. Svaren kan vara påverkade av åratals reflektion kring vad som egentligen hände. De kan också vara en oreflekterad reproduktion av enstaka minnen från en av många likartade anstaltsvisitationer. Att i retrospektiv försöka ge en bild av de intagnas erfarenheter och upplevelser av en anstalt som Råby är en komplex uppgift. Det är viktigt att förmedla de intagnas perspektiv på samhällsvården därför att deras erfarenheter är den reella innebörden av åtgärden. Det är den som ger de fortsatta konsekvenserna - oavsett lagstiftares och behandlares intentioner eller något slags objektiv beskrivning av vad vården "egentligen" innebar. Den verklighet de unga upplevde på Råby är resultatet av ett flertal faktorer och en av dem är den konstruktion de unga gör utifrån sin psykologiska verklighet. Innebörden i placeringen och bemötandet från personalen är i högsta grad färgat av relationen till föräldrarna. En orsak till att verkligheten kan beskrivas på så många olika sätt är vi konfronteras med den unges tolkning av en verklighet, en inre bild som är unik för var och en av de barn som vistas där. Råby blir till dels en scen där relationerna till de egna föräldrarna iscensätts och bearbetas.⁴

Jag kommer inte att behandla detta perspektiv i denna rapporten, men nämner det för att läsaren skall förstå att det finns andra aspekter att ta hänsyn till än de jag fokuserar. Här behandlar jag främst pojkarnas och flickornas möte med Råby ur ett organisationsperspektiv, men det betyder inte att jag undervärderar betydelsen av andra analytiska nivåer.

⁴ En analys av hur f.d. institutionsplacerade barn i vuxen ålder ser på sin placering ur ett psykologiskt perspektiv finns i en intressant avhandling av Britt Jonsson med namnet "En gång Skåpojke... En studie av 20 f.d. Skå-pojkars erfarenheter av Barnbyn Skå (1990).

På samma sätt kan intervjusituationen och interaktionen mellan den intervjuade och intervjuaren i hög grad påverka vilken bild som framträder. I intervjun uppstår nya processer där yttre verklighet och inre processer är verksamma. Försöker intervjuaren omedvetet frammana en särskild bild? Vill den intervjuade framställa sig i en särskilt intressant dager? Litar han eller hon på att intervjuaren kan handskas med den information han ger eller ser han intervjun som en möjlighet att för en uppmärksam lyssnare berätta om svåra upplevelser som påverkat honom under uppväxten?

För en manlig läsare kan tiden i militärtjänsten innebära en möjlig jämförelse. Hur berättar han om den tiden för föräldrar, frun, de egna barnen, kompisarna? Finns det skillnader i vad han lyfter fram beroende på sällskapet? Visst kan "lumpen" beskrivas både som en kul tid med massor av hyss, gott kamratskap och som en period av livet när man lärde sig ta vara på sig själv och lita på sina egna resurser. Men lika väl kan tiden beskrivas på helt motsatt sätt som en utdragen väntan på ingenting, meningslös exercis, stroppiga befäl, kamratövergrepp, könsförnedrande diskussioner och supande. Verkligheten *är* komplicerad och mångtydig på samma sätt som människan och den bild hon har av sig själv och omvärlden.

Den verklighet som denna rapport förmedlar är alltså den som ungdomarna lever i och uppfattade att de levde i under en period av sitt liv. Det som de berättar om är verkligheten, deras verklighet. Och denna verklighet är vad som sätter spår i deras identitet, självkänsla och personlighet, och, i deras sociala handlande. Ungdomarna ljuger inte. De talar heller inte sanning. De förmedlar sin sanning, sin verklighet.

Under anstaltstiden blir deras identitet ifrågasatt och formad. Nya lärdomar, erfarenheter och färdigheter kan testas, förkastas eller inkorporeras. Bilder av vem jag själv är och min relation till andra människor kan befastas, förändras eller förkastas. Bilder av vuxna som pålitliga eller opålitliga kan bekräftas, ifrågasättas och ibland förändras till sin motsats. Under anstaltstiden kan ungdomarnas självbild påverkas av en mängd faktorer. De påverkas av personal och arbetsledare, men de utsätts också för en massiv på-

verkan från de andra ungdomarna, från den mening som finns inbyggd i själva anstaltspraktiken och av samhällsingripandet i sig: att bli tagen från familjen med tvång och placerad på anstalt, att bli reducerad i sin identitet till en brottsling bland andra brottslingar. Och de kan forma en självbild som gör att de ser sig som någon utstött ur samhället, en avvikare. Omhändertagandeprocessen, anstaltsplaceringen, anstaltens inbyggda rutiner, sanktioner och belöningssystem, internkulturen och avvikaridentiteten är kraftiga impulser som, om de står okonfronterade och odiskuterade, bidrar till den totala institutionens negativa effekter.

Råbyundersökning 94

Råby initierade 1994 en undersökning med syfte att ta reda på hur det gått för de utskrivna ungdomarna och hur de själva såg på placeringen och vistelsen på Råby. De grundläggande frågeställningarna var:

1. Hur har det gått för ungdomarna?
2. Hur har de uppfattat placeringen och vistelsen på Råby?
3. Hur uppfattar de sin nuvarande situation?

Bakom dessa frågeställningar låg ett antagande om att förändringar som genomfördes i behandlingsmetoderna kring 1988-89 skulle visa sig i bättre resultat av behandlingen. Förändringarna innebar att principen om personkontinuitet i behandlingen sattes i centrum. Konkret innebar det att omflyttningar mellan avdelningar inom ungdomshemmet inte längre skulle göras, och att särskilda kontaktmän skulle tillsättas för ungdomarna. Deras uppgift skulle vara att skapa en relation till ungdomarna som kunde användas i behandlingsarbetet och de skulle vara desamma under hela placeringstiden.

Ett andra syfte med undersökningen har varit att finna instrument och metoder för att kunna bygga upp ett reguljärt och kontinuerligt uppföljningssystem på Råby.

Uppföljningen finansierades ursprungligen av Statens institutionsstyrelse, SiS, som ett forsknings- och utvecklingsprojekt (VP 13:43/94), men arbetet har därefter finansierats och skett i samar-

bete med forskningsprojektet "§12-vårdens villkor och möjligheter" (SFR 90-0030:3C) och "Behandlingsbegreppet i teori och praktik", (SiS U 95-3023-1) vid socialhögskolan i Lund.

Den period vi undersökt är åren 1983-93 vilket i stort sett sammanfaller med den tid när Råby, och övriga särskilda ungdomshem, stod under landstingskommunalt huvudmannaskap. Det som är av vikt att förstå när det gäller huvudmannaskapsfrågan är att rekryteringen av ungdomar under denna tid begränsades till ungdomar med hemmahörighet i kommuner inom Malmöhus läns landsting. Den främsta skillnaden för Råbys del var att Malmöungdomarnas andel kraftigt reducerades. Generellt sett betydde det att problemtyngden reducerades under landstingsperioden. Trots det utgör ungdomar från Malmö drygt tjugo procent av populationen och Malmö är därmed den kommun som står för den största andelen inskrivningar.

Undersökningsgrupperna

Den grupp vi undersökt består av samtliga utskrivningar från Råby mellan 1/1 1983 och 30/6 1993 - totalt 208 stycken. Data om gruppen har hämtats ur register och akter och denna del av undersökningen benämns i fortsättningen *registerundersökningen*.

Inom den större gruppen har vi tagit två "stickprov" som ska ge svar på frågan huruvida det föreligger några skillnader i ungdomarnas upplevelse av behandlingen före och efter införandet av kontaktmän på avdelningarna. Den första gruppen består av ungdomar utskrivna 1985-87 och den andra gruppen består av ungdomar utskrivna mellan 1 juli 1990 och 30 juni 1993. Den kortaste uppföljningstiden är på tolv månader och den längsta på nästan tio år. Medelutskrivningstiden för de båda grupperna är tre, respektive nio år.

De ungdomar vi intervjuat har hämtats från dessa två delgrupper. Totalt består dessa båda grupper av 118 utskrivningar, vilket innebär 95 *personer* efter korrigerigering för dubbelinskrivningar, döda och ett krav på inskrivningstid mer än två månader. Denna delundersökning benämner vi *intervju-undersökningen*.

Sextioen personer intervjuades (varav sexton flickor) med bandspelare och intervjuformulär under i allmänhet en och en

halv till två timmar. Banden har skrivits ut i sin helhet och svar på frågorna har förts över till frågeformuläret. Det är i stort sett enbart dessa överförda svar som, tillsammans med registerundersökningen, ligger till grund för denna rapport.

Materialet har bearbetats med både kvantitativ och kvalitativ metod och av tidsskäl har tyvärr även det rika, kvalitativa intervjumaterialet fått en mer kvantitativ bearbetning än kvalitativ. Jag försatte mig själv i det Starrin m.fl. (1991) kallar "den statistiska fällan". Uppdraget hade en sådan karaktär och tidsram att det föll sig naturligt. Först när jag gick igenom intervjumaterialet för att försöka illustrera vad jag menade med lyckade och misslyckade fall insåg jag att en stor del av den kunskap som går att utvinna i materialet t.ex. om olika livsprocesser och handlingsmönster helt gått förlorade. Frågor och svar bygger på kvantitativa bearbetningar av materialet som ett kollektiv och hela den dynamik och den kontext som uttrycks i de individuella intervjuerna har gått förlorad. Illustrationerna till utfallskategorierna har därför vuxit ut till ett slags mindre fallbeskrivningar för att i någon mån kompensera denna brist. Förhoppningsvis kan jag återkomma till materialet och göra en mer utarbetad kvalitativ analys vid ett senare tillfälle. Det förtjänar det.

Registerundersökningen genomfördes under sommaren och hösten 1994 och intervjuarbetet gjordes under tiden februari till december 1995.

Bortfallsanalys

Den totala undersökningsgruppen bestod av 118 utskrivningar varav fyra var s.k. dubbelutskrivningar. Sökförfarandet redovisas i en särskild bilaga till rapporten. Gränsen för deltagande i intervjuundersökningen sattes till minst två månaders behandling. Om man varit inskriven kortare tid ansåg vi det inte meningsfullt med en omfattande intervju om behandling och behandlingsresultat. Femton (15) personer föll därmed bort. Fyra av ungdomarna hade dött, vilket gjorde att *drop-out gruppen* kom att bestå av nitton (19) personer. Intervjugruppen kom därmed att bestå av nittiofem ungdomar som i princip skulle kunna sökas upp och intervjuas. Från detta ska dras ett *bortfall* som består av de som vägrat delta-

ga i undersökningen (13 stycken) och de som vi trots omfattande efterforskningar inte lyckats lokalisera (21 stycken). Antalet intervjupersoner reducerades därmed till 61 stycken vilket ger ett bortfall på trettiosex procent. Det kan tyckas högt, men får betraktas som acceptabelt för den här typen av undersökning med uppföljningstider på upp till 10 år.

För att resultatet av intervjuundersökningen ska kunna anses representativt för hela undersökningsgruppen får inte bortfallet avvika på något systematiskt sätt. Praxis är att bortfall ska räknas som till 2/3 misslyckade fall.⁵ I vårt material har vi försökt få information genom intervjupersonerna själva, deras föräldrar, trovärdiga kamrater och social personal som fortfarande har kontakt med dem. Denna undersökning visar att sammantaget tycks det gå bra för sex av ungdomarna och dåligt eller troligen dåligt för sju av dem. För fjorton ungdomar saknar vi uppgifter. Om vi följer modellen med 2/3 misslyckade fall, skulle alltså fem av dessa fjorton vara lyckade fall. Sammantaget ger det elva lyckade fall och tjugosex misslyckade i bortfallsgruppen. I andra ord blir det en relation på 30-70 vilket är så nära 2/3 man kan komma. Om de fyra som dött vet vi att åtminstone tre drabbats av ond bråd död: självmord, överdos och bilolycka under fortkörning. Om de korttidsplacerade vet vi i stort sett ingenting. Intervju-urvalet kan vi därmed betrakta som representativt åtminstone för samtliga inskrivna ungdomar på Råby under tiden landstinget var huvudman.

Tidigare forskning

I årtionden har bilden av ungdomsvårdsskolorna varit bilden av förvaring, passivitet och repression i kombination med en ständig omflyttning och upptrappning av insatsernas tvångskaraktär (Börjeson 1966, Andersson 1976, Wiberg 1976, Svenning & Svenning 1977, ARS 1981:98 f).

De senast gjorda undersökningarna av behandlingen på Råby⁶ har bekräftat denna bild och givit nedslående resultat när det gäller behandlingens effekter. Råbyundersökningen (Wiberg m.fl.

⁵ Jenner, H (1979)

⁶ Wiberg, E. (red.) Pojkar i tvångsvård. Råbyundersökningen. Prisma. Lund: 1976; Svenning, C & Svenning M. Ungdomsvårdens sista utpost. Stencil. Sociologiska institutionen. Lunds Universitet, 1977

1976) riktade sig till ungdomar som skrivits in 1967-68. Detta var en starkt selekterad population som bestod av drogmissbrukande elever från hela landet (främst Stockholm) som just då koncentrerades till Ryagården och Råby som ett slags försöksverksamhet. Resultaten visade att, enligt de strängaste och sammansatta kriterierna, endast sju procent av pojkarna varit utanför institution och samtidigt haft arbete de tre senaste åren.

I Skåneprojektet (Svenning & Svenning 1977, Månsson, Svenning m.fl. 1978) gjordes en mindre uppföljning av ungdomar som skrevs in första halvåret 1976 vid tre ungdomsvårdsskolor: Östra Spång, Ryagården och Råby, bl.a. med hänsyn till tiden fram till första dom. Trots en uppföljningstid på endast ett år hade tjugosex av de trettio ungdomarna hunnit få ett flertal domar eller åtalseftergifter. För en majoritet av de tvångsintagna eleverna ansåg vårdpersonalen att institutionsvistelsen enbart inneburet en förvaring.

I Danmark gjorde man under tiden 1966 till 1969 en undersökning av två behandlingshem för unga kriminella (Blegvad 1972). Syftet var att undersöka "den påverknig, der forudsættes at foregå på et behandlingshjem". Ett av huvudresultaten blev att behandlingshemmen som organisation snarare hämmar än främjar en resocialisering. Forskningen bedrevs vid två statliga institutioner: en för pojkar i åldern 16-21 år och en för flickor i samma ålder. Pojkinstitutionen "Herrgården" är en anstalt av Råbys typ som inrättades som statsungdomshem i början av seklet. Verksamheten är numera nerlagd. Då fanns det arbetsplatser, låsta avdelningar med galler för fönstren och endast manlig personal. Undersökningen bestod i intervjuer med ungdomar och personal utifrån frågeformulär. Alla ungdomar som var på institutionen intervjuades vid tre olika tillfällen, vilket i praktiken betydde tre helt olika populationer. Särskilda observatörer studerade avdelningsarbetet och andra medarbetare framställde fallbeskrivningar.

Det man fann var bl.a. att 80 procent hade återfallit i kriminalitet efter en kort period. Man undersökte också i vilken utsträckning behandlingen lett till en ökad förståelse av den egna situationen för ungdomarna. Man fann att det målet uppnåddes i högre grad på den mera samhällstillvända och behandlingsorienterade

flickinstitutionen "Byen" än på "Herrgården". I diskussionen av resultaten tar forskarna upp faktorer som att behandlingen på anstalt skapar en onaturlig miljö för ungdomarna. Personalen överbeskyddar ungdomarna och ordnar många praktiska problem för dem istället för att använda problemlösning som en del av det pedagogiska arbetet. De unga blir isolerade och deras föräldrar dras i mycket liten utsträckning in i behandlingen. Man skriver därför ut ungdomarna till samma miljö som de kom ifrån utan att de existerande problemen behandlats. Rymningar finner man vara vanliga och tolkar dem som ett stadium som de flesta ungdomar skall igenom. Deras praktiska slutsatser är att sådana anstalter skall läggas ner i sina nuvarande former och istället bli till diagnostiska centra och en betoning på påverkan i ungdomarnas naturliga miljö istället (Balvig 1972).

Råbyundersökningen i ett socialt tidsperspektiv

För att förstå undersökningsresultaten är det viktigt att de vid tiden för undersökningen gällande sociala villkoren för Råby och §12-hemmen klagörs. Resultaten av undersökningen är i högsta grad beroende av både externa och interna faktorer som måste beaktas i utfallsdiskussionen. Huvudmannaskapet är en sådan fråga. 1967 var socialstyrelsen huvudman för landets ungdomsvårdsskolor och detta år blev Råby specialiserat på unga manliga missbrukare. Detta var en stor omställning för Råby. Samma år fanns tjugofyra skolor i landet med 1 706 inskrivna elever fördelade ungefär lika mellan vård inom skola och vård utom skola (VISK och VUSK). Det var narkotikamissbrukande pojkar från hela landet som skrevs in under 1967-68 och som utgjorde undersökningsgrupp för den tidigare nämnda Råbyundersökningen (Wiberg m fl 1976).

Ungefär samtidigt bedrevs en försöksverksamhet vid ungdomsvårdsskolan Ryagården i syfte att förbättra vården. En förundersökning hade visat att ungdomarna hade en negativ attityd till vården och detta förklarades med brister i personalresurser, frånvaron av samtalsterapi, frånvaro av resurser för att ge ungdomarna en meningsfull fritid och förbättrad fysisk kondition etc. De bristande personalresurserna gjorde att också vården "utom skola"

blev eftersatt. Skulle man genom en välplanerad och omfattande insats kunna förbättra vården vid ungdomsvårdsskolan? Ja, menade psykologen Kurt Gordan, en intensiv insats under begränsad tid med ett terapeutiskt tillvägagångssätt kan ge positiva effekter - här främst uttryckt som en "positiv attityd till vården". Förutsättningarna är bl.a. att det finns tillräckligt med personal och pengar till externa medarbetare, att behandlingsideologin faktiskt är implementerad i organisation och personalattityder, att det finns systematisk planering för och med varje elev, att det finns effektiva beslutsprocesser m.m. (Gordan 1973). Undersökningen har dock kritiserats hårt av Bondesson för metodiska brister och önsketänkande (1974 ss 383 - 404).

Skåneprojektet var ett statligt försöksprojekt inom socialvården i Skåne 1975-78. För ungdomsvårdsskolornas del handlade försöket bl.a. om att erfarenheterna av specialisering på ålder, kön och symptom inte var goda (bl.a. annat med koncentration av drogberoende ungdomar från Stockholm till Ryagården och Råby) och därför ville socialutredningen prova nya principer för vårdens utformning baserat på Fosterbarnsutredningens (SOU 1974:7) och Socialutredningens (SOU 1974:39) betänkanden (Svenning & Svenning 1977). När Skåneprojektet inleddes 1975 innefattade det en utvärdering av försöken med nya arbetsformer vid Ryagården, Östra Spång och Råby Yrkesskola. Antalet skolor hade då reducerats till arton och antalet inskrivna elever hade sjunkit till 922, återigen jämnt fördelat mellan VISK och VUSK. De tankar som provades inom Skåneprojektet var de som senare skulle utgöra grunden för socialtjänstlagen och således för den period som vår undersökning omfattar: 1982-1993. Det gällde närheten till hemorten, kontinuitet i behandlingen, flexibilitet, frivillighet och medinflytande och normalisering. Förankringen av de nya principerna och personalens delaktighet i försöket visade sig emellertid inte ha varit så goda.

Resultatet av försöksverksamheten blev en regional anknytning som sedan kom att tillämpas under slutet av 1970-talet och inledningen av 1980-talet. För Råby betydde det att närheten till Malmö resulterade i en "problemfylld och svårrehabiliterbar elev-

grupp”.⁷ Våldsinslagen ökade och personalen blev alltmer resignerad (Svenning & Svenning 1976:165). Det man vann i närhet till hemorten och familjen förlorade man i närheten till kompisar och gäng. Närheten ledde inte till bättre kontakter mellan socialassistenter och personal eller ungdomar. Anstalten blev nu ”könsålders- och symptomintegrerad”. Könsintegreringen uppfattades av personalen som naturlig och positiv, åldersblandningen betraktades inte lika positivt p.g.a. de yngres intensiva fixering vid droger och kriminalitet. Normalisering och flexibilitet uppnådde man inte och inte heller tyckte eleverna att de kunde utöva någon högre grad av medinflytande. Den stora förändringen var att anstalterna började ta emot frivilligt intagna - både åtskilt och integrerat.

Så var alltså situationen när landstingen och kommunerna övertog huvudmannaskapet för ungdomsvårdsskolorna. Malmö byggde relativt snabbt upp egna §12-hem (Åbygården och Tunagården) och Råby blev under större delen av perioden en anstalt med landstingskommunerna som huvudsakligt upptagningsområde. Det är denna period fram till det statliga övertagandet av huvudmannaskapet som Råbyundersökning 94 analyserar.

⁷ Jfr Levin, C & Nilsson, G. (1979) Utagerande barn och ungdomar. Stencil. Inst för tillämpad psykologi, Lund.

2. REGISTERUNDERSÖKNINGEN

Inledning

Registerundersökningen har huvudsakligen använts för att undersöka organisatoriska skillnader före och under tiden som Råby var under landstingets huvudmannaskap. De gäller t.ex. förändringar i placeringstider, tider på låst avdelning, omhändertagandeformer och åldersförändringar m.m. hos de intagna. Resultat från registerundersökningen har tidigare redovisats i Levin & Sunesson (1995) och i Levin (1996). Här kommer jag därför enbart att sammanfatta några av de viktigaste resultaten. Vissa andra resultat redovisas också inom ramen för intervju-undersökningen.

Råby som behandlingsorganisation

Råby ungdomshem består idag av ett stort antal hus som är belägna inom ett parkliknande område en liten bit utanför Lunds stadskärna. Byggnaderna är från olika tidsperioder och skillnaderna är stora mellan det gamla räddningsinstitutet från 1830-talet, kök- och matsalsbyggnaden från 1854, det pampiga skolhuset från 1925 och de nybyggda paviljongerna av modernt, mera kvadratisk snitt. Det besökaren först ser är en gårdsplan med flaggstång i mitten kring vilken skolhuset, det gamla räddningsinstitutet och kök- och matsalsbyggnaden grupperar sig. Eftersom skolbyggnaden med sin magnifika kyrksal ligger i mitten med de två andra husen som flanker kan man lätt få för sig att detta är det gamla räddningsinstitutet, men så är inte fallet, det är istället den södra byggnaden.

I norr, söder och väster breder sedan ett stort antal olikartade byggnader ut sig, omgivna av gräsmattor, buskar och häckar. När denna undersökningen gjordes fanns administrationen i en av de nya, låga byggnaderna i västra delen av området. Denna var sammanlänkad via en mindre huskropp med Frosta, en av de slutna vårdavdelningarna. Idag har det gamla Räddningsinstitutet byggts om till ny administrationsbyggnad med medel från Stiftelsen Råby Räddningsinstitut.

Hundra meter söder om den dåvarande administrationsbyggnaden ligger Åsbo, som inrättades som specialavdelning 1959. Åsbo

är en atriumbyggd fastighet som också rymmer en av skolans "arbetsplatser" - en snickeriverkstad. Åsbo var då den enda av avdelningarna som hade tillgång till "isoleringsrum". Ett sådant rum är i praktiken helt enkelt en cell med ståldörr, fönster av okrossbart glas och i övrigt konstruerat så att den unge inte kan skada något eller sig själv på några inredningsdetaljer. I lagtexten finns inget som heter isoleringsceller, endast en tillåtelse att hålla ungdomar avskilda från de övriga om de uppträder våldsamt eller inte kan hålla sig till ordningen. Sådan avskiljning skall ske under uppsikt av personal och inte längre än 24 timmar i följd. Det är till sådan avskiljning isoleringscellen används.

Avdelningarna har olika funktion och olika tillgång till tvångsmedel. Förutom de två låsbara avdelningarna finns också en s.k. öppen avdelning, som saknar de speciella låsbefogenheterna, Bjäregården, samt en nytillkommen observations- och utredningsavdelning. Den senare avdelningen ingick inte i undersökningen. Inne i själva Lund finns en utskrivningsavdelning, Backebro, som också startade något år före undersökningen. Inom området finns också en nedlagd vårdavdelning som används för skolundervisning och fritidsaktiviteter, en mekanisk verkstad och ett trädgårdsmästeri.

Men området rymmer också andra fastigheter som t.ex. gamle baronens f.d. sommarbostad från 1862 och som numera är bostad åt förre rektorn för Råby. Här finns den gamla trädgårdsmästarebostaden som hyrs ut till familjer utan anknytning till Råby, en snickeriverkstad som drivs helt kommersiellt, en begravningsplats, en liten sjö som funnits sedan verksamheten startade, gymnastiksal, förrådsbyggnader och ett stort grönområde för fotbollsspel, minigolf m.m. Hela verksamheten är ett litet samhälle i miniatyr som påminner om ett större gods, från tiden kring 1800-talet. Till Råby har också hört nästan femtio tunnland jord.

Behandling och kontroll

Den behandlingsmodell som infördes i slutet av 1980-talet bröt mot tidigare sätt att försöka hantera problematiska beteenden genom yttre medel: omplaceringar, isoleringar, utskrivningar etc. Istället introducerades tankarna om behandling genom en person-

lig relation mellan personal och ungdomar och personkontinuiteten blev det nav kring vilket behandlingen tänktes fungera. Införandet underlättades eller initierades genom att landstinget anställde fler socionomer, sociologer och socialpedagoger. De utbildade socionomerna och socialpedagogerna var hemmastadda i detta behandlingstänkande. Valet av avdelning blev därmed underordnat denna kontinuitet och villkoren för vistelsen knöts mer till person och mindre till rum. Associerat med en sådan förändring var införandet av särskilda kontaktmän med delegerat (men begränsat) behandlingsansvar, tankar om familjearbete m.m. Konkret visade modellen sig i långa sammanhängande vårdperioder på en och samma avdelning.

Akuta frihetsberövanden

När ungdomarna placeras på Råby sker det nästan aldrig på egen begäran och sällan efter genomtänkt planering. I stället grips de unga ganska brådstörtat och placeras under stor hast och upphetsning på en intagnings- eller utredningsavdelning. Förfarandet påminner i hög grad om gripande och häktning inom rättsapparaten. Handläggarna väntar under stor oro med att ingripa i barnavårdsmål tills det blir uppenbart att ett ingripande *måste* göras (Hollander 1985:243, jfr också Claezon 1987:71 ff och 123 ff). I det läget griper man in med ett tvingande akut och temporärt beslut, som för kriminella ungdomar oftast innebär en tvångsmässig placering på s.k. särskilt ungdomshem. För att en sådan praxis ska kunna fungera krävs tillgång till s.k. akut- eller utredningsplatser som är tillgängliga med kort varsel. Framväxten av de nya utrednings- och mottagningsavdelningarna kan ses som en anpassning till en sådan allt vanligare handläggningspraxis. Under perioden 1982 - 1993 gjordes 208 utskrivningar fördelade på 143 pojkar (sjuttio procent) och 65 flickor. Ungdomarna skrevs in vid en genomsnittlig ålder av 16 år. Inom intervallet 15-18 år fanns åttio procent av de placerade ungdomarna. Sextiofem procent av ungdomarna togs in med tvång efter akuta ingripanden från socialtjänsten. Trettio procent togs in efter ett planerat tvångs-ingripande och efter beslut i länsrätten (enligt §3 LVU), och fem procent togs in på frivilliga grunder enligt Socialtjänstlagen (SoL). Akuta in-

gripanden är inte som begreppet antyder något undantag från normala tvångsingripanden - de är det normala tvångsingripandet.

Det anmärkningsvärda med siffrorna är den stora andel placeringar som skett och sker utifrån §6 LVU, och den konstans som råder när det gäller den här typen av omhändertaganden.⁸ Det antyder att ungdomarnas allvarliga situation varit okänd tidigare för socialnämnden, eller accelererat krisartat under mycket kort tid. Ett sådant antagande strider mot forskningsresultat som säger att barnen och familjerna i de flesta fall är väl kända hos barnavårdsmyndigheten (Hollander 1985, Claezon 1987). Ett akut ingripande ger korta förberedelsestider för mottagande anstalt och dåliga förutsättningar för meningsfull behandling av ungdomarna. Här har skett en förändring i praxis från Barnavårdslagens tid (se t.ex. Svenning & Svenning 1977).

Varför griper myndigheterna in med så drastiska åtgärder som omedelbart omhändertagande trots en ofta långvarig kännedom om familjerna och deras problem? Är det frågan om akuta och *tillfälliga* ingripanden?

Nej, de akuta ingripandena är inte några tillfälliga ingripanden utan majoriteten av dem leder till fortsatt placering under tvång på Råby. Drygt åttio procent av de omedelbart omhändertagna har en fortsatt placering på mer än tre månader och fyrtio procent stannar i mer än ett år på Råby.

Minskade omflyttningar

För en stor del av ungdomarna har uppväxten varit en period av brutna relationer, byten av vårdnadshavare och en eller flera vårdperioder i fosterhem och på andra anstalter. Endast tjugofem procent av de placerade ungdomarna har levt med båda biologiska föräldrarna de första tolv åren av sitt liv, och fyrtio procent av de inskriva har tidigare erfarenhet av fosterhemsplaceringar, barnhem och/eller särskilda ungdomshem. För många har omplaceringar och vårdarbyten varit legio och dessa kontinuitetsbrott fortsatte tidigare även på Råby (se Levin & Nilsson 1979). Behandlingsmodellen har ändrat på detta och inneburet en stor förändring

⁸ Sarnecki (1991) rapporterar snarlika siffror från Stockholm och SiS redovisar 1994-95 57 procent omedelbara omhändertaganden i medeltal för samtliga ungdomshem i riket (SiS 1995).

i praxis genom att antalet omflyttningar inom Råby har minskat radikalt .

I början av 1980-talet förblev endast c:a trettio procent av ungdomarna på en och samma avdelning under hela placeringstiden. Idag har den siffran stigit till sextiotre procent. De extrema omflyttningarna på *minst* 10 gånger (ibland över 20) mellan avdelningarna under en placeringsperiod har helt försvunnit. Andelen flickor som *inte* flyttas runt mellan avdelningarna har ökat från nästan femtio procent till drygt åttio procent. Andelen som flyttats runt ett förskräckande antal gånger har reducerats till noll (0) procent.

Placeringstider och inläsningstider

De rymningssäkra och låsta specialavdelningarna började införas vid ungdomsvårdsskolorna 1954. Råby fick sin första avdelning 1958-59. Orsaken var ökade krav på fängelse för brottsliga ungdomar och misstron mot socialvårdens förmåga att hantera dem. Specialavdelningarna döptes om till låsbara enheter i samband med gällande socialtjänstlags införande 1982. Användningen av sådana låsta avdelningar regleras i §26 i socialtjänstförordningen. I den sägs att de intagna får vistas högst två månader i följd på en sådan avdelning om det är nödvändigt för egen eller andras säkerhet eller för att förhindra rymning.

Tidigare tolkades detta bokstavligen så att de unga normalt vistades två månader inlåsta på särskild avdelning, för att därefter flyttas till öppen avdelning. Där uppstod oftast problem som motiverade en ny intagning på (annan) låst avdelning, och sedan fortsatte vården under upprepade omflyttningar. Detta var naturligtvis destruktivt för alla inblandade. Enligt praxis från den gamla tiden (före 1982) började låstiden räknas om vid avvikelser och permissioner. Därmed kunde tiden på låst avdelning i praktiken bli hur lång som helst.

Socialstyrelsens tillämpningsanvisningar säger att § 26 syftar på en enhet som är "låsbar eller på annat sätt inrättad för särskilt noggrann tillsyn. Det kan t.ex. vara en avdelning på hemmet där ytterdörrarna hålls låsta under hela eller viss del av dygnet och där personaltätheten är stor." Inläsningsbefogenheten bör användas

med försiktighet och begränsas till högst två månader. Men så kommer undantaget: *såvida inte särskilda skäl föreligger*. Vad innebär det? Jo, längre vistelser än två månader är möjliga "om den unge fått en särskilt god behandlingskontakt med personalen" eller om "den unges behandling gagnas av den mer välordnade tillvaron som kan ges vid en särskild enhet". Om tiden överstiger två månader ska den unge ges möjligheter till vistelse i "öppnare former". Vistelse i öppnare former betyder här att den unge får röra sig fritt på anstaltens område eller delta i aktiviteter utanför den särskilda enheten. Utrymmet för skön och godtycke är som synes stort och de "lätnader" som införts under landstingstiden har varit allt från reella till rent symboliska. Exempel på sådana lätnader är att den dörr som förband den låsta avdelningen med ungdomarnas arbetsplats, ett snickeri, bomrades igen och istället fick ungdomarna gå ut på gården och in genom snickeriets ytterdörr. Den skolundervisning som skett inne på avdelningen flyttades till skollokalerna i ett angränsande hus etc.

Oavsett s.k. lätnader gäller dock alla de vanliga sanktionsmöjligheterna som nämns i §12-15 LVU om visitation, övervakade telefonsamtal, brevöppning med personal närvarande osv.

Att vara intagen på en låsbar avdelning under månader och kanske år är kvalitativt så skilt från ett mera normalt boende att enbart korta, symboliska eller ens längre vistelser utanför avdelningen inte uppväger de många andra negativa aspekterna av denna speciella boendeform. Den innebär en påtvingad gemenskap med andra inlåsta ungdomar, frånvaro av valmöjligheter när det gäller vardagliga saker som t.ex. val av kamrater och sällskap, mat och mattider, att inte kunna öppna sina fönster, att be personalen öppna dörrarna varje gång man ska ut eller in osv. Om lätnader i praktiken kan genomföras är också i hög grad relaterat till de resurser avdelningen förfogar över i form av personal, bilar, pengar m.m., och i vilken grad lätnaderna avser rörelse *inom* eller *utom* §12-hemmet. Eftersom personalresurserna är begränsade och det alltid krävs minst två personer ur personalen kvar på avdelningen, blir rörligheten utanför hemmet begränsad till de tider när ytterligare personal finns tillgänglig.

Under den studerade perioden varierade intagningsperioderna mellan en månad och femtiotvå månader, med ett medelvärde på tretton månader och en median på elva månader. Den sammanlagda tiden på låst avdelning varierade mellan noll och trettiosex månader med ett medelvärde på sju månader. Den *sammanhängande* låstiden (som är lagstiftarens begrepp) varierade mellan noll och tjuugoåtta månader med ett medelvärde på nästan sex månader (5,7).

Den genomsnittliga tiden för sammanhängande vistelse på låsbar avdelning ligger således klart över de lagstadgade två månaderna. Tiden har också ökat markant under den undersökta tidsperioden. Under den första undersökningsperioden var medelvärdet drygt tre månader, för att under de två sista perioderna ha stigit till värden runt sju månader (Tabell B 17).

Ökade tider på anstalt när behandlingsideologin implementeras är inget ovanligt fynd. När behandlingstanken infördes i Californiens fängelsesystem 1960 utvärderades försöket noga (Ward 1972). Ett av de fynd som mest förvånade lagstiftarna var att den genomsnittliga strafftiden *ökade* från tjugofyra månader till trettiosex månader. I det gamla systemet kunde fångarna se fram mot en fast utskrivningstid och förbereda sig för den. Med det tidsobestämda straffet och kravet på god anpassning för att bli utskrivna utsattes fångarna för en psykologisk press som bl.a. ledde till förlängda fängelsetider.

3. VÄRDEFFEKTER

Utvärdering och uppföljning

Detta är ingen utvärdering i vanlig mening. Med utvärdering menar man vanligen att en utomstående forskare granskar och värderar en viss åtgärd eller en viss verksamhet som, i detta fallet, har till uppgift att åtgärda ett visst problem.

Evaluation is the process of determining the worth, merit, or significance of entities; and evaluations are the outcome of that process (Scriven 1997).

Mellan verksamhetens mål, medel och resultat tänker man sig ett rationellt och logiskt samband. Utvärderingen skall sedan bilda underlag för beslut om denna åtgärd.⁹ I denna undersökning ifrågasätter vi det rationella antagandet och försöker inte knyta något entydigt samband mellan behandlingsprogrammet på Råby och ungdomarnas situation idag. Undersökningen öppnas därmed för andra orsaksfaktorer än de man i förväg kanske förväntat sig. Vi har vidgat undersökningen till hela verksamheten; till hela behandlingsorganisationen, och det är denna som utgör undersökningsobjekt för vår forskning.

Trots det är det en undersökning som försöker ta reda på hur det gått för de ungdomar som varit placerade på Råby under en viss period. Lyckades ungdomarna bryta den negativa utvecklingen? Har de slutat begå brott och att knarka? Hur har de klarat av livets normala krav på arbete och försörjning, på fungerande relationer till föräldrar, partner och egna barn?

Vi har tagit reda på hur de f.d. Råbyungdomarna har det idag; hur det har gått för de ungdomar som passerat en så dyr och ingripande vårdform som tvångsanstalter för unga brottslingar. Men om deras situation idag har något samband med vistelsen på Råby vet vi inte så mycket om. Att ha vistats på Råby några månader eller år för tio år sedan är naturligtvis enbart en påverkanskälla av många. Somliga källor till förändring och påverkan ligger långt före vistelsen och andra har funnits parallellt eller efter vistelsen.

⁹ Se Rosmari Eliasson, Claes Levin m.fl. (1990) Den värderande blicken. Om utvärdering i socialt arbete. Lund: Studentlitteratur

Vi har frågat ungdomarna själva hur det gått och i vilken utsträckning de anser att Råby bidragit till deras nuvarande situation, så i den meningen kan kanske resultaten betraktas som en utvärdering i ordets mest ursprungliga mening.

För att resultaten ska bli begripliga ska jag kort redovisa hur vi gjort vår sammanställning. Ett vanligt sätt att redovisa resultat av vård är att ange hur väl klienterna eller patienterna uppnått de officiella målen för verksamheten. Vi utgår preliminärt från att det finns två sådana övergripande syften med placeringen. Å ena sidan att förebygga eller bryta en utveckling som kan leda till framtida brottslig verksamhet, drogmissbruk och fortsatta placeringar i ungdomsvårdsskolor, fängelser eller mentalsjukhus. Å andra sidan bidra till en socialisering och rehabilitering som ger ungdomarna möjligheter att leva ett vanligt liv; att kunna utbilda sig, arbeta och försörja sig, att kunna få och bibehålla en bostad, att kunna skapa eller bibehålla goda relationer till föräldrar och vänner, att kunna bilda familj och sätta nya barn till världen och att få eller bibehålla en god fysisk och psykisk hälsa.

I första delen skall vi undersöka hur väl placeringen lyckat med att bryta en befarad negativ utveckling. I kapitel sex undersöker vi hur ungdomarna lyckats med att etablera sig i samhället.

Samtliga uppgifter bygger på ungdomarnas egna svar och har inte kontrollerats i offentliga register.¹⁰ Med *anstaltsvistelse* menas här ungdomsvårdsskola, häkte, fängelse och mentalsjukhus eller annan anstaltsvistelse under tvång. Vistelse i andra behandlingsinstitutioner i frivilliga former har inte räknats som ett misslyckande. Med *brottslig verksamhet* menar vi här brott som lett till allvarigare påföljd än böter. I de flesta fallen handlar det om stöld, grov stöld, rån, narkotikabrott och grövre våldsbrott. Olovlig körning, rattonykterhet etc. har i detta sammanhanget inte räknats som brott. Vi har alltså haft höga krav för att registrera något som återfall och misslyckanden.

Detta sätt att redovisa resultat har vi använt som ett slags mått på resultatet av *vården*. Men eventuella brottsregistreringar och fortsatt missbruk åren efter Råbytiden säger inte allt om hur ung-

¹⁰ Det finns ingen skälig anledning anta att ungdomarna här har överdrivit sin brottslighet etc., snarare tvärtom eftersom de inte gärna kommenterat aktuella brott. Det finns en person som utgör ett undantag. Dessa svar har vi också förhållit oss kritiska till.

domarna har det idag. Frånvaro eller närvaro av brottslighet och missbruk efter Råbyvistelsen kan följas av goda eller dåliga förhållanden idag. Arbetsmarknad och bostadsmarknad för ungdomar är inte särskilt gynnsam idag och än svårare blir det naturligtvis om man tillbringat några år av sin ungdomstid på anstalt. Så - i princip kan ett dåligt vårdresultat följas av en god eller dålig situation idag, likaväl som ett gott vårdresultat kan innebära en bra eller dålig livssituation idag. Orsakerna till detta är - i det första fallet - att registrering för brottslighet är ett okänsligt mått. I ena fallet innebär det att personen fortsatt med brottslig verksamhet, men i andra fall betyder det att man begått något eller några brott efter Råbyvistelsen och sedan slutat helt med brottslighet. Dvs. orsakerna till förändringen ligger utanför vård- och behandlingsapparaten. I det andra fallet är det så att bostads- och arbetsmarknad inte har mycket utrymme för ungdomar som saknar utbildning och i synnerhet inte för ungdomar som tillbringat år av sitt liv med kriminalitet och anstaltsvistelser - även om de lagt allt detta bakom sig. Redovisningen av vårdresultat och nuvarande livssituation är således en grannliga uppgift om den ska bli rättvis och trovärdig.

Även om det inte var det ursprungliga syftet ger undersökningen oss möjligheter att svara på frågor som ofta ställs i rena effekttundersökningar. Kanske inte lika noggrant och kontrollerat, men ändå med en rimlig säkerhet i uppgifterna.

Vårdens effekt på brottslighet

Då när jag kom ner till Råby, då kunde man inte så mycket, men under tiden man satt där, ... Det var ju andra som var värre än mig. Då lärde man sig av dem istället. (---) Någon kanske har tagit till sig positiva saker från Råbyvistelsen, jag vet inte alls. Men jag har inte träffat någon hittills (P 30).

Hur många har begått brott efter vistelsen på Råby? I grova kategorier är svaret att nästan åttio procent har gjort det. I den siffran finns de som begått brott både före och efter placeringen, men den mest beklagliga gruppen är de som inte begått brott innan utan börjat begå brott efter placeringen. En mindre grupp ungdomar har varken begått brott före eller efter utan har place-

rats av andra skäl. Slutligen finns den grupp som preliminärt skulle kunna kallas den "lyckade", den lilla grupp ungdomar, sju stycken som begått brott före placeringen, men inte efter.

Tabell 3:1. Brottlighet före och efter Råby (%) (1 N = 36, 2 N = 25)

Kategorier	Grupp 1	Grupp 2	Alla
Inte före, men efter	5,6	8,0	6,6
Både före och efter	55,6	60,0	57,4
Före, men sällan efter	19,4	8,0	14,8
Före, men inte efter	8,3	16,0	11,5
Varken före eller efter	11,1	4,0	8,2
Ej svar	0,0	4,0	1,6
Summa	100	100	100,1

Några signifikanta skillnader mellan de båda undersökningsgrupperna går inte att hitta, utan resultaten tycks vara ganska konstanta. Drygt tjugofem procent fortsätter direkt med nya brott. Efter sex månader har ytterligare c:a tjugo procent återfallit och inom ett till fyra år har ytterligare drygt trettio procent återfallit. Vid intervju tillfället bedömdes tretton procent helt ha lämnat den brottsliga banan. Inte heller här fanns några avgörande skillnader mellan undersökningsgrupperna.

Vi undersökte också hur ungdomarna såg på Råbys påverkan och betydelse när det gällde deras brottsliga handlingar.

Tabell 3:2. Råbys betydelse för brottligheten (%) (1 N = 35, 2 N = 26)

Kategorier	Grupp 1	Grupp 2	Alla
Enbart negativ	19,4	8,0	14,8
Mest negativ	16,7	20,0	18,0
Varken/eller	30,6	40,0	34,4
Mest positiv	22,2	20,0	21,3
Helt positiv	2,8	8,0	4,9
Ej svar	8,3	4,0	6,6
Summa	100	100	100

Negativ påverkan innebär här att brottligheten förvärrades. Av tabellen framgår att den dominerande kategorin är "varken/eller", vilket innebär att vistelsen inte haft någon påverkan varken till det bättre eller sämre när det gäller ungdomarnas brottslighet. Sammanlagt uppger alltså nästan sjuttio procent att Råby antingen förvärrat eller inte förändrat deras brottsliga vanor. Man kan dock

tolka tabellen som om de mest negativa effekterna har upphört i den yngre gruppen och ersatts av svar i de båda kategorierna närmast över.

De negativa effekterna består i den kriminalisering som sker, och i misslyckandet att bryta den kriminella inriktningen på ungdomarnas handlande. Det finns ungdomar som är fullärda brottslingar när de kommer till Råby, och det finns de som är gröna och lär sig mer av de äldre och mer erfarna, det finns de som fortsätter att begå brott under vistelsen för att det är trist på anstalten, för att det är kul att begå brott eller för att man kan begå brott under placeringen utan att få straff. Skälen är många, men kombinationerna är sammantagna destruktiva för de intagna.

När man gör brott under tiden man sitter där blir det mest åtalsunderlåtelse. Det blir ju inget åtal av det. Så man kan hålla på rätt mycket och det händer ingenting, så... (P 36).

Ja, det var ju att man lärde sig en annan typ av kriminalitet. Som att skära upp kassaskåp och stjäla bilar. Det kunde man ju inte innan (P 10).

Man lärde sig mer där, så jag måste säga "negativ". Det man inte visste fick man lära sig där (P 52).

Det avskräckte inte mig. Jag tyckte om det med kompisarna: att åka runt, stjäla en bil, göra inbrott. Jag gillade det. Jag tyckte om det livet (P 37).

De som slutade eller minskade sin brottslighet anger också olika skäl. Några tog ett medvetet beslut att inte fortsätta eller hade de beslutat sig redan innan de blev placerade på Råby. Några blev avskräckta av inlåsningen och hotet om framtida fängelse och andra mognade från det, med eller utan hjälp från Råby. Att säga sig vara positiv till Råbys hjälp betyder emellertid inte att man kommit bort från sitt brottsliga leverne. "Man förstod att man kunde ha ett bättre liv utan brott", säger t.ex. en pojke som vi trots det återfann på en kriminalvårdsanstalt. "Jag har inte fortsatt med de där bus-strecken, det har inte varit sådant", säger en annan pojke som vi också fick intervjua i fängelset.

Märk här att svaren betonar anstalten och institutionen Råby som påverkansagent. Svar som betonar *personalens* positiva på-

verkan är inte många, de nämns enbart i indirekta ordalag. Frågan gäller ju Råby som anstalt och det kanske är orsaken till att svaren blir av mer generell natur. Intrycket av svaren är annars just att det är inlåsningen, placeringen och omhändertagandet i sig som är det verksamma redskapet, vilket talar för värdet av korta tvångsplaceringar.

Det var ju just det att man inte ville komma tillbaka. Det räckte med de tre månaderna. Att man inte ville sitta där. Man visste det att det kanske blir för en längre tid. Om man gör något brott så sitter man där igen, så rasar allt. Sen blir man 18 och då är det fängelse som gäller (P 83).

Vårdens effekt på drogmissbruk

Ja, det hade ganska stor negativ betydelse. Det var det att man kände sig instängd (sic!), man fick inte luft, va. Och alla andra höll på med någonting och de höll på och tjata på en att: kom nu igen och ta det här och det här. Jag tror att det var också för att de trodde jag skulle skvallra. Och då kunde de bara påpeka att jag också hade gjort det. Jag tror att det var därför de hela tiden höll på så (F 63).

För drogmissbruket gäller att nästan sjuttio procent av samtliga intervjuade missbrukade droger (amfetamin, heroin, hasch) efter placeringen. Den stora gruppen är de som missbrukat både före och efter placeringen. Den tragiska gruppen är de som inte missbrukat när de kom till Råby men som inlett missbruket där eller strax efter. Fem procent har slutat med sitt missbruk. En fjärdedel av ungdomarna uppger att de varken före eller efter placeringen varit i kontakt med narkotika.

Tabell 3:3. Drogmissbruk före och efter Råby (%) (1 N = 35, 2 N = 26)

Kategorier	Grupp 1	Grupp 2	Alla
Inte före, men efter	11,1	16,0	13,1
Både före och efter	50,0	60,0	54,1
Före, men sällan efter	2,8	0,0	1,6
Före, men inte efter	5,6	4,0	4,9
Varken före eller efter	25,0	20,0	23,0
Ej svar	5,6	0,0	3,3
Summa	100,1	100	100

Inte heller när det gäller drogmissbruk kan vi finna några signifikanta skillnader mellan de båda undersökningsgrupperna. Huvudresultatet är att de som missbrukade när de kom till Råby också har fortsatt att missbruka. Antalet missbrukare har t.o.m. ökat efter placeringen. Och detta har ett klart samband med anstaltsvistelsen. Vi kan lyssna på vad ungdomarna själva säger. Några enskilda ungdomar har slutat missbruka och vi ska också höra vad de säger om orsaken till detta.

Huvuddelen av de som missbrukade före och under vistelsen har fortsatt att missbruka direkt efter placeringen. Av övriga som fortsatt missbruka har majoriteten återupptagit sitt missbruk inom sex månader. Tretton procent av ungdomarna som har missbrukat är vid intervjutillfället, enligt egen och vår bedömning, helt fria från drogmissbruk.

Tabell 3:4. Råbys effekter på drogmissbruk (%) (1 N = 36, 2 N = 25)

Kategorier	Grupp 1	Grupp 2	Alla
Enbart negativ	13,9	24,0	18,0
Mest negativ	19,4	12,0	16,4
Varken/eller	41,7	40,0	41,0
Mest positiv	8,3	12,0	9,8
Helt positiv	2,8	0,0	1,6
Ej svar	13,9	12,0	13,1
Summa	100	100	99,9

Råbys effekter på drogmissbruket domineras av kategorin "Varken/eller", vilken tillsammans med de negativa svaren ger sjuttiofem procent av negligerbar eller negativ påverkan från anstaltens sida när det gäller drogmissbruk. Inte heller här kan man se några skillnader över tid mellan de båda undersökningsgrupperna. Möjligen har den negativa effekten ytterligare förstärkts i den yngre och senare gruppen.

Ungdomarnas svar kan användas för att ge en bild av hur missbruket inleds, hur det kan fortsätta och förvärras på anstalten och hur och varför missbruket fortsätter efter utskrivningen. De kan också illustrera olika anledningar till varför man väljer att sluta och hur man kan stå emot trycket.

Början

Det var där jag lärde mig knarka på riktigt (P11).

Man drogs med av de andra, man ville testa (P12).

Det var i stort sett där jag började röka hasch (F 38).

Jag kan ju säga så att om man kommer ut där och inte är missbrukare, så är det väldigt lätt att man blir det. De ungdomarna som sitter där ute har inte knarkat färdigt, de har inte lekt färdigt så de har ju inte förstått detta (P 48).

Fortsättningen

Råby stimulerade missbruket. Man ville ju tillhöra gemenskapen (P 8.)

Det blev värre. Jag lärde mig mycket som jag inte kunde innan (F 42).

Nej, det tror jag inte. Nej, för jag tänkte inte ens i de banorna när jag bodde där, att jag skulle lägga av (P 88).

De hade ingen bra koll på det. Det var ju urinprov rätt sällan. Och det var rätt lätt att fiffla med det (P 36).

Utskrivningen

Ja, det funkade jävligt bra då jag lade ner det en tid på Råby. Det var mer när jag kom hem, då väntade en grupp polare som jag inte träffat på dölänge och då kom man rakt in i det gänget igen. (I: Då efter Råby, tog det lång tid innan du tog droger?) Ja, sju timmar, ha, ha (P 74).

De som slutade

De som slutade, minskade intaget eller inte började missbruka anger inkapslingseffekter, avskräckande exempel och egna negativa erfarenheter av knarket. I något fall har man sett Råby som ett stöd när kontrollen över det egna missbruket började vackla.

Hade jag inte fått snedtändning så hade jag fortsatt (P 29).

Jag slutade helt och hållet. Jag har det genom den där tjejen. Hon var ett skräckexempel. Hon var tunn som en speta. Hon hade gulsot. Hon var helt kass (F 60).

Nej det har varit eget sunt förnuft, att, nu skiter jag i det (P 71).

Slutligen finns ett positivt citat, som i ljuset av alla de andra låter som en saga, någonting hämtat ur en reklambroschyr för ett privat behandlingshem, men som också är en variant.

Positiv. För när jag höll på och skulle lägga av, då åkte jag alltid dit där och sade att: "Jag behöver lite stöd för jag har börjat missbruka. Jag behöver en kick i häcken så att jag kan komma någonstans." Så att de stöttade mig på sitt sätt (F 22).

So it goes.

Vårdens effekt på fortsatta anstaltsvistelser

Anstaltsvistelser är ett annat traditionellt mått på hur väl samhällsvården lyckats. Fortsatta vistelser i anstalt står inte i samklang med de officiella målen. Ändå är detta det vanliga resultatet av sådana ingripande åtgärder. I Råbyundersökningen från 1976 använde man som mått på fortsatt anstaltsvistelse hur många som varit utan ny institutionsvistelse de senaste ett, två och tre åren. Den undersökningen gäller enbart pojkar och man skiljer inte på heller på olika typer av institutionsvård. Siffrorna blir därför inte riktigt jämförbara. Då var det trettiofem procent som inte återplacerats inom uppföljningstiden (minst tre år).

I vår undersökning är det fyrtiotre procent som klarat sig utan fortsatt anstaltsvistelse, men då gäller dels att vi har en könsblandad grupp, dels vår strängare definition av vad som utgör anstaltsplacering. Femtiosju procent har alltså fortsatt med kortare eller längre vistelser i fängelse, psykiatrisk klinik eller nya vistelser på §12-hem. Tjugofem procent av ungdomarna sitter vid intervjutillfället på anstalt. Om vi ser till enbart pojkarna i undersökningen är det tjugonio procent som klarat sig utan ytterligare placering - en siffra som ligger nära den tidigare undersökningens. För kvinnorna är motsvarande siffra drygt åttio procent!

Fortsatt brottslighet, drogmissbruk och anstaltsvistelse

Om vi nu ställer samman måtten för hur många som trots placeringen fortsatt med brott och/eller drogmissbruk och/eller anstaltsvistelse finner vi att inte många kan anses ha "klarat sig" enligt de officiella målen för vården.

Av samtliga ungdomar i undersökningen är det fjorton procent som varken ägnat sig åt brott eller droger efter behandlingen och inte heller placerats i anstalt. Men av dessa har hälften inte heller varit aktualiserade för sådana problem. Om man undantar de som inte haft brottslighet och droger som intagningsproblem blir rehabiliteringsprocenten enbart sju procent. Om vi adderar bortfallet får vi ett ännu sämre vårdresultat.

Om fortsatt brottslighet, drogmissbruk och anstaltsvistelser ska ses som tecken på negativa behandlingsresultat så är resultatet för Råbys del ett klart misslyckande. Därom finns ingen tvekan.

Men, dessa siffror måste sättas in i ett sammanhang och utsättas för en mer omfattande analys. Jag skall återkomma till en sådan i kapitel 7 och 8.

Låt oss bara kort göra en jämförelse med andra effektmätningar när det gäller behandling av ungdomsbrottslighet. Mark Lipsey har gjort en omfattande meta-analys av 400 forskningsrapporter kring behandlingseffekter för unga brottslingar (Lipsey 1995). Ett av hans fynd är att "behandling" har effekt under vissa omständigheter. Om särskilda behandlingsinsatser införs och resultaten därefter jämförs med effekterna av den "vanliga" behandlingen ger det en tio procentig förbättring. Här är inte platsen att diskutera alla de om och men som en sådan metaanalys innebär när det gäller definitioner kring vad som egentligen avses med "kriminalitet", med "behandling" och vad "vanlig behandling" ("treatment as usual") innebär. Det intressanta fyndet i detta sammanhanget är emellertid att i kontrollgruppen där ungdomarna fått sin "vanliga behandling" återföll 50 procent i brott efter sex månader. I experimentgrupperna återföll endast 45 procent, vilket ger en förbättring med tio procent. Kriterierna i Lipseys undersökning är inte desamma som våra eftersom de bygger på officiella uppgifter om huruvida de unga registrerats för gripande eller häktning inom sex månader. Våra uppgifter bygger på en helt annan typ av mätning, ett slags självrapporterad brottslighet som står i ett osäkert förhållande till registrerad brottslighet. Men ändå - efter sex månader uppgav de intervjuade ungdomarna att 45 procent av dem hade återgått till något slags brottslig verksamhet.

Dvs. siffror i klass med de som Lipsey rapporterar från framgångsrika behandlingsexperiment!

Återfallssiffrorna säger ännu mindre om hur de f.d. Råbyungdomarna har det idag. Vi vet inte heller av siffrorna vilken roll Råby spelat eftersom såväl brottsligheten som missbruket och ungdomarnas situation idag tycks ha en så liten och helt annorlunda relation till Råby än vi i allmänhet tror. Inte heller har ungdomarnas upplevelse av Råbytiden något samband med deras framtida öde. Vändpunkter i positiv bemärkelse har i få fall direkt eller indirekt relation till placeringen. Negativa karriärer har i flera fall startat eller fått skjuts av placeringen på Råby och andra anstalter, men detta har mer med Råbys karaktär av anstalt och dess allmänna funktion att göra, och mindre med "vården" eller individuella relationer mellan personal och ungdomar.

I kapitel sex ger jag en bild av hur deras situation är idag och ställer det i relation till deras egna *upplevelser* av sin situation (vilket inte är samma sak). Jag ska också försöka relatera deras nuvarande situation till objektiva skillnader och deras egen upplevelse av den behandling de fick under sin Råbytid, och hur de ser på sambandet mellan nuvarande situation om Råbyvistelsen. Men först till den naturliga fråga man ställer sig. Varför blev det så?

4. VARFÖR BLEV DET SÅ?

Inledning

Behandlingen vid våra institutioner sker i regel utan den enskildes samtycke. Ett frihetsberövande, om än välmotiverat, är ett allvarligt ingripande, som ställer krav på insatser som svarar mot ingreppets allvarliga karaktär. Vårt uppdrag är att se till att institutionerna har väl genomtänkta och professionella behandlingsprogram som är anpassade till just våra klienters behov. Bara om varje individ möts av ett individuellt avpassat behandlingsprogram är det möjligt att uppnå goda resultat. Ett gott resultat är att en ung människa återfår självkänslan och mognar så att hans eller hennes sociala beteende accepteras av henne själv och omgivning och att den vuxne missbrukaren vinner självinsikt och blir motiverad att börja den ofta långa och riskfyllda vandringen tillbaka till livet.

Det inledande citatet är hämtat från generaldirektör Korpis inledning till den första årsredovisningen från Statens institutionsstyrelse 1993/1994. Det är stolta ord som rymmer många sanningar. Statens institutionsstyrelse hade inget ansvar för verksamheten under den tid som denna undersökning gäller, men det finns ingen anledning att anta att målsättningen idag skiljer sig från de dåvarande landstingens.

Hur kan vi då förstå att resultaten av en så dyr och ingripande vårdform blir så magert och rent av destruktivt? Resten av rapporten och det avslutande kapitlet kommer att ägna sig åt en analys av den frågan.

Jag kommer först att redovisa lite uppgifter om de ungdomar som blir föremål för en sådan placering och lite om deras uppväxtförhållanden. Därefter analyserar jag själva omhändertagande- och placeringsprocessen. I kapitel fem analyserar jag så behandlingen, innehållet i vistelsen. Jag kommer sedan att visa på ett antal förhållanden som har med anstalten som institution att göra och som tycks utgöra villkor för vistelsen och som blir avgörande för möjligheterna till påverkan och förändring av ungdomarna och deras situation; §12-hemmets villkor och möjligheter om man så vill.

Ungdomarna och deras uppväxt

Pojkarna har "alltid" varit i majoritet när det gäller placering på skyddshem, ungdomsvårdsskolor och §12-hem. Blomberg (1954) gjorde landets första undersökning av intagna på ungdomsvårdsskolor. Den omfattade samtliga ungdomar intagna 1/1 1951 och de uppgick då till 686 stycken. Av dessa var tjugosex procent flickor och sålunda sjuttiofyra procent pojkar. 1955 utgjorde pojkar sjuttio procent av de intagna vid landets ungdomsvårdsskolor (SOU 1956).

Under perioden 1975 - 77 skrev man in 131 ungdomar vid de skånska ungdomsvårdsskolorna och av dessa var drygt åttio procent pojkar (Svenning & Svenning 1977). 1982 skrev man in 378 ungdomar i hela riket och av dessa utgjorde pojkar drygt 80 procent (Larsson 1986). Könsfördelningen i vårt eget materialet är något mindre uttalad, men följer ändå samma fördelningsprincip med pojkarna i två tredjedels majoritet (69 %).

Åldern på de inskrivna

Medianåldern vid inskrivning var sexton år för båda könen. Nästan åttio procent av ungdomarna skrevs in i åldern 15-17 år.

Tabell 4:1 Åldersfördelning mellan könen. %. (N=208, P 143, F 65)

Ålder	Pojkar	Flickor	Totalt
12	1	0	1
13	5	3	4
14	6	14	8
15	27	29	28
16	29	20	26
17	26	17	23
18	5	9	6
19	1	8	3
Summa	100	100	99

Placerande kommuner

Under landstingsperioden stod naturligt nog kommunerna i Malmöhus län för majoriteten av placeringarna, drygt sextio procent. Malmö stad bidrog med drygt tjugo procent och övriga Sverige med c:a femton procent. Inom landstinget stod Helsingborg och Lund för det största antalet placeringar följt av Landskrona, Eslöv,

Staffanstorps, Burlöv och Trelleborg. Övriga tolv småkommuner har bidragit med enstaka placeringar.

Ungdomarna skrevs in i knappt hälften av fallen från sitt föräldrahem. Resten har kommit via familjehem, andra behandlingshem eller "särskilda ungdomshem". Mycket få av ungdomarna är okända hos myndigheterna innan de placeras på Råby. Endast tolv procent saknar notering för tidigare vård. Tjugo procent har tidigare varit med om kraftigt ingripande åtgärder såsom placeringar på "särskilda ungdomshem", kriminalvård eller vård på psykiatrisk klinik (Tabell 2, bilaga 2).

Uppväxten och utgångsläget

(Jag bodde hos) min mor tills jag var två år, sedan bodde jag hos min moster. Då var det mina kusiner, min moster och hennes man till jag var nio år. Sedan hem till morsan igen i Malmö och då var det jag, (och) R, min brorsa. Det var väl ett tag då hette morsans man O. Han försvann sen igen, ha, ha. Vem är där mer? Ja, det var ju R:s pappa. Vi har olika fäder syrran, jag och brorsan. Sen kom ju B och P (mostern) så jag var där hela tiden - fram och tillbaka. Det har ju varit ett jävla svängande från min mor till min moster. Det var var 14:e dag. Man var ett "Wesselsbarn"¹¹. Dom lämnade en i receptionen, sedan kom B och P och hämtade mig. För dom kunde ju inte med varann. Det var ju så att de bara "hottade"¹² över mig, sen så stack dom. Min pappa det vet jag inte vem det är. (P 53).

Drygt sextio procent av ungdomarna är födda av två svenska föräldrar. Det är en siffra som med stor säkerhet har ändrats sedan staten åter tog över huvudmannaskapet. Invandrandelen tycks nu ha stigit dramatiskt.¹³ Tio procent av ungdomarna hade zigeniskt ursprung (Tabell 1, bilaga 2).

Oavsett föräldrarnas nationalitet och härkomst har ungdomarna vuxit upp under synnerligen splittrade förhållanden. Varje försök att kategorisera uppväxtförhållanden ger bisarra resultat (jfr t ex Jonsson 1973:159 ff). Jag redovisar här vårt sätt att få någon slags system i uppväxtförhållandena. Vi fick konstruera följande kategorier, som i kortform redovisas i tabellen nedan.

¹¹ Wessels är ett stort varuhus och köpcentrum i utkanten av Malmö.

¹² "Hottade" (uttal: huttade) är dialektalt för kastade, slängde.

¹³ Se Tidskriften SiStone nr 3, 1995.

1. Biologisk mor *och* far hela uppväxten (inklusive psykologisk förälder eller adoptivuppväxt).
2. Biologisk mor *och* far de tre första åren, därefter biologisk kontinuitet (= en och samma förälder finns med obrutet under uppväxten)
3. Moder *eller* fader under (i princip) hela uppväxten
4. Moder eller fader först under tre år, därefter biologisk kontinuitet men med styvfäder, far- eller morföräldrar etc. Enstaka vistelse i barnhem/fosterhem/BUP. Hit förs de som bott periodvis hos mor- eller far-föräldrar och där biologiska föräldrar funnits med mindre än tre år och därefter biologisk kontinuitet.
5. Som 4:a, men ingen biologisk kontinuitet = (upprepade) vårdarbyten inklusive perioder av fosterhem och/eller anstalt/BUP etc
6. Ingen biologisk kontinuitet (biol föräldrar mindre tid än år 1-3, de första åren på anstalt o.d.). I övrigt som 5.
7. Uppväxt huvudsakligen i fosterhem, anstalt mm, med viss längd och kontinuitet i vistelserna (högst två omplaceringar).
8. Splittrad, kaotisk uppväxt med upprepade omflyttningar, vårdarbyten och placeringar
9. Saknas uppgifter, okänt.

Tabell 4:2. Familj under uppväxt % (n=208)

Uppväxtfamilj	Totalt
Två biologiska föräldrar	25
Biologisk mor och far tre år	20
Biologisk moder eller fader hela uppväxten	14
Moder eller fader 3 år + biologisk kontinuitet	13
Moder eller fader 3 år, därefter ingen biologisk kont.	16
Ingen biologisk kontinuitet alls	3
Uppväxt i fosterhem/anstalt	2
Kaos	4
Okänt	4
Summa	101

I intervjugruppen har trettio procent av ungdomarna vuxit upp med kontinuitet i föräldrarelationerna, således en något större siffra än för hela undersökningsgruppen.

Vi frågade också hur ungdomarna uppfattat relationen mellan de egna föräldrarna. Hur väl kom de överens? Hur hade de det tillsammans? Svaren tänktes pendla mellan en harmonisk relation till en disharmonisk. Några svar i harmonikategorin fick vi emellertid inte. Istället fick vi utöka den negativa delen av skalan med en kategori noll, som innebar frånvaron av familj överhuvudtaget.

Så här fördelade sig svaren:

Tabell 4:3. Sämjan i uppväxtfamiljen. % (N = 61)

Kategorier	Grupp 1	Grupp 2	Procent
Ingen familj	2,8	24,0	11,5
Disharmonisk	47,2	28,0	39,3
Missämja	22,2	24,0	23,0
Normalt	19,4	12,0	16,4
God	8,3	12,0	9,8
Harmonisk	0	0	0
Summa	99,9	100	100

Kategorin "disharmonisk" föräldrarelation innebär familjeförhållanden som innehåller missbruk, ekonomiska bekymmer, våld och hot. Detta är den helt dominerande kategorin i den äldre gruppen. Trots det tycks resultatet vara ännu sämre i den yngre gruppen eftersom de som helt saknar en uppväxtfamilj återfinns där. I övrigt är fördelningen av svaren ganska likartad. Huvudtendensen i svaren är emellertid att nästan sjuttiofem procent av ungdomarna anger att relationen mellan föräldrarna varit präglad av missämja och disharmoni. Det tycks vara en av orsakerna till att man söker sig ut bland kompisar istället för att vara hemma. Men vi vet också att om det är riktigt illa blir barnen istället hemma mer än vanligt för att skydda den av föräldrarna som utsätts för våld eller hot om våld.

Han (far) var aldrig hemma, han var ute och söp. Ibland kom han hem och ville ha pengar. Till slut orkade mor inte mer. Han hotade att skära henne med rakblad om han inte fick pengar. Jag har upplevt mycket sånt (P 12).

Tabell 4:4. Relationen till fadern % (M = 45, K = 16)

Kategorier	Man	Kvinna	Procent
Ingen uppgift	17,8	12,5	16,4
Utstött	11,1	25,0	14,8
Kritiserad	24,4	37,5	27,9
God	37,8	25,0	34,4
Avhållen	6,7	0,0	4,9
Bortskämd	2,2	0,0	1,6
Summa	100	100	100

Tabell 4:5. Relationen till modern % (M = 45, K = 16)

Kategorier	Man	Kvinna	Procent
Ingen uppgift	2,2	6,3	3,3
Utstött	6,7	12,5	8,2
Kritiserad	31,1	43,8	34,4
God	28,9	25,0	27,9
Avhållen	20,0	6,3	16,4
Bortskämd	11,1	6,3	9,8
Summa	100	100,2	100

I relationen till fadern finns inga större skillnader mellan undersökningsgrupperna, men i relationen till modern finns en liten, men markant skillnad. I den äldre gruppen ligger majoriteten av svaren i kategori två, inte öppet utstött, men utsatt för kritik; svältfödd på kärlek. Drygt fyrtio procent har uppfattat relationen så i den äldre gruppen, men enbart tjugofyra procent i den yngre. På motsvarande sätt får normalkategorin trettiosex procent av svaren i den yngre gruppen, mot enbart tjugotvå i den äldre.

Ungdomarnas uppväxt

Från början var det då jag och min mamma, och så hade hon ju några under tiden, och så träffade hon då min systers pappa och då var jag väl en 4.5, 5 år kanske. Och så gifte de sig då och så var det vi tre och så kom min syster då tills jag var tio. Sen bodde jag och mamma själv. Sen så åkte hon till X-land i ett halvår och då bodde jag hos min mormor, och sen efter det, då var jag tolv, ja då fick jag bo på fosterhem då. Sen träffade hon en kille som slog mig och sånt, så då kunde jag inte bo hemma så då fick jag flytta dit där (I: Till fosterhemmet?) Ja. Så efter det kom jag till Råby. (---) Jag minns ingenting från när jag var liten. Det har varit en röra alltihop (F 42) .

Oavsett hur ungdomarnas uppväxt sett ut rent "objektivt" är det viktigt att få en bild av hur ungdomarna värderar och bedömer sin uppväxt. Svaren blir ett slags sammanfattande mått på den känslomässiga upplevelsen av uppväxten.

Tabell 4:6. Ungdomarnas bild av sin uppväxt (%) M=45, K=16

Kategorier	Man	Kvinna	Summa
Uppgift saknas	0	6,7	1,6
Bitter; mycket missnöjd	23,9	20,0	23,0
Missnöjd; stora brister socialt och känslomässigt	21,7	40,0	26,2
I stort sett nöjd, men känslomässiga brister	28,3	6,7	23,0
Nöjd, men materiella brister	8,7	0,0	6,6
Nöjd: som folk har det mest...	17,4	26,7	19,7
Summa	100	100,1	100,1

Tabellen visar att knappt trettio procent är rimligt nöjda med sin uppväxt, medan femtio procent anser att uppväxten bjudit stora brister - både socialt och känslomässigt. Det tycks finnas skillnaderna mellan könen som visar sig i en jämnare fördelning mellan kategorierna för pojkarna än för flickorna. Flickorna tycks i större utsträckning haft en sämre uppväxt än pojkarna, samtidigt som en liten grupp av flickorna har haft en god eller helt normal uppväxt.

Tabell 4:7. Ungdomarnas bild av sin uppväxt (%) 1=36, 2=25

Kategorier	Grupp 1	Grupp 2	Summa
Uppgift saknas	0,0	4,0	1,6
Bitter; mycket missnöjd	27,8	16,0	23,0
Missnöjd; stora brister socialt o. känslom.	33,3	16,0	26,2
I stort sett nöjd, men psykiska brister	13,9	36,0	23,0
Nöjd, men materiella brister	8,3	4,0	6,6
Nöjd: som folk har det mest...	16,7	24,0	19,7
Summa	100	100	100,1

Samma fråga fördelad över undersökningsgrupperna tycks visa att andelen bittra och missnöjda är betydligt större i den äldre gruppen. Drygt sextio procent hamnar i dessa båda kategorier mot enbart drygt trettio procent i den yngre gruppen. En närmre analys av dessa allvarligt missnöjda i grupp ett visar att det är kvinnorna som svarar för den största andelen.

Storleken på materialet tillåter inte några kvantitativa detaljanalyser. Trots det kan man ju inte låta bli att undra vilka samband som eventuellt kan finnas mellan upplevelsen av den egna uppväxten och hur det gått senare i livet. En intressant iakttagelse är här att de som det gått riktigt illa för i livet är jämnt fördelade mellan alla uppväxtkategorier. De som det gått "dåligt" för

återfinns i de tre sämre uppväxtkategorierna. Men de som det gått bra för, var finns de? Jo, i gruppen av de som var missnöjda med sin uppväxt. De står för nästan sjuttio procent av de lyckade fallen. Återigen måste det sägas att siffermaterialet är för litet för att uttala sig med säkerhet om detta, men tendensen finns där. Några enkla samband mellan uppväxt och hur livet sedan gestaltar sig kan vi alltså inte bidra med i denna undersökningen.

Jag skall återkomma till en analys av ungdomarnas uppväxtförhållanden och de mönster man kan iaktta i den process som leder fram till omhändertagande och anstaltsplacering. För många av ungdomarna har uppväxten naturligtvis varit synnerligen kaotisk och oöverskådlig på ett sätt som en utomstående har svårt att föreställa sig. Deras berättelser är som alltid för omhändertagna ungdomar fyllda av fattigdom, övergivenhet, övervåld från vuxna, sexuellt utnyttjande, utsatthet och nytt övervåld i upprepade och misslyckade placeringar i fosterhem, barnhem, psykiatriska kliniker och slutligen, när måttet är rågat: Råby.

De som upplevt stora brister under sin uppväxt ser inte något försonande i sin barndom. Det är en tid med upplevelser som man framförallt inte vill att de egna barnen skall få uppleva.

Ohh. Då skulle jag helst inte alls velat leva. Från noll till tolv, det var nog den svåraste delen i livet. Att man inte skulle lita på vuxna det är väl den främsta huvudregeln: Lita aldrig på en vuxen för de gör dig bara besviken (F 61).

De som kategoriserats som mycket missnöjda och bittra är de som helst saknat relationer till några slags föräldrar, dels de som upplevt så mycket elände att de inte ens vill minnas sin uppväxt.

(I: Vem betraktar du som dina föräldrar?) Ingen. Jag har ingen kontakt överhuvudtaget med några av de familjer som jag varit hos och jag hade ingen kontakt med min mamma under mina första 18 år (P 84).

Usel, dålig, värdelös. Jag har aldrig haft någon familj. Jag vet inte. Usel (F 42).

Myndighetskontakten

I detta avsnitt försöker vi ge en bild av myndighetsingripandet huvudsakligen ur ungdomarnas perspektiv. Hur uppfattade de or-

sakerna till placeringen? Hur upplevde de att bli tvångsomhändertagna? Vilken bild hade de av Råby innan placeringen? Hur uppfattade de syftet med placeringen?

Registerundersökningen visade att intagningsorsakerna, som de framgår ur utredningar och ansökningshandlingar, främst är egendomsbrott, narkotikamissbruk och rymning/vagabondering. I tabellen har mer än en orsak angivits och procenttalen har därför räknats på antalet angivna orsaker, inte antalet svar. Den sjunde kategorin "Familjehem orkar ej" innebär att en annan institution eller ett familjehem inte har orkat med den unge och därför begärt överflyttning av honom eller henne till annan vårdform.

Tabell 4:8. Inskrivningsorsaker % (N=310)

Inskrivningsorsaker	Antal	Procent
Egendomsbrott	116	37,4
Våldsbrott	26	8,4
Missbruk A	14	4,5
Missbruk N	68	21,9
Ordningsbrott	1	0,3
Rymning/Vagabond	41	13,2
Famhem orkar ej	22	7,1
Suicidrisk	11	3,5
Annat	11	3,5
Summa	310	99,8

För pojkarna dominerar egendomsbrotten som orsak till intagning kombinerat med narkotikamissbruk. För flickorna finns tre dominerande kategorier: narkotikamissbruk, rymning/vagabondering och egendomsbrott.

Jag skall återkomma till en diskussion om sambanden mellan inskrivningsorsaker, vårdresultat och ungdomarnas livssituation i kapitel sex. Det visar sig nämligen att det finns ett sådant samband, om än lösligt.

Tabell 4:9. Inskrivningsorsaker fördelat över kön % (P=217, F=93)

Inskrivningsorsaker	Pojkar	Flickor	Summa
Egendomsbrott	46,1	17,2	37,4
Våldsbrott	10,6	3,2	8,4
Missbruk Alkohol	2,3	9,7	4,5
Missbruk Narkotika	17,5	32,2	21,9
Ordningsbrott	0,5	0	0,3
Rymning/Vagabond	7,8	25,9	13,2
Famhem orkar ej	8,7	3,2	7,1
Suicidrisk	2,8	5,4	3,5
Annat	3,7	3,2	3,5
Summa	100	100	99,8

Hur uppfattade man beslutet om placering?

Livrädd. Inte fan var det roligt. Det sitter i en än att alla vill en ont, det går inte att lita på nån (P5, grupp1)

Tabell 4:11. Beslutet om placering % (1=36, 2=25)

Inskrivningsorsaker	Grupp 1	Grupp 2	Summa
Ej svar	2,8	0	1,6
Katastrof, skrämmande	22,2	8,0	16,4
Orättvist	27,8	36,0	31,1
OK, eller, förstod ej	27,8	32,0	29,5
Inte helt fel, lite positivt	16,7	12,0	14,8
Mycket positivt, chans	2,8	12,0	6,6
Summa	100,1	100	100

Beslutet om placering uppfattades på ett mera positivt sätt av den yngre och senare gruppen än den äldre. Tabellen är inte helt lättolkad eftersom vi under pågående intervjuer fick föra in en extra kategori. Några av de intervjuade hade ingen uppfattning om placeringsbeslutet eftersom de levde ett så kaotiskt liv att de knappt ens uppfattade placeringen förrän den var ett faktum. Mittkategorin innehåller därför både de som accepterade placeringen som ett faktum, något inte helt oväntat efter omständigheterna, och de som hamnade där mitt i en allmänt rörig livssituation.

Men denna oklarhet i minnet kan vi trots det hävda att den äldre gruppen i högre utsträckning än den yngre såg placeringen som en ren katastrof. Och omvänt tycks det som om den yngre gruppen i

något högre grad uppfattar placeringen som en chans eller en möjlighet till förändring.

Hur kraftigt ingreppet kunde upplevas framgår av citat från den äldsta gruppen.

Det var hårt. Jag var livrädd. Jag hade ju aldrig varit på en institution. Det var mycket hårt (P 8, grupp 1).

Man var ju livrädd för fan. Satt man därinne på kontoret och de berättade lite vad det var och sånt. De berättade nog om varför jag var där också, men man hörde ju inte det, man var ju skräckslagen för fan (P 11, grupp 1).

Jag var skräckslagen (F 18, grupp 1).

De fördelar man kunde se med placeringen var t.ex. att man kom hemifrån, dvs. från något som upplevdes än värre än en anstaltsplacering eller att man sluppit från häktet, något som alla tycks uppleva mycket negativt.

Ett annan slutsats man kan dra av tabellen är att det faktiskt endast är drygt tjugo procent som ser placeringen som en förmån eller som något med en positiv betydelse för dem själva. Den siffran är endast aningen större än de som betraktar placeringen som något skrämmande; ja rent av som en katastrof.

Bilden av Råby

Många av ungdomarna hade naturligtvis ingen klar uppfattning om vad Råby var när det blev aktuellt med placering, men nästan sextio procent hade något slag bild av vad det var för någonting. Den helt dominerande gruppen är de som associerar till ett fängelse för ungdomar.

Jag hade den där fängelsebilden. Ungdomsvårdsskola, galler för fönstren och tuffa fångar (P8).

Ungdomsfängelse. Det var den bilden jag hade (P15).

En annan grupp består av de som vill betona den kontrast de upplevde i verkligheten gentemot den fantiserade fängelsebilden. Det gemensamma för dem är att de använder bilden av en lekstuga för att beskriva kontrasten mot de egna förväntningarna.

Ärligt talat, att först så tänkte jag att där är väl staket och grejer och när jag kom dit trodde jag att det var en internatskola. Jag tänkte att, va fan, öppna dörrar och så där. Jag tänkte, vad fan, var har jag hamnat nånstans, en lekstuga eller (P40)?

Ja, det tyckte jag var sorgligt, för han på ungdomsroteln som hade hand om mig, han satt ju och hotade med sånt. Men det tyckte man ju var skit. Man trodde kanske inte det skulle ske. Men sen när man väl kom dit så tyckte man det var skit att bli inlåst först. Men sen när man varit där en vecka så tyckte man det var en lekstuga. Sen ville man bara rymma (P10).

Slutligen finns det en liten grupp som ger en positiv motbild.

Jag fick en väldigt romantisk bild av det. De snackade så vackert om det. (...) När jag kom dit och de visade runt mig därinne, det var ju paradiset på jorden tyckte jag (P 46).

Jag blev chockad när jag kom dit för jag hade en sån bild framför mig när jag satt med socialen och storebrorsan i bilen när de hämtade mig från Davidhall (häktet). Så när jag kom dit blev jag chockad att man fick ett eget rum med en egen säng och sådana där grejer (P 95).

Hur upplevde ungdomarna tvångsomhändertagandet?

För de flesta flyter tvångsomhändertagandet samman med själva anstaltsplaceringen och svaren blir därför inte enbart svar på omhändertagandet utan lika mycket på placeringen. Och det är ju inte förvånande eftersom det för många av ungdomarna är en i tiden sammanfallande händelse. Svaren skiljer sig åt beroende på vilka placeringserfarenheter man har bakom sig. Men de skiljer sig också i hur man ser på ingripandet när man blickar bakåt i tiden.

En grupp består av de som aldrig tidigare varit omhändertagna eller placerade på anstalt. För dem är det, åtminstone inledningsvis, en kraftigt negativ upplevelse.

Jag blev chockad. Det var en mycket tung upplevelse. Det kändes tungt att bli isolerad från samhället (P 33).

Jag tyckte det var jobbigt. Jag tog det jävligt hårt faktiskt. Men det var ju mycket det där med att friheten försvann (P 40).

I början var jag skräm, det var jag. Liksom, det var en helt annan miljö. Det var pansarglas i fönsterna, det var en dörr som jag inte kunde ta mig igenom och där var bestämda tider på vad man skulle göra och inte göra (F 60).

Det finns också några som särskilt betonar hur omhändertagan-
det drabbar familjen:

Ja, det var jobbigt och det var lika jobbigt för föräldrarna. Det var nästan jobbigare för dem. Det var jättehårt för mig också, men det gick (P 66).

Det var hemskt. Det värsta var att lämna familjen därhemma i misär. Det var just den biten som var jobbig. Mig själv så brydde jag mig inte så mycket (P 88).

En grupp svar betonar det snabba och ibland oväntade ingri-
pandet och transporten till Råby.

Det var det värsta i mitt liv. Det fanns ingen som varskodde. De bara "plopp" tog mig på gatan. Det var jävligt negativt (F18).

Jobbigt. Friheten försvann ju. Vi skulle åka och titta på en yrkesskola och eventuellt flytta dit där. Mer sa de inte, och pang, bom så var jag här (P93).

För några ungdomar var omhändertagandet och placeringen på Råby inte första erfarenheten av samhällsingripande utan endast en i raden av placeringar.

Jag har haft LVU på mig sedan jag bodde på barnhem (P 50).

LVU:et gick ju igång när jag var åtta eller nio (P 76).

Det har jag varit ända sedan jag föddes. Jag var LVU-omhändertagen i 18 år (P 84).

De som reflekterar över sina reaktioner då jämfört med idag är av två huvudtyper. Dels de som är kritiska till hur man hanterade dem, dels de som i efterhand kan se nyttan av ingripandet.

Jag tänkte inte så mycket på det då, men det jag har reagerat på i efterhand är hur man kan låta någon bo på en låst avdelning i 2,5 år. Men då tänkte jag inte så mycket på det (F 42).

Jag vet inte, men jag tror inte det hjälper att det är tvång, det tror jag inte. Att sitta inlåst, det är ingen lösning, tror jag heller. Då blir det mer spännande att sticka om man nu vill göra det (P 71).

De positiva reaktionerna är av två slag, dels de som sluppit häkte och fängelse, dels de som faktiskt uppfattade vistelsen som en hjälp. De som suttit häktade har i allmänhet upplevt häktningen som något hemskt, rent av ett helvete.

Jag var häktad först i en vecka. Det var hemskt. Jag visste inte vad som skulle hända. Jag blev dömd till ett års fängelse, men överklagade och fick vård på Råby (P 43).

Jag tyckte det var skönt att komma från häktet just då. Det var ett helvete... (P 48).

De tre positiva svaren är eftertänksamma reaktioner om sent insedd nytta.

Det var ju skit. Det var det värsta som kunde hända som jag tänkte då. Nu så tycker jag bara att det är bra, för man måste ju tvångsomhänderta vissa människor för att man ska fatta (P 46).

Då förstod jag ingenting om tvångsomhändertagandet. Men nu förstår jag det. Att jag hade ingen kontakt ute i livet. Jag hade ingen familj, ingen fast punkt. Och Råby var ju den fasta punkten för mig. Det var ju det LVU-omhändertagandet var, ju. Antagligen var det det (F 56).

Just då kändes det lite hårt. Annars vad man ser idag så var det det enda rätta. Men det skulle hänt mycket tidigare (P 83).

Två av dessa tre har det gått bra eller hyfsat för senare i livet, medan den tredje kämpar på mot dåliga odds.

Vems förtjänst eller fel var det att du kom till Råby?

Vi ställde också rubrikens fråga till ungdomarna för att få någon uppfattning om i vilken utsträckning de såg placeringen som orsakad av illvilliga krafter i omgivningen och i vilken utsträckning de såg sig själv som ansvariga för det som hänt. De kategorier vi laborerade med var dels egen förskyllan, dels familjen eller olika professionella yrkeskategorier (lärare, socialsekreterare, psykologer). Resultat blev, kanske något överraskande, att de flesta såg placeringen som en direkt konsekvens av eget handlande (52%). Socialsekreterare och föräldrar fick båda drygt tio procent vardera medan de som tyckte att en kombination av faktorer bidragit fick

drygt tjugo procent. Överhuvudtaget är ungdomarnas svar mycket lite ursäktande även i de fall de lägger skuld på någon annan.

Egen förskyllan formuleras av nästan alla ungdomarna på ett mycket snarlikt sätt:

Mitt eget såklart, ju. Det kan ju inte vara någon annan. Det är ju ingen annan som har sagt till mig att jag ska ut och stjäla nån bil eller nåt sånt så det är helt och hållet mitt eget fel (P 14).

Mitt. Jag var fullt medveten om vad jag höll på med. Jag kan inte sitta och skylla på att jag hade en dålig uppväxt och så. Jag hade min chans som alla andra. Det var mycket min umgängeskrets också, men jag var ledargestalten (P 25).

Det är mitt eget fel. Jag kan inte skylla på någon annan. Min familj har inte tvingat mig att gå ut och stjäla. För jag hade mat, jag hade kläder, jag fick pengar när jag behövde. Så det är inte familjens fel, det är mitt eget (P 95).

Föräldrasvaren koncentreras till mamman och i några fall till en kombination mellan eget ansvar och andras.

Jag vet inte. Jag tycker det är min mammas fel för jag hade kanske inte uppfört mig på det viset om hon hade varit lite "decent" (rättvis) mot mig (F 23).

Det var mitt eget fel och jag tror lite grann min morsa, hon har lite skuld i det också. Det var jag själv som ställde till allt, men hade hon varit lite konsekvent från början så hade det nog inte hänt (P 65).

Mitt. Det är väl både mitt och mina föräldrars. Det finns väl ingen riktig syndabock för det som hände. Jag menar, jag kan inte sitta och skylla på mina föräldrar i hela mitt liv. Jag menar jag har ju min del och de har sin del (P 50).

"Socialen" får kanske inte lika mycket av skulden som man kunde tänka sig och de ingår också i s.k. blandade svar. Överhuvudtaget är det egna ansvaret helt dominerande, bara mer eller mindre uppblandat med delansvar bland föräldrar och experter (socialen).

Det var en djup fråga. Egentligen är det ju jag som stulit bilarna, det har ingen tvingat mig till, så det huvudsakliga felet var mitt. Men, jag vet inte om det var fel egentligen, men det var ju socialen som satte mig på Råby, som inte varnade mig (P 8).

Det är ändå mest mitt fel, men det är ändå mycket mina föräldrar och socialens fel, för de har inte pratat med mig eller sagt till mig eller något sådant (P 52).

Socialen. Hade de tänkt lite före och lite tidigare så hade jag nog aldrig hamnat där (P 59)

De positiva svaren, de som ser placeringen som en förmån, är ytterst få.

Ja, det var ju mors (förtjänst). Hon ville att jag skulle vara där, men sa samtidigt att jag inte skulle vara där så länge. Det håller jag med henne om för man blir ganska bortskämd om man är länge på ett sånt ställe. Man blir ju ganska servad, det är frukost, de kommer och väcker dig, maten finns där, du äter och du jobbar. Sen när du jobbar så är det ju inte att du behöver slita. Man sitter där och slipar på en grej. Det beror ju på vilket intresse man själv har. Är man intresserad gör man grejer och är man inte så kanske man bara sitter där. De säger inte så mycket om det. Efter arbetet så går man och spelar biljard och sånt där (P 83).

Det kan tyckas vara en truism att påpeka det uppenbara; att en tvångsplacering alltid uppfattas negativt av den drabbade. Men placeringen på ungdomsvårdsskola är inget straff, det är behandling, och legitimiteten för de långa inläsnings- och placeringstiderna ligger i detta faktum att det är en förmån för den unge att staten tar ansvar för hans uppfostran. En förmån uppfattas i de flesta fall av mottagen som något positivt, men det gäller uppenbarligen inte här. Det skulle kunna vara en förmån om ungdomarna i efterhand ser placeringen som något positivt eller, eventuellt, om resultatet av tvångsbehandlingen blir något objektivt positivt för den unge. Vi ska se längre fram hur det är med den saken.

Hur uppfattade du syftet med placeringen?

Jag har svårt att förstå det, vad det egentligen var för syfte. Syftet var väl att få mig bort från kriminalitet och droger. Deras syfte vet jag egentligen inte för det har jag aldrig fått klart för mig vad meningen var med att placera mig. Det var ju att få bort mig från "det". "Mogna och utvecklas", de orden har jag aldrig hört under den tiden av placeringen, att det skulle ingå på något vis. Det stod i mina papper, kommer jag ihåg. Att jag skulle vara där under närmare två år

p.g.a. att min hälsa, eller hur det nu var, behövde det. Jag har väldigt oklart för mig vad syftet var från deras sida, väldigt oklart (P 88).

Jag har gjort en preliminär kategorisering av svaren i fem grupper: behandling, förvaring, skydd, undran och annat. *Behandling* innebär att den unge svarat något som kan tolkas som en förändrande ambition, eller att han säger sig ha saknat en (förväntad) behandling. *Förvaring* har kodats om citaten använder det begreppet eller något uttryck med samma mening. *Skydd* är en kanske något eufemistisk beteckning för en ambition att hålla den unge borta från kamrater, missbruk, dåliga hemförhållanden eller skadligt eget beteende - ett brott med ett pågående destruktivt eller kriminellt handlande. *Undran* betyder här helt enkelt att man inte sett eller förstått något syfte. Om man t.ex. angivit både undran och ett antaget behandlande syfte har svaret kategoriserats som behandling. *Annat* gäller svar som avser straff, boende eller väntan på annan placering. Dessutom finns några svar som är irrelevanta eller saknas.

Behandling

Ja, syftet var ju behandling, ju. Men jag begrep ändå inte riktigt det där. Jag tyckte att det var, ja det var ungefär som att få utgångsförbud att komma dit. Och i och med att det var släpphänta regler där och det var liksom ingen ordning ingenting. Det var mer som ett daghem för äldre, kan man säga (P 10).

Jag vet inte. De skulle väl omvandla mig. Man skulle sluta med brott och bli normal igen. Komma ut i arbetslivet. Terapeutiskt lyfta fram en i livet (P 12)

Jag skulle komma ifrån drogerna och slippa fängelse och sådär. Men jag tyckte att det var bättre på fängelse för då fick jag två månader och så var jag fri igen. ... Meningen med det var väl att, jag vet inte om jag förstod det då, idag förstår jag att det var att man skulle få en bättre insikt om hur livet skulle vara egentligen. Komma ifrån droger och kriminalitet och umgänge och sånt där. Det kan jag förstå idag, men jag tror inte jag förstod det då. Eller ville jag inte förstå det (F 63).

Inte mycket. (Det förstod du inte?) Nej det gjorde jag faktiskt inte. Det gör jag nog inte än idag ärligt talat.... Meningen var ju det att jag

skulle lära mig att sluta stjäla, tänka i en annan bana, utbilda mig och sånt där (P 93).

Förvaring

Många som inte uppfattade något behandlande syfte kunde lika gärna placerats i gruppen "undran" om det inte varit för att de uppfattat annat syfte: utstötning, avskiljning, förvaring.

Skydd för samhället. Förvaring. Det var vad det var också (P 8).

De sade väl inget, de sade bara att jag skulle dit. De hade inte så många alternativ. Jag visste ingenting, jag bara var där (P 48).

Det var bra, men jag manipulerade personalen rätt bra därnere. Så jag kom därifrån tidigare än vad jag borde ha gjort, egentligen. Jag kom hem. Jag var där 8-9 månader och det var ju samma sak när jag kom hem. (Men sade de någonting om syftet?) Nej i princip inte. Jag ansåg det från början som en förvaring (P 74).

Skydd

Jag var väl förmodligen i behov av att sluta upp med att hitta på en massa skit (P 40).

Det var att jag skulle lugna ner mig, mitt humör. Och tänka igenom vad jag hade gjort. Att det skulle lugna ner sig och morsan skulle få lite lugn och ro hemma. Sen skulle jag komma tillbaka igen (P 47).

Syftet var att stoppa missbruket innan det blev för tungt. (Gjorde de det?) Ja lite grann gjorde dom väl, det våldsamma missbruket. Det blev mer inrutat därnere, man fick mer vettigt att göra på dagarna, det var ju inte bara knark (P 65).

Det var ju egentligen inget dåligt syfte, att skydda mig från samhället och samhället från mig (P 84).

Undran

Nä, det hade jag inte (förstått det) och det gör jag fortfarande inte. Jag förstår inte vad det går ut på att läsa in människor; vad det ska ge dom. Ingenting. Absolut ingenting. För det är ju bara inläsning. Jag vet ju inte hur där är nu, men då, det var ju ingenting överhuvudtaget. Man var inlåst, men så var det inte mer. Sen skulle man ut i trädgården och jobba och ut till Kalle i verkstan, men så var det inte mer. Och det gör ju ingen människa bättre. Och sen så kunde man rö-

ka hur mycket hasch man ville därinne. Så syftet det vet jag fortfarande inte (F 42).

Det inledande citatet fångar kanske bäst den dominerande uppfattningen bland ungdomarna. Den genomgående tendensen i svaren är att man helt enkelt inte vet och aldrig riktigt förstått syftet med placeringen. Att så många saknar uppfattning om syftet med att tillbringa flera år på en anstalt är en häpnadsväckande iakttagelse. Många läsare skulle kanske se sådana svar som ganska naturliga och väntade. Att bli placerad på ungdomsvårdsskola är väl negativt och meningslöst, som förvaring och straff. Men en sådan uppfattning står för det första helt i strid med lagstiftningen. Syftet med att uppfostringsanstalter och skyddshem inrättades var att barnen skulle komma från straffsystemet och istället behandlas, uppfostras och vårdas i statlig regi för att bli dugliga medborgare och komma bort från en framtida kriminell bana. För det andra är syftet enligt personalen på Råby också främst behandling i psykologisk mening. Men inget av detta tycks komma fram.

Allvaret i ett sådant konstaterande kan inte överskattas. Jag är säker på att missbrukare på behandlingshem, patienter hos en psykoterapeut, fångar i ett fängelse etc., alla är medvetna om syftet med vistelsen. Om vi bortser från fångarna kan man med fog hävda att en förutsättning för en framgångsrik rehabilitering, behandling, utveckling är att patienten, klienten etc. är medveten om varför han befinner sig där han gör. Men ungdomarna på Råby vet inte det, inte ens när de i vuxen ålder blickar tillbaka kan alla skönja något klart syfte med vistelsen.

5. BEHANDLINGSMODELLEN PÅ RÅBY

Inledning

I detta avsnitt ligger betoningen på hur ungdomarna uppfattade mottagandet och placeringen på Råby och på behandlingens olika aspekter - sett ur ungdomarnas perspektiv. Första delen har ett särskilt fokus på ungdomarnas handlande som reaktion på anstaltens villkor. Anstaltsvistelsen tycks vara kringgärdad av osäkerhet och godtycke när det gäller placeringens längd, syftet med vistelsen, fördelning av förmåner och rättigheter och behandlingsinnehåll. Ungdomarna konfronteras också med två olika kulturer: personalens och de intagnas och de måste hitta sätt att förhålla sig till dessa. Hur de reagerar analyseras i termer av anpassningsmekanismer och överlevnadsstrategier: strategisk anpassning, rymning och flykt, inordning i de intagnas hierarkier, socialisering till anstalten och dess rutiner och inskolning i brottsliga och narkomana kunskaper och färdigheter.

I andra delen ligger fokus mer på kontakten med personal och anställda på Råby, på arbetsplatserna och de relationer som utvecklas där och på utskrivningsprocessen - vägen från Råby.

Vi inleder dock med en kort diskurs om behandlingsbegreppet och behandlingsideologin inom den sociala barnvården i Sverige. Därefter får vi en kort presentation, av den behandlingsideologi som Råby representerade under de år de undersökta ungdomarna vistades där.¹⁴ Därefter får vi ungdomarnas egen beskrivning och analys av placeringen.

Den sociala behandlingsideologin

När barnavårdslagstiftningen infördes här i landet kring sekelskiftet 1900 var den pedagogiska behandlingstanken samhällets lösning och reaktion på dåtidens ungdomsbrottslighet.¹⁵ Behandlingsideologin innebar då att barn inte skulle sitta i fängelse, inte tillåtas utveckla vanart i försumliga familjer, eller tillåtas bli vanvårdade i hem eller fosterhem. Barn som for illa i sitt hem, var

¹⁴ Beskrivningen bygger på en intervju med chefen för Råby som gjordes i juni 1991.

¹⁵ Avsnittet bygger på en artikel av C. Levin, H. Swärd och S. Sunesson: "Behandling och socialt arbete" i antologin av V. Denvall och T. Jacobsson (red.) Vardagsbegrepp i socialt arbete (under publicering på Publica).

vanartade, eller rent av kriminella, skulle mötas på likartat sätt från samhället - med särskild vårdlagstiftning, vård och uppfostran. I svårare fall skulle staten ta över faderns roll och barnen skiljas från hemmet och tvångsuppfostras i anstalt. I 1902 års lag om "uppfostran av vanartade och i sedligt avseende försummade barn" ålade staten därför landsting och städer att inrätta skyddshem för pojkar och flickor. Om föräldrar och skola inte klarade av barnens uppfostran fick anstalten ta vid. Anstalten var den plats där behandling skulle ske.

Barnavårdsnämnder inrättades med makt att överta vårdnaden från föräldrarna. Genom att ge barnen en uppfostran i kommunal eller statlig regi skulle framtida skador för samhället undanröjas. Det yttersta syftet var att förebygga och bekämpa en framtida laglöshet och brottslighet. Eftersom uppfostran av barnen kunde ta olika lång tid och inte skulle ses som ett straff utan en förmån, blev tiden för ingripandet inte bestämd. Innehållet i de olika vårdformerna kunde naturligtvis variera, det innehöll allt från skolundervisning, arbete och kristelig uppfostran till tukt, disciplin, spöslitning och sterilisering. Så skulle de försummade och vanartade barnen uppfostras och förbättras- eller med ett annat ord- behandlas.¹⁶ Man kan använda begreppet *den sociala behandlingsideologin* för att beteckna en sådan betydelse av behandlingstanken (se t.ex. Kumlien 1994 eller SOU 1995:35).

Idag används inte den pedagogiska motiveringen utan ett medicinskt tankesätt. Den unge anses nu genom sin brottsliga handling ha ett slags (reell eller metaforisk) psykisk sjukdom och vara i behov av vård och behandling för denna.¹⁷ Det är detta antagna behandlingsbehov som utgör grunden för en obestämd behandlingstid.

Behandlingstankar baserade på en medicinsk modell fördes in i barnavården med stöd från socialstyrelsen under 1970- och 1980-talet (Schultze 1972, Andersson 1988). I synnerhet var det psyko-dynamiska tankar med ursprung i Freuds teorier som fick ett stort inflytande. Barnavården utvecklades, liksom övriga vårdsektorer, i riktning mot minskat tvång och mer öppenvårdbaserade stöd-

¹⁶ Se t.ex. Dahl 1973, 1992, Mattsson 1984 och Lundström 1993

¹⁷ Om begreppet mentalsjukdom och social avvikelse som sociala konstruktioner, metaforer och ideologiska begrepp, se Svensson, T. 1990 och Conrad, P. & Schneider, J.W., 1992.

former. Staten släppte huvudmannaskapet för ungdomsvårdsskolorna som i stället blev kommunala eller landstingskommunala ungdomshem i början av 1980-talet. Socialtjänstens principer om närhet, normalisering, frivillighet och kontinuitet blev styrande för utvecklingen.

Under 1990-talet skedde så en kursändring inom barnvården, mest märkbar inom den tvångsbaserade ungdomsvården. Staten skärpte åter sitt grepp om behandlingsformerna, anstalten befästes som behandlingsform och de pedagogiska och medicinska behandlingsformerna stärkte åter sin ställning. Beteendemodifikation och kognitiva tekniker har nu börjat ersätta de tidigare psykodynamiska influenserna.¹⁸

De pedagogiska och de terapeutiska modellerna samexisterar i dag inom den sociala barnvården.¹⁹ Modellerna ses ibland som kompletterande och ibland som konkurrerande. Speciellt under 1970-talet när de terapeutiska samhällena och narkomanvårdskollektiven växte fram stod striden het kring dessa båda inriktningar

Den medicinska tankefiguren har trängt in i den sociala verksamheten och i socialarbetarnas sätt att tänka och betrakta sin omvärld. Ungdomar som begår lagöverträdelse betraktas på ett alltmera självklart sätt som psykiskt störda eller barn med beteendestörningar. Åtgärden blir i sådana fall lika självklart diagnos, behandling och bot. Individuella frikopplas från sitt sociala sammanhang och åtgärderna koncentreras på brister i individens egenskaper (Hansson & Svensson 1994).

Men behandlingstanken har kritiserats grundligt allt sedan sin tillkomst. Kritiken har bl.a. gällt de negativa effekterna av den stora anstalten: isoleringen från vanligt liv och anpassning till konstlad livsmiljö, förvärrade problem och svårigheter att återgå till ett normalt liv. Kritiken har också gällt bristande behandlingseffekter, bristande rättssäkerhet och det felaktiga i tanken om att "brottslighet" som en egenskap går att behandla bort.

¹⁸ Detta blev också fallet med Råby, som delvis p.g.a. detta forskningsprojekt övergick till en pedagogisk, kognitiv behandlingsmodell.

¹⁹ Se Institutionell narkomanvård PM 1988:3, Socialstyrelsen, och Hilde 1990

Råbys behandling

Råby är ett "hem för särskild tillsyn", dvs. ett hem med möjligheter till inlåsning av administrativt omhändertagna ungdomar. Det är det som framförallt skiljer det från andra vårdinstitutioner. Ungdomarna måste vara tvångsomhändertagna för att kunna placeras på en låsbar avdelning. Det betyder i sin tur att de öppna avdelningarna i den bemärkelsen motsvarar "vanliga" ungdomsinstitutioner.

I intervjun med chefen för Råby, Larry Mingert, ger han en bild av vad arbetet inom anstalten består av. Han beskriver det dagliga arbetet så som det förmodligen skulle te sig för en utomstående en vanlig arbetsdag. Den rymmer ett antal rutinaktiviteter av alldagligt slag. Den vakande personalen väcker ungdomarna på morgonen så de kommer i tid till skola eller arbete. Dagpersonalen anländer klockan åtta och lagar frukost. Personalen låser upp och ungdomarna går iväg till sina aktiviteter i andra hus inom området. Det kan vara skolan, snickeriet, mekaniska verkstaden eller trädgårdsmästeriet. Personalen blir kvar på avdelningen för att städa och ordna praktiska saker. Under dagtid och nattetid finns alltid två personer på avdelningen, men de utökas med ytterligare en eller två under sen eftermiddag och kväll eftersom ungdomarna då befinner sig på avdelningen. Då ägnar man sig åt fritidsverksamhet inom eller utom avdelningen, då kan man (två dagar i veckan) ha möten med föräldrar eller andra myndigheter och då kan man ha oorganiserad samvaro mellan ungdomar och personal. På helger finns ingen organiserad aktivitet utan det är upp till personalen och ungdomarna att hitta på några gemensamma aktiviteter - utifrån de givna ramarna. Kvällar blir liksom i många hem helt enkelt TV-tittande:

Allt det där tycker jag är rätt likt så som man gör hemma. Man gör väl lite mer, man aktiverar sig lite mer än vad normala människor gör med sina barn tror jag. Men ibland skäms personalen för att man tittar på TV med ungdomarna och känner sig lite frustrerade över att man sitter där. Personligen tycker jag att det också är fullständigt normalt och att man skall göra det.

Men det är enbart den ena sidan av saken. För det är inom ramen för denna rutinartade anstaltspraktik som personalen skall

genomföra sin "behandling". Och det är till denna struktur och dessa rutinaktiviteter ungdomarna tvingas att förhålla sig på olika sätt. Denna tidsmässigt strukturerade vardag är i sig något som kan överföra en mening, men det är i avvikelserna till och reaktionerna på denna vardag som behandlingsutrymmet finns. Ett spänningsfält uppstår därför mellan den nödvändiga kollektiva anpassningen till denna struktur (för både personal och elever) och de individuella hänsyn som måste göras utifrån den rådande behandlingsideologin.

Ungdomarna kan delta aktivt eller passivt i de dagliga aktiviteterna, de kan protestera, göra motstånd, hota med våld, trotsa och på olika sätt dra in sin personlighet, sina problem och sina behov. För det är inte så att det finns någon behandlingsstruktur som i ett terapeutiskt samhälle med tid avsatt för individuella samtal, grupperterapi, social träning etc.. Nej, verksamheten och det arbete personalen utför består av innehållet i "en vanlig dag i ett vanligt hem". Ungdomarna är alla olika och de behandlas olika inom ramen för den gemensamma strukturen. Allt är tänkt att fungera som i en normal tonårsfamilj, men i en omgivning som på alla punkter avviker från just en sådan. Och det är när ungdomarna "fungerar" inom denna ram som de anses som färdigbehandlade.

Och det är ingen avvikelse från någon tänkt behandlingsmodell utan detta *är* behandlingsmodellen. Det som skall behandlas är avvikelsen från denna tänkta normalitet. Det är i konflikterna, avvikelserna och konfrontationerna som sker kring denna anstaltens normalvärld som personalens arbete utförs.

Behandlingsideologin är fokuserad kring en central motsättning - den mellan den förtroendefulla, utvecklande och uppfostrande relation som tänks uppstå mellan personalen och de unga individerna, och förmedlandet av de ramar och gränser som ytterst förmedlas från samhället, via anstaltens organisering till personalens arbete och handlande gentemot de unga. Genom "lösligheten" i både behandlingsteknologin och behandlingsstrukturen kommer personalen att besitta en avsevärd makt över de unga samtidigt som kriterierna för vad som förväntas av dem för att de skall komma ut från Råby är oklara. Därför finns också ett stort utrymme för godtycke och illegitim maktutövning från personalens

sida. Därför utvecklas också motstånds- och överlevnadsstrategier från de unga.

Man försöker ju uppnå att de ska få så pass mycket ro och trygghet så att de kan fungera under något så när normala omständigheter. Det handlar ju mycket om att skapa trygghet och förtroende för vuxna människor. Det är svårt att beskriva det där arbetet, och framför allt är det ju inte generellt, det är ju mycket individuellt hur man arbetar med var och en.(---) Samtidigt handlar det ju mycket om det här att sätta ramar och gränser och lära ungarna lite grann normer och regler, förhållningssätt. Det tror jag är en viktig grund för den här verksamheten.

Vad är det då som konstituerar personalens arbete inom anstalten? Vad säger behandlingsideologin om de centrala arbetsmomenten - det som skall åstadkomma de samhälleligt förväntade effekterna? Enligt Larry Mingert syftar arbetet till de ungas rehabilitering och arbetet består av tre delar: relationsskapande, modellinläring och konfliktlösning. Relationsskapandet är emellertid grunden för arbetet:

Man kan ju säga att det viktigaste arbetet, det är en form av försök till rehabilitering givetvis, men för att uppnå det här så är det viktigaste att kunna skapa en relation till de här ungdomarna. Det är ju grunden, som det är för all behandlingsverksamhet överhuvudtaget. Sen är det ju väldigt individuella behov. Jag menar de här ungdomarna är ju verkligen ingen grupp man har valt.

Utifrån den skapade relationen skall personalen så försöka agera som förebilder och föredömen, de skall ge ungdomarna möjlighet att få eller återfå förtroende för vuxna människor, personalen skall genom egna och andras exempel delge ungdomarna samhällets normer och regler. Och bäst sker detta genom att personalen möter ungdomarna på ett konstruktivt sätt vid alla de konflikter som uppstår i vardagen, i mötet med personal och andra ungdomar. Och konflikter uppstår outhärligen i alla slags sammanhang:

(...) det är även viktigt att lära sig att säga nej till de här ungdomarna. (...) Att inte bara ja-ja:a med så att säga, utan ta konflikterna så att det får bli konflikter när det är situationer. För det är ju precis det de ofta inte har fått. När det har blivit någonting så har det bara blivit ett djävla liv och det har sen inte retts ut eller betytt någonting.

Men det är jätteviktigt att gå in de här situationerna och stoppa upp det, vilket då automatiskt leder till en konflikt och sen reda ut den och prata om vad det är som har hänt och varför man har agerat som man har gjort. Så därför talar vi om för personalen att de måste vara medvetna om att det här arbetet handlar om konflikter varje dag. Och det måste man vara kapabel att arbeta med, annars kan man inte arbeta här. Det tror jag är riktigt grundläggande saker.

Men modellträning är en i huvudsak pedagogisk och inlärnings-teoretiskt grundad arbetsform medan relationstanken är hämtad från en psykodynamisk förståelseram. Och de båda är inte helt förenliga. Det finns en teoretisk spännvidd mellan en rationell modellinläring, en till synes objektiv verklighet och (en psykodynamisk tolkning av) de bilder de unga konstruerar i mötet med personalen på anstalten. Det ungdomarna säger och gör har inte alltid sin grund i det omedelbart iakttagna händelserna utan kan också vara en kamp med olösta konflikter till föräldrarna och spöken och gengångare från deras barndom och uppväxt. Att det är viktigt med en sådan förståelse är givet, men det är ingen lätt uppgift för personalen att hantera den typen av terapeutiska relationer och problem:

Det jag tycker man skall tänka på när man är personal det är att man ska fungera som någon form av förebild för de här ungdomarna: hur man kan fungera, hur livet kan se ut och vad det är man kan göra. Både när det gäller att engagera sig med dem och sättet att vara och uppträda, svara och prata överhuvudtaget. Sen är det naturligtvis så att det krävs väldigt mycket förståelse för det här med psykologiska, verkligen psykologiska effekter, överföringar - motöverföringar som vi ägnar oss åt utan att förstå det, och där har vi väl inte tillräcklig utbildning. Det är sånt som vi måste förbättra oss med, mycket, för vi förstår inte alltid de mekanismer som är igång. Det är viktigt. Så det är väl inte alltid så att vi lyckas att gå in och få tag på det som är grundläggande orsaken till att man är intagen här.

Slutenheten är ett annat strukturellt drag som måste hanteras inom ramen för behandlingsideologin. De yttre kraven på anstalten är tydliga, men samtidigt motsägelsefulla. Å ena sidan de rent repressiva kraven som uttrycks i den offentliga diskursen: "ni skall vara som ett ungdomsfängelse", å andra sidan krav på behandlings- och rehabiliteringseffekter som dels kommer från omgivningen, dels från personalen själv. Att svara mot det ena kravet

motverkar direkt det andra kravet. Detta är en olöslig situation som personalen på denna typ av anstalter tvingas hantera utifrån egna praktiska överväganden och utifrån den handlingsfrihet som delegerats till dem. Ju mer slutenhet, repression och tvång, desto sämre behandling och desto sämre "arbetsmiljö" för både ungdomar och anställda. Ju mer behandlingsinriktning, desto större krav på öppenhet inom anstalten, fria tolkningar av lagstiftning och regelverk och därmed bättre "arbetsmiljö" för både ungdomar och personal. Ideologin säger att för att behandling skall bli möjlig måste betydelsebärande relationer upprättas mellan personal och elever under lång tid. Detta kan stå i strid med lagens krav på maximerade inlåsningstider och därför måste regler och lagar tolkas så att de ger utrymmer för den nödvändiga behandlingen.

Det är samhällsvillkoren som styr det här. Det är ju hela detta landets behov utav den här typen av verksamhet, med läsbarheten och hög personaltäthet och allt detta, för de allra svåraste ungdomarna i samhället. I detta finns det ju en massa krav och förväntningar från samhället som ibland är mer repressiva än vad man till och med kanske någonsin har velat stå för riktigt: att låsa in för att ersätta fängelse. Tidigare fanns ju ungdomsfängelser och de slopades ju, ungdomsvårdsskolorna och §12-hemmen har tagit över, och det är nog så att man fortfarande har krav ifrån många myndigheter att vi ska fungera som ungdomsfängelser.

(Men) Vi vill inte sluta till för mycket eftersom vi tror det hämmar en behandlingsmiljö. Vi skapar miljöer som är behandlingsmöjliga. Och då tror vi inte att vi bara kan hålla på att låsa in för hårt. Och det handlar ju bland annat också om kontinuiteten på läsbara avdelningar, där vi har ungdomar som har gått väldigt länge och behöver en viss öppenhet. Det innebär att man kanske ibland har öppnare former på de läsbara avdelningarna än vad man borde ha i förhållande till vissa av ungdomarna som är i större behov av inlåsning, men bor på samma avdelning. Så det är ett strukturellt problem, ett organisationsmässigt problem också.

För den anstaltsansvarige innebär en reducering i arbetets meningsfullhet att han får svårt att rekrytera personal och driva verksamheten på ett kvalitativt rimlig nivå. Rena bevakningsuppgifter kan inte motivera utbildad behandlingspersonal att stanna kvar om det gäller längre tiders bevakning. Det gäller också fortsatt arbete med ungdomar som skrivits ut för att man inte längre anser

sig kunna arbeta med, och som trots det av andra skäl skrivs in igen. Ett sådant förslag finns nu från regeringen där tidsbestämd dom på ungdomsstraff inom §12-hems verksamheten tänks kunna följas av tidsobestämd "behandling" inom samma anstalt.²⁰ På Råby har man erfarenhet av liknande arrangemang:

Det har ju snarast en demoraliserande effekt på personal att inse att man har fått i uppdrag att bevaka en person. Det är ju personalslukande i sig att bevaka folk, och tar oerhört mycket energi och kraft på alla sätt. Samtidigt som man inte upplever att man egentligen gör någonting. För det finns inget syfte mer än att tiden ska gå, i vissa fall då. Detta är ju återigen undantagsfall. Men när man har dem så är det förödande för den totala verksamheten. Om man inte kan se det mycket kortsiktigt, för att vi har ju haft såna här bevakningsfunktioner, med en tillfällig intagning i väntan på ett behandlingshem för en missbrukare. Då kan man ju se ett klart syfte i att göra detta för att påbörja en behandling, liksom att man påbörjar en behandling på en sluten avdelning för att sedan komma till öppnare former. Detta kan alla förstå, men man har svårare för att förstå att till exempel, som i ett konkret fall, en ung kille blir dömd till sex månaders fängelse för någonting han har gjort, och man inte längre anser att Råby kan stå för det här, de kommer inte längre med sitt behandlingsarbete. Istället blir han dömd till fängelse. Då går socialnämnden (...) in och kräver att vi ska återta honom efter fängelsevistelsen. Det blir fullständigt obegripligt för killen, fullständigt obegripligt för personalen här, eftersom man också har talat om i yttrande och liknande att vi har uttömt alla resurser på den här killen. Men ändå kräver man det därför att han, man mer eller mindre säger att han skulle ju i så fall haft ett längre fängelsestraff, vem ska nu annars ta hand om honom? Han kan ju hitta på vad som helst när han kommer ut (Intervju Larry Mingert, juni 1991).

Så långt alltså en beskrivning av verksamheten och några av de problem man brottas med ur administrationens synvinkel. Nu över till hur de intagna uppfattar verksamheten.

En vanlig dag på Råby

Man vaknade, gick ut i snicken. Jävla hyvelbänk! Snackade skit, jobbade... Man fick förtroendet att hämta maten..., fika..., styrketräning, ... trummor, gitarr, ... besök, ...kväll (P 64, Åsbo).

²⁰ Se Påföljder för unga lagöverträdare. Ds 1997:32. Justitiedepartementet.

Vi började med att ställa frågan om hur en vanlig dag såg ut till samtliga intervjuade. Efter ett tag slutade vi att ställa frågan eftersom svaren var till förvillelse lika från samtliga. Skillnaderna låg mest i vilka fritidsaktiviteter man intresserade sig för - om några. Jag redovisar ett antal svar som hämtats från de olika avdelningarna, från pojkar och flickor och från de olika inskrivningsperioderna. Om läsaren tycker att de är onödigt många och rena uppreppningar så är det själva syftet med en sådan redovisning. Det förmedlar förhoppningsvis de intagnas upplevelse av en dag som här genom upprepning blir till ett antal likartade dagar av tristess, tomhet och rutin, men inte för alla.

Väckt klockan 7. Frukost. Jobb klockan 8. Å sen jobbade man, och så pauser, till klockan 4. Sen var det kvällsmat. Sen efter kvällsmaten, om man inte bråkat, så fick man åka ut i Lund på ett gym eller vara på avdelningen och titta på TV. För man fick ju inte gå ut. Om man ville gå ut en runda så var det ju jobbigt. Dom var rätt så lata, vårdarna. Det kan man nog kalla dem. De satt ju mest inne i den där lilla buren där. Det var kanske bra att de höll sig väck (P 19).

Man började jobba klockan åtta tror jag, sen gick man ner till verkstaden. Så satt man i fikarummet. Så gick man ut och gjorde det man skulle. Sen var det fika igen. Där jag jobbade var det rätt lugnt. Man fick sitta från halv tio till elva. Sen var det mat halv 12. Sen var det jobb på eftermiddagen igen - till halv fyra, tror jag. Jag jobbade hos K och renoverade cyklar. Sen gjorde vi ingenting på kvällarna Ibland åkte man på bio, dagpermission så man fick åka till stan. Sen satt man bara på avdelningen och spelade biljard och såna saker (P 36)

Det beror på vilket humör man var på. Men var man på gott humör så innebar det att man gick upp och åt frukost. Och sen så gick man ut då. Jag gick i skolan, satt och flummade igenom dagen för det blev aldrig något gjort tyckte jag, hos honom. Och sen gick man då och åt lunch i köket och sen efter det var jag hos K i trädgården. Så var man där och bråkade lite med honom och sen så gick man då in och åt kvällsmat och sen..., ja, så var det inte mer. Satt och såg på TV och rökte. Men var det en dag som man inte var på gott humör då gick man inte upp ur sängen bara och då var det ett jävla liv hela dagen och då fick man inte gå ut (F 42).

Det började med att man gick upp halv åtta, åtta, om man inte var morgontrött, för då gick man upp lite senare. Sen så gick man iväg, gick på sin praktik och arbetade lite. Sen gick man och käkade. Sen

gick man och jobbade vidare till klockan 4. Sen gick man upp på avdelningen och gick där, spelade lite biljard, kanske, och snackade med nån. Man kåkade vid fem, sen satt man nere i rökrummet och pratade lite om vad vi skulle göra på kvällen. Sen blev det att man gjorde någonting på kvällen och sen kollade lite på TV och sen gick man i princip och lade sig. Det var liksom samma hela tiden (P 71)

Vad minns du främst av din vistelse på Råby?

Vi ställde först rubrikens övergripande fråga om ungdomarnas intryck och bestående minne av Råby, för att fånga deras grundinställning till vistelsen. Efter kategoriseringen av svaren är det inte utan att man undrar om det är samma ställe de beskriver. Nu vet vi att det i en mening är samma ställe, men det har funnits skillnader mellan avdelningar under olika tidsperioder när vårdklimatet har växlat. Men de stora skillnaderna finns troligen i en kombination av verkliga skillnader och psykologiska konstruktioner.

Det man berättar handlar om meningslöshet, bitterhet, upplevda orättvisor, ensamhet, bråk och konflikter och om kamratskap och trevlig fritid.

Minnen av ilska och bitterhet

Ilska, bitterhet, våld, droger och kriminalitet. Det är min bild av Råby (P1).

Orättvisorna, inläsningen, isoleringscellen (P 5).

Det är inte mycket man minns, om man säger så. Man vill inte minnas. En institution är en institution. Det är inget annat. Vad vill du man ska minnas? Plexirutor och övervakning på nätterna och såna grejer? Det minne man har först från Råby det var ju det att jag var minst när jag kom dit. Och då var där ett par stycken som åkte iväg och jag blev kvar. Då hade jag rummet längst ner på Frosta, på vänstersidan. Och jag låg därinne för mig själv, och då kommer det in ett par stycken och drar täcket överhuvudet och slår mig med ett järnrör, bankar hela kroppen sönder och samman (P 50).

"Vi hittade på hyss"

Allt djävulskap man hittade på där. När man stack och hittade på en massa skit. Vi hade alltid någonting för oss (P 40).

Allt. Jag trivdes bra som fan där. Man hittade på en massa hyss, körde rally med traktorn m.m. (P 48).

Ja, vi gjorde upplopp på Frostagården. Rymde från Hestra när vi var och åkte skidor. Sen åkte vi upp till Härjedalen. Där var vi en vecka, så där gjorde man ingenting för det var långt ute i ödemarken (P 30).

Hasch. Dom gick ju på en sån mina. Dom satte ihop mig med en annan kompis som kom direkt från fängelset och han var också en så väldigt stark personlighet... och vi rökte nog hasch nästan varenda dag (P 4).

(suck) Att det bara var en massas bråk. Det är det jag minns främst. Och att personalen hade ingen aning om vad som pågick där överhuvudtaget (F 61).

Känslor av ledsnad, ensamhet och plåga

Att de (andra elever) plågade mig med att slänga in ruttna äpplen och ägg ovanför sängen på morgnarna (F 22).

Där är så många minnen så det är så svårt att just peka ut ett. Jag tyckte det var roligt, men det var jobbigt ibland. Det var många gånger man satt i dom stora fönsterkarmarna bakom gardinen och var lite ledsen för att man var ensam (F 23).

(Paus). Det vet jag faktiskt inte. Jag minns bara att jag gick omkring på den där jävla avdelningen. Det var så jävla tråkigt. Meningslöst. Gå upp tidigt på morgonen. Jobba eller gå i skolan. På området. Bara gå där. Det var tråkigt (F 86)!

Aktiviteter och mat

God mat. Vi käkade 3-4 gånger om dagen. Det är helt perfekt. Jag mätte gott då. När jag kom därifrån så vägde jag nog 80 kilo. Nu väger jag kanske 70-75 (P 89).

Gemenskapen och aktiviteterna. Där gör man ju lite för mycket aktiviteter. Det har man inte råd med när man flyttar ut sedan. I början kände jag mig dö låst. Vi åkte ju till Aquakul (simhall) en dag i veckan. Det kunde man inte göra nu, det tillät inte plånboken (P 46).

Trygghet och hjälp

Att det var en trygghet för mig. Jag hade det ändå rätt så roligt där. Jag tänker nog mest på det roliga (F 32).

De försökte hjälpa mig i alla fall. De försökte verkligen hjälpa mig, men jag stötte hela tiden bort dem. Det var ändå bra på sätt och vis, även om jag inte visade att jag lyssnade så gjorde man det ändå (P 52).

Just kamratskapen och gemenskapen som var mellan framförallt ungdomarna, också mellan vuxna och som jobbade där. Det var väldigt trevligt. Tryggheten man fick i det gänget. Det var inte jobbigt att bo där som t.ex. på Hassela. Allt som var jobbigt behövde man inte ta i på det sättet, så det var väldigt lätt att bo där, väldigt lätt att vistas där överhuvudtaget (P 88).

Den obestämda tiden

Det är ju piss, ju. Inga mål alls, det är ju totalt värdelöst. Att inte veta något, typ: då och då ska jag flytta ut i lägenhet. Det var kasst, liksom. De skulle sagt så att, nu ska du vara här i fyra skötsamma månader, sen får du komma ut i träningslägenhet då, i och med att jag var så pass gammal. Sköter du dig inte så blir det typ ny kvaltid. Men det var inte ett skit. Sen så, de sa aldrig något sådant till mig så det var bara att knarka på (P 96).

Här skall vi ta upp det som kanske mer än något annat skapar villkoren för vad man kan göra inom ramen för de särskilda ungdomshemmen: den obestämda och godtyckliga tiden de unga skall vistas i tvångsvård.

Idén bakom den obestämda tiden för behandling är att barn inte ska straffas. Istället ska de uppfostras och rehabiliteras till normala och anpassade samhällsmedborgare. En sådan process kan inte tidsbestämmas utan får pågå tills de är färdigbehandlade. Det som legitimerar tvångsvården är förmånen det innebär att få uppfostran och behandling (Levin 1996 b).

Ett tidsobegränsat erbjudande om behandling är naturligtvis legitimt och positivt om man tänker på psykoterapi eller medicinsk behandling eller något annat frivilligt och eftertraktat behandlingserbjudande. Tvångsinläsning utan tidsgräns med hänvisning till ett mer eller mindre tillskrivet behandlingsbehov är

om än inte rättsstridigt, så omoraliskt, ofta destruktivt och av några t.o.m. ansett som i strid med de mänskliga rättigheterna. Om dessutom den s.k. behandlingen lyser med sin frånvaro blir det hela än mer obegripligt för de unga. Hur uppfattar man sin situation och hur handlar man när man upptäcker att LVU-beslutets sex månader inte har med vårdtidens längd att göra; att det bara är ett i raden av möjliga upprepade beslut?

Kommentarer om den tidsbestämda vistelsen kan man hämta från många olika frågor. Den obestämda tiden för tvångsvistelsen slår igenom på många olika sätt. Den skapar behandlingsmotstånd och olika strategier för att komma undan, begränsa eller hantera osäkerheten. Den obestämda tiden är en av de viktigaste anledningarna till att ungdomar rymmer, fortsätter att bete sig destruktivt på anstalten och anpassar sig på ett sätt som inte gynnar rehabiliteringen.

Platt har sammanfattat de tankar som utvecklades kring sekelskiftets ungdomsvårdsskolor i USA, tankar som stämmer väl överens med de svenska.

(1) Ungdomsbrottslingar måste segregeras från det fördärliga inflytandet från vuxna brottslingar. (2) Ungdomsbrottslingar (Delinquents) behöver flyttas bort från sin normala omgivning och låsas in för sitt eget bästa och sin säkerhet. (3) Ungdomsbrottslingar ska tas in på uppfostringsanstalter (reformatories) utan rättslig prövning och med minimala legala krav. Rättslig prövning behövs inte eftersom uppfostringsanstalter syftar till bättring (reform) och inte till straff. (4) *Domen ska vara obegränsad i tid, så att de intagna uppmuntras att medverka i sin egen förbättring och motsträviga ungdomsbrottslingar inte tillåts återuppta sina kriminella karriärer (Min kursivering CL).* (5) Förbättring ska inte blandas samman med sentimentalitet. Straff ska tas till endast i den utsträckning som det är bra för den straffade personen och endast när andra metoder har tömts ut. (6) De intagna måste skyddas från sysslolöshet, släpphänthet och lyx genom militär drill, fysiska övningar och konstant övervakning. (7) Uppfostringsanstalter ska byggas ute på landet och utformas enligt "stugprincipen" (the cottage plan). (8) Arbete, utbildning, och religion utgör det grundläggande förbättringsprogrammet. Intagna ska inte ges mer än elementär utbildning. Träning i jordbruksarbete och fabriksarbete ska dominera. (9) Värdet av nykterhet, sparsamhet, flit, försiktighet, "realistiska" ambitioner, och anpassning måste inympas (Platt 1977:54, min översättning C.L.).

Svaren om den obestämda inläsningen faller här i fyra huvudkategorier och några underkategorier. Det vanligaste svaret är det som uttrycker oro, obehag, **ovisshet och besvikelse**, och känslor av orättvisa: ”jobbigt”, är det mest använda begreppet. Den andra kategorin innehåller reaktioner som på olika sätt uttrycker **protest**, destruktiv protest, flykt och i något fall konstruktiv protest. Den tredje kategorin har jag kallat **anpassning** och den innebär helt enkelt olika uttryck för att man vänjer sig vid ovissheten - på gott och ont. Den fjärde kategorin har jag kallat **underordning** och den uttrycks vanligen med begreppet ”att sköta sig”. Detta kan man göra på två sätt - antingen en strategisk skötsamhet som innebär att man underordnar sig de regler och förväntningar som finns i syfte att korta tiden och komma ut, eller i form av internaliserad underordning så att man helt enkelt inte *vill* flytta ifrån tryggheten och ansvarslösheten.

Tabell 5:1. Obestämd behandlingstid (%)

Kategorier	Andel
Ovisshet och besvikelse	39
Protest	19
Anpassning	21
Underordning	9
Annat/Ej svar	13
Summa	101

Ovisshet och besvikelse

Det var jobbigt. När kommer jag ut? Man fick aldrig något vettigt svar: "Vi vet inte" (F 3).

Det var jobbigt att inte veta när man skulle flytta därifrån. De sa hela tiden att: vi får se nu om ni ska bli utskrivna. Så gick det varje vecka när man hade samtal. Ni får vara här lite till. Då blev man besviken (F 32).

Det tycker jag är jävligt fel. Det tycker jag är mycket fel för att får man ett straff så ska man veta. "Ja, du ska sitta så och så länge". Punkt, slut. (P 40).

Protest

Under första halvåret trodde jag att jag skulle få komma ut. Vid omprövningen förstod jag att jag skulle kunna stanna där hur länge som helst. Så då var det bara att ta sin egen frihet (P 8).

Det var ju ett problem att man satt där på obestämd tid. Det tyckte jag var skit. För då tyckte man att det spelade ingen roll. Då rymde man och sånt. I och med att man inte hade någon tid så att man visste hur länge man skulle vara där så att säga. Så det var ju många som satt där som straffade sig ut. Som hittade på skit så att de fick kåken, när de blev så gamla. Bara för att de ville ha tid på sitt straff (P 10).

Jag ville ha en fast tid och kämpade för att få det. Man vill veta vad man har. Man visste inte vad som skulle hända, man kunde ju få sitta där tills man var 22 och jag var bara 17 (P 33)!

Det värsta var att efter att jag hade bott där i sex månader, så hade jag redan sagt till min socialsekreterare när hon kom dit att då tycker jag det är lika bra att vi kollar efter lägenhet och jobb NU så att jag kan komma ut då efter sex månader. Men det gjorde inte hon utan hon sket fullständigt i det. Så efter sex månader fick jag reda på att: Nej, du ska vara här sex månader till. Och då fick (jag) frispel, då rymde jag hela tiden (P 59).

Anpassning och vana

Jag vet inte, jag tänkte nog inte så mycket då. Och sen var det så här också, att jag ville nog inte flytta heller för att jag var så, man blir institutionskadad. Det var behändigt att bo där på något sätt. Jag tror att det var mycket omedvetet. Man skulle hellre dö än att erkänna det för de andra att man inte ville flytta men jag tror inte att det var någon som ville flytta. Jag tror att det var mer vanligt det, än att de ville flytta. I alla fall vi som hade varit där så länge. Och jag gjorde ju allt för att fördröja tiden, liksom ändå på något sätt. Det var så konstigt, det var så dubbelt (F 42).

Underordning och strategisk skötsamhet

I denna undergruppen finns svar som direkt pekar hän mot det som vi i nästa avsnitt benämner överlevnadsstrategier. Olika sätt att hantera den ovissa situation man hamnat i så att man åter får en viss kontroll över sitt liv och skyddar sig mot oönskad påverkan - en strategisk skötsamhet.

Jag ville inte vara där. Man fick ju vara där. Det var tvång. Jag rymde inte, för ju längre tid skulle det bli på Råby. Ju mer jag sköter mig, desto fortare kommer jag härifrån (F 3) .

Jag gick ju liksom på deras linje. Skulle vi göra något fick jag följa dem, för det var helt OK. Men jag menar det var ju så på det här LVU kan man vara inskriven till man är 21. Hade jag inte passat mig så... Ja, sköt dig så fixar du det, liksom (P 48) .

....och så frågade de (socialen):-Hur tycker du att det är på Råby? - Det är bra. Vad ska jag säga? Att det är skit och jag vill flytta härifrån? Så kan man ju inte säga för då vet de att "han är avogt inställd. Det är bäst att han stannar kvar ett tag till." Ja, man spelar med, bara. Spelar med och visar att man är medgörlig och så. Då tycker de att man börjar bli "rehabiliterad" som det heter (P 59).

Det var jobbigt, det tyckte jag var jobbigt. Men jag var helt säker på att jag skulle bli utskriven för att jag skötte mig. Så att jag visste det att sköter jag bara mina kort så är det inga problem (P 14).

Det var inte skoj, inte alls roligt. Men jag visste att om jag sköter mig så kommer jag ut. Jag fick ta det som ett straff (P43).

Annat

Gruppen annat innehåller mest svar från de som av olika skäl haft en friare placering och som inte känt av tvånget på samma sätt som de andra. Ett (1) svar, till sist, tycks hänvisa till en plane-rad vistelse med början och slut

Jag tänkte inte alls på det, det var som ett hotell för mig. Jag jobbade på Ovez' och kunde komma och gå som jag ville (P 12).

Det visste jag ju för jag kunde flytta därifrån när jag ville. Jag var ju bara SoL så ville jag inte vara där en kväll så bara gick jag (P 53).

Jag visste att jag skulle flytta efter att jag avslutat skolan på Råby, jag skulle då slutföra grundskolan. De tyckte att jag hade för dåliga betyg och det tyckte jag också så jag flyttade inte förrän skolan var slut (F 60).

Frågor om den obestämda tiden har också ställts i en annan undersökning av Tärnfalk (1995) Intervjuer med sju ungdomar som var intagna på §12-hemmet Sundbo gav resultat som stärker den bild vår undersökning ger. Ungdomarna på Sundbo "upplever den

obestämda tiden som jobbigast av allt". De gör också i den undersökningen en direkt koppling till behovet att rymma för att på något sätt ta kommandot över den totala obestämdheten i sin situation (1995:55 ff).

Överlevnadsstrategier

När jag sitter på en anstalt så är jag en helt annan människa än när jag är ute. Här inne har man inte så mycket val. Man har sin sysselsättning, man har begränsat med saker att göra, och det får man ta vara på, i och med att man inte har ett val att kunna göra saker och ting. Man har den begränsade möjligheten och sen får man hålla sig till det - Jag sköter mitt. Jag accepterar inte att någon jävlas med mig för jag jävlas inte med någon (P 40).

Att ungdomar är på ett sätt på anstalten och på ett helt annat sätt när de kommer utanför till mer normala sammanhang känner alla till som arbetat på behandlingsinstitution. Anstalten konstruerar ett konstlat sätt att vara för både personal och ungdomar, man utvecklar ett slags överlevnadsstrategier.

När ungdomarna placeras på en ungdomsvårdsskola förändras deras liv radikalt. De träder in i en sluten värld med sina egna regler och normer och de vet i allmänhet inte hur länge de ska vara där. För många blir det en vistelse som varar i ett år eller mera. I stort sett förändras samtliga villkor i förhållande till en normal livsföring på ett mer eller mindre ogripbart sätt. Det gäller för de unga att hantera denna situation på ett eller annat sätt. Hur de hanterar den är beroende på relationen mellan individuella faktorer och anstaltens ramar. Dessa olika sätt att individuellt och kollektivt försöka hantera inlåsning och placering på en ungdomsanstalt kan beskrivas i termer av överlevnadsstrategier eller i termer av anpassningsmekanismer.

En av de första genomgripande analyserna av anstaltens verkningar och anstaltslivets sociala villkor gjordes av Erving Goffman (1973 [1961]).

Goffman har beskrivit hur personal och intagna hanterar att befinna sig i en total institution. En total institution definierar han som "en plats att bo och arbeta på, där ett stort antal människor i en likartad situation lever ett instängt och formellt administrerat liv tillsammans under en längre tid, avskurna från samhället utan-

för" (1973:9). Syftet med dessa tvångsanstalter är förändring av människor. Och denna förändring under tvång skapar motståndprocesser av likartat slag oavsett anstaltstyp, där de intagna försöker reglera anstaltens och förändringsprocessernas inverkan på den egna identiteten och personligheten.

Den påverkan man försöker värna sig emot kan gälla hotet mot den egna identitetsutrustningen, risken för kroppslig skadegörelse i form av t.ex. stryk, angrepp på självuppfattningen genom olika slag av förödmjukande behandling, påtvingad eftergivenhet, blottställande av det egna jaget, fruktan för förlust av könsidentiteten, sexuella övergrepp, censur i förhållande till omgivningen etc.

En annan del av de sociala villkoren som ständigt verkar är ett särskilt *system av rättigheter* som ger ramarna för personlighetens förändringar. Goffman nämner ordningsregler, belöningar och förmåner, och bestraffningar. Ordningsreglerna drar upp gränserna för den intagnes liv, det är dem han ska lära sig att leva efter. Belöningar erbjuds i utbyte mot lydnad mot personalen. Dessa belöningar är ingenting annat än sådant som den intagne tog för givet i sitt tidigare liv: permissioner, kaffe, cigaretter, biobesök, utflykter, besök i korvkiosken o.s.v. Den värld som byggs upp kring dessa små förmåner är en av de viktigaste delarna av institutionskulturen. Bestraffningarna följer av brott mot reglerna och kan bestå i undanhållande av förmåner eller av direkt utmätta straff i form av inlåsning i isoleringscell t.ex. Bestraffningar och förmåner är i sig något som utmärker totala institutioner. Organiserade förmåner och bestraffningar som följer på vissa regelbrott har ingenting med normala, civila förhållanden att göra.

Frigivning från anstalten är ett annat rättighetsmoment som är reglerat. Vissa handlingar leder till förlängning av vistelser, andra leder till tidigare frigivande. För det tredje finns en inbyggd koppling mellan sanktionerna och ett "bostads- och arbetssystem". Det innebär att det till "rummet" är knutet vissa förmåner och skyldigheter och de intagna flyttas mellan dessa. Inom anstalten finns en differentiering mellan mer eller mindre låsta enheter, isoleringsceller etc. Eller får olika avdelningar rykte om sig att vara avsedda för de särskilt bråkiga eller svårhanterliga. Admi-

nistrativa bestraffningar och belöningar ligger i händerna på personalen och är en väsentlig del av deras makt.

Nära kopplat till sådana rättigheter och skyldigheter är institutionaliserade handlingar som att "ställa till bråk" (ibid 45). I det begreppet innefattas t.ex. att rymma, bli gripen och straffad enligt reglerna, otillåtna permissioner, upplopp och slagsmål, ungdomar som drog och berusar sig inom anstalten.

Sekundär anpassning är en viktig del av de s.k. överlevnadsstrategierna. Med *primär anpassning* menar Goffman en individ som utför en "föreskriven aktivitet på ett föreskrivet sätt"; någon som enligt officiella förväntningar blivit precis så som man önskar (1973:135). *Sekundär anpassning* blir då olika sätt varigenom individen kringgår organisationens antaganden om hur han borde vara och hur han borde göra.

Olika slag av sekundär anpassning representerar olika sätt varpå individen skiljer sig från den roll och den personlighet som institutionen tagit för givet att han skulle ha (ibid 136).

Sekundär anpassning ger den intagne bevis på att han fortfarande är sig själv och har viss kontroll över omgivningen. De tidigare beskrivna villkoren och rättigheterna måste alla intagna anpassa sig till, men villkoren ger utrymme för personliga sätt att handskas med dem. Goffman beskriver olika tekniker för detta:

- att dra sig undan situationen. En slags avskärmning från omgivningen eller om man så vill, en regressiv anpassning.
- den hårda, omedgörliga linjen där den intagne medvetet utmanar genom att vägra samarbeta med personalen
- kolonisering, som innebär att den intagne bygger upp en egen trygg och belåten existens inom anstaltens ram.
- omvändelse, som innebär att den intagne tar över personalens syn och blir den perfekta klienten.

Isaksson, Norman och Svedberg (1978) använder begreppet överlevnadsstrategier för att beskriva ett perspektiv där:

...individerna ses som subjekt som på olika sätt handlar och försöker utveckla en strategi för att handskas med den totala situationen, en *överlevnadsstrategi*. En sådan strategi kan också inrymma ett kollektivt handlande... (1978:227).

Med överlevande menar de hur man hanterar sitt liv, timme för timme, dag för dag, och med strategi menar de "att skickligt och planmässigt handskas med en motståndare eller med situationen för att nå ett mål bl.a. genom att lura motståndaren" (ibid 227). Strategin och handlingsvalen är mer eller mindre medvetna och blir beroende av den kunskap individen har om sig själv, omgivningen och de alternativ som finns.

Isaksson m.fl. skiljer på två grundläggande sätt att anpassa sig - konformism och adaptation. *Konformism* står för en underkastelse under omgivningens krav, ett försök att vara till lags och passa in. Adaptation innebär förändringsmöjligheter och valsituationer genom att antingen aktivt påverka omvärlden eller att söka en annan omgivning med mer acceptabla normer och värderingar. Varje individ - och i detta fallet ungdomarna på Råby- tvingas att antingen underkasta sig eller att trotsa. Trotset innebär vanligen att mobilisera aggressivitet som skydd för den egna integriteten (ibid 230).

Anpassningskategorier

Ingen av de intagna följer en enda linje konsekvent utan kategorierna kan ses som analytiska kategorier. Den vanligaste strategin är en kombination av dessa som innebär att man "ligger lågt". Syftet med en sådan strategi är att komma ifrån anstalten så oskadad som möjligt. I de följande exemplen kommer vi att se hur vanliga sådana strategier är och att de ofta följer ett tidsmässigt mönster.

I intervjuvaren fann vi ganska klara kategorier som jag först presenterar i samlad form och som vi sedan illustrerar med ungdomarnas uttalanden.

Fasad. Som strategi innebär fasaden att den intagne lägger sig till med ett skal, en hård attityd som utestänger personalen (och kanske också de andra eleverna). Här finns också, "den smarte klienten" som ser sig själv som smartare än den personal som försöker komma nära honom.

Strategisk skötsamhet. Strategisk skötsamhet är en särskild överlevnadsstrategi, men inrymmer här också Goffmans kategori "ligga lågt". Strategin står för att försöka spela sin roll en-

ligt vad man uppfattar som personalens spelregler och syftet är att komma ut och bort från anstalten.

Stå ut är också en mer passiv anpassningsstrategi som också den syftar till att komma ut skadeslös. Skillnaden är här att man håller blicken fästad på framtiden och den utskrivning man vet måste komma någon gång, och så väntar man tålmodigt.

Aggressiv anpassning är som namnet säger mera av alloplastisk adaptation än anpassning, ett sätt att förneka anstaltens och omvärldens makt och kontrollstrategier och bibehålla sin egen integritet. Ungdomarna i denna gruppen manipulerar, intrigerar, rymmer, bråkar, slåss eller försöker straffa sig ut till fängelse i stället.

Isolering, regression. I denna kategorin finns de ungdomar som håller sig för sig själv och som på olika sätt håller distansen till andra människor.

Positiv anpassning. Begreppet står nära Goffmans "kolonisering" och innefattar de som försöker göra tiden så angenäm så möjligt och ser till sitt eget bästa. För några innebär det att de betraktar anstalten som ett slags hotellboende; ett bättre boendialternativ än i det egna hemmet, där de kan utnyttja anstaltens resurser och förtroende till egna syften.

Annat. I gruppen annat finns dels de som inte svarat på frågan, dels udda svar som t.ex. att genom rationellt handlande försöka komma ut på laglig väg, eller att anpassa sig till ungdomskulturen, att bli en i gänget, för att överleva.

Den positiva anpassningen kan liksom de passiva anpassningsstrategierna vara svåra att skilja från en primär anpassning - sett ur personalens perspektiv. Den kanske viktigaste iakttagelsen är att ingen tycktes ha svårigheter att förstå frågan, vilket jag hade trott innan intervjuerna. Tvärtom tycktes nästan alla vara klara över vad en överlevnadsstrategi är och alla tycktes också ha använt en sådan försvarsstrategi gentemot anstalten och försöken till förändring under tvång. Trots det finns det exempel på ungdomar som på andra frågor svarat att de tycker sig ha fått positiv och

konstruktiv hjälp från Råby. Vi ska senare se hur de svaren hänger samman med valet av överlevnadsstrategier.

Fasad

Jag levde på en annan ånga. Jag hade en fasad. Jag låtsades vara bra. Släppte inte in någon. Till en viss del. De var inte värda det (P 1).

Jag kan stänga av mig helt och hållet. Känslor och sådant. Det är ingenting som berör mig om jag inte vill det (F 42).

Strategisk skötsamhet

Jag ville inte vara där. Man fick ju vara där. Det var tvång. Jag rymde inte, för ju längre tid skulle det bli på Råby. Ju mer jag sköter mig, desto fortare kommer jag härifrån (F 3).

I början tänkte jag nog att här tänker jag inte vara. Fy för. Men sen tror jag att det här med överlevnad. Jag luskar gärna fram att för att få det bra så måste det finnas någon väg. Och då kom jag på att om jag själv ställer upp och är, ja inte bråkig eller stökig och inte så här och försöker finna mig i det mesta så får jag ju både komma ut och jag får gå fritt på området. De litar på mig och så här. Då får jag ju mycket mer fördelar. Det var nog mitt sätt att klara av det (F63).

Åh, jag rymde ju lite emellanåt och så. (Varför rymde du?) Jag brydde mig inte så mycket ändå. Jag ansåg det att: Hade jag blivit placerad här mot min vilja kunde jag göra skäl för det också. (senare) Jag skötte mig sista tiden där så pass bra, föregick med gott exempel och sånt. Jag var ju så trött på dem så jag gjorde ju som de sade till slut. Det är ju bara jag som blir drabbad av det (P89).

Stå ut

Det kommer en dag då jag kommer ut härifrån och då kommer jag aldrig mer att sätta min fot här. Det var väl så jag tänkte (P 93).

Jag fick säga till mig själv, för som jag sade, jag började stå på mina egna ben när jag var 14 år och då var det inget att mamma ska hjälpa dig eller pappa ska hjälpa dig. Så jag sade till mig själv att du får stå ut. Det går över en dag och jag får stå ut. Och det gör jag tills idag... (P 95).

Man tänker ju att någon gång i framtiden kommer man ut. Någon gång måste man få bli fri. Det tänker jag fortfarande. Annars så skulle jag aldrig klara av det för jag har varit inne så länge nu. Jag har varit här i nästan sju år (F 79, sitter på mentalsjukhus).

Aggressiv anpassning

Jag rymde, rymde, rymde, rymde - ständigt. Bar mig illa åt. Ställde till bråk. Intriger. Jag var väldigt manipulerande för att få som jag ville. Jag var ett ärkekräk (F 7).

Ja det enda jag hade i huvudet det var att rymma, ju. För jag ville ju inte vara där. Jag tänkte väl att eftersom jag inte vet hur länge jag ska sitta där så är det skit. Därför så rymde jag hela tiden. Och sen till slut med rymningarna så blev det kriminalitet automatiskt (P 10).

Det var det att man använde mycket droger, man tog med sig droger ner och man tog med sig på permissioner. Att vi i ungdomsgänget stökade och bråkade ganska mycket. Sen det här med att ha en ideologi (överlevnadsstrategi) var väl det här med att inte låta någon sätta sig på mig, det var det enda jag hade i huvudet hela tiden och det spelade ingen roll vad som det hände. Om det var nån som försökte komma innanför skalet så skulle jag dra direkt, det visste jag. Men det hände aldrig (P 88).

Isolering

Ja, att vara för mig själv. Det var det enda. För beblandade man sig för mycket med andra så blev det alltså kaotiskt. Så därför höll jag mig alltid för mig själv (F 61).

Jag var ju inte så mycket ute på avdelningen för antingen var jag fly förbannad och slog i skiten därinne, eller också satt jag bara och drack kaffe och lyssnade på musik och rökte (P 76).

Positiv anpassning

Jag försökte hålla ordning, jag trivs inte om det är skitigt överallt. Jag försökte bygga upp ett mönster för att få folk att hjälpa till, internerna. Det gick jävligt bra så jag trivdes bra (P 48).

Man hade ständig kontakt med sina föräldrar och socialen. De kom dit varannan vecka och pratade och så, vad man kände. Sen var det att försöka bli polare med "plitarna", som man kallade dem, så fort som möjligt och få en bra relation med dem (P 83).

Den tydliga och vanligt förekommande existensen av sådana anpassningsmekanismer, i kombination med kollektiva anpassningsmekanismer som upplopp och retardet av personal, gör att jag funderar över hur många av ungdomarna som egentligen är där? Trots olikheter i strategier förmedlar svaren en bild av olika sätt att komma undan behandlingen - både i betydelsen påverkan och i betydelsen vistelse/förvaring. En första förutsättning för att kunna påverka ungdomarna är ju att man når dem med ett budskap eller knyter en kontakt i en ömsesidig relation. Om inte detta sker blir budskapet enbart liktydigt med de regler, belönings- och bestraffningssystem, kränkings- och kontrollprocesser som utgör en integrerad del av alla totala institutioner.

Även om intervjuerna ger en bild av ungdomarnas olika motstånd mot behandlingen, visar de också att det finns en större närhet mellan personal och intagna än t.ex. inom fängelset (Jfr Clemmer 1940, Polsky 1987 [1962], Bondesson 1974, 1977). Intervjuerna visar också att det finns ungdomar som önskar att någon försöker komma igenom deras skyddande manér och beteenden.

Rymningar som en del av anstaltspraktiken

Första gången jag stack var för att jag tyckte det var ett jävla plit-samhälle och där ville jag inte alls vara. Sen drog man oftast om man blev nekad permission. Sen drog man ofta för att man var trött att vara där och tyckte att: va fan, det är mycket roligare ute. Det var andra grejer som hägrade ute, det var ju polarna då (P 59).

En särskild typ av överlevnadsstrategi, närmast ett slags aggressiv anpassning, är när ungdomar helt enkelt lämnar anstalten för kortare eller längre tid: de rymmer fältet.

Tabell 5:2. Rymde du någon gång från Råby? (%) (1= 36, 2=25)

Kategorier	Grupp 1	Grupp 2	Alla
Nej	17	4	11
Ja, några gånger	37	27	33
Ja, många gånger	37	69	51
Ej svar	9	0	5
Summa	100	100	100

Av tabellen kan vi se att rymningar och avvikelser tillhör vardagen och inte utgör några tillfälliga undantag i verksamheten. I grupp två har alla utom en rymt en eller flera gånger. Trots att grupperna är små och kvaliteten i svaren inte alltid fullgod finns i materialet alltså en tendens till ökat rymmande mellan de båda tidsperioderna. Innan jag tolkar orsakerna till det kommer jag att granska skälen ungdomarna ger för att rymma. Vad *betyder* avvikningarna egentligen?

Tabell 5:3. Varför avvek du? (%) (1 N= 35, 2= 26)

Kategorier	Grupp 1	Grupp 2	Alla
Rymde ej	17	4	11
"Var bara ute"	23	31	26
Pallar inte	14	19	16
För att droga eller begå brott	17	19	18
Överlevnad	20	27	23
Ej svar	9	0	5
Summa	100	100	99

I gruppen som inte rymde är det dominerande skälet att man insett att vårdtiden i så fall skulle förlängas och det skulle ta längre tid innan man kom ut från Råby.

En mer heterogen grupp är de som "bara var ute". Det som analytiskt håller samman denna grupp är att syftet med rymningarna eller avvikningarna i många fall har ett "normalt" syfte och inte i första hand grundar sig på suget efter droger eller behovet att fly från anstalten som grundläggande förhållningssätt. Motiven här är att man ska åka med familjen på semester, gärna vill till en planerad danstävling eller helt enkelt vill komma ut och ha lite kul: träffa kompisarna, träffa flickor, supa och gå på disco. Ett annat skäl kan vara en tillfällig impuls eller att man hänger med kompisarna utan större reflektion. I längtan efter kompisarna och fester kan naturligtvis också finnas ett gömt drogmissbruk.

Ja, en gång. Jag skulle på fest. Jag hade ingen permission just den helgen som jag ville vara med på en fest, så jag var tvungen att avvika. Men jag kom tillbaka dan efter igen. Sen fick jag inte permission på en hel månad efter det (P 14).

Ja, det blev rätt så ofta faktiskt. Jag var bara ute. Ibland så la jag en lapp: Jag kommer i morgon (P 4).

Gruppen som inte "pallar" är egentligen ingen homogen grupp, men det som i stor utsträckning karakteriserar denna gruppen är dels att de rymmer för att de känner leda vid anstalten som sådan, dels att de rymmer p.g.a. personliga konflikter med personal eller andra elever. Man kan känna sig orättvist behandlad när det gäller permissioner, man kan ha gjort slut med sin flickvän eller pojkvän eller bråkat med andra ungdomar etc. Konflikter kring permissioner är ett vanligt tema som ungdomarna löser på lite olika sätt. Konflikterna kommer sig av att man inte riktigt ser några konsekventa principer bakom beviljandet eller att man känner sig orättvist behandlad. Man kan då välja att "sköta sig" för att få sina permissioner, man kan ta sig rätten till egna permissioner och man kan bli bitter över uteblivna permissioner och reagera destruktivt utifrån det.

Man var missnöjd. Du vet, andra hade gjort nånting så fick dom ändå åka iväg. Så tänkte man: varför inte jag? Så sket man i det och stack ändå. Det var från fall till fall. Dom kanske tyckte mer om en person, så fick han lite mer. Han kanske behövde det, ansåg dom (P 36).

O ja, man tröttnade på det. Man pallade inte allting därinne. De höll på och tjata och gnälla och låsa dörrar och så där. Så man stack ju många gånger. Jag har säkert rymt därifrån en tio till femton gånger (F 38).

Ibland när man stack var det för att man var jävligt ledsen. Man orkade inte mer. Man behövde någon att snacka med. Man behövde det innerst inne, men man ville inte sätta sig ner och böla inför tio andra ungdomar, utan man var ledsen som fan (P 47).

En del svar betonar direkt att rymningarna är förknippade med drogbegär och brottslighet och har därför förts till en egen kategori. Förmodligen är överlevnadsrymmarna i lika hög grad inblandade i droger och brottslighet under rymningarna, även om det inte framgår av deras svar.

För att kunna droga mig, och så stack jag för att alla andra stack (P 8).

... där nere på Råby där blev jag ännu värre. Där rymde jag och begick nya brott (I: Varför det?) Jag ville ju komma från socialen och det här LVU:t Det andra ändamålet jag hade det var att bli dömd till fängelse (P 30).

Jag var med i en stöldhärva. Vi snodde bilar. Då avvek jag, smet ut på natten. Det var precis i början vi smet. X och Y hade sysslat med bilstölder innan, så man halkade med dom på en tripp till Malmö. Sen åkte vi fast (P 53).

Överlevnadsgruppen är en mer väl avgränsad grupp där rymningar satts i system som ett sätt att leva, som ett sätt att klara av anstaltsvistelsen. Här handlar det om att rymma ständigt, så fort man fick chansen. Och med rymningarna följde kriminaliteten.

Ja, det enda jag hade i huvudet det var att rymma ju. För jag ville inte vara där. Jag tänkte väl att eftersom jag inte vet hur länge jag ska sitta där så är det skit. Därför så rymde jag hela tiden. Och sen till slut då med rymningarna så blev det ju kriminalitet automatiskt (P 10).

Ja, hur många gånger som helst. (I: Varför då?) Ja, vad fan, det var en jävligt korkad fråga: "Varför då?". Sitter man där inlåst med pansarglas och skit, eller så kallat pansarglas som man kan sparka sönder (P 76)!

För att jag inte stod ut att vara där, att bo där. Jag ville ut till friheten (F 86).

Mängden rymningar talar i sig mot teorin om individuella problem som orsaker till rymningar. Det talar i stället för en tolkning som betonar anstaltssystemet i sig och eventuella brister i arbetsformerna inom anstalten. Det finns skillnader i motiven till rymningarna, men de flesta är relaterade till faktorer som har med anstalten som vårdform att göra: de obestämda vårdtiderna, frånvaron av normala ungdomsaktiviteter, den konstgjorda miljön, grupptricket och samlokaliseringen av ungdomar med olika brottsersfarenhet. De rationella försöken till påverkan från personalens sida har att kämpa mot sådana grundläggande institutionseffekter och tidigare forskning visar att anstaltsfaktorn är den dominerande (Se t.ex. Bondesson 1977).

Mängden rymningar talar för att anstalten är så organiserad att rymningar och avvikelser kan ske utan alltför stora svårigheter. Många rymningar sker under inledningen av ungdomarnas vistelse och det är troligen dem vi hittar i de första två kategorierna. Behandlingstanken innebär på Råby en viss acceptans för rymningar inledningsvis; det betraktas som naturligt. En anstalt som

är hermetiskt tillsluten skulle förutom att vara odräglig att vistas i för både ungdomar och personal också vara en säkerhetsrisk därför att den trappar upp våldet mot personalen. Rymningarna betyder således lite olika saker. ²¹

Vårdinnehållet - behandlingen

Meningslöst....Meningslöst och meningslööst. Ok, de jobbade och arbetade på det de tyckte var bra tillsammans med soc. Där var ju såna psykologer också, så man hade ingen talan själv. Sen hade man inget att säga till om, det bara blev så (P57).

Vilket innehåll? Det var en institution, det var ju inget annat (P 50).

För de totala institutionerna som bygger på tvångsplaceringar blir kontroll, tillsyn, regler, och aktiviteter förknippade med de intagnas dagliga uppehälle en oundgänglig del av verksamheten. Därutöver kommer de förändrande, vårdande eller behandlande åtgärderna som kan ta mindre eller större del av verksamheten i anspråk och som kan ha i hög grad varierande omfattning. Oavsett hur innehållet "objektivt" ser ut kommer det att uppfattas olika beroende av de intagnas olika situation och möjligheter att ta till sig innehållet. Hur ungdomarna kan uppfatta verkligheten genom psykologiska och emotionella filter som laddar verkligheten med privata betydelser har visats av bl.a. Britt Jonsson i avhandlingen "En gång Skå-pojke..." (1990).

Ett samhälle med "normala" individer kräver att det uppväxande släktet uppfostras och socialiseras till ett sätt att tänka och vara som uppfattas som normalt i detta samhälle. Hur denna normalisering sker och var den sker kan emellertid variera. För handikappade, mentalsjuka och utvecklingsstörda har normalisering tidigare skett i onormala former som behandlingshem eller anstalter. Idag sker en omflyttning till mer normala miljöer som det egna hemmet eller hemliknande miljöer av annat slag. Men detta har ännu inte påbörjats inom den tvångsbaserade ungdomsvården.

Ungdomsvårdsskolan är en anstalt och den utgör en onormal miljö för att socialisera, fostra, behandla och rehabilitera ungdom-

²¹ Observera att de slutna avdelningarna som infördes på ungdomsvårdsskolorna i mitten av 1950-talet inrättades just för brottsligt belastade rymmare. Den enkla tanken var att ingen påverkan var möjlig om de inte fanns på plats. Råby fick sin slutna specialavdelning 1958.

mar som med tvång tagits ifrån sina föräldrar och sitt hem. Frågan är nu *hur* detta går till.

Om vi börjar med den normaliseringsform som sedan gammalt förknippas med anstalten kan vi kalla den förvaring. Dagarna går den ena efter den andra och ingenting händer. I den kategorin finns tre undergrupper. En grupp svar betonar *händselösheten*, en annan *slappheten*; innehållet som "laissez-faire" och en tredje grupp ett dominerande inslag av *kontroll, tillsyn och disciplin*.

Anpassning innebär att ungdomarna uppfattat försök till pedagogisk påverkan, aktivering, ADL-träning; ett försök till *normalisering inom anstaltens ram*.

Det finns också svar som utgår från en förvaringsuppfattning, men som samtidigt noterar att det fanns stöd och hjälp att få *om man var aktiv och motiverad att själv söka den*. Sådana svar har fått etiketten "passivt stöd". Uttalat stöd har kategoriserats som "aktivt stöd". Det stöd man avser är inte behandling i någon professionell mening utan ett icke-professionellt stöd, en familjrelation: "ett familjeförhållande", "visdomsord", "de försökte få en trygg", "vi snackade mycket". I några fall finns ett uppfattat rehabiliterande syfte - att hjälpa ungdomarna att bryta med anstalten och lära sig klara livet i den normala samhället. Ungefär så som chefen för Råby angav att verksamheten idealt borde vara.

Tabell 5:3. Vistelsens innehåll (%) (N=61)

Kategorier	Procent
Förvaring	34
Laissez faire	5
Disciplin	5
Anpassning	34
Personligt stöd	15
Annat	7
Summa	100

Tabellen visar att svaren fördelar sig i tre huvudkategorier: förvaring, anpassning och stöd.

Förvaring

Förvaringsaspekten är den dominerande kategorin som samlar hela fyrtiofyra procent om man räknar in laissez-faire och disci-

plin-svaren. Vad man lägger i begreppet förvaring uttrycks tydligt i citaten, men det antyds också en ambivalens - å ena sidan att det är skönt att slippa engagera sig och å den andra att man egentligen önskar sig *mer* av engagemang från personalens sida; en mer rakyggad attityd gentemot ungdomarna.

Råby är ingen ungdomsvårdsskola för att få folk att klara sig när de kommer ut därifrån. Det är förvaring. ... Min syn på deras uppgift var att bara hålla oss kvar. Förvaring. Men de skulle kunna göra det mycket bättre. För visst, det där med snicken och så är bra, det är skitbra. Sen att personalen engagerar sig bättre. Vågar se mer öppet, verkligen vågar säga till när något är fel. Våga stå för vad de säger och inte backa för att någon blir aggressiv (P 59).

De flesta av personalen såg jag inte som att de skulle ha någon speciell uppgift, de var där, de gick omkring. De höll ordning på det när det blev för mycket liv. Det var inte så mycket mer och det var ju skönt, på sätt och vis (P 65).

Man kände sig nog rätt så liten och ynkelig där. Man behövde varken tänka eller tycka någonting. Man kunde stänga av allting så fixade alla andra det egentligen. De väckte en på morgonen och de plingade när det var middag och de plingade när det var lunch. Så man kunde följa systemet, man behövde egentligen varken se eller höra (F 63).

Jag förstod inte mycket. Man fick springa där mycket löst eller så. Vi bara sprang där och sprang. Vi gjorde inte så mycket om du förstår vad jag menar. (I: Nej, förklara!) De tog inte upp så mycket problem och sånt, det var rätt fritt att vara där.(...) Bara förvaring nånstans. Det var ju ingen behandling. Ja, de försökte att få mig på rätt väg, men sen när du kom till problemet så var det ingen som var där. Så det var därför jag rymde därifrån, annars hade jag inte rymt eller bråkat så (P 52).

Laissez-faire

Laissez-faire svaren är en kategori med mycket svaga gränser mot ren förvaring, men även här finns ambivalensen som innebär att man önskar mer av reaktioner och ordnade förhållanden.

Ja, de hade i stort sett ingen roll alls, de var ju mest... Ja, man hade ingen respekt för dem, man såg ju dem som idioter. (...) Det var väl när man skulle rymma eller något sådant då hade man ju respekt för vem som sprang fortare än den andra. Det var väl den respekten man

hade. Men det var liksom inte så att man såg upp till någon eller lyssnade på någon eller något sådant för det var bara för att det inte var någon disciplin där. Man fick fara runt och bära sig åt där hur man ville. Och hittade man på något då fick man liksom inget straff (P 10).

Man hade ju en kontaktman som man snackade med. De hade ju sina möten och tog reda på vad man hade för problem och för planer. De (personalen) var där för att se till att vi inte försvann därifrån och gjorde aktiviteter med oss. Det är i alla fall vad jag uppfattade att de var där för. De var ju där för att vi skulle stanna kvar och inte sticka därifrån. Det var många som jobbade där. Jag vet inte vad dom gjorde hela dagarna. De hade väl möten och sånt (P 36).

Disciplin

Disciplinsvaren skiljer sig också måttligt från de rena förvarings-
svaren, men här finns mer av betoning på tillsyn och kontroll.

Hård. Plitaktigt (P 1) .

De var som kuratorer kan man säga, som hade tillsyn, så man inte hittade på hyss. Men man skötte sig själv (F 3).

Jag fick ju ingen hjälp därnere. Det var inget sånt med psykologer och sådant. Terapi hade man ju när man jobbade. ... Jag vet inte vad de försökte med egentligen, vad de höll på med. De satte bara upp regler hela tiden (P 89).

Anpassning

Anpassningskategorin är den andra dominerande kategorin och den tar fasta på att ungdomarna uppfattat olika pedagogiska och stödjande aktiviteter. Man kan ha både negativa och positiva uppfattningar om aktiviteterna i sig, men den centrala aspekten är här att handlingar och aktiviteter tycks syfta till att få *anstalten och anstaltslivet* att fungera bättre, bli trevligare och mindre konfliktfyllt för de intagna. Handlingarna tycks mindre syfta till socialisering, rehabilitering eller förberedelse för ett normalt liv *efter* och *utanför* anstalten och mer till ett bra fungerande *inom* anstalten. Citaten har här delats upp i de som är positiva till ett sådant innehåll och de som är negativa.

Något innehåll kan man ju inte säga att det är. Det tycker jag inte. Jag tycker mer att det var som en familj, ett familjeförhållande om man säger så. Alla kämpar ihop på ett och samma vis (F 2).

Det var mycket fint i förhållandet mellan personal och eleverna. Det var som en familj, alltså. Jag tycker faktiskt att det var väldigt fint. Det upplever personalen det idag också (F 56).

Jaha!! Personalens uppgift var väl att man skötte sig, att man steg upp om morgnarna. En slags föräldrar, de kom och väckte en på morgonen, man fick mat och att göra aktiviteter med oss. Vi var ute på stan, på bio och sånt. Det var oftast det att det kunde vara någon i gruppen som kunde sticka lätt och då förstörde den för andra. Då var det mer att de andra sade till honom eller gav honom stryk (P 83).

Stöd

Stöd har här fått betyda att individerna uppfattat ett personligt stöd som varit till hjälp för dem på ett eller annat sätt och i bästa fall varit en hjälp på vägen bort från anstalten.

Jag lärde mig i alla fall att jag skulle ta det lugnt. De ville ju bara mitt bästa på Råby, de ville ju inte mig något illa. De försökte att hjälpa mig, ställa upp för mig så mycket som möjligt (P 47).

Lärande. (Såg du någon mening i det?) Jo, det var ju för att komma ifrån allt "det". Leva ett normalt liv. Gifva mig och skaffa barn, ha ett jobb, utbildning, ett eget hem. (Tyckte du att vården på Råby strävade efter detta?) Ja mycket, faktiskt, de försökte hjälpa en på väg, hjälpa oss att gå rätt (F 60).

Man fick göra sådana grejer som jag aldrig fått prova på innan. Och de ansträngde sig verkligen för att vi skulle bli bättre i livet, det gjorde de verkligen. (Hur gjorde de då?) De försökte att återanpassa oss, att det är fel att stjäla det här och de tog ut oss till allt. "Nu måste ni betala om ni ska in här och åka skridskor". Återanpassa oss. Och nu när jag tänker efter så, de jobbade rätt. Men vill man inte själv så är det jävligt svårt. Så hamnar man själv RIKTIGT inläst... (P95, Kumla).

Kategoriseringen ovan bygger helt på tolkningar av de intervjuades svar. Men svaren kodades också direkt i fasta kategorier där de intervjuade fick höra eller läsa kategorierna och sedan föreslå hur deras uppfattning skulle kodas. Resultaten av den kodningen framgår av följande tabell:

Tabell 5:4. Hur uppfattade du vistelsens innehåll? (M=46, K=15) %

Innehåll	Man	Kvinna	Summa
Ingen uppgift	0	6,7	1,6
Förvaring eller straff	17,4	6,7	14,8
Arbetsterapi	15,2	6,7	13,1
Oklart eller negativt rehabiliteringssyfte	32,6	33,3	32,8
Meningsfullt: mest arbete och utbildning	21,7	40,0	26,2
Meningsfullt: behandling och rehabilitering	13,0	6,7	11,5
Summa	99,9	100,1	100

Tabellen visar att männen har en spridning över alla kategorier, även om det oklara rehabiliteringssyftet dominerar, medan kvinnorna ger betydligt mer uppskattande kommentarer om innehållet. Hela fyrtio procent menar att vistelsen varit meningsfull - åtminstone när det gäller utbildning och arbete.

Samma tabell fördelat efter de båda undersökningsgrupperna visar att det finns tydliga skillnader mellan den tidiga och den senare gruppen. I den tidiga gruppen finns en ganska jämn fördelning över alla kategorier - såväl negativa som positiva. Tiden efter reformen har andelen svar i de två sämsta kategorierna reducerats kraftigt och istället har mellankategorin blivit dominerande. Det kan tolkas som att de värsta meningslösheterna och disciplinåtgärderna nu har försvunnit och att nivån på insatserna höjts.

Tabell 5:5. Vistelsens innehåll. Grupper (%) (1=36, 2=25)

Innehåll	Grupp 1	Grupp 2	Summa
Ingen uppgift	0,0	3,8	1,6
Förvaring eller straff	17,1	11,5	14,8
Arbetsterapi	20,0	3,8	13,1
Oklart eller negativt rehabiliteringssyfte	22,9	46,2	32,8
Meningsfullt: mest arbete och utbildning	28,6	23,1	26,2
Meningsfullt: behandling och rehabilitering	11,4	11,5	11,5
Summa	100	99,9	100

Om man vill veta vilka som svarar för dessa förändringar - pojkarna eller flickorna - blir antalet så litet att reliabiliteten sjunker för mycket. Siffrorna antyder emellertid att både pojkarna och flickorna står för förbättringar. Flickornas svar ligger före reformen på kategorierna "oklar rehabilitering" och "arbetsträning" och efter reformen har svar om arbetsträning stärkt sin ställning. Även pojkarna har en förbättrad bedömning med en kategori.

”Missbrukare, familjeproblem, normala och tjackhoror”

När vi frågade om stämningen och klimatet på avdelningarna var det för att få veta något om relationerna mellan ungdomarna; om de såg sig som en grupp med gemensamma intressen eller som individer och grupper i strid med varandra om herravälde och särintressen. Går man omkring och lider av sin inlåsning eller ser man det kanske som en internatskola med nya och spännande kamrater i en ovan miljö? Här har eventuella skillnader mellan de båda inskrivningsgrupperna satts i förgrunden. Hur svaren fördelade sig ser ni nedan. Men andra intressanta värderingar fanns också som går på tvärs över kategorierna.

Tabell 5:6. Stämningen på avdelningen. (%) (1= 36, 2 = 25)

Kategorier	Grupp 1	Grupp 2	Alla
Bra stämning	26	27	26
Ambivalent	23	12	18
Konflikter/Spänningar	23	23	23
Hierarki/Översittare	14	12	13
Annat	3	12	7
Ej svar	11	15	13
Summa	100	101	100

Tabellen visar dels att skillnaden mellan de båda inskrivningsgrupperna inte är särskilt stor och att svar som uttrycker en god stämning tycks vara den dominerande kategorin. Men svar som betonar konflikter och maktkamper är nästan lika vanliga.

Båda de översta kategorierna talar om en god stämning inom ungdomsgruppen. Skillnaden är att i första fallet är det en oreserverad värdering och i andra fallet finns det ett ”men” instoppat någonstans i trivseln. Av citaten kan det vara svårt att avgöra om trivseln inkluderar relationer till personalen eller enbart en god sammanhållning och lojalitet, som samtidigt innebär en gräns gentemot personalen.

Sammantaget utgör dessa båda kategorier en klar majoritet av svaren i båda grupperna. Ett problem med detta är emellertid att vi inte här kan konstatera några samband mellan god stämning och behandlingsresultat. Vi kan inte heller veta om klimatet är konstant bra på vissa avdelningar och att ungdomarnas förmåga att uppfatta det varierar, eller om klimatet skiftar från tid till annan

och därmed ger olika förutsättningar för ungdomarnas vård. Inte heller kan man dra slutsatser om vårdens kvalitet av en sådan fråga. Kanske är det den gemensamt utsatta situationen och den långa vårdtiden som skapar några grundläggande anpassningssätt: sammanhållning inom gruppen, isolering och parbildning gentemot de andra "idioterna", våld och förtryck mot de svagare, och organisering i en hackordning där de äldre och mer erfarna (och de som har knark) tar makten. Sådana frågor förtjänar att uppmärksammas mer i kommande undersökningar.

Svaren i bra-gruppen varierar från nästan lyriska beskrivningar av ett kärleksförhållande till rena konstateranden om att det var bra. Flickorna står för hälften av mys-svaren och pojkarnas svar innehåller ofta kommentar om bra relationer även mellan pojkar och flickor.

Alla de andra killarna, även om det var killar så, vi var ju så nära . Och liksom, vi var ju som syskon. Det blev ju så. Vi gjorde ju liksom allting tillsammans (F 23).

(Det) blev sammanhållning bland oss som bodde där. Vi bakade, lagade mat på kvällarna, hade det mysigt och spelade kort. Visst var där bråk, det är där väl alltid när man är en större grupp. Jag har fortfarande kontakt med två stycken (F 32).

Det var som en familj. Det var så mysigt alltså (F 56).

I de ambivalenta svaren nämns ofta en inledande period av bråk som övergår i ett bättre klimat, eller är man i konflikt med enstaka personer trots ett i allmänhet bra klimat.

Ganska OK. Där var alltid små dispyter mellan några. Där var alltid intriger på gång eftersom vi var så många. Men överlag var det nog ganska bra (F 7).

Ja i början fungerade det inte så bra. Då var jag i slagsmål med en till två stycken där på Frosta. Men sen efter nån månad så kom man bra överens med allihop. Så det var rätt fin gemenskap ändå (P 10) .

Till och från. Alla umgicks med alla därinne. Vissa kom överens och vissa kom absolut inte överens. Visst fan bråkade vi. Vi höll på att slå ihjäl varandra, det gjorde vi visst det (F 38).

I kategorin "konflikter/spänningar" finns ungdomar som beskriver konflikter, spänningar och undandragande från gruppen.

Hit har också förts några som kallt konstaterat att stämningen "inte var bra".

Jag hade ett mycket kyligt avtagande till alla dom. Det var bara jag och han. Vi umgicks alltid. Vi bråkade mest med de andra. För det första tycker jag att klientelet är konstigt på Råby(...). Man kan helt enkelt inte sätta ihop så tungt belastade kriminella ungdomar med ungdomar som fått stryk hemma och sånt, liksom. Det var en kille som satt där när vi var där och honom asade vi med på en massa skit (P 4).

Spänt. Mycket spänt var det faktiskt. Alltså inte så om man kommer in som iakttagare så märker man inte det riktigt. Men det ligger faktiskt mycket spänning mellan de intagna (F 61).

Jodå, det funkade bra, men inte alltid. Det är jävligt jobbigt att bo så nära inpå varandra. Det är jävligt påfrestande. Det gick väl upp och ner det där, hur det funkade. Det kunde vara jävligt jobbigt ibland och man gick och retade sig på varandra och bråkade. Det kunde vara jävligt jobbiga perioder. (I: Var ni en grupp?) Nej, det kan jag inte påstå. Vi var en grupp för att vi bodde där ihop (F 86).

Vi var väl inte en grupp, utan flera ungdomsgrupper. Det var bara droger som cirkulerade i våra hjärnor hela tiden. Det var det enda vi jagade och ville ha tag på och använde. Det var det enda som var viktigt. Det var det vi hade gemensamt. Det var ingenting annat (P 88).

Hierarki-svar är alla svar som på något sätt betonar över- och underordning mellan ungdomarna; svar som skiljer mellan de som är mer värda och mindre värda. Svaren reflekterar frågan både "uppifrån" och "underifrån".

Det var synd om tjejerna på Åsbo. De fick stå ut med mycket skit. Jag tycker inte man ska ha dem på Råby. Råby var ju rena bordellen för fan (skratt). Det var synd om brudarna faktiskt (P 11).

Det var jag och en till som bestämde på avdelningen (P 19).

Det var alltid en som skulle visa sig vara tuffast och värst och sånt (P 52).

Ja, det var jag och B-t, vet du. Vi tyckte vi regerade hela Råbyområdet. Vi hade ju knark alltid och så (P 96).

Ja, den var bra (skrattar). Jag vet hur det var egentligen, för när jag kom dit så var det jag som var ny. Det var många som var äldre och hade varit där länge. Allting var ju lugnt i ungdomsgruppen så länge ingen sa emot dem. De flyttade därifrån så småningom och till slut var det jag som hade börjat komma upp i åldern och var styv på linan. Så var det jag som hade varit där längst. Så länge ingen sa emot mig så var det bra (P 84).

De teman som dyker upp med viss regelbundenhet tvärs över kategorierna är främst synpunkter på sammansättningen av ungdomsgrupperna, men också en del annat. Några svar betonar de intagnas första regel, den att inte tjalla: "Man golar inte på någon". Detta är det första man försöker förklara för alla nyanlända ungdomar. När det gäller blandningen av pojkar och flickor finns det både förespråkare och kritiker. För blandningen talar att den är naturlig ("som syskon"), att ungdomarna blir mer störda av en uppdelning, mot talar att flickorna utnyttjas både sexuellt och som medhjälpare i rymningar och inbrott.

Mest kritik får Råby för att man blandar erfarna och kriminellt belastade ungdomar med yngre, oerfarna och psykiskt störda ungdomar: "missbrukare, ungdomar med familjeproblem, tjackhoror och normala".

Det bästa med Råby

(Paus) Ja. (Paus) Det är svårt att säga. Bäst. Det är väl egentligen inget bäst med en sådan form av behandling faktiskt så det kan jag inte svara på. För jag tyckte ingenting var bra där (P 10).

Ett sätt att komma åt ungdomarnas bedömning av Råby är att fråga om vad de uppfattade som bäst respektive sämst i verksamheten. Samma frågeområden använde man i den förra Råbyundersökningen (Wiberg 1976).

Då var det svårt för ungdomarna att hitta något som var bäst. De flesta svaren var negativa och avvisande som i det citat de redovisar. Skillnaden mot det inledande citatet från vår undersökning (som inte är representativt för svaren) är försumbar.

Det bästa? Du jag kan inte säga något som var det bästa med Råby. Allt är av karaktären sämsta. Alltså finns det sämre, sämst och allra sämst (Wiberg 1976:108).

Svaren då gav en bild av en hierarkisk institution och pojkarna visade främst en aggressiv eller passiv anpassning. I den passiva anpassningen ligger ungefär samma innebörd som i mina kategorier "förvaring" och "laissez-faire". Det sämsta tycks för de flesta ha varit isoleringen; den mest tvingande och ingripande åtgärden Råby förfogar över - en administrativt beslutad bestraffning inom vårdens ram. Arbetet och arbetstvånget sågs negativt eftersom det inte betalas eller betraktas som fullvärdigt arbete (Wiberg 1976).

Genom att rikta frågorna åt ytterligheter som vad man ansåg som bäst respektive sämst ville vi fånga upp svar som kanske krävde lite mer eftertänksamhet hos de svarande. Även de negativa kanske fann något av värde och även de positiva kanske fann saker som var mindre bra.

Tabell 5:7. Det bästa med Råby. (%) (M=45, K=16)

Kategorier	Man	Kvinna	Summa
Ingen uppgift	0.0	13.3	3.3
Allt dåligt	8.7	0.0	6.6
Passiv förvaring	30.4	26.7	29.5
Varken-eller	13.0	0.0	9.8
Mest positivt	41.3	53.3	44.3
Enbart positivt	6.5	6.7	6.6
Summa	100.0	100.0	100.0

Tabellen visar att 50 procent av ungdomarna kunde ange en eller flera saker som de tyckte var positivt med Råbytiden. Den kanske mest slående iakttagelsen är ändå att, trots frågans riktade karaktär, det enbart är femtio procent som anser att placeringen innehöll positiva inslag. Lika många kan alltså inte se något bra i vistelsen när vi ber om ett exempel. Flickorna tycks se fler positiva aspekter än pojkarna och bland pojkarna finns dessutom en mindre grupp som har starkt negativa omdömen om Råby. De ser ingenting som bäst eller bra, de har upplevt isolerings- och straffaspekterna som mycket negativa (se det inledande citatet).

Inga större förändringar kan noteras över tid. I både den tidigare och senare gruppen är det c:a trettiofem procent som faller i de två sämsta kategorierna: vistelsen som ren förvaring.

Men om vi analyserar det frågan gäller: vad det var som upplevdes mest positivt, så ser vi att de delar som uppskattas mest är

gemenskapen - både med personal och elever, och att personalen i vissa fall uppskattades som ett slags ställföreträdande föräldrar och som positiva vuxengestalter. Man talar också uppskattande om fritidsaktiviteterna och resorna, om den hjälp anstaltsrutinerna ger i att strukturera dagen, om den inbyggda skolan, och den lättnad det har inneburit att komma från en svår hemsituation. Läs deras egna ord om vad som är "det bästa med Råby".

Det var det att komma hemifrån. Jag slapp det där skriket hemma, gnället och allt sånt. Det var väl det bästa. När man farit och flängt så, man blir ju institutionsberoende. Jag förstår dem som suttit på Råby att de fortsätter med kriminalitet och så. Man har sina kompisar på institution och de sysslar med det. Sen kommer kåken, då sitter de där. Så man fortsätter hela tiden. Man har sina kompisar och man har systemet i kroppen. "Nu blir det mat!". Man behöver ju inte tänka på någonting. För man får maten gratis serverad och aktiviteterna är ju gratis. Man har sina pengar och går och gör någonting. Det är en trygghet, man behöver liksom inte ta ansvar själv. Så det var rätt skönt när man kom till Råby. Man slapp det där jäkla ansvaret som man hade haft hela tiden hemma. Hade man fått mat idag? Skulle han komma hem full idag? Eller skulle man få på huvudet idag (P 53)?

Det var det att man fick lite struktur på dagen. Lära sig att gå upp på morgnarna och äta frukost, göra sig i ordning och arbeta. Sen var det middag och sen var det arbete igen. det tror jag är rätt viktigt. Jag har aldrig varit arbetsskygg efter det (P 65).

*Det bästa var utflykterna och att jag fick gå och handla kläder med dem inne i stan. Det var en skön känsla för jag har aldrig köpt kläder, jag har alltid tagit förut. Man fick göra sådana grejer som jag aldrig fått prova innan. Och de ansträngde sig verkligen för att vi skulle bli bättre i livet, det gjorde de verkligen. De försökte att återanpassa oss, att det är fel att stjäla det här och de tog ut oss till allt: Nu måste ni betala om ni ska in här och åka skridskor. Återanpassa oss. Och nu när jag tänker efter så jobbade de rätt. Men vill man inte själv så är det jävligt svårt. Så hamnar man själv **riktigt** inlåst (P 95, Kumla).*

Jag fick en utbildning, jag fick träna friidrott och personalen blev som mina föräldrar (P 8).

Det var tillgången till saker man annars aldrig hade råd med: pingis, tennis, fotboll, allt! Det var som en semester (P 12).

Vad var sämst med Råby?

Det gick ju inte bättre för mig sedan jag kom till Råby. Det gjorde ju faktiskt inte det. Jag drog ju därifrån ganska ofta och varje gång jag drog när jag var ute så tänkte jag ju på. Det enda som är att man kanske håller sig drogfri i perioder när man sitter därinne. Och det är inget normalt liv man lever därinne. Man kan inte bara sitta inlåst och inlåst och inlåst så ska det hjälpa. Man måste ut för att komma igång. Den där inlåstheten, att bara sitta där, det är så jävla sjukt (F 86).

Om vi vänder på frågan och undrar vad man uppfattade som sämst på Råby får vi följande svar:

Tabell 5:8. Det sämsta med Råby. % (N=61)

Kategorier	Man	Kvinna	Summa
Ingen uppgift	0,0	13,3	3,3
Isolering, straff	21,7	0,0	16,4
Tiden går...	6,5	20,0	9,8
Brister i innehåll	34,8	20,0	31,1
Mest positivt, men	34,8	46,7	37,7
Enbart positivt	2,2	0,0	1,6
Summa	100	100	99,9

Tabellen visar att över femtio procent av svaren handlar om olika dåliga aspekter av vården. Här fanns emellertid ett fast svarsalternativ ”i mitten” som fångade upp många av svaren: ”Brister när det gäller delar av vistelsen: arbetet, skolan eller personalen.”. Det lämnar å andra sidan fältet fritt för de som har en klar uppfattning om vad de ansåg var bra eller dåligt. Vi ser att de som är klart positiva är fler än de negativa och missnöjda, och den positiva skillnaden tycks främst finnas hos flickorna.

Om vi analyserar skillnader över tid finner vi en motsatt tendens. Medan drygt trettio procent i den äldre gruppen gav svar som hamnade i de båda sämsta kategorierna var det bara tjugo procent i den yngre. Förskjutningen går inte hela vägen, utan de fyrtio procent positiva svaren är gemensamma för de båda grupperna. Förskjutningen går alltså i riktning från förvaring och disciplin till mittkategorins ”brister i delar av vistelsen”.

Svaren ger en bild av vad de reagerade över. De minst uppskattade delarna var att man var inlåst och isolerad från samhället, att

vistelsen mest innebar förvaring och inte innehöll någon utveckling eller hjälp med det man uppfattade som problematiskt i livet. Ingenting var förberett när man skulle återvända. Slappheten i kontrollen och synen på ungdomarna som oansvariga barnungar gjorde att de också uppförde sig som sådana. Livet på anstalten uppfattades som något onormalt. Genom att föra samman äldre och yngre, erfarna brottslingar och nybörjare, fick man också negativa spridningseffekter av drogmissbruk, brottserfarenheter och impulser till olika destruktiva handlingar som t.ex. följer av rymningar. Så här beskriver de de sämsta delarna av Råby:

De höll mig instängd för samhället. När jag kom till Råby så lärde jag bara mer. Blev mer aggressiv och kriminell inom mig. Då ville jag bara bryta ännu mer. Det ökade när jag kom dit. Ju mer de straffade mig, när jag inte hade gjort något i början, då straffade jag dem tillbaka (P 1).

Det vet jag inte riktigt. Inlåsnigen, isoleringen, maktlösheten. Jag var rädd hela tiden (P 5).

Det vet jag inte. Det var väl att man kunde flippa och göra som man ville. Det var ingen som brydde sig (P 5).

Ja, det var miljön. Både personalen och miljön. Det var så små utrymmen. Och så var det en konstig blandning av dom intagna. Även yngre och äldre. När jag kom dit var jag 12 år tror jag (13 år CL) och den äldste var 21. Det var mycket han kunde som var häftigt. Personalen de hade inte koll på någonting. OK de hade väl koll, de visste att vi var där. Mycket mer visste de inte (P 57).

Vad som var sämst var att de placerade unga 12-13-14-15 åringar ihop med 20-åringar. Fullkomligt idiotiskt (P 11).

Att man aldrig gjorde något åt de sociala kontakterna eller någonting överhuvudtaget. Någon sorts skyddsnät när jag flyttade därifrån. Och några sådana saker. Det var så dåligt, det var så dåligt. Så det var inte konstigt. Sen började jag ju... sen spårade det ur totalt. Det spårade ju ut under Råby också (P 84).

Det mest intressanta med svaren på de båda frågorna är kanske de saknade kommentarerna om behandling, uppfostran eller något systematiskt påverkansprogram. Sådana svar är mycket fåtaliga

och svävande. Svaren domineras av positiva kommentarer om mat, skola, aktiviteter, utflykter, underhållning och sådant som bryter institutionslunken för både personal och elever och om eländet med inlåsning, isolering och maktlöshet. Men - i anstaltens grundläggande och urgamla funktioner: omsorg, försörjning och kontroll, finns också en skyddsaspekt och den uppskattas av många ungdomar. Det är dock viktigt att se detta som analytiska kategorier eftersom samma personer som uttrycker tillfredsställelse över skyddet från samhället också är negativa till att funktionen reduceras till enbart en skyddsfunktion - en isolering från samhället bland andra kriminella ungdomar.

Vad lärde du dig på Råby?

Jag vet inte, men jag vet att jag var annorlunda när jag flyttade därifrån, att jag förändrades lite grann. Det berodde mycket på mina föräldrar och att jag hade fått en flickvän några veckor innan jag kom dit, som jag tyckte väldigt mycket om. Det var väl dom bitarna som gjorde att jag försökte ta tag i det. Men jag lärde mig mycket vad gäller... Det var bl.a. där jag började med tyngre droger. Det var första gången jag tog amfetamin. Det var mest dåliga grejer jag lärde mig. Jag lärde mig att tygla mitt humör. Jag var mycket aggressiv när jag kom dit, men mycket lugnare när jag kom därifrån (P 88).

Det inledande citatet fångar en del viktiga insikter om anstaltsvårdens villkor. Vistelsen är sällan entydigt destruktiv eller konstruktiv. De förändringar som sker kan ha med vården att göra, men kan lika gärna bero på faktorer utanför vården. Man kan lära sig nya förhållningssätt till andra människor, förändringar som kanske inte uppfattas förrän efter man lämnat anstalten. Och man kan samtidigt lära sig mängder av onyttiga och olagliga saker i umgänget med de andra ungdomarna. Lärdomar som inte har med vården att göra utan med anstalten som sådan.

För att kunna koda citaten på ett meningsfullt sätt har jag brutit upp dem i svar som har med personalen och vården att göra och svar som har med lärdomar från ungdomarna att göra. I tabellen redovisas alltså antalet svar och inte antalet personer.

Tabell 5:9. Vad lärde du dig på Råby? (%) (n=68, 1=40, 2=28)

Kategorier	Grupp 1	Grupp 2	Alla
"En massa skit..."	25	50	35
Lyda och att sköta sig	20	18	19
Praktisk kunskap	18	11	15
Personlig utveckling	10	11	10
Ingenting	13	4	9
Annat/Ej svar	15	7	12
Summa	101	101	100

Det är enkelt att sammanfatta vad ungdomarna lärde sig på Råby. Det kan egentligen göras i tre enkla kategorier: asociala handlingar, normer och moral och praktiska färdigheter. Den första kategorin består av svar som helt domineras av lärdomar från de andra ungdomarna - och de lärdomarna handlar om nya eller mer avancerade sätt att begå brott och introduktion till olika slags droger. Därutöver innehåller den några svar som handlar om olika slags anstaltsbeteenden: jävelskap, trix, att luras eller att ta över en avdelning och lära de andra ungdomarna lyda. Det vanligaste uttrycket som sammanfattar dessa lärdomar är att man lärde sig "en massa skit". I citaten skiljer jag mellan grupp ett och två genom siffran efter kolon.

En massa skit...

Ja, man lärde sig nya brott av de andra som satt inne. Det var inte mycket mer jag lärde mig (P 36:2).

Allt som jag inte kunde innan. Allt. På det kriminella planet allt jag inte kunde innan. Sno bilar. Man lärde sig knarka där inne. Det var ju många gånger man satt bakom växthuset och rökte en holk (F 38:2).

Inget speciellt. Mer hyss, ha, ha. Där satt ju såna som var ännu grovare än mig själv. Allmänt droger och sånt. Sånt visste man ju ingenting om, men det lärde man sig mer om (P 53:1).

Det är ju en massa saker man lärde sig. Hur man stjäler bilar t.ex., hur man stjäler cyklar. Men överhuvudtaget så brottslig verksamhet av ganska avancerat slag emellanåt... Sen vet jag inte, det kan vara ganska specifikt just för mig för att jag inte hade någon permissionsadress. Jag hade ingen familj att åka till. Jag hade inga lämpliga vänner, alltså ingen godkänd permissionsadress. Och man visste inte

riktigt vad man skulle göra av mig. Och jag ville ju gärna iväg på lagliga, tillåtna ledigheter och det var ju svårt. Så om man inte kunde det innan, så lärde man sig snabbt att manipulera och trixa sig fram. Och det har jag haft problem med senare i livet och fortfarande har jag problem med det (P 84:2).

Den andra kategorin innehåller svar som syftar på personalens försök att lära ut normer och moraliska regler om rätt och fel, att lära sig lydnad, disciplin och hyfs, kort sagt "att sköta sig".

Lyda och sköta sig

Ja, man lärde sig väl att kunna ta hänsyn till varandra. Leva många tillsammans. Jag lärde mig att lyda framför allt. Det måste man ha gjort då. Lyssna på dem. Veta vad som var bäst för en själv (63:1)

Jag lärde mig disciplin och hyfs (P 33:2).

Jag lärde mig nog vad som var rätt och fel, för jag mognade där. Alltså jag mognade inte under lång tid, utan jag höll på med skit, skit, skit och sedan bara så sa det snäpp och sedan nästa dag var jag helt normal. Jag vet inte. OK, det var nog för att jag varit där länge och ville ut. Då hade jag tröttnat, så det gick rätt snabbt för mig att inse. Och så hade jag mina mål. Jag visste vad jag skulle. Jag hade fått jobb på X och så ville jag flytta ihop med min tjej, så det var ju mina mål. De fick jag ju till slut (P 46:2).

Lite mer respekt för tider och inte skita i vad som blev tillsagt, utan man lydde nog mer och gjorde som de sa (F 32:1).

Den tredje dominerande kategorin är svar som tar upp förbättrad kompetens eller praktiska lärdomar på Råby eller stöd till arbete efter Råby. De vanligaste svaren gäller trädgårdsarbete och skolkunskaper.

Praktisk kunskap

Jag studerade mycket där. Jag gick i trädgården, planterade blommor och sånt. Jag gjorde grundskolan där: sjuan, åttan och nian. Jag fick slutbetyg där (P 37:1).

De gav mig en push till att verkligen komma till skott med det här med trä, det gjorde de. Och att jag fick hjälp med min skolgång. Utan Råby så hade jag aldrig kommit in på möbelsnickarskolan (P 59:1).

Jag lärde mig räkna, ha, ha. Jag lärde mig det jag behövde för att läsa in grundskolan (F 60:2).

De svar som rubricerats personlig utveckling handlar om ungdomar som tycker att de i viss mån utvecklat sin sociala förmåga: att lyssna på andra, att behärska sitt humör och att lita på andra människor. Det inledande citatet innehåller både kommentarer om brottsliga lärdomar och ett tyglat humör. Flickan i slutcitatet tycks ha tagit till sig så mycket olika saker att man undrar om hon varit på samma ställe som de andra ungdomarna. Svaret är att hon är en av dem som kommit från så svåra och oordnade förhållanden att livet på Råby förmodligen upplevdes som mycket positivt ordnat och lärorikt. Men livet har trots det inte blivit så bra som hon hoppats.

Personlig utveckling

-Vad jag lärde mig? Att bli arg och att sköta tider. Sköta det man gör, jobba. Komma i tid. Sköta det ekonomiska, alltså att hålla i pengar och att man sparar. Vad var det mer jag lärde mig? Att ta ansvar åt andra personer. Att det är fler människor omkring mig. Man har inte bara sig själv att tänka på hela tiden, det finns andra man måste rätta sig efter. Städa, ta hand om sig själv. Ja allt som...kök och...det var mycket faktiskt. (---) Att man skulle en dag komma ut i livet igen, alltså ut i världen. Och att det fanns andra människor man måste tänka på och inte bara sig själv. Man måste tänka på omgivningen också. Att där finns fler. Som är snälla (F 56:1).

Den personliga kontaktens betydelse

En av de viktiga förändringarna i arbetssätt som introducerades under undersökningsperioden var inrättandet av särskilda kontaktmän eller kontaktpersoner. Ungdomarna från första undersökningsgruppen har alltså inte haft någon formell kontaktman, medan de i den andra har, eller borde ha haft. Svaren redovisas därför så att man kan jämföra upplevelserna och erfarenheterna mellan grupperna.

Vad kontaktmannaskapet innebär framgår av följande definition, gjord av chefen för Råby:

Kontaktmannaskapet innebär att varje ungdom har två eller tre personer som ansvarar speciellt för denne. Detta innebär att ungdomen vänder sig till dessa för praktiska göromål. Det kan röra sig om klädinköp, fickpengar m.m. Kon-

taktmännen ansvarar för både den individuella kontakten med ungdomen som kontakter med nätverkspersoner. Utflykter och andra organiserade aktiviteter genomförs huvudsakligen av kontaktmännen. Kontaktmännen ansvarar tillsammans med avdelningsföreståndare för behandlingsplanering från instituti-
 onens sida. Kontaktmännen är också de som ansvarar för eventuell eftervård.

Kontaktmännens ansvarsområde genomgår en förändring med ökat ansvar. Exempelvis förbereder man i handledning behandlingsplaneringen. Dessa tankar förs sedan vidare till behandlingskonferenserna med socialsekreterarna. Kontaktmännen följer ungdomen under hela vistelsetiden samt, som sagt, eftervården. Kontaktmannarollen innebär att man minskar ungdomens möjlighet till manipulationer och splittring. De ska utgöra identifikationsobjekt och förebilder, även i förhållande till föräldrarna (Mingert 1995).

Här ska vi få reda på hur ungdomarna uppfattat kontakten med personalen och eventuella kontaktmän. Kategorierna följer en skala så att de bästa kontakterna kallats problemorienterad kontakt, vilket innebär att det finns ett känslomässigt djup i kontakten och att den rört de problem den unge varit intagen för, att ungdomarna uttalat säger att kontakten haft stor betydelse för dem och i många fall att kontakten fortlever mellan personal och den tidigare intagne. Praktisk hjälp innebär att kontaktpersonen engagerat sig i den unge i sport eller andra praktiska sysslor på ett sätt som blivit uppskattat av den unge eller som ett allmänt stöd när något kört ihop sig, men inte uttalat som hjälp med intagningsproblemet. Kategori tre har jag kallat bra kontakt, men utan djup, och det innebär att man kommer ihåg sin kontaktman, att han var OK, men att man inte pratade om några problem med honom

Tabell 5:10. Hade du kontaktman? (%)

Kategorier	Grupp 1	Grupp 2	Alla
Nej, kommer inte ihåg, etc.	22	0	13
Ingen speciell kontakt	17	4	11
Bra kontakt, men utan djup	31	36	33
Praktisk, stödjande hjälp	19	28	23
Problemorienterad hjälp	11	32	20
Summa	100	100	100

Formellt sett hade ingen i första undersökningsgruppen någon kontaktperson, men trots det har många angett namn på personer som de haft relationer till med mer eller mindre betydelse för dem. I grupp 2 finns det någon som svarat att de aldrig skulle gå till sin kontaktman med sina problem, men att de däremot gärna gick till

någon de själv hade förtroende för. I sådana fall har jag kodat svaret efter den informella och mest positiva kontakten.

Av tabellen framgår klart att kontaktmannaskapet genomförts och att det uppfattats på ett positivt sätt av ungdomarna. Fortfarande tycks andelen problemorienterade och planerade kontakter vara för låg, men utvecklingen har gått i den planerade riktningen.

Vi ska nu se hur ungdomarna uppfattat karaktären på dessa kontakter. En intressant fråga är i vilken utsträckning de positiva kontakterna är relaterade till hur de går för ungdomarna senare i livet. En annan intressant fråga är vad som karakteriserar de goda problemrelaterade kontakterna. Hur beskrivs en bra personalrelation av ungdomarna? Vad innehåller den? Och det omvända vad är det som de är mest missnöjda med?

De två första kategorierna är ganska självklara och behöver knappast exemplifieras. Ett exempel på ett svar i kategori två, första gruppen är illustrativt.

Ingen speciell kontakt

Nej, det hade jag inte. Jo, det hade jag. Ja, kontaktperson och kontaktperson, ja det blir väl kanske han, (...), han som har jobbat på kåken. Han var väl min kontaktperson där så kallat. (Vad innebar den kontakten?) Ja, det var ju ingenting. Jag vet inte vad man hade dem till, faktiskt, men det var väl om man skulle någonting, ville köpa någonting (P10: 1).

Grupp tre är den största kategorin och jag ska ge några exempel på svar hämtade från båda grupperna.

Bra kontakt men utan djup

Ja, det hade jag nog. T. Han var juste. Det var synd att jag inte lyssnade på honom. Vi var mycket i gymet och lyfte (P 15:1).

Ja, H och R. Det var inget fel på dem (P 28:1)

Jo, jag har för mig det men jag kommer inte ihåg. Det var en som hette G något, fast hon slutade sen. Sen var det B. (Och den kontakten, hur fungerade den?) Den var bra. (Betydde den någonting?) Den betydde ju ingenting, men det var en ganska bra kontakt ändå (P 57:1).

Gränsen mellan angränsande kategorier är inte alltid knivskarp och följande citat kunde kanske lika väl kategoriserats som en fyra. Jag tror att det ganska väl speglar en dominerande typ av relation i andra gruppen.

Jag hade P och A, två stycken. Att de var med när det gällde ens placering, med myndigheter och socialen, som vi hade efterplanering med. Vi planerade besök och permissioner. Det var väl det ansvaret de hade och att handla kläder och sånt. (Vad betydde den för dig?) Den betydde väl inte så mycket på sätt och vis, men betydde någonting när jag ville påverka nåt eller få igenom till min fördel så var det dem jag kunde gå till. (Men kände du inte att du fick nåt annat stöd?) Jag kände väl att jag fick en annan relation till dem på något sätt, att de kanske lyssnade lite mer på mig, de försökte vara mer till lags (P 88:2).

I kategori fyra finns mer av personlig relation och kommunikation mellan kontaktmännen och den unge pojken eller flickan.

Praktisk, stödande hjälp

(K) ... höll reda på mig. Backade upp mig i alla situationer och tryckte till mig när jag blev för kaxig. Han red liksom inte omkring på en massa paragrafer, han var rakt på. Det är lättare att höra på istället för en massa dyngsnack. Han var ju min brors kontaktperson också så han kände min familj (P 25:1).

M tror jag. I och med att jag kände henne sen innan. Hon har alltid varit bra, det är klös i henne, liksom. Hon var väl bra så, hjälpte en och snackade. Men jag pallade inte med någon alls då. Jag ville inte ha med någon att göra. Det var en dimma för mig, jag minns dåligt, utan hon var schysst så. Men det var ingen som kunde hjälpa mig med någonting i och med att jag var på rymmen hela tiden. Jag ville inte ha hjälp heller. Jag var så förbannad på allting (P 96:2).

Nej, det fanns inte då som idag. Inte någon speciell. Sen var det då om man själv hittade någon som var bra. ...men då fanns hon A. Hon har ju alltid funnits och hon finns än idag om det skulle vara någonting. Hon brukar fråga. Och hon har ju liksom hängt med i alla år efteråt så hon vet ju om mamma. Ibland när det har varit nåt gräl mellan oss, den första jag ringer då är A, för hon vet (F 23:1).

I kategori fem finns oftast någon slags koppling mellan relationen och den unges problem och situation.

Problemorienterad hjälp

De såg till att man hade det bra ute. Och så fort det hände någonting så var det de två som skulle agera, som skulle ta snack med en: Så får man göra och så får man inte göra. Visst kunde de andra göra det, men det var de två personerna som var de viktiga, som skulle ta fatt i en. Jag tror att det var M och A. ... Jag vet att de tog mycket snack med mig om det hade hänt någonting eller vad som skulle hända. Och vad som var problem. De frågade ibland om jag hade det bra och hur jag kände mig. Då första gången jag var hos min mor tog de ju tag i mig och frågade hur det kändes första dagen (F 56:1).

Ja, han (K) kom när jag hade suttit där ett år eller någonting. Jag tog kontakt med honom direkt. Vi kom överens direkt, det var det som var så kul. Han körde inte den här jävla pedagogiska stilen heller, utan han behandlade mig som medmänniska och det var ju ganska kul. Det hade man ju inte blivit på ett år då. [Det var när K började och blev kontaktperson som det "vände". Min kommentar C.L.](P 89:2).

För mig betydde den att han inte kändes som en pappa, men han kändes väl som om man kunde prata med honom om vad som helst, jag vet inte. Som en liten trygghet på något vis, faktiskt. Han stod på min sida. Även om han stod på deras sida så var han i alla fall på min sida också. (Men du hade mer än en?) Ja, sen var det han R. Fast han var kanske mer neutral sådär. Det var inget fel på honom, men just den där dialogbiten var väl inte han så bra på. Vi körde ju tennis och så, han var ju trevlig. Men det var den andra som var riktigt bra (P 91:2).

Vad innehåller en god kontakt?

En god kontakt mellan ungdomar och personal är en kontakt som så lite så möjligt liknar det ungdomarna uppfattar som en behandlingsrelation; en ojämlig relation mellan en "behandlare" och den unge ofrivilligt intagne. "Han behandlade mig som en medmänniska", så slagordsmässigt skulle man kunna uttrycka det. Den kontakt som betyder något för den unge handlar om mycket "enkla" saker som tillit, medmänsklighet, ärlighet, en mogen vuxenhet och att försöka se och bekräfta honom eller henne i sin egen existens. Dessutom behövs en förmåga att hantera konflikter på ett konstruktivt sätt. Så enkelt är det och så svårt är det. Därför handlar det om egenskaper som i grunden är oberoende av ut-

bildning, kön, ålder och arbetserfarenhet, men som kan utvecklas genom utbildning, handledning och erfarenhet. Det handlar definitivt inte om att vara snäll och tillagsinställd. Det ungdomar uppskattar är ärliga, raka reaktioner oavsett om det handlar om utskällning eller positiv tillit. Talet om vuxenförebilder handlar ur ungdomarans synvinkel inte bara om att kunna se hur vuxna uppför sig i handling utan hur människor kan mötas i en relation som inte handlar om hot, utnyttjande, kränkning, övertalning o.s.v. utan i ömsesidigt ansvar, förtroende och respekt. Jag ska ge ett exempel på en händelse och den unges reaktioner på det som hände. I detta exemplet är det en av Råbys psykologer som agerar.

M S hade jag bra kontakt med. Jag kommer ihåg en gång i början. Det skulle vara en sån där Luciafest och då hade vi fått in brass. Så hade vi rökat och sprang omkring och fjönta oss. Hon blev förbannad som fan och tog tag i mig och så körde vi hem till henne och så satt hon där och skällde på mig hela kvällen. Hon var så jävla "sned". Hon tyckte jag hade bättre att göra. (I: Vad tyckte du?) Jag blev helt chockad, jag hade inte väntat mig att hon skulle ta det så. Ställa upp som hon gjorde, hon kunde ju skitit i det som de andra ungefär; bara låtit det passera. Gått till syster L och pissat och sen allt det där andra tjaftet runt omkring. Hon brydde sig verkligen och försökte göra nåt åt det. (I: uppskattade du det?) Ja, det gjorde jag. Fast det var jobbigt så uppskattade jag det (P 65).

Det är inte det formella kontaktmannaskapet som är det viktiga utan den relation som uppstår ur ett äkta intresse mellan två människor. Detta tema får ännu en nyans när vi nu får veta mer om ungdomarnas förhållande till skolan och arbetsplatserna på Råby. Det tycks finnas en skillnad mellan de relationer som kan uppstå inom behandlingens ram och de som kan uppstå utanför. Enkelt uttryckt tycks det vara så att handlingar och situationer som av ungdomarna definieras som behandling väcker behandlingsmotstånd, medan det som inte betraktas som behandling kan uppfattas som värdefulla möten och relationer. Att "behandling" kan uppfattas hotande kan bero på många olika saker. Om den består i ett försök att verkligen närma sig den unge och hans känslor av övergivenhet, saknad eller oseddhhet kan den vara hotande och laddad av det skälet. Och då flyr de unga.

Därför kan personal som inte formellt har behandlande arbetsuppgifter, som t.ex. på arbetsplatserna uppfattas i mer positiv dager än avdelningspersonalen. På samma sätt blir avdelningspersonalen mindre av behandlare när de lämnar avdelningen och träder ur sin behandlarroll. Därför förändras relationens karaktär när man tar med ungdomarna på resor, bilutflykter eller hem till sig själv. Då lämnar man sina samhällsdefinierade roller av behandlare och behandlad och blir till mer av de personer man är. Därmed öppnas också möjligheten till äkta relationer och reaktioner inför varandra; en arbetsrelation kan upprättas.

Detta är en erfarenhet också forskaren ställs inför när han intervjuar de som är eller varit intagna - då finns helt plötsligt inga spärrar i kommunikationen.

Skolan och arbetet

Temat om skillnaden mellan behandlingsrelationen och gemenskapen i arbetet återkommer också i vår fråga om hur ungdomarna betraktade skolan och arbetsplatserna som fanns på Råby. I den äldre gruppen finns en kategori svar som betonar kontakten med de som arbetade där som mera normalt och värdefullt eftersom de var fristående från vårdarna och behandlingen.

Hade man inte fått betalt för det så hade man inte arbetat. Men sen trivdes man bättre ihop med arbetspersonalen för de körde inte ihop med vårdarna (P 10).

Det var att få lite distans till (avdelningslivet) lite normalare att jobba där. Man gjorde saker till sig själv och till andra också. Meningen var väl att man skulle kunna fortsätta efteråt. (I: Det kanske var ett av de normalaste ställena på Råby?) Ja, det var det faktiskt. Det var två gubbar (och) de var helt normala. De pratade inte om fängelse eller yrkesskolor utan de pratade sitt skitsnack. Sen fick man lära sig mycket rent teoretiskt (P 65).

Vår fråga gällde vad man arbetat med och hur man uppfattat arbetet och skolan. Hur man såg på meningen med det och relationen till det som skedde på avdelningarna. I tabell 5:11 har jag skilt de båda grupperna och flickor och pojkar för att se om det visar några könsskillnader. Svaren berör ibland enbart skola eller enbart arbete och ibland svarar de på båda sakerna samtidigt. Jag

har trots det försökt sammanställa alla svaren i samma tabell och kommenterar istället när svaren avser olika saker.

Tabell 5:11. Arbetet och skolan (%) (Grupp 1= 35, 2= 26)(1P=26, F=9; 2P=18, F=7)

Kategorier	Grupp 1		Grupp 2	
	Pojkar	Flickor	Pojkar	Flickor
Arbetet OK	27	44	39	29
Arbetet sysselsättning	12	0	22	14
Arbete utanför Råby	12	11	0	0
Skolan OK	15	11	6	43
Annat	23	0	22	14
Ej svar	12	33	11	0
Summa	101	99	100	100

Grupp 1

Flickornas positiva bedömning av arbetet bygger på erfarenheter från köket, från kontorsarbete, syarbete och trädgård. Pojkarnas positiva svar bygger dels på att de fått arbeta med sådant de redan innan var intresserade av eller på positiva erfarenheter av arbetsledarna.

Jag var faktiskt den första eleven på 150 år som fick jobba i köket. Trevligt mysigt. Jag lärde mig en hel del (F 22).

Jag tyckte det var bra för jag har alltid varit intresserad av att göra möbler och sånt. Det hade jag alltså innan jag kom dit. Att bli snickare det var mitt mål i livet redan då. Så jag tyckte det var schysst, för där fick jag alltså en början och det körde jag stenhårt med (P 59).

Arbetet som sysselsättning, ett sätt att fördriva dagarna är ett annat tema som några av pojkarna i grupp ett tar upp.

Skolan var meningsfull. Arbetsplatserna var väl si och så med det. Det vara bara för att man skulle få dagarna att gå. Ingen meningsfull sysselsättning. Terapiarbete (P 93)!

Skolan som något positivt, flexibelt och lärorikt är en av två dominerande uppfattningar. Den andra uppfattningen betonar myntets andra sida: att undervisningen var kravlös och att betygen sattes alldeles för högt i förhållande till prestation.

Skolan. Där lärde han oss mycket. Jag kunde inte sitta ner och titta i en bok eller räkna eller något sådant. Jag kunde inte koncentrera mig. Så han frågade oss vad vi ville göra och det tyckte vi var bra

Och så sade han: OK, då får ni göra det, men sen måste ni lova mig att göra det andra. Då gjorde vi det också. Kanske vi fick göra lite kemi, kanske läsa nånting eller rita. Så gjorde vi matte efter det, och sådant. Mycket sådant. Så man längtade faktiskt till skolan ändå, sådär. Det var ändå rätt avkopplande. Även om han jobbade där, han jobbade inte inne på avdelningarna, ju, han kom ju utifrån. Så det var mycket därför (F 52).

Jag ritade ett hus en gång i skolan. Det var nog det enda jag gjorde på hela tiden. Jag har såna superbetyg därifrån. Hon var livrädd för oss. Det var rätt positivt! (I: Tyckte du det?) Nä, det är rätt värdelöst, man kan inte leva upp till dem ändå. Jag har inte haft ett dugg användning för mina betyg och jag har inte under en 3:a i något ämne (P 11).

Grupp 2

Svaren i andra gruppen skiljer sig inte märkbart från grupp ett - när man är positiv handlar det om ett grundläggande intresse som man får tillfälle att utveckla i arbetet. Men både pojkar och flickor lär något nytt när de kommer till trädgården. Och det oavsett om man är intresserad eller inte.

Ja, det är det säkert. Det har jag nytta av än idag, att man har den kunskapen: Hur man sköter en trädgård, blommor och sånt. Det stimulerar en utveckling om det är något man är intresserad av (P 88).

(Snickeriet) Där lärde man sig rätt mycket roliga grejer. Det dartska-pet där (visar stolt) gjorde jag bland annat i snickeriet. Så hade jag med min motorcykel ner. Den plockade jag ner i molekyler då. Och målade om ram och alltihop, tank och sådant. Så jag helrenoverade den där. Så sponsrade de mig, så det var ganska roligt (P 89).

Flickorna var båda i trädgården och tyckte det var trevligt och lärorikt.

I den andra gruppen betonar alla arbetet som ett tidsfördriv, ett behagligt sätt att få tiden att gå:

Vi skulle lära oss att känna på hur det kändes att arbeta. och så var det väl för att man skulle fördriva tiden där. Det var ju lugnt. Man hade ingen press. Det var ... behagligt (P 36).

Ja, man måste ju ha någonting att göra medan man är där. Sen är det inte alltid man vill arbeta. Men arbetet är viktigt därinne för att hålla sig sysselsatt, fast ibland ville man göra som man själv ville (P 46).

När det gäller skolan är det främst flickorna som uttrycker starka positiva omdömen. Små grupper, anpassad undervisning och individuell undervisning är sådant som uppskattades.

Jo, jag uppfattade den som positiv. Det var det enda positiva som var där för där kunde man vara ifred. Och det var ganska bra det här med att man satt och läste högt och gick igenom det tillsammans. Jag vet inte, då kunde det inte bli något bråk, liksom. Det tyckte jag var ganska roligt. Sen satt vi och läste böcker den sista halvtimmen så fick alla lyssna, och var det en spännande bok så lyssnade alla. Så var det inga problem. Okej, ibland var det lite jobbigt, men jämför man med den vanliga skolan så var det en helgonskola (F 61).

Till "annat" har jag främst fört uppfattningar som uttrycker likgiltighet, eller uppskattning av arbetet för att det var så fritt att man kunde röka hasch under tiden. Men det finns också de som betonar andra aspekter av arbetet - kamratskap t.ex. och återigen - att det är något skilt från avdelningens "behandling".

Tja, jag vet inte. Att jag just valde trädgården var för att jag aldrig har haft något intresse för verkstaden eller snicken. Jag har aldrig haft sådana intressen. Jag kan ingenting om bilar eller någonting. Jag sålde min moped när jag fick punktering (skratt). Jag trivdes väldigt bra där. Sen var det en speciell fransman där som hade varit hippie. Så han var jättebra. Det var trevliga killar därute allihop faktiskt. Man var iväg ibland ute på stan. De hade ju inget förbundet med behandling eller så utan de var just fristående anställda. Och det märktes ju direkt för de fick man ju helt annan dialog med. De var ju som polare, fast lite äldre polare. De, ja, var inte på ens sida, men liksom... (P 91).

Föräldrakontakten

Ville man ha kontakt med föräldrarna så kunde man nog se till att de (personalen) kunde sitta emellan så att det inte flippade ut. Jag ville ju inte. När (föräldrarna) var där så var det: Hej! och Hej då! Jag ville ju inte att (personalen) skulle blanda sig med min mor. Det är helt och hållet vad eleven vill. Är inte föräldrarna intresserade och eleven skiter i vilket så tror jag man bara är där sin tid, sen blir man utslungad i samhället. Det är ju helt vad eleven vill (P 53).

En viktig fråga för ungdomarna och för anstaltsvården är hur man ska hålla kontakten med yttvärlden och viktiga personer där. För ungdomarna gäller det oftast att bibehålla och förbättra relationer

till viktiga vuxna i form av föräldrar, far- eller morföräldrar, fosterföräldrar etc. Om inte detta sker riskerar man att den unge fortsätter att agera ut dessa konflikter i förhållande till omgivningen, antingen inom anstalten eller genom kriminella handlingar utanför anstalten. Resultatet kan bli fortsätta vistelser i behandlingshem och fängelser och att de unga drivs in i kriminella eller narkomana gäng som kan erbjuda en slags hemliknande tillvaro utan krav.

Här ställde vi frågan så att vi dels undrade vilka relationer de hade till föräldrarna, dels hur denna relation förändrades under Råbyvistelsen. Därmed har svaren ibland fokuserat det ena och ibland det andra. Analysen av svaren visade att en del svar inte rörde kvaliteten i relationen utan snarare kontaktfrekvensen. Den kunde ju variera om den unge kom långt bortifrån. Även det är ju av stort intresse, men tyvärr täckte inte frågeformuläret in dessa skillnader. I praktiken finns dock en ganska stor överensstämmelse mellan kvaliteten i relationen och kontaktfrekvensen. Det som redovisas här är i första hand den känslomässiga relationen mellan föräldrar och barn. Det som avses är den kontakt som finns mellan barn och föräldrar oberoende av Råby, t.ex. i form av besök, telefonsamtal, permissioner eller enbart i form av längtan.

Tabell 5:12. Kontakt med föräldrar (%). 1=35,2=26)

Kategorier	Grupp 1	Grupp 2	Summa
Ingen/Dålig	26	31	28
Liten/Ytlig	26	23	25
Bra till en	20	23	21
Bra till båda	26	23	25
Annat/ Vet ej	3	0	2
Summa	101	100	101

Tabellen visar att drygt femtio procent av ungdomarna har en dålig eller ytlig kontakt med sina föräldrar och lika stor andel en bra kontakt med en eller båda föräldrarna. Detta är den relation de går in med eller bibehåller under Råbyvistelsen. Det finns inga större skillnader mellan grupperna, åtminstone inte när man reducerar relationer till siffror i en tabell.

Tabell 5:13. Förändringsarbetet (%). (1=35, 2=26)

Kategorier	Grupp1	Grupp2	Summa
Okänt/Annat	23	8	16
Ingen förändring eller försämring	57	65	62
Arbete med relationen	3	23	11
Förbättring av andra skäl	17	4	11
Summa	100	100	100

Uppgifterna om förändringar i föräldrarelationen är egentligen för få och för knapphändiga för att redovisa och analysera. De skall alltså tas med en stor dos skepsis. Tendensen i materialet är emellertid så tydlig att jag valt att redovisa siffrorna i en tabell.

Vi kan konstatera att i runt sjuttio procent av fallen är föräldrarelationen oförändrad och i princip obearbetad - åtminstone ur ungdomarnas synvinkel. Det tycks sålunda som om familjearbete i betydelsen att se och arbeta med relationen mellan föräldrar och barn i mycket liten utsträckning praktiseras. Fler sådan försök redovisas dock i den senast inskrivna gruppen. Vilka försök som gjorts för att engagera föräldrarna från personalens eller socialsekreterarnas sida vet vi ingenting om. Det kan vara omfattande försök eller bristande intresse. Det får någon annan undersökning svara på.

De dominerande svaren redovisar en mycket sporadisk och ytlig kontakt med någon eller några familjemedlemmar. Det kan lika gärna vara syskon eller farföräldrar som en av föräldrarna. Jag skall ge några exempel.

Exempel på ett passivt förhållningssätt till familjen är när föräldrarnas besök ses som enbart besök - de "hälsar på" sin son eller dotter. För att inte störa drar sig personalen undan efter att ha hälsat och kanske druckit en kopp kaffe.

De (relationerna) var rätt bra. De var och hälsade på så ofta de kunde. Personalen var med och tog en fika, men sen fick vi vara för oss själva (P 35).

Ja, det var så där. Min mamma har väl aldrig brytt sig speciellt mycket om mig, mer än under den tiden, och då var hon där alltid. Relationen var rätt så dålig för jag ville inte ha henne där. (I: Gjorde Råby något för att förbättra relationen mellan dig och din mamma?)

Nej, det vet jag inte. Jag tror inte det. Dom var inte mycket inne på relationer. Där har de missat (F 42).

Sådär. Jag pratade med dem. Jo, vi hade kontakt. ... den blev bättre sedan jag flyttade hemifrån. (I: Gjorde Råby något?) Det vet jag inte. Men de gjorde ingenting för att försämra den heller. De lät ju oss ha kontakt. Jag fick ju åka hem på permission (F 86).

Den motsatta strategin, att aktivt försöka påverka familjerelationerna till det bättre finns det mycket få exempel på i intervjuerna. Det kan betyda att ungdomarna inte har uppfattat några sådana försök eller inte längre minns eller vill minnas det. Men eftersom relationerna till föräldrarna är central för ungdomarna och mycket känslor, både positiva och negativa, är knutna till dem verkar det inte troligt att de skulle ha glömt allvarliga försök att arbeta med familjerelationer. Ett sådant exempel är det följande:

Min pappa hade jag jättebra kontakt med. Min mamma... M hon försökte ju, och Ma försökte ju på alla vis att få min mamma och mig att vi ska acceptera varandra. För vi kunde inte acceptera varandra innan alls. Men det gick inte. Jag ville inte ha kontakt med henne på det sättet. Det blev varken som min mor eller jag ville. Vi har försökt nu efteråt också, men det funkar inte. Hon gnäller på allt. Vi kan träffas en halvtimme ungefär, sen så pallar inte jag längre. Det funkar inte (F2).

Men relationerna kan t.o.m. försämrans under tiden och i några fall deltar föräldrarna i den unges rymningsförsök från anstalten.²²

Mamma sade upp bekantskapen med mig när jag kom till Råby. Hon ville inte ha en tjuv till son. Pappa var där en gång, när de hade kaffejudning. (I: Arbetade de inte med relationen?) Nej. (P 8, tre år på Råby).

Jag hade ingen kontakt alls med min morsa. Jag kunde inte prata med henne. Det gick inte. Vi rök ihop på en gång. (I: Den försämrades kanske rent av?) Nej, det kunde väl inte bli sämre än vad det var (P 48, sex månader på Råby).

Ingen. Morsan hon var där när hon gick på andra sidan motorvägen. Hon fick ju hämta en där, ju (P 11, femton månader på Råby).

²² Råby ungdomshem ligger strax utanför Lund. Men vägen dit är ganska lång därför att en motorväg skär mellan stadskärnan och anstalten. Ett vanligt sätt att rymma är därför att ta sig över motorvägen.

Sedan är det ju också så att många har synnerligen komplicerade familjeförhållanden vilket inte underlättar kontakten mellan den unge och hans föräldrar. Hur deras uppväxtförhållanden ser ut har redovisats tidigare.

Ja, de var och hälsade på rätt ofta. Inte O. som jag räknar som min far härifrån S, han kom inte alls. Ja, i början, för då var de fortfarande ihop. Sen skilde de sig. De hade varit gifta i sju år, tror jag. Sen träffade hon P. den nye då, ju. De var inne rätt ofta och jag var hemma hos dem. Så kontakten blev bättre sen. Det var bara för att jag vuxit till mig. (I: Gjorde Råby någonting för att förbättra den kontakten?) Nej, den bättre sig av sig själv. I början när jag kom till Råby var den ju inte så bra (P 46, två år på Råby).

I ljust av denna och andra undersökningar framstår arbetet med ungdomarnas familjrelationer och med tillgången till ett socialt nätverk som det kanske allra viktigaste av de sociala insatser som krävs. Jonsson fann t.ex. att de ungdomar som var på Skå i en mening inte alls var där, utan inbegripna i relationer till de betydelsefulla personerna i hemmet - relationerna till personalen på Skå var antingen i vägen eller insignifikanta eller ett hot mot de viktiga relationerna till föräldrarna. Man behövde inga nya vuxenrelationer, det räckte med föräldrarna. "I själ och hjärta var man fortfarande hemma" (Jonsson, 1990:156). Hessle fann att personalen på Skå kunde få en betydelse i familjernas liv, men då måste man "som personal vara beredd att lämna expertrollen, fungera på ett medmänskligt plan i ett individualiserat demokratiskt samspel och vara öppen för att förändras i de med klienterna gemensamma projekten...(Hessle 1995).

Kontakten med socialsekreteraren

Vad jag minns är första gången jag träffade honom, och så en gång till, för jag ville ha pengar till kläder. Sen kan jag inte minnas att han var med alls. Ska dom det då (F 23, 8 månader på Råby)?

Om inte Råby och Råbypersonalen ägnar sig åt föräldrakontakten kan det kanske bero på att det ansvaret faller på kommunen och socialtjänsten? Det förutsätter förstås en god och förtroendefull mellan den unge, föräldrarna och socialsekreteraren (och anstal-

ten). Men så tycks inte vara fallet. Tvärtom. Socialsekreteraren uppfattas av ungdomarna som en opålitlig maktmänniska med minimalt intresse för dem. Hon är också den som satt dem på anstalten och det är i de flesta fall nog för att göra kontakten negativ och omöjlig. När de dessutom inte finns kvar som personer utom som utbytbara tjänstefunktioner förstår man att de inte kan ha något värde för den unge i kontakten med hemmet och inför det viktiga återvändandet till världen utanför anstalten.

Tabell 5:14. Kontakt med socialsekreterare (%) (P N=45, F N=16)

Kategorier	Grupp 1	Grupp2	Alla
Ingen alls	25	8	18
Dålig kontakt	39	32	36
Formell kontakt	19	40	28
Bra kontakt	14	20	16
Ej svar	3	0	2
Summa	100	100	100

Efter analys av de muntliga svaren har frågan klassificerats om från en kvantitativ fråga till i huvudsak en fråga om relationer och relationens kvalitet. I korthet betyder här "Ingen kontakt" att man inte haft någon kontakt eller inte minns någon kontakt, eventuellt minns man några telefonsamtal. Dålig kontakt innebär en känslomässigt negativ kontakt mellan den unge och socialsekreteraren: ofta mycket negativ. Här har också kategoriserats relationer av hot och våld från den unges sida. "Formell" kontakt innebär några besök som mest betingats av den formella omprövningen av ärendet och/eller handlat om praktiska saker. "Bra kontakt" innebär att den unge uppfattat ett genuint intresse och engagemang hos socialsekreteraren för både sig själv och föräldrarna.

Det tabellen främst visar är att kontakten mellan socialsekreteraren och den unge på Råby inte fungerat särskilt bra. Bra kontakt finns endast i sexton procent av fallen, och dålig eller "tom" kontakt i hela femtiofyra procent av fallen. Det finns emellertid en klart positiv tendens över tid som visar att både de formella och välfungerande kontakterna ökat från trettio tre procent i grupp ett till sextio procent i grupp två.

Det utmärkande för svaren i kategori ett är att man inte kan erinra sig några kontakter alls med socialsekreteraren på Råby:

(I: Var din socialsekreterare på Råby?) Nehehej, det var hon inte. Inte vad jag kommer ihåg i alla fall. De bytte ju socialassistenter här i Helsingborg så att det visslade om det, vet du (P13).

Kategori två är den helt dominerande kategorin och här är det de dåliga relationerna som står i fokus. En orsak till de dåliga relationerna är att socialsekreteraren får klä skott för att han eller hon beslutat om placeringen på Råby. Oviljan kan ibland ta sig dramatiska uttryck.

Nej, han var nog tacksam så länge han slapp träffa mig. (I: Hade du hotat honom?) Jag sa till honom att han skulle sticka, då när de skulle ta ner mig till Råby, annars hugger jag huvudet av dig, sa jag. Ja, gör du det, sa han, jag är inte rädd för knivar. Då kom jag med en machete bakom ryggen och så sa jag: Du var inte rädd för knivar? Nej, sa han och stod och hängde på ytterdörren. Så högg jag ovanför huvudet på honom och så vid sidorna. Sen vet jag en som hade ett stort lass i byxröven. Han sprang därifrån i alla fall (P 76).

Men det kan också vara en mer grundmurat negativ relation:

Hon kom ju dit ibland, men jag tyckte jävligt illa om henne då (P4).

Varenda gång jag hörde de skulle komma gick jag (F 38).

Ingen. Jag har aldrig kunnat med socialsekreterare. Nu är det väl lite bättre. Jag menar sånt liv som det har varit. Jag har haft åtta socialsekreterare på dessa åren. En gång bara, sen så bad jag dem dra åt helvete och så hörde de aldrig av sig mer. Sen ringde jag och ville ha klädpengar och då fick jag avslag direkt (P 47).

Jag tror hon var där en eller två gånger. Jag ville ju inte att hon skulle komma när hon hade satt mig där (P 19).

I kategorin "formella kontakter" finns svar som betonar den formella kontakten kring sexmånaders omprövningarna, men också en stor grupp som betonar det negativa i ett stort byte av socialsekreterare.

Jag var tvingad till att ha kontakt med henne när hon kom på besök till omprövningarna, lite oftare kanske. Det var ingen bra kontakt (P 8).

Det var ibland. Det var när dom hade möte om (huruvida) jag skulle bli utskriven eller inte. (Socialsekreteraren) bestämde över mitt liv.

Mina föräldrar hade ingenting att säga till om. De bara sa att det var bäst för mig att sitta där (P 37)

Även om det uppgivna antalet socialsekreterare varierar är temat så starkt i alla kategorierna att det måste tas på allvar. Någon kontinuerlig relation tycks vara svår att upprätta och ibland går det så långt att den unge helt enkelt glöms bort och försvinner därför att ingen socialsekreterare längre vet vem han är. Han har reducerats till en akt och ett ärende.

De kom ner en gång i månaden och tittade till mig: Hej, hur mår du? Det är bra. Hej då. (...) Ja, lite planering var det väl. Jag hade ju en veva då jag bytte socialsekreterare som jag bytte kläder. Jag tror jag var uppe i en 17-20 stycken innan jag avslutade den (kontakten)(F 60).

De bytte också. Jag hade väl en åtta, nio stycken under tiden jag bodde där. Det var kraftiga byten. Den ena blev gravid och den andra skulle gifta sig och den tredje skulle flytta till ett annat distrikt. Det var hela tiden så. Man hade ingen kontroll över vem som var där (F 61).

Det var olika. Den förste var inte alls bra, har jag för mig. Alla har slutat och ingen finns kvar. Det är ingen som vet vem jag är uppe på socialkontoret. Så det var väl den siste som var bäst, XX, hon fixade lite grejer bättre än de andra (P 46).

Sen finns det ett fåtal högt värderade kontakter där svaren är mycket snarlika i sin beskrivning av kontaktens kvalitet. Det man betonar är att någon bryr sig, är engagerad och intresserad och erbjuder en uppfattad hjälp.

Det var bra. Hyfsat i alla fall. Hon var också bra. Hon tillhörde ju den här... Hon kan nästan ta alla beslut själv och man behövde bara prata med henne. Det var bra kontakt jag hade med henne. Man kände liksom att hon brydde sig också. Hon engagerade sig väldigt, och sånt känner man (F 86).

Hur skrevs du ut från Råby?

Då tyckte jag det var rätt skönt, men sen så kände jag mig jävligt sviken av dem, för att det är ingen som har hört av sig till mig. Jag bara skrevs ut, sen var där inte mer. Så kan man inte göra efter så lång tid (F 42, inskriven 2 ½ år).

Utskrivningen från en anstalt rymmer så mycket tankar, förhoppningar och rädslor. Utskrivningen är också ett slags mått på vad vården och behandlingen inneburet. Den innehåller kriterier för vad som utgör ett lyckat respektive misslyckat vårdresultat och den antyder också något om hur man ser på själva vårdarbetet och dess föremål: vad som är problemet och hur det ska åtgärdas.

Utskrivningen berör i högsta grad frågan om vårdtidens längd och bedömningar av när den unge ska betraktas som färdigbehandlad. Frågan är ständigt aktuell och i synnerhet när det handlar om dom på överlämnande till socialtjänsten. I debatten har på senare tid starka reaktioner väckts när diskussioner handlar om huruvida unga dråpare och mördare ska straffas inom kriminalvården eller behandlas inom socialtjänsten. Argumenten från socialtjänstens och institutionsvårdens sida har oftast inte varit att barnen är oansvariga och inte kan straffas, eller att de behöver behandling i form av bot. Nej, tvärtom har man hävdat att de särskilda ungdomshemmen är lika låsta som ett fängelse, och att de kommer att hålla de unga där minst lika länge som fängelsedommen, om inte längre! Hovrättslagmannen Olle Ekstedt (SDS 25/6) hävdar t.ex. att de unga minsann inte springer ute på gatorna och hotar med knivar när de placerats på ett särskilt ungdomshem. Dvs. argumenteringen är ett svar till dem som anser att placeringen är ett för lindrigt *straff* för ungdomarnas gärningar. Behandlingstanken har här helt satts åt sidan. De särskilda ungdomshemmen betraktas som en påföljd bland andra i en straffskala som är mer eller mindre hård gentemot förövarna.

Det finns formella utskrivningsskäl som anges i socialtjänstförordningens 21:a paragraf. Huvudkriteriet är att "utskrivning ska ske när det behov som föranlett inskrivning i hemmet inte längre föreligger". Men det finns undantag. Utskrivning kan också ske om den unge är så bråkig och våldsam att han gör det omöjligt både för sig själv och andra att bli kvar. Det kallas i folkmun "att straffa ut sig" om den unge medvetet satsar på att bli utskriven av ett sådant skäl i syfte att istället t.ex. få ett tidsbestämt fängelsestraff. Man kan också bli utskriven om det visar sig att annan vård, behandling eller påföljd bedöms som lämpligare, t.ex. psykiatrisk vård, narkomanvård eller dom på fängelse. Slutligen kan

man skrivs ut för att man helt enkelt blivit för gammal för att vara tvångsomhändertagen enligt LVU (Lag om särskilda bestämmelser om vård av unga).

I den stora Råbyundersökning som gjordes 1971-72 använde man just dessa formella utskrivningskriterier som indelningsgrund när man bedömde resultatet av vården (Wiberg m.fl. 1976). Då skrevs fyrtiofyra procent ut som färdigbehandlade, elva procent skrevs ut till annan vård, tjugotvå procent överfördes till kriminalvården och tjugotre procent skrevs ut av åldersskäl. Någon egentlig jämförelse mellan då och nu går inte att göra eftersom noggrannheten i registreringarna tycks ha minskat och rutiniserats under landstingsperioden. Motsvarande siffror är idag för intervjugruppen åttiotvå procent färdigbehandlade, åtta procent i behov av annan vård, fem procent intagna på kriminalvårdsanstalt och två procent som försvårar vården för sig själv och andra. Intervjugruppens vården är helt i överensstämmelse med totalgruppens och sålunda representativ för samtliga utskrivna under landstingsperioden.

Trots att det försvårar jämförelsen med tidigare undersökningar har jag valt att kategorisera intervjusvaren på ett något annorlunda sätt. Här har jag tagit fasta på *hur* utskrivningen skett ur den unges perspektiv. I den mån de uttryckt starka känslomässiga eller värderande omdömen om utskrivningen har jag tagit fasta på det vid kategoriseringen. Sålunda har även ungdomar i grupp fyra "Skönt komma därifrån, men..." skrivits ut till hemmet eller egen bostad, men deras reaktioner har rymt mer än enkla konstateranden av detta. Svar i denna kategorin ska emellertid inte med självklarhet tolkas som att ungdomarna är botade, färdigbehandlade eller rehabiliterade.

Efter tabellen ska jag demonstrera på vilka sätt de kommenterat sin utskrivning. De två första kategorierna rymmer de som skrivits ut till eget hem, men skillnaden är i vilken grad det skett i planerade former eller inte. De andra kategorierna kommenteras nedan.

Tabell 5:15. Hur skrevs du ut ? (%) (Grupp 1 N = 35, Grupp 2 N = 26)

Kategorier	Grupp 1	Grupp 2	Alla
(Planerad) utskrivning	26	23	25
Abrupt hem	14	12	13
Skönt komma därifrån, men...	31	23	28
Till annan vård	9	8	8
Utstraffad/Omplacerad	14	27	20
Annat	6	8	7
Summa	100	101	101

Tabellen ska inte läsas som om kategori ett är den bästa och fem den sämsta. Orsaken är att en utskrivning, för att fungera, är så mycket mer än ett datum och en utskrivningsadress. De ungdomar som det gått bra eller någorlunda bra för senare i livet återfinns till 90 procent i de tre översta grupperna. Men det finns inte mycket gemensamt i deras beskrivning av utskrivningsproceduren och orsakerna till att det gått bra har sannolikt andra förklaringar än enbart utskrivningsproceduren. Men *hur* utskrivningen sker får avgjort en betydelse för deras chanser senare i livet.

I den första kategorin finns de rationellt planerade och genomförda utflyttningarna, där inga särskilda problem antyds kring utflyttningen: "Jag fick en egen lägenhet här i X och här är jag än".

Vi satte oss ner och pratade med min soc, jag och mina kontaktmän, och vi diskuterade detta att: "du får försöka flytta ut nu, och då måste du ha en praktikplats till dess. Du måste ta tag i det, du får flytta när det är spikat. Du får välja vad du ska göra". Då fick jag ta tag i det och sen när det var fixat så var det bara att flytta (P 88).

Här finns också enstaka exempel på kreativa och flexibla lösningar kring utflyttningar av mer komplicerad karaktär. I ett fall förbereddes utskrivningen av en flicka med latinamerikansk härkomst så att kontaktmannen (av samma härkomst) följde med flickan på ett besök i hennes hemland och därefter följde med henne till hemorten i Sverige och bodde där under en period tills hon kunde klara sig själv. Exemplet är kanske lite udda, men arbetsättet är, trots sin självklarhet, snarast ett undantag som bekräftar regeln om bristen på bibehållen kontakt med viktiga personer och bristen på planerad utskrivning. Inskolning är ett begrepp som fått en viss mening när det gäller barns och ungas placering utanför hemmet. Den bibehållna kontakten med föräldrarna och arbe-

tet med återförening till hemmet har diskuterats ganska mycket på senare år inom fosterbarnsforskningen, men inom anstaltsvården tycks det mesta återstå att göra (Se t.ex. Andersson 1995, Vinnerljung 1996. Den kanske mest betydelsefulla kunskapen vi kan få ur denna frågan är hur ungdomarna upplever att flytta från anstalten, med dess relativa ansvarslöshet och gemenskap på gott och ont, till ett eget boende. Många av svaren tar upp den rädsla som är förknippad med utflyttningen och den tomhet som automatiskt uppstår efter anstaltstiden. Rädslan kan få ungdomarna att rymma för att slippa utskrivningen till osäkerheten utanför eller slippa att konfronteras med bristen på ett hem att återvända till.

Jag vet inte riktigt, det var väl upp och ner. Emellanåt var det jobbigt och man tänkte mycket på det där. Man mådde dåligt, liksom. När man skulle komma ut därifrån. Men sen så vande man sig vid att vara där. Det är det som är så sjukt, man vänjer sig, liksom. Man vänjer sig så mycket att det till och med är jobbigt att flytta därifrån när man väl ska flytta fastän man vantrivs så jävla mycket (F 86).

Det har jag aldrig tänkt på faktiskt. Jag visste ju att jag kommer ut härifrån en dag. Det var inte så mycket jag kunde påskynda heller och jag brydde mej inte om det så mycket själv, heller. Jag hade trots allt ganska bra på Råby, på sätt och vis. Det var tryggt och säkert, man behövde inte ta ansvar för någonting och det var väldigt behagligt (P 88).

Tomheten efter utskrivningen har fått många missbrukare och brottslingar att åter söka sig till värmen inom de gamla kamratleden eller till anstalten (Levin 1996). Jag ska låta ungdomarna själva få beskriva detta viktiga skede i anstaltsbehandlingen. Citaten är hämtade ur kategorin "Skönt komma därifrån, men...". De mest utvecklade och reflekterande svaren har lämnats av flickor. Kanske kan de tillåta sig att tala om denna rädsla, medan pojkarna hanterar den mera i handling? I gruppen som "klarat sig bra" senare i livet dominerar också flickorna kraftigt, medan pojkarna är svagt överrepresenterade i den "misslyckade" gruppen (se nästa avsnitt). Det ungdomarna säger är att man upplever utskrivningen med klivna känslor. Glädjen över att äntligen komma därifrån blandas med rädslan inför det nya och normala liv man förväntas klara av mer eller mindre på egen hand. Tomhetskänslor, rädsla

att inte klara av det och att helt på egen hand ta ansvar för allt som anstalten tidigare tagit hand om.

Jag blev nog väldigt glad i alla fall. Kändes väldigt jobbigt att lämna dem sen. Tänk den trygghet man hade då, och sedan bli helt själv, klara sig helt själv. Så mycket ansvar jag fick (F 32).

Det kändes bra när man fått papperet i handen. Sånt värdepapper! Man kunde hålla upp det mot fönstret, så såg man stämpeln. Samtidigt var det nog rätt tungt ändå. Fast det kändes nog inte när jag flyttade. Det kom någon dag efteråt. Jag kände det lite tomt. Det gör man nog alltid. Först fullt med folk omkring sig, och sen... Så det blev ju lite annorlunda. Men så är det väl när man har bott länge på ett ställe (P 46).

Jag var faktiskt rätt glad att jag skulle flytta äntligen. Äntligen börja ett liv utanför Råby. Men jag var också rädd. (...) Jag var också rädd för hur jag skulle klara det, fast jag hade N (pojkvän från Råby som hon sedan gifte sig med och fick två barn med. Nu skilda. C.L.) Det var ändå en oro från mig också, att jag skulle börja rymma igen och sticka från problemen. Jag kan göra det. Jag är en sådan typ. Jag so- par problemen under mattan och så sticker jag (F 56).

Att ungdomarna klarar sig bra i anstaltsmiljön och där uppfattas som färdiga att flytta hem eller till annan mindre ingripande vårdform innebär inte att de faktiskt klarar ett liv utanför. Anstaltstiden, särskilt om den varit lång, har avskärmat de unga från vanliga sociala färdigheter och kunskaper och om de inte förberetts successivt för en utflyttning kan enkla saker som en öppen dörr bli skrämmande.

Jag gick ju hela sommaren (på Råby). Jag gick där på sommarlovet. Jag hade skolan att se fram emot (folkhögskola). Ju närmare det kom, ju nervösare blev jag. Det är väl normalt egentligen. Man börjar i helt ny miljö. Första gången jag skulle sova över hos C & C (fosterhemmet), så hade jag panik. Jag fick panik för de skickade mig ner... C tänkte inte på det, utan behandlade mig som vilken unge som helst med frihet och öppna dörrar och så här och vänlig kram när man kom. Hej, hur är det? och Hur känner du dig idag? Hon skickade ner mig med 20 spänn till Hanssons livs för att handla någonting, mjölk, ost eller någonting. Jag var dönojjig. Suttit där inlåst i flera veckor, skall jag gå ut? Jag var så lättad när jag kom tillbaka att jag bara ställde mig och stortjöt. Sen när jag skulle sova över där var det

likadant: Låser ni inte dörren? Det tog lång tid innan jag somnade (F 60).

Den tomhet och rädsla som kan följa efter inlåsning och vistelse i en total anstalt kan vara den utlösande faktorn som för den utskrivne i famnen på de gamla kamraterna och därmed till återfall i brott och missbruk.

Utskrivningen blev väl så här att jag började jobba i Helsingborg. Det blev väl lite träning från min sida att jag skulle klara av det här att åka fram och tillbaka och sköta jobbet. (...) Så fick jag den här prövolägenheten, så att det var väl rätt bra ordnat runtomkring när jag skrevs ut. Men sen, nån kontakt hade man inte mer, typ, som jag hade kunnat tänka mig sen. Någon kontaktperson eller något stöd. För det är inte så lätt egentligen bara att komma från Råby. Bara och ha suttit där, fixat allting och fått allting serverat. Så sätta ut en på gatan med lägenhet och jobb. Sen står man där. (I: Det fanns ingen eftervård?) Nej, nej. Det fanns ingenting efter. Jaha, nu ska jag fixa vänner och så ska jag fixa... Det är så mycket runtomkring. OK, jag får lägenhet och pengar. Men vad blev det av det? Jo, jag sökte mig tillbaks till de gamla vännerna (F 63).

Skapar "ungdomsvårdsskolor" fler problem än de löser?

Oh javisst det stämmer till 100 %, det gör det. Det är därför det är dumt med stora enheter, ju mindre grupp desto bättre (F 7).

Svaret på rubrikens fråga är ett obetingat ja. Ungdomarna har i drygt åttio (80) procent av svaren ansett att Råby i högre eller mindre grad skapat fler problem än den löser. Tabellen nedan visar att männen är de som mest instämmer i påståendet, medan kvinnorna är mer avståndstagande. Skillnaderna i svar mellan grupp ett och två är marginella.

Tabell 5:16. Skapar UVS fler problem än de löser? (%) (M = 45, K = 16)

Kategorier	Man	Kvinna	Alla
Ingen uppgift	0,0	6,3	1,6
Helt rätt	44,4	31,3	41,0
I viss mån	46,7	31,3	42,6
Inte relevant	2,2	6,3	3,3
Fel	4,4	6,3	4,9
Helt fel	2,2	18,8	6,6
Summa	99,9	100,3	100

Men inte nog med att de unga och oerfarna lär sig mer om droger och brott, utan det finns dessutom ett grupptryck som gör att de unga tvingas ta ställning till om de ska vara med i ungdomsgruppen och därmed acceptera att delta i brottsliga handlingar och droganvändning eller vara på personalens sida. I de flesta anstalter av denna typ finns ett sådant tryck att tillhöra de intagna och deras kultur. Det är tecknet på att man är att lita på och beviset för detta är att man deltar i gruppens aktiviteter - vilka de nu är. Att ställa sig utanför kan vara ett svårt alternativ i perioder när en sådan kultur är förhärskande. Ett citat ger ett tydligt exempel på hur till synes oerfarna ungdomar dras in i en värld där deras ursprungliga situation förvärras som en effekt av anstaltsspecifika strukturer.

Det stämmer. Det stämmer till 100 procent. Ja oh ja. Jag vet att det är sant, jag har sett exempel på det på Råby. Jag kommer ihåg D, hon sitter häktad nu idag, hiv-smittad heroinist. Hon går på gatan. Hon kom till oss på Råby när hon var 14 år. Hon skulle inte vara på Råby för problematiken runt henne var inte så. Jag tror att hon hade varit ute och druckit lite folköl eller mellanöl. På den tiden då var det raggarna i S. Det var väldigt hemskt då för hennes fosterföräldrar och då skulle hon vara hos oss, som det heter, under utredningsveckorna, två veckor på den tiden, för att lösa problemen med fosterföräldrarna och så, sen skulle hon tillbaka igen. Hon hade aldrig rökta hasch eller stulit eller någonting, utan tyckte det var spännande med raggarna och dricka lite öl, vilket i och för sig kan vara oroväckande, men ganska naturligt för en tjej i den åldern. (...)

Och hon kom till oss i en stökig period, jag tror det var i samband med bränderna, och vi hade ganska mycket droger inne och vi var ganska tungt klientel just då. Det var 17, 18, 19 ja vissa var 17, men jag var nog uppåt 19, så jag menar vi var ju inga duvungar då och

det var just O-n och V-r och hela det här gänget, S-son och dom och då var det ju verkligen vi och dom, personalen och då gjorde vi det väldigt klart för henne vad som gällde. Att antingen är hon med oss och gör som vi sa eller så går hon till personalen och får stryk av oss och det är självklart att hon valde oss. Och innan dom här två veckorna var över så hade hon ju provat på både hasch och det ena och det andra. Inte för att hon ville, utan för att trycket, rent psykiskt är så otroligt hårt när det inte fungerar. Jag tror inte att den här tjejen hade börjat knarka om hon inte hade kommit till Råby, för hon var så liten och rädd och visste ingenting, och mammig på något vis. Hon skilde sig verkligen från dom andra. Jag tror inte att det hade gått så dåligt för henne om hon inte hade kommit till oss, det tror jag inte. Hon hade inte begått ett enda brott minns jag, ingenting. Mer än det här. Att hon kom till Råby överhuvudtaget det förstår jag inte. Det var personal som ville ha iväg henne så fort hon kom, men det gick alltså inte, för det fanns inget annat alternativ som kunde ta henne så akut. Det stämmer, jag VET, helt självklart stämmer det (F 7).

Vad gav vistelsen på Råby?

Nej, inget. (I: Var det något du saknade?) Insikt om livet. Om hur det fungerar utanför murarna. Jag fick ju bara reda på hur det fungerar innanför. Jag fick aldrig reda på hur det fungerar i riktiga världen. Ja, det är mycket. Och hur man har roligt, det vet jag inte det heller. Och hur man kan roa sig på ett lätt och enkelt sätt utan att pengar är inblandade. Bygga saker och ting. Jag har aldrig byggt en drake (F 61).

En viktig del av "straffet" i anstaltsplaceringen är den sociala inkompetens som odlas som en konsekvens av ungdomarnas socialisering till anstaltsrutinerna. Den sociala inkompetensen är sedan starkt bidragande till svårigheterna att efteråt fungera i det vanliga livet.

Förakt för tvångsvård. Jag tycker att den gav mig, ja, jag tycker att jag har fått ett himla förakt mot LVU-vården. Det är helt värdelöst. Det är inget bra. Jag kan inte se något bra med det. (paus) Det ger ingenting att vara där, det är bara förvaring kort och gott på något sätt. Det är ingen vård, det är ingenting, man bara är där. (I: Skyddar man dig eller skyddar man samhället?) Jag vet inte. Man skyddar mig på sätt och vis, men på fel sätt. Man skyddar inte mig från problemen, utan man skyddar mig från samhället i så fall. Från det vanliga livet liksom. Det är det man missar totalt. Man får inte lära sig alls att

komma igång med något normalt i stället. Man får inte lära sig att ta hand om sig själv och ta ansvar. Det enda man får lära sig där är att gå upp på morgonen (F 86 -2).

De negativa svaren dominerar, men många har också fått en tankeställare och t.o.m. hjälp till utveckling inom anstaltens ram.

Tabell 5:18. Vad gav Råbyvistelsen dig? (%) (1 N = 36, 2 N = 25)

Kategorier	Grupp 1	Grupp 2	Alla
Inget/Mer kriminalitet	34	35	34
Praktiska färdigheter	6	8	7
Hjälp, tankeställare	26	31	28
Annat	11	4	8
Ej svar	23	23	23
Summa	100	101	100

Genom att frågan kunnat tolkas på två sätt har jag fått dela upp den i två delar: dels en fråga som gäller vad Råby gav, dels en fråga om vad man saknat under vistelsen. Några har svarat på båda frågorna, andra bara på den ena. Därav de många saknade svaren i respektive tabell.

Av tabellen framgår att svaren nästan kunnat delas i två delar: de som anser sig ha fått något slags hjälp och de som inte anser sig ha fått något alls, mer än möjligen en ännu värre situation. Det finns ingen skillnad över tiden när det gäller detta. Det stora antalet saknade svar gör det svårt att analysera eventuella könsskillnader. Den tendens som finns i materialet säger att pojkarna är klart mer negativa än flickorna. Flickorna är aningen mer positiva till hjälpen än pojkarna och då främst flickor som bott på avdelningarna Bjäre och Frosta.

Gruppen som inte anser sig fått någon hjälp motiverar det så här (Grupp anges av siffra efter tankstreck):

Det har gett mig en svart lucka i livet där andra människor har lärt sig andra saker. Skuld och skamkänslor (P 5-I).

Ja, det enda det gav mig det var mer kriminalitet. För att det jag hittade på innan det var mest skitbagateller. (...) Men sen när man kom in till Råby och träffade alla de andra, då hux flux fick man ju lära sig en massa, och de kunskaperna utnyttjade man sedan när man rymde. Då utvecklades kriminaliteten till mycket grövre (P 10-I).

Hade jag inte hamnat på Råby, hade jag inte varit narkoman idag (F 18-1)

Ingenting. Fel tidpunkt för mig att komma dit. Jag hade inte lekt av mig än (P 96-2)

De som fått utbyte av vistelsen har olika förklaringar till detta.

Fotfäste. Jag fick fotfäste. Jag fick lära mig att det fanns andra människor också som behövde hjälp. Jag fick acceptera att jag inte var den enda här i livet (F 22-1)

Om jag får säga lite på mitt sätt så... Jag är glad för att jag har bott på Råby. Även om man kanske var dum och så. Man var inte den där dåliga människan som var dum i huvudet och kunde ingenting och skulle aldrig bli någonting av en. Fast man kunde vara så jävla elak, så var de där och peppade en. Och man fick faktiskt in i huvudet att: jag kan (F 23-1).

Vänskap. Jag fick mer vänner därinne. Jag har inte dem nu, men just under tiden jag var där. Min karaktär byggde jag ju upp där inne. Och så mognade jag därinne. Det är också en positiv grej från Råby. Lärde mig inse vad som var rätt och fel. OK, jag har alltid vetat vad som var rätt och fel, det var bara det att jag valde fel. Ja, så blev jag mer självsäker när jag flyttade från Råby. Jag var inte alls självsäker innan. Jag kunde stå i timmavis framför spegeln. Bara för att jag inte vågade gå ut och visa mig, bara för att den (tar tag i en hårtest) kanske hängde ner lite där. Så var jag nog ända sen jag var liten, men det försvann efter Råby (P 46-2).

Vad saknas på Råby?

Eftersom detta är en rapport med ambitioner att också bidra till utvecklingen av Råbys arbete kommer jag att redovisa de flesta av svaren på frågan om vad ungdomarna saknade under sin vistelse där. Återigen saknas många svar och en stor del av svaren är direkt eller indirekt "ingenting". Detta "ingenting" kan innebära att man är nöjd och inte saknade någonting särskilt. Det kan också betyda att man är missnöjd eller helt enkelt inte valt att kommentera frågan. Exempel på ett nöjt "ingenting" kan vara: "Ingenting för min del i alla fall", eller "Man saknade ingenting. Jag hade ju min bästa kompis där och vi var hela tiden tillsammans". Ett

missnöjt "ingenting" om vad man saknade kan vara: "Saknade och saknade. Man ville ju inte dit överhuvudtaget."

De mer utvecklade svaren om saknader har jag delat in i sådant som har med personalens arbete att göra, sådant som gäller strukturen i verksamheten och slutligen svar som kommenterar ungdomsgruppen och dess sammansättning. Svaren är både konstruktiva och kritiska. Skillnaden mellan de båda undersökningsgrupperna är att struktursvar är mycket vanligare i den andra gruppen. Jag ska återkomma till det.

Behandlingen

Svaren i grupp ett handlar mest om bristen på samtalskontakt och behandling, individuellt och i grupp, och om bristande kontakt med föräldrarna.

Föräldrakontakten, det som skulle ha kunnat hållit mig ifrån Råby. Bättre kontakt med föräldrarna (P 8-1).

(...) Det negativa var liksom att det vara bara en tillfällig förvaring. Det var inget program för oss alls. Ingenting vi kunde jobba för oss själva. Ville man ta itu med sig själv så fick man ta den biten (P 30-1)

Det var inte behandling på det viset, det var mer förvaring. Jag menar, vad gjorde vi? Vi var ute och åkte skidor, vi var ute och vandrade i bergen och sådana grejer (P 50-1).

Att de tagit mer tid till oss och pratat med oss. Haft grupper kanske. Det hade de ju inte där. Även om man inte vill det, så är det de som ska ta initiativet: Kom nu så ska vi prata om det. För det är ju de som är där för att hjälpa en ju. Så upplevde inte jag det. Att prata först med en person enskilt, fråga ut vad det är för problem människan har. Vad det är som gör att man blir arg eller hur man blir glad eller något sådant. Så att den människan vet om det. Så händer det någonting, så kan den människan prata med den. Så kan man komma in i grupper också och säga nånting så att de andra hör också att han kanske vill. Så följer kanske de andra med också. Det är så det skulle ha varit, så hade vi inte varit här idag (P 52-1, sitter i fängelse).

Ja, det var ju behandling framför allt. Men det saknade jag nog inte när jag var där. Jag tänkte nog inte på det. Och kanske mer information (om droger) (F 63 -1).

I grupp två betonar de intervjuade samma sak, bristen på kontakt med föräldrar och syskon och med livet utanför murarna; ”i riktiga världen” (se ovan).

Struktur

I människobehandlade organisationer som Råby blir gränsen mellan arbetet och strukturen många gånger flytande. Mängden personal och hur de fördelas avgör vad som faktiskt kan uträttas med ungdomarna. Personalens utbildning, kompetens och färdighet påverkar också vad som kommer att prioriteras och negligeras. Struktursvaren gäller i stor utsträckning personalens arbete, frånvaro eller närvaro av regler, ordning och reda, och möjligheterna att göra någonting under helger och vid låg personalbemanning. Kritiken gäller att t.ex. att en stor del av personalen är utbildad, att de är för unga så att de inte kan utgöra förebilder och får svårt att sätta gränser. Jag tror inte detta ska tolkas så att personal med bristande formell utbildning skulle vara sämre, utan som kritik mot rutin och bristande kunskap om hur man bemöter människor.

Personalen tittade för mycket mellan fingrarna. Skulle varit mer aktiva (P 48-2).

Lite mer personal kanske, vissa gånger. Ibland blev de låsta när det kom någon akut. Då blev det ju låsning direkt. Och var det så att ingen annan avdelning hade plats så kunde man ju inte ta sig någonstans (F 60-2).

Just det här att det cirkulerade så mycket folk. Säger den ene nej, så är det bara att vänta några timmar till så kommer det en ny in så säger han ja. Man vet vilka personer man ska vända sig till (P 74-2).

Även här finns några svar som betonar att ungdomarna är olika varandra och att man måste ta hänsyn till detta i behandlingsplaneringen. Ett tema som ju kommit fram i många andra frågor.

Där fanns jag, en etablerad sprutnarkoman, tillsammans med unga formbara personer. Det är OK, men bara om det finns en hållbar behandlingsplan. Då kan man blanda.

Följande citat sammanfattar och kopplar samman svar om organisationen och ungdomarna: det är för stort och det finns för mycket personal.

Det är ett måste för att det skall fungera att man inte har en så stor personalgrupp och så stor (...) klientgrupp, det går inte annars. Man lär känna varandra bättre och det är inte så många man kan manipulera och bråka med och konflikterna måste lösas när man bara är en lite grupp. Man kan inte smita iväg och manipulera med någon annan och sen är allting fixat, utan man måste ta itu med saker och ting på ett helt annat sätt (F 7).

Detta är alltså vad ungdomarna önskar sig - en plats och en miljö där man kan "ta itu med saker". Det är ju vad chefen för Råby också önskar sig och säkert en stor del av personalen också och ändå blir det inte så. Vad beror det på? Den frågan skall jag återkomma till i min avhandling. Men nu över till kapitlet som redovisar hur det faktiskt gått för ungdomarna som varit placerade på Råby.

6. HUR HAR UNGDOMARNA DET IDAG?

Inledning

Detta avsnitt av rapporten ger en bild av hur det gått i livet för de f.d. Råbyungdomarna. Här presenterar vi uppgifter om ungdomarnas nuvarande situation när det gäller utbildning, arbetsförhållanden, inkomster och familjeförhållanden, deras sociala nätverk och deras fysiska och psykiska hälsa. Återigen vill vi påpeka att redovisningen bygger på ungdomarnas egna uppfattningar. Vi gör emellertid ett undantag från den principen när vi redovisar vilka som klarat sig bra i livet eller mindre bra. Den delen av kapitlet bygger på vår bedömning av hur ungdomarna klarat sig utifrån kriterier om vad som kan betraktas som "normalt" i vårt samhälle. Resultatet av en sådan redovisning är naturligtvis beroende av vilka kriterier och mått man använder på framgång. Men det är inte några "objektiva" siffror, vad nu det skulle kunna vara. Vår bedömning av deras situation behöver inte heller stämma med deras egen definition av sin situation. Men är man väl medveten om detta kan en sådan klassificering ge väsentlig information om livssituationen för de undersökta ungdomarna.

Arbete och försörjning

En av våra första frågor gällde i vilken utsträckning de intervjuade hade fått arbete och själv kunde bidra till sin försörjning. Vi fann att knappt fyrtio procent hade ett arbete. De flesta som hade ett arbete var verksamma i ett arbetar- eller serviceyrke, några få procent var tjänstemän eller egenföretagare. I gruppen över 26 år hade mer än femtio procent ett arbete. Övriga var kort- eller långvarigt arbetslösa.

Tabell 6:1. Arbetssituation efter ålder vid intervjutillfället. (%)

Arbetssituation	18-20	21-25	26-	Summa
Okänt	0	0	5	2
Arbetslös länge	50	53	43	49
Arbetar ej f.n.	30	13	5	13
Arbetare	20	27	38	30
Tjänsteman	0	7	5	5
Egen företagare	0	0	5	2
Summa	100	100	101	101

Trettio procent befinner sig helt utanför arbetsmarknaden och drygt tjugo procent betraktar sig som arbetssökande. Andelen arbetssökande minskar emellertid med stigande ålder och andelen fullt sysselsatta ökar. Det tycks som om ungefär halva gruppen sakta försöker se sig in på arbetsmarknaden, medan en lika stor grupp mer eller mindre permanent placerats utanför.

Tabell 6:2. Sysselsättning efter ålder vid intervju tillfället (%)

Arbetsituation	18-20	21-25	26-	Summa
Okänt	0,0	0,0	4,8	1,6
Ej arbete	10,0	33,3	23,8	26,2
Förtidspension.	10,0	0,0	9,5	4,9
Arbetssökande	50,0	23,3	9,5	23,0
Undersysselsatt	10,0	6,7	0,0	4,9
Fullt sysselsatt	20,0	36,7	52,4	39,3
Summa	100	100	100	99,9

Många av ungdomarna har både en mycket dålig skolutbildning och en dålig yrkesutbildning bakom sig vilket inte underlättar kampen om arbete på öppna marknaden.

Sjuttio procent har avgångsbetyg från grundskolan. Att den siffran är relativt hög beror på den skolundervisning de fått på Råby. Värdet av de betygen ifrågasätts dock av många av ungdomarna (se ovan). I den senast utskrivna gruppen har tjugofem procent fortsatt till gymnasieskola på utbildningslinjer som är kortare än eller lika med två år. I båda grupperna finns det trots Råbys egen skola c:a femton procent som inte ens har gått igenom hela grundskolan.

Hela sextio procent av undersökningsgruppen saknar yrkesutbildning.

Tabell 6:3. Yrkesutbildning vid intervju tillfället (%)

Yrkesutbildning	Grupp 1	Grupp 2	Summa
Okänt	8,3	16,0	11,5
Saknar utbildning	55,6	68,0	60,7
Kurs < 1 år	11,1	16,0	13,1
Kurs > 1 år	16,7	0,0	9,8
Yrkesutb > år	8,3	0,0	4,9
Summa	100	100	100

I den grupp som varit utskrivna längst tid (8 - 10 år) har drygt tjuugo procent hunnit med en kurs eller utbildning på 1- 2 år, men majoriteten saknar helt yrkesutbildning. Stora brister i både skol- utbildning och yrkesutbildning bäddar för svårigheter att konkurrera på arbetsmarknaden och att klara sin egen försörjning - på laglig väg.

Detta avspeglar sig också i den inkomst de redovisar.

Ekonomi

Medianinkomsten för åldersgruppen 20-24 år i Malmö år 1993 var 89.800 kr. Ungdomarna i de äldre gruppen var vid intervju tillfället 26 år i genomsnitt och för den yngre gruppen var medelvärdet 21 år.

Medianinkomsten för den äldsta undersökningsgruppen i vår undersökning var inte mer än 25.200 kronor. Den låga medianen beror på den stora andel som har mycket låg inkomst eller ingen taxerad inkomst alls.

Tabell 6:4. Taxerad inkomst efter grupp 1994. (%)

Tax. inkomst Kr	Grupp 1	Grupp 2	Summa
000 - 39.999	58,3	80,0	67,2
40.000 - 79.999	16,7	12,0	14,8
80.000 - 99.999	5,6	8,0	6,6
100.000 -	19,4	0,0	11,5
Summa	100	100	100,1

I den grupp som åldersmässigt borde vara igång på arbetsmarknaden har c:a tjuugo procent en inkomst som överstiger 100.000 kronor om året. Om vi generellt antar att den äldre gruppen uppvisar inkomster som är representativa för den ekonomiska situation som den yngre gruppen hamnar i, när de blivit lika gamla, är resultatet dystert. Inkomststoppgifterna visar att de flesta måste fylla ut inkomsten med individuellt prövade bistånd för att få en dräglig utkomst.

Fyrtio procent bygger sin försörjning på lönearbete och/eller A-kassa. De övriga bygger sin försörjning på socialbidrag, i vissa fall kombinerat med lön (drygt trettio procent) eller på "andra" inkomster. Vad det innebär skall jag återkomma till nedan.

Drygt femtio procent av alla utskrivna var noll-klassade hos taxeringsmyndigheten. För att få reda på vad noll-klassningen berodde på gjorde vi därför en extra undersökning av orsakerna. Vi fann att en liten andel av dessa var studerande (8 %) och ungefär lika många hade nyss tagit sig ur något slags straff eller vård. Tjugo procent befann sig emellertid på anstalt och nästan lika många befann sig i vad vi kallar en gråzon. Det betyder att de försörjer sig på ett eller annat sätt som inte alltid sätter sina spår hos taxeringsmyndigheten.

Ett annat sätt att beskriva deras inkomster är att ange medelvärde eller percentilmått för de olika grupperna. För att göra det enkelt kan vi säga att för hela undersökningsgruppen gäller en medelinkomst på 35 000 kronor. Nittio procent av alla har en inkomst under 110 000 kronor om året. Om vi koncentrerar oss på den äldre gruppen där fler hunnit etablera sig på arbetsmarknaden finner vi en medelinkomst på knappt 50 000 kronor och nittio procent under 125 000 kronor.

Vi ställde också frågan hur de såg på sin ekonomiska situation.

Tabell 6:5. Ekonomisk situation efter grupp. %

Svar	Grupp 1	Grupp 2	Summa
Ingen uppgift	5,6	8,0	6,6
Mycket dåliga affärer, helt beroende...	25,0	36,0	29,5
Ofta penningbekymmer	16,7	12,0	14,8
I stort sett egen försörjning	11,1	16,0	13,1
Normal inkomst, viss klagan	25,0	8,0	18,0
Fullgod försörjning, positiv attityd	16,7	20,0	18,0
Summa	100,1	100	100

Av tabellen ser vi att nästan fyrtiofem procent inte anser sig klara sin egen försörjning i vuxen ålder, medan trettiosex procent anser sig ha en fullgod försörjning. Som ni skall se betyder emellertid inte fullgod försörjning det samma som en hederlig löneinkomst.

Om vi kombinerar uppgifterna om försörjningssätt och bedömning av ekonomisk situation finner vi naturligtvis att de som är helt eller nästan nöjda med sin situation är de som bygger sin inkomst på lön och A-kassa. Gruppen med andra försörjningssätt är däremot spridd över hela skalan - allt ifrån nöjda och positiva till beroende och bekymrade. Denna gråzons-grupp består enbart av

pojkar, med ett undantag. Försörjningssättet för majoriteten av pojkarna är fängelselön och/eller "kriminella pengar": pengar från kupper, checkbedrägerier och knarkförsäljning. Flickan i gruppen försörjer sig via prostitution. Tre av pojkarna lever av andras inkomst, i något fall med hjälp av studiebidrag, annars genom make, bror och föräldrar.

En av de intagna berättar att han alltid säger sig leva av socialbidrag trots att inkomsterna egentligen kommer av kriminell verksamhet. En annan av de intagna svarar också att han har socialbidrag som försörjningsform, men när intervjuaren påpekar att han inte varit på socialbyrån på tre år ser han lite bekymrad ut. Många av de intagna har skulder på hundratusentals kronor, men kan ändå säga sig vara nöjda med sin ekonomiska situation. "Min ekonomiska situation? Den är bra för fan". Fyra av dessa helkriminella inkomsttagare har glatt uppgivit sin ekonomiska situation som fullgod eller normal. Siffran för dem som inte klarar sin försörjning, på ett för samhället acceptabelt sätt, blir emellertid över femtio procent.

Bostaden

En stor andel av båda undersökningsgrupperna har till synes lyckats bra på bostadsmarknaden. Tillgången till bostäder är eller har varit betydligt bättre än tillgången till arbete. I tabellen redovisar vi hur ungdomarna bor idag, eller skulle bo om de inte var föremål för vård eller avtjänade fängelsestraff. Återigen tycks den senast utskrivna gruppen ha en bättre situation.

Tabell 6:9. Hur bor ungdomarna idag? (%)

Svarskategorier	Grupp 1	Grupp 2	Summa
Bostadslös	22,2	8,0	16,4
Bor i andra hand	16,7	4,0	11,5
Bor hos föräldrar	0,0	16,0	6,6
Egen bostad	61,1	72,0	65,6
Summa	100	100	100,1

I de fall den intervjuade "bor" på anstalt kodade vi det först som en särskild boendekategori. Vi har emellertid valt att skilja redovisningen av tillfälligt boende från mera permanenta arrange-

mang. I de fall den intagne saknar bostad registreras de alltså som bostadslösa. En av flickorna, idag 29 år, har aldrig bott på något annat än anstalt sedan Råbytiden. Även hon har kategoriserats som bostadslös.

Vid intervju tillfället befann sig tjugofem procent av de intervjuade på anstalt (fängelse, häkte eller psykiatriskt sjukhus, och i ett fall: narkomanvård). Men att vara intagen är inte helt detsamma som att vara bostadslös. I tre fall är situationen om inte bättre, så annorlunda. För en av de intagna skall socialtjänsten ordna lägenhet efter frigivningen. En av pojkarna är skriven på pappans adress, men bor nu hos släktingar där han emellertid inte kan bo kvar. En av pojkarna har ingen adress utan flyttar runt hela tiden. Sedan tre månader bor han hos en av sina bröder.

I gruppen med egen bostad finns också en pojke som lika gärna kunde klassas som bostadslös eftersom han sedan ett år bor i en husvagn. Innan dess hade han flyttat ett tiotal gånger. Nu säger han sig trivas med boendet: "Skönt, inga grannar".

Gruppen som har egen bostad är inte heller en homogen eller stadgad grupp. I ett tiotal fall har de bott mer än ett år på samma ställe. I övrigt handlar det om boende som varat några månader. I hälften av fallen har ungdomarna hunnit flytta minst fem gånger sedan utskrivningen och i åtminstone fem av fallen mer än tio gånger. Många av de intervjuade står också i färd med att flytta om ett litet tag. Jag har inte tillgång till något jämförelsematerial så jag låter siffrorna tala för sig själv. Rotlöshet och rastlöshet tycks utmärka tillvaron för de flesta.

Nu skall vi räkna. Jag flyttade från Råby till Klostergården. Då var jag 27, och det var M-a som hjälpte mig med lägenheten där. Så då bodde jag på Klostergården och sen så bodde jag i D., och sen bodde jag i T, och sen bodde jag i D igen, och sen bodde jag i Lund, sen bodde jag i Malmö, sen bodde jag i Lund, sen bodde jag i Malmö igen och nu bor jag i Malmö. Nu är jag fast i Malmö. Så jag har väl flyttat en 8-9 gånger sen utskrivningen (F2, 22 år).

Jag vill jobba med ungdomar...

Behandlingen på Råby innebär ju dels en kontakt med behandlingspersonal, men också vistelse på olika arbetsplatser inom anstalten. På Råby kan man idag välja mellan ett snickeri, en meka-

nisk verkstad, ett trädgårdsmästeri och en s.k. fri resurs som utför diverse arbeten inom anstaltsområdet. Tidigare har det också funnits jordbruksarbete, kökshandräckning och ett skrädderi. Jordbruksarbete och trädgårdsarbete till hör de historiskt viktigaste sysslorna eftersom de gamla skyddshemmen ägde en hel del jord och eftersom ungdomarna ofta skrevs ut till fortsatt jordbruksarbete hos bönder i trakten. Men tiderna ändras. Vi frågade oss därför vilka yrken som står till buds för dagens ungdomar och hur väl arbetsträningen förberedde ungdomarna för ett inträde på arbetsmarknaden. Hur många har fått ett arbete? Vad är det för slags arbete de har fått? Och vilka arbeten drömmer de om?

Det visade sig att ungdomarnas drömyrken inte handlade om fantasifoster, utan om konkreta, nästan realiserbara yrken. Flickorna vill arbeta på kontor eller ha ett vårdande yrke. Pojkarna vill bli kockar eller öppna eget - helst restaurang!

Men för att ta det från början. De flesta flickorna har inte fått något fast arbete. Liksom för pojkarna handlar det om olika ströjobb, svartjobb, utbildningsplatser m.m. av kort varaktighet. Att stå utanför arbetsmarknaden eller vara långvarigt arbetslös är det vanligaste alternativet. De som står helt utanför arbetsmarknaden är de som fortfarande befinner sig i missbruk, prostitution eller under samhällsvård. De som haft längre men tillfälliga anställningar har arbetat som vaktmästare på sjukhus, som städerska/lokalvårdare, mjölkerska, lagerarbetare eller vårdbiträde inom åldrvård. De som har fått ett mera fast arbete är idag kontorister eller anställda inom vårdsektorn.

Eva är 21 år och har sedan Råby haft olika praktikplatser, men i övrigt varit arbetslös:

Jag funderar t.o.m. på att gå in i armén bara för att få nånting att göra. Jag har gått tre år arbetslös och det tar på nerverna.

Vera är 30 år och har tre barn. Hon har enbart sex års skolutbildning och står nu som arbetssökande.

Det har mest varit ströjobb. Ett fast jobb i åtta månader som lagerarbetare. Sortera gamla kläder. Men jobb som jobb. Jag har jobbat rätt så mycket, men nu har det inte varit på evigheter. (I: Hur mycket är evigheter?) Usch. Det är flera år.

För pojkarna är det också så att korta ströjobb inom industri, byggsektor och offentlig sektor dominerar: hamnarbetare, snickare, servitör, montör, fastighetsskötare, slaktare, fritidsledare, hantlangare på byggen och plåtslagare. I många fall har de inte ens haft några arbeten att tala om därför att de mesta tiden suttit i fängelse eller vårdanstalt. En liten grupp försörjer sig på olika slags svartjobb eller arbeten i en gråzon: köper och säljer saker, polerar bilar, reparerar cyklar eller, som en uppriktigt säger, på att sälja heroin.

De som idag har ett arbete har yrken som vårdare, behandlingsassistent, chaufför, fabriksarbetare, byggjobbare (byggnadsställningar), bilmekaniker och litograf.

Mats är 28 år och idag välanpassad "diversearbetare" i radhus. Han har varit arbetslös en fyra-fem år och försörjer sig nu på att sälja och köpa "allehanda grejer".

...så har jag hållit på med import och sådana grejer också, handel med lite varupartier...(P 10).

Nader är en 25-årig arbetslös plåtslagare som har ensam vårdnad om en treårig pojke.

Jag har jobbat på ICOPAL som snickare, sen har jag varit parkförvaltare. Jag har varit plåtslagare. Vad har jag mer varit? Bilmekaniker. Sen har jag varit vid vägverket. Sen var jag på nåt projekt i E. Det var nånting de hade. Man kom dit vid åtta, sen var man där till fyra. Folk kunde ringa dit och få lite grejer. Man åkte ut och gjorde lite allt möjligt (P 53).

Rolf är 28 år och utbildad snickare. Han arbetar nu som vårdare. Så här beskriver han sina tidigare arbeten:

Oj, oj. Jag har varit allt. Höll jag på att säga. Jag har jobbat på byggen. Sen har jag jobbat på trävarufirma och som elektriker en kort tid. Sen har jag jobbat på specialsnickeri och inom vården på ett par ställen. Jobbat som barnleksakstillverkare en kort period och jobbat som vaktmästare (P 59).

Framtidsplaner och drömyrke

Villa, körkort, käring, ungar och ett bra jobb. Men det ligger så långt framåt såå (P96).

Vår fråga var: Vilka framtidsplaner har du? Har du något drömjobb?

Och på det svarade man på ett för mig ganska överraskande sätt.

Av de flickor som hade några drömmar hoppades en grupp på ett arbete på kontor, som affärsbiträde eller överhuvudtaget bara ett arbete som man trivs med.

Så att man inte hamnar på ett städjobb nånstans som man inte alls trivs med. Ja, ett jobb som man trivs med och där man kan kommunicera med andra (F 61).

En annan grupp flickor drömmer om ett vårdande yrke som barnmorska, sjuksköterska, behandlare och psykolog.

Jag skulle läsa gymnasiekompetens och så funderar jag på att fortsätta till socionom. Jag vill jobba med ungdomar som har problem av något slag. Jag tycker det verkar intressant. I och med att man har suttit i den sitsen själv, så vet man mer vad det handlar om (F 38).

Slutligen finns det en grupp som inte har några framtidsdrömmar, åtminstone inga man vill förmedla till oss. Det är de prostituerade, de psykiskt sjuka och missbrukarna i behandling.

Pojkarnas drömmar kan delas in i fyra eller kanske fem områden. Öppna eget är en dröm som många har. Typen av verksamhet kan variera från verkstadsarbete till bageri och pizzeria, men friheten i ett egen verksamhet är lockande. Många av drömmarna är också av hanterbart slag - inte enbart fria fantasier.

Ett andra stort yrkesområde är, även för pojkarna, vård och behandling. Men yrket framför alla andra är kock! Om vi inkluderar de som vill starta egna bagerier och pizzerior är detta den klart största drömmen: kock, servitör, restaurang-anställd. Enstaka svar gäller traditionella mansyrken som snickare och målare eller helt enkelt ett fritt och bra jobb, vilket som helst.

Ja, jag vet inte. Ett fritt jobb, det är det som är det viktigaste. Att man inte står på någon fabrik där någon står över en. Något som är omväxlande. Gärna något som är lite hårdare så man är trött när man kommer hem på kvällarna. Man styr sig själv. OK jag skulle väl kunna vara VD för något jävla företag, men så långt kommer man väl inte. Jag skulle säkert kunna jobba med människor. Det brukar bli bra det jag tar mig för (P 14).

Några ambitiösa pojkar vill ägna sig åt datorer, arkeologi och ekonomi. Även dessa drömyrken skulle med lite god vilja och hårt arbete bli möjliga att nå för dem.

Den fjärde största gruppen är de som inte vet, de som är uppgivna eller inte har ägnat frågan någon tanke för att de haft nog med var dags plåga.

Man har ju ingen utbildning, så man får väl hålla på och nasa skit tills man blir gammal. Man har ju dåliga ATP-poäng (P 10).

Äktenskap, barn och sociala relationer

En viktig dimension i ett fullgott liv är förmågan att ha, bevara och kunna knyta nya, goda och ömsesidiga relationer till andra människor. Här har vi undersökt i vilken utsträckning ungdomarna har bildat familj och skaffat barn. Vi har också försökt få en uppfattning om deras relation till de egna barnen, sina egna föräldrar och sin släkt.

Det första vi fann var att andelen sammanboende eller gifta utgör nästan fyrtiofem procent. Utan jämförelsematerial bedömer jag det som en ganska bra siffra för en grupp med så svår uppväxtsituation. De samboende som har barn tillsammans utgör dock enbart tjugo procent, och då ingår två barn som bor utanför familjen. Störst andel sammanboende hittar vi i åldersgruppen 21-25 år där de utgör femtio procent, därefter sjunker andelen till drygt fyrtio procent.

Tjugofyra ungdomar, nästan fyrtio procent av hela gruppen, hade fram till intervjutillfället skaffat ett eller flera barn.

Om vi jämför resultatet med uppgifterna om vilka som "klarat sig" ser vi att den lilla grupp som klarat sig bra här i livet också är de som är gifta eller samboende med barn (83%). De står också för fyrtiofem procent av alla samboende-förhållanden med barn. Uppgifter om den sociala situationen ingår inte i beräkningen av hur de klarat sig, så sambandet är alltså inte givet. I andra extremer, de som det gått riktigt illa för, hittar vi de ensamboende männen utan barn (50%) och de samboende utan barn (23%) och med barn (18%).

Tabell 6.6. Familj och barn efter grupp. (%)

Svarskategorier	18-20	21-25	26-	Summa
Ensamboende man utan barn	50,0	36,7	19,0	32,8
Ensamboende kvinna utan barn	0,0	3,3	9,5	4,9
Samboende utan barn	10,0	33,3	14,3	23,0
Ensamboende man med barn	0,0	0,0	4,8	1,6
Ensamboende kvinna med barn	10,0	6,7	4,8	6,6
Samboende med barn	20,0	13,3	23,8	18,0
K, M, S med ej hemboende barn	10,0	6,6	23,8	13,1
Summa	100	99,9	100	100

De ensamstående männen med barn har i alla fall utom ett barnen boende utom hemmet, och med få undantag hör de till de båda grupper som vi bedömt inte klara sig så bra i livet. De ensamstående eller samboende som har barn boende utanför hemmet säger sig ha en god eller tät kontakt med sina barn. I två fall är kontakten enbart sporadisk. Ingen säger sig ha brutet kontakten med sina barn.

Flickorna och barnen

Åtta av de intervjuade flickorna har barn.

J är 30 år och har ett barn på nio år med en av pojkarna från Råby. Idag bor hon i ett sambo-förhållande med en annan man och har barnet hemma. J är en av de som "klarat sig". Barnet kom till utan planering eller önskan:

Jag ville inte alls ha barn. Jag hade precis gått igenom en abort, ganska nyligen, med samma pappa då. Men så ville han ha barn, ... (F 7)

Y är 26 år och har fött fyra barn. Två av dem finns hemma hos henne, två i fosterhem. Hon blev gravid när hon var 16 år och "alla" tyckte hon skulle göra abort. Därför vägrade hon på trots och det tycker hon nu var det dummaste hon gjort. Vi frågade om hon uppfostrar sina barn på samma sätt som hon själv blev uppfostrad:

Nej. Jag uppfostrar mina barn med kärlek, inte med slag. Jag har fått så mycket stryk för mig och mina barn och mina barnbarns barnbarn (F 22).

E är 25 år och idag samboende med två hemmavarande barn. Även hon är helt avståndstagande till sin egen uppfostran och försöker att inte göra om samma misstag med sina egna barn.

Jag försöker att inte göra det, men det är mycket svårt att låta bli. S är väl den som blivit mest drabbad måste jag säga och det är nånting som jag måste leva med alltid (F 23).

U är 22 år och bor ensam med ett spädbarn. Hon delar vårdnaden om barnet med fadern och barnet vistas halva tiden hos hans far och mor.

Var barnet planerat eller önskat?

Nej, jag hade P-piller så jag hade inte alls räknat med det. Så jag fick reda på det i andra månaden, så det var inte så kul. När jag var gravid så tänkte jag inte så mycket att jag var med barn. Jag vet inte, jag accepterade inte det riktigt, för det var mycket hans föräldrar och han som ville ha barn. Så jag hade inte en chans att bestämma vad jag ville göra, liksom. Så att jag, jag bara hängde med där, men nu är jag ju glad för att jag behöll det, men då... (F42).

U vill inte heller uppfostra sina barn efter föräldrarnas modell.

Nej, det skall jag inte. Jag vet inte. Jag har alltid fått klara mig själv. Min mamma har aldrig funnits där när hon har behövts. Hon har aldrig orkat bry sig (F 42).

A är 29 år och ensam vårdare av tre barn som alla bor hemma hos henne. Pappan till barnen är ofta där. De träffades under Råbytiden. A står som arbetssökande sedan flera år, men väntar på plats på behandlingshem för sitt missbruk. Hennes ekonomiska situation är mycket dålig p.g.a. missbruket:

För tre år sedan hade jag inga betalningsanmärkningar, inga skulder, inte så mycket missbruk, utan väldigt lite. Idag har jag skulder på säkert närmare 400.000. Jag har betalningsanmärkningar på, jag vet inte hur mycket. Och sen har jag ett missbruk som är nästan värre än när jag var 17 år (F 63).

Missbrukssituationen när hon var i 17-årsåldern var anledningen till att hon omhändertogs och den beskriver hon så här:

Som 16-årig började jag med amfetamin och sen bara ett tag efter började jag med heroin. Och just då, då blir man ju väldigt..., För att få ihop mycket pengar så måste man göra mycket brott, och det gjor-

de vi mycket sådana där villainbrott och lägenhetsinbrott, och det är ju rätt så grova brott. Och jag blev väldigt kriminellt belastad på väldigt kort tid. Jag vet, på ett års tid så vände jag. Ingen kände igen mig. Heroinmissbruket bröt ner mig så snabbt. Det var fara för mig själv och även fara för samhället. Så det var därför jag blev LVU-omhändertagen.

Missbruket fortsatte hon med efter Råby tills hon blev gravid. Ett år efter det senaste barnets födelse började hon igen. Nu försörjer hon sig på socialbidrag, barnbidrag, bostadsbidrag och bidragsförskott. Hon går ut och in på missbruksbehandling och är misstänkt för narkotikabrott.

Männen och barnen

Sexton män har ett eller flera egna barn.

För att kategorisera männen och deras relation till barnen har jag delat upp dem i fyra klasser. En grupp på fyra män är sammanboende med både moder och barn och säger sig ha en god relation till sina barn. Resten är separerade på gott och ont, eller har de aldrig etablerat någon riktig relation av olika skäl.

En sådan grupp är de som separerat från barnets eller barnens moder, men som anser sig ha en fortsatt god kontakt med sina barn. I denna gruppen finns fem män.

En annan grupp är de som har små eller stora brister i kontakten med barnen. Den består av sju män.

Det finns vissa svårigheter att illustrera dessa skilda förhållanden eftersom vi vet mest om de som inte har det så bra. I våra anteckningar finns inte så mycket om de som tycker allting är OK, men för de som har stora problem i relationerna finns mer skrivet i formulären.

Ett gott förhållande kan illustreras med S. som är 25 år och har bott tillsammans med sin fru, barnets moder, i fyra år. Båda har en god yrkesutbildning. Tillsammans har de ett barn på två år, och de planerar flera barn. S. var pappaledig i nio månader. Han har inga starka känslor varken för eller mot de egna föräldrarnas uppfostran, utan de utformar sin egen modell. Detta är det bästa exemplet vi kunde finna.

I den *andra gruppen* kan vi välja en mer udda familjetyp där föräldrarna visserligen är samboende i princip, men pappa sitter i

fängelse sedan två år. Mamman är arbetslös. De har ett barn på knappt två år.

Jag har en mycket bra kontakt med honom. Jag har ofta besök här och får alltid till någon form av permission förutom den regelbundna, så jag ränner lite sådär (P 40).

N är 27 år och arbetslös hantverkare. Han är skild sedan drygt ett år och har två barn, fyra och två år gamla. Makarna har delad vårdnad och deras relation är god. N har en god och regelbunden kontakt med båda barnen. N hade en synnerligen kaotisk uppväxt och bollades mellan sin mor och sin moster som inte tålde varann. Naturligtvis tar han avstånd från en sådan uppfostran för de egna barnen. Han satsar på att stötta de egna barnen så mycket så möjligt i det de vill göra (P 53).

I den tredje gruppen finns splittrade förhållanden med brister i makarnas kontakt eller med inslag av destruktiva relationer mellan föräldrarna som drabbar barnen (och fadern).

R är 26 år och separerade för tre år sedan från modern till deras gemensamma barn. Barnet finns hos modern. Här introduceras ett inte helt ovanligt tema när det gäller faderskapets villkor: den plötsliga och sena upptäckten av att vara pappa.

"I: Har du egna barn?"

Ja, det har jag fått reda på för två år sedan, att jag hade en liten tös. Eller, liten och liten, hon är nio år.

I: Varför fick du inte veta det?"

Dels var det mitt humör i ungdomstiden, hon var väl rädd att jag skulle bli förbannad på henne. Jag var inte mer än 16 år då och hon var 17(P 59).

Vilken kontakt har du med ditt barn?"

Jag är en sån där lek pappa; bio. Jag vet inte om jag är känslokall, men jag har inga känslor alls för henne. Jag ser mig mer som en fritidsledare. Jag har missat så mycket; jag känner liksom ingen alls kontakt med M.(- - -) Jag försöker inte fostra henne alls. Hon får göra precis som hon vill, det är hon som bestämmer (P 19).

R är 28 år och har ett barn på 8 år som bor hos sin moder. Det var frukten av en relation som aldrig blev en relation.

Det var avslutat. Men så trodde hon att hon kunde väcka upp vårt förhållande genom att bli med barn. Jag ville ju inte ha barn då.

I: Träffar du henne?

Nej, inte just nu, eftersom hon använder det som ett vapen emot mig: "Träffar du en annan flicka så får du inte träffa din dotter" (P 59).

I den fjärde och sista gruppen finns stora brister i faderns relation till barnen.

L är 26 år och sitter i fängelse sedan ett år; ett av många fängelsestraff. Han separerade från barnets moder för tre år sedan och barnet föddes för två år sedan.

Jag satt inne när jag fick reda på att hon var med barn. Jag fick ett kort: jag är med barn och jag tänker behålla honom. Och sen skrev hon att hon hittat en annan kille och han skulle ta på sig fadersrollen. Ja, det är väl bra tänkte jag. Jag trodde inte jag var far till barnet. Så fick jag ta blodprov och sådana grejer och det visade sig att det var jag som var far (P 11).

De träffas sporadiskt, när han har permission, aldrig i fängelset. Han tar avstånd från föräldrarnas uppfostran och har inte mycket stöd i dem som rollmodeller för ett faderskap. Precis som så många av dessa männen ser han inte sin uppgift som fostrare.

Jag försöker inte uppfostra överhuvudtaget. Jag låter han göra lite som han vill. Det är svårt att ta nåt ansvar. Jag har ju precis lärt känna honom. (- - -) Morsan har ju lärt mig en del, men farsan är helt sjuk i huvudet. Det finns ju ingenting att ta efter han. Sen är morsan å andra sidan för snäll många gånger.

M är 30 år och har ett barn på 9 år. De separerade för sex år sedan och M sitter i fängelse sedan tre år. Han har inte träffat dottern på sex år. Mamman har stridit för att få egen vårdnad, men M har motsatt sig det.

Efter jag blev dömd till åtta års fängelse ville jag inte ha någon kontakt med utsidan alls, så jag bröt mitt förhållande (P 30).

Han försöker hålla kontakt med dottern, men utan framgång.

Jag skriver och hör av mig. Men hennes kille river alla brev jag skriver till min dotter. Hon skriver nån gång, min dotter då, om varför jag inte hör av mig. Och jag hör av mig ständigt.

P är 28 år och har två barn, åtta och sju år, med olika kvinnor. Han sitter på rixsanstalt med ett sjuårigt fängelsestraff. Om äldsta barnet säger han:

Det är mitt barn. Mamman fick amningspsykos och jag fick ta hand om barnet när hon stack, i sex till åtta månader. Jag bar henne runt hela nätterna och pumpade i mig tjack för att vara vaken när mitt barn behövde mig (P 64).

Yngsta barnet har han telefonkontakt med ofta. Äldsta barnet vill han inte träffa så länge han sitter i fängelse. Hon tror att pappa är utomlands och arbetar. P är helt avståndstagande till föräldrarnas uppfostran och sin egen uppväxt. Fadern var kriminell och lämnade familjen när P var fyra år. Efter fosterhemsplacering växte han upp med modern och fyra eller fem styvfäder. Den senaste knivhögg han vid 15 års ålder.

Nej, jag har fri uppfostran . (...) Jag är glad över att hon sköter skolan. Jag vill ge henne ett liv som inte jag har gått igenom.

Socialt nätverk

Med socialt nätverk menar vi helt enkelt de kontakter och relationer man har med familj, släkt och vänner. Har de tillgång till positivt stöd och resurser från dem, eller ligger de i konflikt, eller har de isolerat sig gentemot omgivningen? Har de givande kontakter utanför den egna familjen?

Första frågan gällde karaktären på umgänget utanför den egna familjen. I den äldsta gruppen var det drygt trettio procent som tyckte sig ha en normal eller god kontakt med kamrater och släkt, medan det var hela femtio procent som inte var tillfreds med sina sociala kontakter. Hälften av de som inte är tillfreds var helt utan vänner eller isolerade.

I den senast utskrivna gruppen finns en klar förskjutning till den positiva änden av skalan. Fler är nöjda med sin sociala situation (40 %), än de som är isolerade och missnöjda är (32%).

Tabell 6:7. Vilket umgänge har du utanför familjen. (%)

Svarskategorier	Grupp 1	Grupp 2	Summa
Ingen uppgift	0,0	4,0	1,6
Har inga vänner, isolerad	25,0	12,0	19,7
Inte tillfreds med sitt umgänge	25,0	20,0	23,0
Medelmåttigt tillfreds	16,7	24,0	19,7
Normal social kontakt	25,0	28,0	26,2
Goda sociala relationer	8,3	12,0	9,8
Summa	100	100	100

Betydelsen av de olika svarsalternativen illustreras av citat från intervjuerna. De som helt saknar vänner uttrycker det t.ex. så här:

När jag är ute i samhället så umgås jag inte med någon. För man har fått lära sig under tiden i livet att i min bransch är det parasiter överallt (P 95, sitter på Kumla-anstalten).

Jag har inga vänner (P 5)

De som inte är nöjda med sina sociala kontakter, men inte heller isolerade, utgör en av de större svarskategorierna i båda grupperna. Skillnaden mellan de båda kategorierna är dock inte knivskarp. Svar från den kategorin kan låta så här:

Jag har många kompisar, men inga vänner. De är vänner med mig när jag fixar droger till dem (P 8).

Jag har en som jag kan kalla vän. Jag umgås inte med så mycket folk (P 15).

Vi har inte bott här så länge. Det tar väldigt lång tid för mig att få en relation till någon så att jag skulle vilja umgås med dem (P 84).

Jag har sagt upp kontakten med alla mina kompisar, även dom som inte missbrukar p.g.a. det finns inget att hämta hos dem heller. Jag har en två, tre kompisar. Jag vill starta om helt (P 88).

Mellankategorin är de som är någorlunda tillfreds även om det finns vissa problem i relationerna med släkt och bekanta.

Det kunde gärna vara lite mer, men jag tycker mycket om att vara själv (P 46).

Jag känner väl en två, tre par, mer är det inte. Jag har inte tid med mer. Jag jobbar mest (P 93).

Normal social kontakt är återigen svårt att skilja från den tidigare kategorin, men skall innebära att man har det umgänge man vill ha, även om det inte är så omfattande. Jag skall återkomma till en del särskilda svårigheter med kategoriseringarna här.

Jag jobbar. Jag har inte så mycket umgänge. Jag har i och för sig vänner som jag träffar ibland på helger och så (P 59).

Jag tycker om att vara ensam. När jag har behov av att träffa mina vänner så går vi ut och fikar (F 42).

Jag har många bra vänner. Jag försöker utvidga min vänskrets hela tiden (P33).

En god social kontakt skall förutom att vara normal också innehålla ett moment av stöd inom vänskapskretsen eller hänsynstaganden utöver de egna behoven, t.ex. till familj och barn.

Man umgås med sina kompisar. Ibland är det jobbkompisarna. Ofta är det sådana som jag träffade när jag flyttade hit. (I: Har ni gemensamma vänner?) Ja, vi är ute, men det blir ju ändå inte lika ofta som förr om man tänker på (sonen). Det får man ta hänsyn till, så är det bara (P 83).

En liknande om än inte helt jämförbar tendens finns i svaren på frågan om umgänget med de egna föräldrarna och syskonen. Här anger knappt trettio procent i den äldre gruppen att de har en god eller hyfsad kontakt, jämfört med ca fyrtiofem procent i den yngre gruppen. På samma sätt finns det en klar skillnad i den sämsta kategorin. I den äldre gruppen har tjugofem procent en öppen konflikt med sina föräldrar, men endast tolv procent i den yngre.

Tabell 6:8. Umgås du med din familj/dina föräldrar? (%)

Svarskategorier	Grupp 1	Grupp 2	Summa
Ingen uppgift	0,0	4,0	1,6
Öppen konflikt	25,0	12,0	19,7
Dåliga ell. bristande relationer	19,4	32,0	24,6
Bra relation till en, mindre bra till den andre	27,8	16,0	23,0
Ytligt sett bra, smärre problem	13,9	20,0	16,4
Glad åt familjen, tillgång	13,9	16,0	14,8
Summa	100	100	100,1

Öppen konflikt betyder ett närmast totalt avståndstagande från eller till föräldern eller föräldrarna. Antingen är kontakten helt bruten eller lever den som en konflikt. Det vanligaste är som i dessa exemplen att kontakten är helt bruten sedan flera år. Efter brytningen med familjen bildar man sig en identitet som ett slags ensamvarg, ofta med kriminell identitet (se nedan).

Nej aldrig. Jag har mycket stort avstånd till min mor. Jag anser mig stå själv i världen (P4).

Dålig relation betyder här att en av föräldrarna är borta i en eller annan mening och att relationen till den andra föräldern inte är särskilt bra, eller att relationerna till båda föräldrarna är mer eller mindre dålig.

Jag brukar träffa min syster ibland. Min pappa någon gång ibland. De har ju också sina problem. (---) Jag har ju fått den här stämpeln på mig att jag är kåkfarare och narkoman. Alla snackar skit om mig. De (föräldrarna) har fått den uppfattningen om mig. Är det något som händer för andra, så är det mitt fel (P37).

I mellangruppen hittar vi mer renodlade uppdelningar mellan föräldrarna. Med den ena har man goda relationer, den andre är försvunnen, eller upplevs som kass, svikare etc.

Jag umgås med morsan och brorsan. Min äldste bror är tung narkoman. (I: Din pappa då?) Jag pratar inte med honom. Han är alkoholist och lämnade oss när jag var fyra-fem år (P 19).

I kategori fyra hittar vi regelbundna men ytliga kontakter med föräldrarna.

Det är ju inte så ofta, men det händer då och då (P 10).

Alla mina syskon bor ju här i stan, så vi umgås då och då på födelsedagar och sånt. Man hälsar på och så och bara sitter och flabbar en hel dag. (I: Dina föräldrar?) Jo då, vi umgås med dem också, men inte så mycket. Det kan gå en hel månad innan man träffar dem. Har man inget att säga så ringer man ju inte. Annars helt normalt. Jag tror faktiskt vi inte har några problem. Vi har alltid kommit bra överens. Det är ingen som springer omkring och surar på varandra. Det skulle vara farsan då, han är alldeles för lik mig. Vi kanske ryker ihop ibland... (P 14).

I den "bästa" gruppen hittar vi de som har en god och stödjande relation med sina föräldrar. De är inte så många, men de finns.

När jag är ledig åker jag hem. Vi hittar på väldigt mycket tillsammans. Vi har det otroligt bra jämfört med hur det var innan (P 88).

Om vi letar efter eventuell samvariation mellan socialt umgänge och hur man klarar sig i livet så finns det en sådan. I gruppen som klarar sig bra senare i livet har femtio procent goda sociala relationer och stödresurser. I den grupp som klarat sig sämst hittar vi enbart sjuutton procent nöjda. Omvänt hittar vi fyrtiofem procent isolerade i denna den minst lyckade gruppen och noll i den "lyckade". Ett sådant resultat är delvis självklart eftersom en stor del av de som inte "klarar sig" sitter inne på anstalt och därför inte kan ha något vettigt umgänge. Att jag trots allt noterar det är för att visa hur dåliga resurser den "sämsta" gruppen har för att ta sig ur sin dåliga situation.

Nu skall resultaten från just dessa frågorna inte tillmätas samma betydelse som de andra eftersom svaren och våra fasta kategorier för en gångs skull inte riktigt fungerade. Våra frågor är uppbyggda efter tanken om ett slags svensk medelfamilj som *har* mer eller mindre av arbete, fritid, vänner, hälsoproblem etc. En av de "bästa" kategorierna på umgängesskalan är när man har många, goda vänner och har det umgänge man vill ha. När då flera svarar att de är med i MC-klubbar som Hell's Angels och trivs med sitt umgänge då börjar schemat svaja.

Vi frågade också om de var nöjda med sin fritid idag. En arbetslös ung man som åtminstone borde ha gott om fri tid svarade att han inte alls var nöjd med sin fritid; han hade alldeles för mycket att göra.

Det är ju det att jag är inne i ett ganska aktivt missbruk och det är ett 24-timmars jobb.

En annan ung man som också var arbetslös och saknade bostad låg i stort sett enbart på soffan hos en av sina släktingar sedan flera månader tillbaka. Han sa sig å andra sidan vara mycket nöjd med sin fritid.

En grundtanke med relationsbegreppet här är att det skulle spegla goda kontakter med släkt och vänner i verkligheten. Men det finns aspekter även på detta som vi inte kunde förutse. En av missbrukarna som ständigt åker ut och in på anstalter tycker att relationen till föräldrarna förbättras varje gång han sitter på an-

stalt: "De blir lugnare när jag kommer in någonstans, för då vet dom var jag är. Annars är det rätt oroligt - i alla fall från hennes (mors) sida". Ett svar som kodats som "Ytligt sett bra relation" är av samma karaktär: relationen är OK, men det sociala sammanhanget är inte det förväntade:

*Jag träffar min far på Kumla och mina syskon besöker mig nån gång.
Jag tycker inte om att ta emot besök egentligen (P 30, Både han och
pappan sitter i fängelse. Modern är död.)*

Det finns heller inget klart samband mellan svaren på frågorna om umgänget med den egna (föräldra-)familjen och annat umgänge. En god relation till den egna familjen och släkten kan mycket väl kombineras med brist på vänner och isolerad livshållning i övrigt.

Sjukdom och hälsa

När det gäller den kroppsliga hälsan är svaren också lite osäkra. Det är inte svårt att föreställa sig att de intervjuade inte vill berätta om intima, skamliga eller otrevliga sjukdomar inför en främmande intervjuare. Nu är det upplevd hälsa vi frågar efter, inte faktisk, och svaren kan därför upplevas som sanna även om den medicinska vetenskapen skulle ha en annan mening. Svar kring medelvärde: "som folk har det mest", är det förväntade svaret.

Å andra sidan kan vi förvänta oss att många i den äldre gruppen hunnit känna av de fysiska konsekvenserna av ett liv i missbruk och kriminalitet. De är ju faktiskt äldre än ungdomarna i grupp två och borde därför redovisa sämre hälsa än de yngre.

Svaren visar mycket riktigt att den äldre undersökningsgruppen hamnar kring medelvärdet "att ha det som andra". Deras svar tyder ändå på en sämre hälsa än den yngre gruppen som svarar att de har en klart bättre hälsa än genomsnittet. Skillnaden är markant. Om vi jämför variabeln över ålder, oavsett grupptillhörighet, finner vi att grupperna 17-20 och 20-25 till nästan femtio procent uppger sig ha god eller mycket god hälsa. Därefter sker en stor förändring så att knappt tjugo procent uppger god eller mycket god hälsa och nästan sjuttio procent har hamnat i normalhälsogruppen.

Tabell 6:10. Kroppslig hälsa. (%) (N 1= 36, 2=25)

Svarskategorier	Grupp 1	Grupp 2	Summa
Ingen uppgift	0,0	4,0	1,6
Alltid sjuk, invaliderad	2,8	0,0	1,6
Ofta läkarvård	13,9	16,0	14,8
Som folk är mest	58,3	24,0	44,3
Sällan sjuk	19,4	36,0	26,2
"Aldrig sjuk"	5,6	20,0	11,5
Summa	100	100	100

Frågan är om detta har med skillnader mellan pojkar och flickor att göra eller enbart åldern. Om vi jämför sjukligheten över könen finner vi att skillnaderna i viss utsträckning förklaras av (en uppgiven) sämre hälsa hos kvinnorna. Nästan fyrtiofem procent av kvinnorna ger svar som faller i den näst sämsta gruppen där enbart fyra procent av männen finns! Men det är samtidigt så att efter 26 år försämras den uppgivna hälsan hos både män och kvinnor på ett markant sätt. Men kvinnorna ligger lägst i fördelningen.

Hälsan tiger still, säger man, och så även här. I de fall de intervjuade flickorna svarat att de har god hälsa har de antecknade svaren reducerats till några korta ord " Ytterst, ytterst sällan sjuk". De som uppger att de har en hälsa som folk i gemen inleder ofta med ett besked om god hälsa. Men så lägger de till en bisats eller en mening som modifierar bilden en aning. Då kommer huvudvärken, ryggvärken eller den besvärliga magen

Sjukdomar har jag inga. (...) Jag skall kolla magen, för när jag äter så mår jag illa (F 56).

Förutom migrän så är det bra (F 60).

Men den stora gruppen bland flickorna är de som mår riktigt dåligt eller har det dåligt, utan att alltid må så dåligt. De som mår dåligt klagat över ont i ryggen och huvudet, besvär med magen och med njurarna. Många av svaren handlar om missbruksrelaterade sjukdomar som t.ex. hepatit C, ett virus som i huvudsak överförs via blod och som ofta drabbar intravenösa missbrukare och som kan leda till kronisk leversjukdom.

Jo, jag mår bra. Jag mår bra. Jag har sån hepatit C, det fick jag för två år sen (F 79).

Katastrofal. Jag har ont i ryggen och migrän har jag haft ganska länge. Jag har ju de besvären kvar. Och läkarna tror inte ett dugg på det där. Och jag har magkatarr som håller på att bli magsår(F 61).

Pojkarna har delvis en annan sjukdomsbild. De som är friska ger ofta en överdrivet god bild av sitt tillstånd. Förmodligen är det kopplat till deras i övrigt dåliga situation som gett dem tid till att träna kroppen under tiden på anstalter. Tiden utanför anstalten är emellertid inte alltid lika uppbygglig för hälsan. Och de som blivit äldre börjar så småningom märka att kroppen har tagit stryk: lever-skador, effekter av våld och en allmän utslitning. Citaten följer den goda bilden över i den mindre goda. Siffran efter kolon står för svars-kategorin (se tabell 6:10).

Jag har klarat mig jävligt bra. Aldrig sjuk (P 14: 5).

Ja, jag mår väl rätt så bra, förutom att man går upp rätt så mycket när man sitter härinne (P 40: 4).

Annars är min fysiska hälsa väldigt bra, men min lever har börjat säga ifrån (P 59:3)

Bra. Håller igång. (Heroinist och amfetaminist sedan 10 år, P 15: 3)

Väldigt dåligt. Jag kom hem från Holma den 14/6 och då vägde jag 92 kg. Och nu väger jag 65 kg. Så det är inte så bra (P 74: 2, Utskriven från LVM-placering 3.5 månader tidigare).

Jag är ju totalt färdig i kroppen. Den är som en fyrtioåring's kropp - utarbetad (P 50:1, 23 år. Har blödande magsår och skulder i miljonklassen).

Jag har feber, trött (P 54:1, långtidssjukskriven, uppgiven, oförmögen att göra någonting).

I gruppen av pojkar med normal hälsa hittar vi också självmedicinerarna (ett rör Treo om dagen) och de som trotsar alla våra kategoriseringsförsök. Normal hälsa kan i detta fallet också vara: en kula i ryggmärgen, två kulor i benen och skottskador i inre organ, men i övrigt god rörelseförmåga.

Ja, ja. Allting går ju inte att tränga in i förtänkta kategorier.

Psykisk hälsa

Få saker har väl varit så omdebatterade som den psykiska hälsan hos de barn och ungdomar som varit aktuella vid barnavårdsnämnder, ungdomsanstalter och ungdomsfängelser. Ungdomarnas genetiska och mentala egenskaper, och brottslighet som ett slags egenskap som går att bota har länge stått i fokus för forskningen om dessa ungdomar.²³ Idag är ungdomarnas psykiska problem och egenskaper åter i centrum när man planerar hur man skall differentiera ungdomarna inom anstaltsorganisationen (se t.ex. SOU 1992:18).

I den här undersökningen har vi inte intresserat oss för frågan om ungdomarnas psykiska status på annat sätt än genom att fråga dem själva om deras psykiska hälsa och vilka följder eventuella besvär fått för dem. Vår syn på denna fråga har vi utvecklat dels i en artikel i SiS antologin "Vård av ungdomar med sociala problem" (Levin 1996 b) och i en artikel om "Behandling och socialt arbete" (Levin, Sunesson & Swärd, 1997).

De kategorier vi använt framgår av intervjuguiden (bilaga 4). Som i de flesta tabeller har vi här en mellankategori som innebär att man har det som folk har det mest - ett slags svenskens normaltillstånd när det gäller psykisk hälsa. Över det finns två grader av god eller mycket god psykisk hälsa, och under finns en kategori för de som har sådana besvär att de sökt läkare för dem och en kategori för de som drabbats av psykisk sjukdom eller psykiska besvär av så allvarlig art att de varit intagna på psykiatrisk klinik eller mentalsjukhus.

Tabell 6:11. Psykisk hälsa. (%) (N 1= 36, 2= 25)

Svarskategorier	Grupp 1	Grupp 2	Summa
Ej svar	0	4,0	1,6
Psykiskt sjuk	13,9	0,0	8,2
Psykiska besvär	27,8	32,0	29,5
Normalt. Har det som andra.	47,2	48,0	47,5
God psykisk hälsa	11,1	16,0	13,1
Mycket god psykisk hälsa	0,0	0,0	0,0
Summa	100	100	99,9

²³ Se t.ex. Ahnsjö 1941, Jonsson 1944, Blomberg 1954, Redl & Wineman 1957, Blomberg & Grünewald 1964 och 1967, Robins 1966, Andersson 1976, Settergren-Carlsson & Humble 1974, Dalteg & Levander 1995.

Tabellen visar att mer än hälften av ungdomarna anser sig ha en normal eller god psykisk hälsa i vuxen ålder. Vi kan också se att en stor andel i båda grupperna har eller har haft så pass stora psykiska besvär att de sökt läkare för det eller så att det hindrat dem socialt eller i arbetet. Allvarlig psykisk sjukdom hittar vi enbart i den äldre gruppen, inte i den yngre. Psykisk hälsa över genomsnittet finns däremot i större utsträckning i den yngre gruppen än i den äldre. Båda grupperna kan sägas ha lika många svar i normalkategorin, men den äldre gruppen har fyrtio procent av svaren under normalkategorin. Om detta speglar rena åldersskillnader eller en bestående skillnad i problemgrad är svårt att veta. Skillnader mellan könen kan vi emellertid finna.

Tabell 6:12. Psykisk hälsa. (%)

Svarskategorier	Man	Kvinna	Summa
Ej svar	0,0	6,3	1,6
Psykiskt sjuk	6,7	12,5	8,2
Psykiska besvär	28,9	31,3	29,5
Normalt. Har det som andra.	46,7	50,0	47,5
God psykisk hälsa	17,8	0,0	13,1
Mycket god psykisk hälsa	0,0	0,0	0,0
Summa	100,1	100,1	99,9

Här blir skillnaderna tydliga. Kvinnorna har överhuvudtaget inga svar i de båda bästa kategorierna, men den största andelen av psykisk sjukdom. Det är pojkarna som ger svar av typen god psykisk hälsa.

Normalkategorin innehåller ofta ganska realistiska svar med antydningar om medgång och motgång, om olustiga tankar som tränger sig på och kanske en och annan höstdepression, men på det hela taget en hyfsad situation.

Det hinner jag aldrig tänka på. Mår jag bra och jag känner mig bra så är allting OK. Men jag kan ju börja grubbla ibland. Någon gång har det ju hänt att man grubblat till, men det är ju inte så ofta. Jobbet gör det mycket lättare för då slipper man tänka, för då har man annat att tänka på (F 60).

Om man sitter på anstalt kan tankarna om världen och människorna utanför bli till plåga även om man i övrigt mår OK.

Den är väl god. Det är lite upp och ner nu, det är klart, med henne därute. Det är ovissheten där. Den är jävlig. Att inte veta nånting (P 65).

Hit har vi också fört svar som innehåller en aktiv hållning till svårigheter i livet. Men då bör de ge intryck av en viss realism.

Allting är bra. Alla har vi problem, men ingenting som inte går att lösa. Får man problem så har man själv orsakat dem och då går de också att lösa (F 38).

I gruppen med mer än sedvanligt gott psyke måste vi skilja på de som själv bedömt sig ha ett sådant och den bedömning intervjuaren gjort, för här fanns stora diskrepanser. En realistisk fyra innebär att personen själv ser sig som stark och stabil och också kan demonstrera vad han menar med detta. Här handlar det mest om rationella och handlingsinriktade attityder till svårigheter i livet.

Jag har alltid försökt reda ut mina problem själv. Jag är kanske en rätt stark människa, inombords. (...) Har jag haft några problem på jobbet så har jag tagit tag i dem direkt. Pratad med någon om jag blivit orättvist behandlad (P 14).

Jag anser mig inte vara dum i huvudet. Är man deprimerad så finns det en orsak till att man är deprimerad. Antingen löser man den orsaken eller så lägger man den på hyllan så länge och så löser man den senare. Man sitter inte och ältar om den, sitter inte och tänker på den (P 40).

I gruppen strax under den ”normala” hittar vi svar som präglas mer av ensamhet, depression, psykosomatiska besvär och identitetskriser.

Det är svårt att säga för att jag mår bra, men ändå inte. Alltså, jag är ändå tillfreds med livet, men jag har problem med det här att jag... Man har lite identitetskris, lite marginalgruppstendenser, man kan inte referera sina åsikter någonstans. Ja, och så märker man att man har obotliga narkotikaskador också. Man blir lätt neurotisk och sånt. Och... ja, jag tycker inte att jag har ett gott psyke, faktiskt. Jag är ganska labil, även om jag har förbättrat mig jävligt mycket. För sista månaden har jag liksom tänkt över mycket av min egen situation. Inte bara liksom att sköta mig så, utan jag tycker kriminalitet handlar inte bara om att lägga av med kriminalitet och lägga av med droger, utan det handlar också om att göra om hela sin personlighet. Det har jag

börjat jobba på också så jag tycker jag mår bättre och bättre hela tiden (P 4).

I gruppen med allvarliga psykiska besvär och inläggning på psykiatriska sjukhus och kliniker hittar vi både män och kvinnor. Här finns en prostituerad kvinna med tungt heroinmissbruk, de som gått ut och in på avgiftningskliniker under tvång och de som varit inspärrade hela sitt liv. En del av dem inledde tidigt en kontakt med barnpsykiatri och ungdomskliniken på S:t Lars mentalsjukhus.

Ja, jag har det mesta panikångest, klaustrofobi, dödsångest. Det är jobbigt (P 67).

Jag har varit intagen ända sen jag kom från Råby. Jag har inte varit ute någonting. Ja, jag har ju varit här i nästan sju år nu specialen. (I: Var var du innan?) X: Då var jag i Lund på S:t Lars. Ja, och sen har jag varit på Karsudden. Det har jag varit (F 79).

7. BEDÖMNING AV NULÄGET

I detta avsnitt gör vi ett försök att sammanfatta nuläget för Råby-ungdomarna. Detta är vår sammanvägda bedömning av hur ungdomarna klarat sig i livet så här långt. Den tabell vi presenterar nedan bygger på ett antal negativa och positiva faktorer. De negativa faktorerna avser främst förekomsten av brottslighet, anstaltsvistelser och drogmissbruk, men också förekomst av prostitution och omhändertagna barn. De positiva faktorerna avser förekomsten av arbete och sysselsättning, bostad och en inkomst att leva av. Till detta kommer information om deras nuvarande livssituation; om de befinner sig i en process bort från ett tidigare brottsligt liv eller om de just nu befinner sig i fängelse eller missbruksbehandling.²⁴

Sättet att klassificera resultaten bygger, liksom intervjuformuläret, på en tillämpning av den modell som ursprungligen användes vid den s.k. Skå-forskningen (Se Andersson 1976, Jonsson 1977, 1980 och Bonnier & Kälvesten 1989). Vårt bedömningsschema finns redovisat som bilaga. Det använder fyra olika kategorier för att beskriva hur ungdomarna klarar sig idag. Vi har provat ett flertal bedömningsmodeller med varierande framgång. Detta är den mest rättvisande modell vi kunna konstruera.

För våra bedömningskategorier gäller att uppgifterna avser hela uppföljningstiden. För den äldsta gruppen är uppföljningstidens medelvärde nio år och för den yngre tre år. Standardavvikelsen är i båda fallen ett år. Medelvärdet för ålder är i den äldre gruppen tjugosex år och i den yngre tjuogoett.

För att hamna i kategorin "Klarar sig bra" krävs för det första att man uppfyller kraven på frihet från brott, drogmissbruk och fortsatt ofrivillig anstaltsvistelse. Man måste ha en socialt accepterad sysselsättning. Kravet är alltså inte arbete, utan make eller maka som är hemma med barn är också accepterat om familjen i övrigt klarar av sin försörjning. Om man är ensamförsörjare krävs en taxerad inkomst för 1994 på 70 000 kronor eller däröver. Man måste också ha redovisat en god eller normal psykisk och kropps-

²⁴ (Jämför här kriterier från Werner & Smith, 1992, citerat ur Sundell m.fl. Livet som värsting. FoU-rapport 1996:9 Stockholms socialtjänst, s. 11.)

lig hälsa. För att hamna i denna kategori skall samtliga krav vara uppfyllda och endast obetydliga brister accepteras.

I nästa kategori gäller samma krav, men här accepteras en till två brister. Lindrigare brott som t.ex. trafikförseelser kan accepteras liksom enstaka grövre brott för flera år sedan. Inkomster under 70 000 accepteras om man i övrigt försörjer sig på acceptabelt sätt. Arbetslöshet som beror på strukturella faktorer, tillfällig arbetslöshet o.s.v. kan också accepteras i denna kategorin. Här kategoriseras också de som är under 20 år, även om de uppfyller alla kraven. Grundtemat för denna gruppen är att man trots vissa brister efter Råby tycks ha brutet med sitt gamla liv eller visar en klar tendens till ett sådant brott.

För att kategoriseras i gruppen "klarar sig dåligt" räcker det att man uppfyller ett av de specificerade bristerna under perioden: allvarligare brott, drogmisbruk eller anstaltsvistelser under uppföljningstiden, men inte under uppföljningsåret. Psykiska brister eller drogmisbruk från och till under perioden. Försörjning som utmärks av förtidspensionering/socialbidragsberoende, sjukpension, eller där gråa eller svarta inkomster utgör en betydande del av inkomsterna. Här kategoriseras de som är under tjugo år som sämst. I den sämsta gruppen klassificeras i generella termer de som varken arbetar, studerar eller försörjer sig på vanligt sätt. De som tycks mer eller mindre fast rotade i sina problem. De kan vara antingen förtidspensionerade, sjuka eller intagna på sjukhus. De kan ha pågående allvarligt drogmisbruk, kriminalitet eller fängelsevistelse, där inga tecken på avgörande förändring är synliga. De kan vara långvarigt bostadslösa eller saknas helt i myndighetsregister, de kan vara prostituerade eller ha omhändertagna barn och de kan vara 0-taxerade av icke socialt accepterad orsak.

Trots att kodningen bygger på en längre tidsperiod blir det ändå en ögonblicksbild som kan ändras om bedömningen görs ett år senare. Vi är trots det övertygade om att bedömningarna i stort är rimliga och i synnerhet gäller det den "bästa" respektive "sämsta" gruppen. Grupperna där emellan är något mindre distinkta, vilket visade sig i att flera intervjupersoner tycktes ligga litet ovanför, mellan och under dessa kategorier. De som är 20 år eller under har samtliga placerats i grupperna två eller tre eftersom det är alldeles

för tidigt att uttala sig säkert om hur de "har det" i en mera permanent mening.²⁵

Tabell 6:13. Hur klarar sig Råbyungdomarna? % (P=46, F=15)

Kategorier	Pojkar	Flickor	Alla
Klarar sig bra	4,4	25,0	9,8
Klarar sig någorlunda	17,8	25,0	19,7
Klarar sig dåligt	37,8	25,0	34,4
Klarar sig mycket dåligt	40,0	25,0	36,1
Summa	100	100	100

Tabellen visar att det gått bra eller någorlunda bra för knappt tretio procent av ungdomarna och dåligt eller mycket dåligt för sjuttio procent. Tabellen visar också att det gått klart bättre för flickorna än för pojkarna. Enkelt uttryckt har det gått bra för halva flickgruppen, och mindre bra för andra halvan. För pojkarna är siffrorna betydligt mer alarmerande. För drygt tjugo procent har det gått bra och för hela åttio procent har det gått illa. Detta är naturligtvis siffror som stämmer till eftertänksamhet, men kanske mest för att de är så efterhängsna i alla liknande undersökningar.

Vi har i Sverige en klassisk uppföljningsundersökning av de pojkar som var placerade på Barnbyn Skå, den mest ambitiösa av alla behandlingsinstitutioner som då fanns, i slutet av 1950-talet. Även den visar på liknande resultat. I en registerstudie år 1973 undersökte man bl.a. i vilken utsträckning de f.d. Skåpojkarerna blivit självförsörjande i vuxen ålder. Det man fann var att två tredjedelar av dem inte klarade samhällets krav på självförsörjning efter 21 år. Endast arton procent var självförsörjande. Många av dem hade fortsatt med ungdomsvårdsskolor, ungdomsfängelser och fängelse (Andersson 1976, Jonsson 1990).

Det finns svaga skillnader mellan den första inskrivningsgruppen, de som skrevs ut mellan 1985 och 1987, och den andra, senare gruppen, som skrevs ut mellan 1990 och 1993.

²⁵ Gruppen 0-20 år bestå av tio ungdomar, sju pojkar och tre flickor, en tillhör grupp ett och nio grupp två.

Tabell 6:14. Hur klarar sig Råbyungdomarna? % (1=36, 2=25)

Kategorier	Grupp 1	Grupp 2	Alla
Klarar sig bra	16,7	0,0	9,8
Klarar sig någorlunda	11,1	32,0	19,7
Klarar sig dåligt	30,6	40,0	34,4
Klarar sig mycket dåligt	41,7	28,0	36,1
Summa	100,1	100	100

Eftersom de allra yngsta räknats in i mellankategorierna, främst i andra gruppen, blir det enklare att se skillnaderna om vi säger att tjuugoåtta procent har klara sig bra, eller någorlunda bra, i första gruppen, mot andra gruppens trettio två procent. Men det är inga stora skillnader och skillnaden är inte heller statistiskt signifikant.

Undersökningens grundfråga var om förändringar i behandlingsmetoderna skulle visa sig i bättre resultat av vården. Vi har redan konstaterat att undersökningen inte kan ge svar på den frågan i egentlig mening. Men om vi ändrar frågan till att gälla skillnader i livssituation blir svaret nej, några sådana effekter kan vi inte se mellan de båda grupperna.

Om vi håller könstillhörigheten konstant och jämför mellan grupperna finner vi en skillnad till flickornas fördel. Men materialet är så litet att inga slutsatser egentligen kan dras ur det. Det är dock flickorna som står för de positiva skillnader som kan skönjas. För pojkarna är skillnaden obefintlig. Alltså: för flickorna har det gått hyfsat om vi ser till båda undersökningsperioderna och kanske har det gått ännu lite bättre för flickorna från den senaste utskrivningsgruppen. Det som möjligen särskiljer den lyckade flickgruppen från de andra är att de i högre grad aktualiserats för mindre allvarliga problem som alkoholbruk och rymning. Dvs. sådant som i USA skulle kalla "status offences", brott som enbart är brott för att de utförs av minderåriga.

Vilka skillnader det finns mellan de grupper som klarat sig olika väl vid intervjutillfället kommer att preliminärt analyseras i nästa kapitel. En tendens som möjligen kan utläsas redan nu är det enkla och ganska självklara sambandet mellan problemens svårighetsgrad, ungdomarnas egna resurser och hur väl de kan tillgodogöra sig vården respektive stå emot negativa influenser. En grupp ungdomar är de som hamnar i en kris när puberteten och fri-

görelseproblem aktualiseras och som p.g.a. konflikter med föräldrarna driver ute med tonårgång. Inte i centrum, men i periferin av gänget. Om de har goda familjeband och ett i grunden gott förhållande till föräldrar och släkt kan de klara sig igenom en §12-hems placering med goda resultat. Ofta innebär själva omhändertagandet och placeringen i sig en varning och en tankeställare tillräcklig nog för att de snabbt försöker ta sig ur vården på bästa sätt. Om placeringen blir kort, och snabbt leder över till öppnare förhållanden, ökat ansvar och en förtroendefull kontakt med en eller flera ur personalen finns förutsättningarna för ett gott resultat. Sådana förutsättningar tillhör inte vanligheten när det gäller placeringar på Råby, men de finns. Och det tycks vara sådana förutsättningar som ligger bakom många av fallen i kategorin: "klarar sig bra".

Zeuner (1990) för en intressant diskussion utifrån Goffmans stigmateori om vilka faktorer som kan avgöra om de tillfälligt kriminella fortsätter i kriminalitet eller avstår. Genom att införa stigmabegreppets motsats, prestige, menar hon att man kan förstå och påverka de handlingsvägar de unga väljer i samband med samhällsingripanden. De ungdomar som har integrerat samhälleliga normer och inte ser någon prestige i fortsatt kriminalitet återvänder till normaliteten efter en markering av att gränserna är överskridna. De ungdomar som upplever sin position som stigmatiserad och nedvärderad ser kanske möjligheter till prestige i det kriminella gänget där en dom på fängelse kan vara - inte något avhållande - utan prestigegeivande. Det normala livet i fattigdom, arbetslöshet och utanförskap är inte ett lockande alternativ. Vägen ur en sådan utveckling ser hon bl.a. i att stärka de ungas självvärdering och öka deras kvalifikationer genom prestigegeivande upplevelser: utbildning, utbildningsbevis, pengar som tjänats genom riktigt arbete, hjälp till förberedelse och introduktion på den riktiga arbetsmarknaden etc. (se också Hansen 1996).

Ett något förenklat sätt att testa antagandet om problemgradens betydelse är att korstabulera intagningsorsakerna med utfallskategorierna.

Tabell 6:15. Inskrivningsorsaker och livssituation. % (Multisvarsvariabel)

Inskrivnings- orsaker	Bra	Någorlunda	Dåligt	Uselt	Summa
Egendomsbrott	2,6	17,9	35,9	43,6	100
Våld	14,3	14,3	42,9	28,6	100,1
Alkohol	60,0	40,0	0,0	0,0	100
Narkotika	4,8	19,0	33,3	42,9	100
Ordningsbrott	0,0	0,0	0,0	100,0	100
Rymning	33,3	13,3	33,3	20,0	99,9
Orkar ej	0,0	0,0	60,0	40,0	100
Suicid	0,0	60,0	40,0	0,0	100
Annat	0,0	0,0	100,0	0,0	100
Samtliga	9,8	19,7	34,4	36,1	100

Tabellen visar att intagningsorsaker som alkoholmissbruk och rymning är förknippade med den bästa prognosen. Alkoholmissbrukarna var också en grupp som klart skilde sig från övriga på ett positivt sätt i "gamla" Råbyundersökningen (Wiberg 1976). Bland den hade en stor del klarat sig utan institutionsvård, utan fortsatt missbruk och de hade gynnsamma boende och arbetsförhållanden (1976:194-95). Rymning, vagabondering är de klassiska flickdiagnosererna och om de inte kombineras med narkotikamissbruk tycks också denna indikation vara prognostiskt gynnsam. Om vi vänder på steken tycks egendomsbrott, våld och narkotikamissbruk ge de i särklass sämsta prognoserna, liksom för de ungdomar som "ingen" orkat med.

Vad innebär det att klara sig och inte klara sig?

Denna rapport bygger sina resonemang enbart på de svar som vi tecknat ner i frågeformuläret. Det ger en ganska ytlig och fragmentiserad bild av ungdomarnas upplevelser. Vill vi ha en djupare förståelse av den dynamik som finns i de enskilda fallen och i de olika undergrupperna får vi vända oss till de bandade intervjuerna i sin helhet. Då kan vi se de processer som driver fram en placering och ett visst sätt att förhålla sig till anstaltstiden och resten av livet. Jag hoppas kunna återkomma till en sådan analys i nästa rapport eller i min avhandling.

Jag skall emellertid ge några exempel på vad det enligt vårt schema kan innebära om man tillhör den ena gruppen eller den andra. I varje kategori skall jag ge några exempel på fall som vi

tycker är representativa. Redovisningen tar upp lite om uppväxtförhållande, omständigheter som lett fram till omhändertagande och placering, erfarenheter från anstaltstiden och vad som hänt i livet efter placeringen.

De lyckade fallen

1. Konflikter med mamma.²⁶

Ulla är en kvinna på 25 år som vid intervjun är samboende med den pojke hon förlovade sig med vid 16 års ålder. De har två barn tillsammans och bor i eget hus i ett attraktivt område. Dit flyttade de direkt efter Råbytiden och sedan har hon bott kvar där. Han arbetar med anläggningsarbeten och hon är hemma med barnen. Mannens inkomst räcker för att försörja familjen. De har inte pengar till något extra, men klarar sig hyfsat.

Ulla saknar helt utbildning och har inte heller slutfört grundskolan. Hon har haft enstaka ströarbeten och praktikplatser. Hon har kontakt med arbetsförmedlingen, men har hittills ställt sig avvisande till deras förslag som avviker alltför radikalt från hennes intressen. Hennes dröm är att bli barnmorska, men hon inser hur mycket arbete det skulle innebära och känner inte att hon är riktigt redo för så mycket skolbänk ännu. Minnet av trista erfarenheter från den obligatoriska skolan sitter fortfarande kvar. Senast föreslog arbetsförmedlingen en maskinteknisk utbildning, men "så desperat är jag inte", säger hon. Hon vill ha ett arbete, men inte till vilket pris som helst.

Idag i vuxen ålder är det spöken från det förgångna som hon kämpar med. De problem som upptar henne är den konfliktfyllda relationen till mamman som hon både är arg och besviken på och som hon behöver och älskar. Det är en psykologisk problematik som får vissa sociala konsekvenser, men inte utan att hon och maken kan hantera det. Relationen till mamman går igen i hennes egen relation till barnen och hon blir förskräckt när hon upptäcker kraften i dessa mönster. Hon tar kraftigt avstånd från moderns uppfostran och kämpar hårt för att inte föra vidare ett sådant arv. Sättet hon gör det på tycks leda framåt för både henne själv och

²⁶ F 23

familjen och hon förmedlar en okuvlig vilja att stå upp för sig själv, sina rättigheter och det hon tycker är viktigt.

Detta är det enda hon själv upplever som problematiskt i sitt liv. Arbetslösheten, rollfördelningen i hemmet, uppfostran av de egna barnen och kampen för sociala relationer för egen och barnens del ser hon som praktiska problem som skall lösas, men inte till vilket pris som helst. Hon har sin stolthet och sin tro på den egna kraftens betydelse. Det är också detta personlighetsdrag som troligen bar henne genom placeringen på Råby.

Hon har inga fysiska, psykiska eller drogrelaterade problem. Hon sysslar inte med brott och har inte haft några kontakter med vare sig missbruksvård eller psykiatrisk vård. Den brottslighet hon har sysslat med och den kontakt hon haft med droger är helt kopplad till tiden på Råby.

Tiden på Råby ser hon som den roligaste tid hon upplevt. Det var ett äventyr att hamna där, det var roligt att vara där och att bli uppassad.

Jag hade roligt. Jag hade så jäkla roligt, för jag gjorde allt förbjudet. (---) Jag visste att (mamma) fick reda på det, vad fan skulle hon göra? Inte ett skit! Hon kunde inte göra någonting. Men det var ju i och för sig för man var ju inne i det så snabbt så det var ju tur att man ändå lyssnade när det väl gällde, att "nu är det nock".

Vistelsen blir hennes sätt att ge igen till mamman genom att leva rövare. Det bästa med Råby säger hon spontant var att hon slapp mamma. Samma mamma som hon anser vara skuld till att hon placerades (via ett omedelbart omhändertagande) på Råby. I hennes värld har hon agerat som hon gjort för att mamman inte uppfört sig på ett vuxet och ansvarsfullt sätt gentemot henne. Protesterna i form av rymningar och pojkäventyr ledde i sin tur till att mamman sa sig inte orka med henne och så slår fällan igen. Mamman tar hjälp av socialen för att i gammal god mening tukta henne, lära henne att uppföra sig så att inte hon, mamman, behöver konfronteras med sina egna tillkortakommanden. Och Ulla straffar mamman genom att leva ett än värre rövarliv. Och personalen på Råby får ägna sig åt dessa till synes oförklarliga svallvågor i form av ungdomliga äventyr, protester, besvikelser och de-

struktivt handlande som sker i ett ingenmansland och kommer från två kombattanter i en osynlig, men levande konflikt.

Precis som de flesta Råbyungdomar berättar hon om anpassningen till ungdomsgruppens villkor och om rymningarna som den tid när man knarkar, gör inbrott, stjälar bilar och har alla möjligheter att hamna i kriminalitet och missbruk, eller mer i det än man var innan. Men det finns också något positivt i den gemenskap som utvecklas bland likar i en utsatt situation.

Alla de andra killarna, även om de var killar, så var vi ju så nära, vi var ju som syskon. Det blev ju så. Vi gjorde ju allting tillsammans, även om det inte råkade vara godkänt.

Svårigheten för Ulla var främst att hon var ensam flicka bland nästan enbart pojkar - både bland de intagna och i personalgruppen. Hon var därför ännu mer än annars i behov av någon som kunde lyssna till henne och hennes speciella problem. När man behövde någon var det sällan de fanns där, menar hon. Det var mest manlig personal och många av dem var yngre och därför svåra att prata med som till en vuxen. Detta är hon starkt kritisk till.

Hennes bild av innehållet i vården och personalens uppgifter är mycket oklara. Hon uppfattade en allmän välvilja, men också det egna behandlingsmotståndet som avgjorde vilket utrymme personalen fick att agera i.

Man märkte att de (personalen) ville väl, men man gav inte dem en chans. Har någon av de som bor på Råby bestämt sig för att de inte vill, så kan de inte göra ett dugg. Så kvittar det hur utbildade de är för de kommer inte det minsta bara, det gör de inte.

Det som kanske skiljer de som klarar sig från de övriga är att de har en slags egen styrka att stå emot dessa destruktiva krafter. Ulla säger själv att hon för en gångs skull lyssnade mer på personalen än på de andra ungdomarna. Men det viktigaste är att man bestämmer sig. Man måste bita ihop, säger hon.

Och jag säger inte att det är jättelätt, för nu hade jag inte de problemen som de flesta hade där, så för mig var det inte så svårt ändå. (---) Jag hade ju mindre än de andra för dom gick ju på droger och sådant. Men jag tyckte ändå att det är upp till en själv.

När hon efter ett antal månader på Råby fick beskedet att hon skulle skrivas ut om hon skötte sig i två månader, så tog hon den chansen. Även om hon hade roligt på Råby, så ville hon ju hem.

Jag hade gått inom dessa fyra väggar i åtta månader och där var ju inte en enda som flyttade ut mer än hon (...). (Men) jag tänkte att ska jag bo ihop med dessa idioterna ett halvår till då dör jag.

Ulla tillhör dem som tycker att hon också fick något positivt med sig från Råby. Hon säger idag att hon är glad att hon har bott på Råby. Det hon lärde sig av personalen var att hon var värd något. Hon fick stöd och en ökad självkänsla. Kopplingen mellan att göra "dåliga" saker och att vara en "dålig" människa bröts.

Även om man kanske var dum så (var) man inte den där dåliga människan som var dum i huvudet och inte kunde någonting och skulle aldrig bli någonting av en. Utan fast man kunde vara så jävla elak så var de där och peppade en och man fick faktiskt in i huvudet att: "jag kan".

Och därmed kan Ulla i intervjun knyta samman sitt dåvarande och nuvarande liv med lärdomarna på Råby. Mamman har under hela hennes uppväxt talat om för henne hur dum hon är, att hon inte kan nånting, att hon inte fattar nånting och att det aldrig blir något av henne. Mamman har i sin tur säkert haft en mycket besvärlig uppväxt. Barnen i familjen har olika fäder och den man Ulla misstänker är hennes fader försvann tidigt i hennes liv. Därefter har mamman haft en stor omsättning av män, som i något fall gjort försök att också vara pappa för Ulla.

Och det är i sin nuvarande position som fru och mamma hon hämtar sin starka självkänsla. Oavsett vilka brister hon har eller har haft som människa så har hon i alla fall hållit samman sin familj och det är mer än mamman lyckats med.

OK vi har haft våra problem, jag och (min man), men jag har två barn och samma pappa till båda mina barn. Bara det för min mamma att få det i huvudet, jag vet att det känns. Även om jag inte har utbildning, och hur min mamma levde och jag levde, för mig är det mycket. Hon har aldrig, aldrig kommit så långt som jag har gjort. Så kvittar det om hon har haft jobb och allting (---) hon kan aldrig säga att jag har misslyckats med det.

2. Stabil arbetare i småbygd

Lennart är idag 27 år och bor i eget hus i en mindre ort tillsammans med sin sambo och hennes två barn. I intervjun visar han en mycket stark distans till Råbytiden. Han minns inte mycket och vill inte heller minnas någonting från den tiden. Det är bara sådant som han tyckte var bra som han kan och vill komma ihåg.

Hur han har det idag berättar han betydligt mer om. Det är tio år sedan han bodde på Råby och då var han en annan person tycker han. Efter Råby flyttade han hem till föräldrarna och började arbeta i ett beredskapsarbete. Efter en kort tid fick han fast anställning i företag där han arbetade som montör i nästan sju år. Företaget gick då i konkurs och han blev arbetslös under en tid, men skaffade efter en tid ett nytt fast arbete på en industri nära sin nya bostadsort. Arbetet trivs han mycket bra med liksom sitt nuvarande boende. Han flyttade från föräldrarna till sin nuvarande bostadsort för fem år sedan och när han träffade sin nuvarande sambo flyttade de båda till ett eget hus. Där har de bott nu i några månader. Hans sambo arbetar inom sjukvården, även det på orten. Ekonomin är god, men inte mer eftersom tiden som arbetslös tärde på det sparade kapitalet. Men den är inte sämre än att han köpt ny bil samma dag som intervjun skedde.

Efter Råby har han inte haft någon kontakt med droger, anstalter eller brott. Han har varit misstänkt för misshandelsbrott (?), men var enligt egen utsago helt oskyldig till detta.

Idag har han mycket goda relationer till både föräldrar och syskon. Föräldrarna träffar han varje vecka och syskonen samlas hos föräldrarna vid olika sociala tillfällen. Han har ett gott stöd från föräldrarna som hjälpte till mycket med målning och tapetsering när de flyttade till sin nuvarande bostad.

Lennart blev aktuell för Råby när han i tonåren var med i ett gäng. När han drack sprit blev han aggressiv och därför fick socialvården upp ögonen för honom. Upprepade fall av misshandel gjorde att han till slut blev häktad och efter 14 dagar placerad på Råby.

Det är oroväckande att Lennart måste konsumera alkohol för att kunna ge utlopp för sin aggressivitet och att den då tar sig farliga och destruktiva former. Vi bedömer att Lennart behöver kvalificerad hjälp för att

kunna hantera sina känslor på ett bättre sätt. (---) Vår uppfattning är att Lennart under en period behöver separeras från sin ursprungliga miljö och då framförallt från kamratgänget.

Så skrev man från socialnämnden och så blev det. Och resultatet blev lyckat. Ingripandet beskriver han idag som en plågsam upplevelse. Han tyckte det var ett hårt slag, men värst tror han det var för föräldrarna. Häktestiden tycker han var rent "knäckande", som ett riktigt straff. Råby visste han inte vad det var och syftet med vistelsen hade han inte heller så klart för sig. Men han förstod att de ville få bort honom från gänget och hemstaden. Den planerade tiden för vistelsen uppfattade han inte säkert, men trodde som alla andra på sex månader, och det hade det kanske blivit om han inte begått en "dumhet" under en permission. Att tiden var obestämd spelade dock mindre roll just då.

Ja, det var jobbigt det med, (...)med det spelade ingen roll, allting var jobbigt under den tiden. Mycket jobbigt var det.

Men den obestämda tiden var ändå ett hot, han blev rädd för att stanna för länge och då fanns det ju ingenting att se fram emot. Hans strategi var den enklast tänkbara: att sköta sig.

Jag valde den sidan, jag måste sköta mig och lägga av med sånt där trams. (...) Jag skulle följa allting de sa, ju fortare kom man ju hem. Det var ju att sköta sig så att man slapp att få back. (Man) gjorde så gott man kunde.

Personalens uppgift tyckte han mest var att kolla hur man bedde sig, men det fanns undantag. Han fick hjälp att slutföra en verkstadsteknisk utbildning som han höll på med. Tiden på den läsbara avdelningen tyckte han var skrämmande. Den kunde han inte vänja sig vid. Efter en kort tid på den läsbara avdelningen kom han i kontakt med K, en av de mer erfarna och mest omtyckta av vårdarna. Han hjälpte honom till utskrivningsavdelningen Västbo och till ett vanligt arbete utanför Råby. Hans Råbyvistelse kom därmed att bestå av vanligt arbete, internatboende i öppna former utanför Råby och permissioner hem varje helg. Tiden på Råby var i mycket detta fria arbete, hotet om förlängning om han inte skötte sig, och den goda relationen till K. Den relationen är fortfarande levande och han frågar intervjuaren om K fortfarande minns honom och om han skulle våga åka ner och hälsa på. En

gång försökte han, men vände igen därför att han inte vågade ta kontakt.

Som han ser det klarade han av vistelsen därför att han hade bestämt sig för det. Det är upp till en själv om man klarar det, menar han. Även Lennart provade på knark en gång under Västbovistelsen och den negativa påverkan som kamraterna kunde innebära ser han som en av de få negativa sakerna med Råby. Men i sin minnesbild ser han sig själv som skild från de andra. De sysslade med sitt och det hade inte med honom att göra. Han mognade under den tid han var där och tycker att han fick mycket hjälp att bryta med det gamla livet.

Det var mycket hjälp där nere faktiskt. Annars hade jag sannolikt kanske fortsatt.

De som klarar sig någorlunda

Rubriken och kategorin är egentligen helt missvisande eftersom de som finns i denna kategori förmodligen klarar sig lika bra som de i den första, men vägen dit har varit krokigare och kantad av ett eller annat snedsteg.

3. Det går att välja

Sten är 28 år och vi intervjuade honom nästan exakt 10 år efter utskrivningen från Råby. Intervjun är märklig på det viset att han som få andra förmedlar en mycket stark tilltro till sitt eget värde och sin egen förmåga. Hans bild av sig själv, av Råbytiden och sitt nuvarande liv är mycket ljus och livskraftig. Den förmedlas med humor, saklighet och eftertanke och med förbluffande minne för detaljer i den ganska avlägsna vistelsen. Men han har förklaringar på det mesta och även till varför han minns tiden så bra.

Nu bor han i en köpelägenhet tillsammans med sin sambo. De har inga barn och inga planerade ännu. Hon har ett okvalificerat men fast arbete. Han är tillfälligt arbetslös, men annars utbildad hantverkare inom byggsektorn med flera års erfarenhet av sitt yrke.

Sten växte upp i en skånsk stad med föräldrar och tre syskon. Båda föräldrarna var yrkesarbetande, med goda inkomster. Han minns inget annat än god sämja i familjen under uppväxten, men

den förändrades när han var i fjortonårsåldern. Då började föräldrarna började bråka med varandra för att snart därefter skiljas. Det var då problemen började, då började upproret. Sten flyttar med mamman och hamnar i konflikt med pappan. "Vi är alldeles för lika", säger han, "jag tålde inte honom och han tålde inte mig". Båda har hetsigt humör och båda skall alltid ha sista ordet. Konflikten dem emellan kommer att vara tills Sten är ungefär 20 år. Föräldrarna och uppväxten beskriver han i varma ordalag och han säger sig inte heller ha upplevt att föräldrarna gjorde någon åtskillnad på barnen.

I fjortonårs ålder börjar han ett liv i gängkriminalitet: "Allt du kan tänka dig inom brottslig verksamhet". Innan placeringen på Råby stod han åtalad med en trettio, fyrtio åtalpunkter: bilstöld, inbrott, rån, misshandel m.m. Då var han 17 år. Under den tiden säger han att de hann med kanske 500 brott tillsammans. Han beskriver sig själv som "en av X-stads värsta typer på den tiden": "... stal bilar, körde och krockade, gjorde inbrott, stal och sålde, knarkade; allt du kan göra". Vad gjorde socialen? Ingenting. Man var där och pratade, sen var det inte mycket mer förrän de såg att det var allvar. Då kom ett brev från socialen där de ställde ultimatum: fängelsestraff eller Råby. Samma dag åkte de till Råby och dagen efter fick han packa väskan och åka dit.

För Sten blir upproret, kriminaliteten, drogerna och anstaltsvisitelserna en avgränsad period på 6-7 år varefter allting återgår till det "normala" igen. Livet kommer i vanliga gånger, föräldrelationerna stabiliseras utan att egentligen ha varit riktigt dåliga. Utbildning, arbete, bostad, flickvän följer och ett ganska gott liv rullar på. Varför blir det så? Ja, för det första har han bibehållna goda relationer till föräldrar, syskon och flickvän under hela placeringstiden. De besöker honom regelbundet när han inte själv är hemma på permission. För det andra är han mentalt färdig med sitt kriminella liv redan innan placeringen tar sin början. Han tyckte redan då att placeringen egentligen kanske var onödig:

Men i och med att jag redan hade bestämt att jag skulle lägga av med det så tyckte jag det var onödigt. Men man vet inte. Jag kanske hade fortsatt om jag inte hade kommit till Råby. Det vet man ju inte. Så det kanske var lika bra att jag kom dit, så jag fick ha dom där sex måna-

derna på mig och reda upp innan jag kom ut och leva ett normalt liv igen. Så det var förmodligen bra, tycker jag.

Han betonar starkt betydelsen av det egna frivilliga valet som avgörande för hur det skall gå. Man väljer om man vill fortsätta med kriminalitet eller göra det till en bra period; det gäller både fängelse och Råby.

Det går att välja. Det går absolut att välja. Antingen hänger du med de personerna som har fuffens för sig eller så väljer du en egen väg. Det går att välja den gröna vägen.

Och det är lätt att välja en sådan väg om man själv bestämt sig för det i motsats till om personalen försökt tvinga honom till det. Behandling utan vilja till förändring föder behandlingsmotstånd.

Då hade jag gjort allt för att trilskas emot allting de gjorde ju, men det gjorde jag inte i och med att jag hade valt.

Orsaken till att han kan göra ett sådant val vet vi inte men självklart är det viktigt att han har en god uppväxt att falla tillbaka på där han känt sig accepterad och älskad. Han känner också väl normerna för vad som är förväntat och accepterat beteende i samhället. Men utöver det kommer den snabba insikten om att de beslutade sex månaderna lätt kan bli till en placering som kan förlängas tills han fyller 21 år.

Så jag visste det att sköter jag bara mina kort så var det inga problem. Så det visste jag och jag menar att det här LVU:et det hade man i sex månader efter och hade man gjort nåt så hade de bara plockat in en så hade man fått sex månader till. Så liksom ville man bara det så kunde man vara kvar där. Men det ville jag inte så jag skötte mina kort.

Att tiden för utskrivning inte var bestämd upplevde han som ”jobbigt”. Han såg också kompisar som redan suttit på Råby två, tre år och det avskräckte. Nej tack, sa han, jag skall ut efter sex månader.

Och så hade jag en tjej också då och jag visste att hon accepterade inte vad som helst. Hon kunde inte acceptera att jag satt i fängelse. Det var jobbigt nog. Det var mycket det att jag hade bestämt mig för att det här var ingenting för mig. Så gick det in hos mig. Öppen för förslag vad de hade liksom. Så här ska du nog göra så blir det bra för dig. Så testade jag det, och så gick det bra.

Ett ytterligare skäl anger han själv i att han kom undan kontakten med de andra i gänget: alla blev placerade, men på olika anstalter i Sverige. Sten bodde under hela tiden på den öppna avdelningen och det ser han också som en orsak till det lyckade resultatet.

Sten beskriver behandlingsinnehållet och de dagliga aktiviteterna ungefär som alla andra, men med en stor skillnad. Hans bild är ljus. Den dagliga verksamhet som de flesta beskriver som rutin, förvaring eller meningslösheter ser han som något positivt och "normalt". Personalen var hyggliga, de ville verkligen hjälpa honom. "Det gjorde mig bara gott att komma dit", säger han.

Arbetet i verkstaden såg han som ett helt normalt arbete. Den mekaniska utbildning han fick avbryta p.g.a. placeringen fick han fullfölja på Råby genom bistånd från hemmaskolan. Helgerna var antingen trivsamma aktiviteter: bad, cirkus, utflykter eller hempermission.

Vistelsen blir lyckad för Sten. Han skrivs ut till sin mamma efter sex månader. Han har kommit ifrån kamraterna och det kriminella livet och han har inte befattat sig med droger under placeringstiden. Orsaken till det lyckade resultatet lägger han till hälften på sitt eget fasta beslut att lägga av och klara sig och till hälften på Råby som hjälpte honom genom att visa in honom på rätt linje.

Om jag inte hade åkt in, vem har sagt att jag inte hade fortsatt även om jag hade bestämt mig. För jag menar det hjälpte väl till att man fick de här månaderna på sig att tänka igenom vad man ville syssla med resten av sitt liv.

Han kan återvända till flickvännen och oförändrat goda relationer till föräldrarna. Ett år senare återvänder han för att hämta ut sitt stipendium och då återser han många av de ungdomar som han bodde tillsammans med. De är fortfarande kvar på avdelningarna och han tycker synd om dem. Hans uppfattning är att många av dem blivit kvar helt enkelt för att de inte har något annat att se fram emot:

Det var många av dem där nere som hade skött sig och så skulle de bli utskrivna, så rymde de och gjorde inbrott bara för att de skulle få vara kvar. För de vågade liksom inte komma utanför, de hade ingen-

ting att komma till. Det hade ju jag. Jag hade ändå mina föräldrar att komma till. Jag hade tjej också som jag kunde komma tillbaka till. Så har man inte det så är det svårare...

Nu har han en bra bostad som är betald. Han har en yrkesutbildning och ett arbete som han trivs med. Han har ett gott förhållande till flickvännen och sin släkt. Han har ett rikt fritidsliv med sport och kamratumgänge även om alltmer tid går till hemmet och sambon. Smolket i bågaren är att han nyligen blivit arbetslös eftersom byggföretaget fick lägga ner. Men han har hyfsad ekonomisk ersättning och är igång med arbetslivsutbildning.

Så varför kan vi inte placera Sten i gruppen lyckade fall? Ja, en orsak är att han nu är arbetslös. Andra orsaker är att han suttit några gånger i fängelse efter Råbytiden och att han periodvis ägnar sig åt haschrökning. Fängelsedomarna är märkliga på det viset att de bygger på brott han begick före Råbytiden. När han behandlats och rehabiliterats blev han dömd till fängelse för de gamla brotten och får sitta av tiden trots att han då redan var anpassad. Han har också ett brottsregister som gjort att han några gånger drabbats av polisens misstankar på ett orättfärdigt sätt enligt honom själv.

Idag skäms han över att han stulit från andra människor, men tiden på Råby skäms han inte för. Och det är just hans egen positiva värdering av vistelsen som gör att han minns så mycket personer och detaljer från de sex månaderna för tio år sedan.

Nä, men det är förmodligen för att det är en del av mitt liv som jag inte skäms för. Det är förmodligen därför jag kommer ihåg det. Hade det varit någonting som jag hade skämts för och velat glömma så hade jag inte kommit ihåg det heller. Men det kanske är en liten påminnelse för att så här ska det inte vara igen och det är väl därför man kommer ihåg mycket mer.

4. Jag kände mig jävligt sviken

Om förra intervjun gick i dur, går denna nästan helt i moll. Lindas bild av Råby är mörk och hon tillskriver inte heller Råby någon större del i att det gått ganska bra för henne. Hon utgör också ett exempel på den grupp inskrivna som Sten nämner; de som själva såg till att vistelsen blev lång och komplicerad. De som inte såg något lockande i världen utanför anstalten.

Linda växte upp med en ensamstående mamma eftersom hennes far försvann tidigt ur bilden. När Linda var fyra år gifte hennes mamma om sig och hon fick samtidigt en halvbror. Makarna separerade efter några år och Linda blev den som stannade kvar hos mamman. Därefter bodde hon en tid hos släktingar. Ytterligare en man kom till familjen som misshandlade Linda och då blev det fosterhem. Efter fosterhemmet hamnade hon på Råby, då var hon fjorton år gammal.

Efter åren på Råby flyttade hon så småningom till Hassela och sedan till eget boende. Hon blev gravid och flyttade samman med fadern till barnet. Men relationen fungerade inte och nu har de en kraftig konflikt med inslag av polisanmälningar om olaga hot, besöksförbud och vårdnadstvister.

Linda är 21 år när vi intervjuar henne och det var fem år sedan hon skrevs ut från Råby. Hon bor nu ensam med sin lilla pojke i en mellanstor skånsk stad. Hon har bott c:a ett år i sin nuvarande lägenhet i ett modernt bostadsområde. Hon separerade från barnets fader för en kort tid sedan och just nu njuter hon av att bo själv. Hon saknar både skol- och yrkesutbildning men har nyligen läst upp grundskolebetygen för att kunna studera vidare. Linda är en av de som taxerade 0 i 1994 års taxering. Försörjningen klarar hon med ett nödrop genom föräldrapenning och socialbidrag. Själv bedömer hon sin ekonomi som usel, och tycker inte det känns bra att barnet skall behöva leva på socialbidrag.

Hon minns ingenting av sin uppväxt. Hon kan redogöra för tidpunkter och människor som passerat revy, men därutöver är det stopp. Pappan har hon träffat två gånger. Hon känner honom inte alls; han är avfärdad för gott: "Jag tänker aldrig ta kontakt med honom igen". Relationen till mamman vill hon inte ens tala om, trots att intervjuaren försöker med olika ingångar och olika åldrar: "Jag minns nästan ingenting... Det har varit en jävla röra alltid... Jag minns ingenting om min mamma... Jag vet faktiskt inte". Ombedd att markera på skalan i formuläret vilken relation hon haft till sin mor kryssar hon för "Svältfödd på kärlek". Uppväxten sammanfattar hon i:

Usel, dålig, värdelös! Jag har aldrig haft någon familj.(...) Usel.

Hennes uppväxt med bristen på relationer och på minnet av de dåliga relationerna har satt sig som en bestående nedstämdhet hos henne; hon blir lätt deprimerad och hon anstränger sig att inte tänka på det som hänt. Hon har funderat på att söka psykologhjälp, men känner sig ännu inte beredd att gräva upp alla gamla minnen.

Upprinnelsen till att socialvården kopplades in och att hon så småningom hamnade på Råby var att hon började skolka, röka hasch och umgås med äldre ungdomar som missbrukade. Konflikterna med mamman ökade och socialvården kopplades in. Sedan blev det utredning på barnpsykiatrisk klinik och därefter Råby.

I utredningen skrev socialsekreteraren:

...hon utsatte sin hälsa för allvarlig fara genom drogmissbruk och (...) det syntes utsiktslöst att utreda hennes missbruk och levnadsomständigheter i övrigt under frivilliga former, då Linda helt saknar insikt i sin situation.

Hon blir föremål för ett s.k. omedelbart omhändertagande, och kom sedan att stanna på en och samma låsta avdelning på Råby under två och ett halvt år. Linda tillhör den senare och yngre undersökningsgruppen och är alltså en av de som fullt ut fått uppleva den nya behandlingsmetoden med kontaktperson, relationen som tänkt behandling och vistelse på en och samma avdelning för personkontinuitetens skull.

Tiden på Råby har satt djupa och negativa spår hos henne. Det finns ett avsnitt i intervjun som framstår som helt centralt och det är när hon kommenterar syftet med placeringen. Då höjer hon rösten och talar engagerat och nästan anklagande till intervjuarna. Syftet med placeringen, hur uppfattade du det? Hade du förstått det eller?

Nej, det hade jag inte, och det gör jag fortfarande inte. Jag förstår inte vad det går ut på att låsa in människor. Vad det ska ge dem. Absolut ingenting. För det är ju bara inlåsning. Jag vet inte hur det är nu, men då, det var ju ingenting över huvud taget. Man var inlåst men så var det inte mer. Och sen så skulle man gå till trädgården och jobba och ut till K i verkstaden, och sen så var det liksom inte mer. Och det gör ju ingen människa bättre. Och sen så kunde man röka hur mycket

hasch man ville därinne, så att syftet det vet jag fortfarande inte vad det var.

Hon utvecklar sina tankar om detta mycket värtaligt och på ett sätt som visar att hon funderat mycket över det. Visst införde man efterhand lätnader i inlåsnigen under åren så att hon kunde vistas utanför avdelningen, men "bara känslan av att inte kunna öppna sitt fönster och alltid vara inlåst under så lång tid" gjorde mer skada än nytta menar hon.

Trots att hon också hade roliga stunder på Råby är det de negativa bilderna som slår igenom: det fanns ingen behandling, bara vaktande, det fanns ingen plan för vistelsen, missbruket florerade fritt t.o.m. på den låsta avdelningen, eftersom personalen inte var tillräckligt vaksamma. De hade också svårt att sätta gränser, något som Linda och de andra ungdomarna inte mårde bra av. Ungdomarna sinsemellan talade mest om droger och när man behövde droger så cyklade någon av dem till stan för att hämta. Den klen-trogne intervjuaren undrar om inte personalen märkte när de rökte hasch. Nej, det var inga problem, man kunde t.o.m. sitta i rökrummet utan att någon märkte det.

Under tiden på Råby ökade hon först sitt missbruk av hasch och tabletter och hon lärde sig också mer om droger som hon inte kunde innan. Kontrollen från personalens sida tyckte hon var så dålig att hon själv kom med förslag på bättre sätt att kontrollera drogfrihet. Från att tidigare inte ha sysslat med brott lärde hon sig nu hur man gör inbrott, hur man plockar larm från kläder så man kan stjäla dem osv. Drogerna gjorde hon uppehåll med i slutet av Råbytiden, men brotten fortsatte hon med också efter Råby.

Omgivningen och miljön tycktes inte vara gynnsam för någon terapeutisk kontakt eller känslomässig närhet mellan ungdomar och personal. Istället dominerade planlösheten, strukturlösheten och en stor personalomsättning:

Nej, dom hade ju ingen struktur heller över någonting, de bara jobbade liksom. Det var ju ingen planering och ingenting bara utan de... ja. Sen så var det ju mycket vikarier och mycket som studerade och sånt som kom och jobbade extra och det var ju..., det var ju helt knäppt.

Inte heller tycker hon att man kunde få någon hjälp med sina problem. Både hon och andra hade varit med om svåra upplevelser och då måste man ha någonstans att vända sig:

Jag tror att många skulle behöva prata av sig och ha någon form av samtal. Jag vet inte om de har det nu, men då hade de inte det i alla fall.

Kontaktpersonen då, var inte han någon hon kunde tala med och relatera till? Nej, det handlade mest om praktiska saker och med honom fick hon aldrig någon relation. I stället var det kamp om att få en av de äldre och mest omtyckta kvinnorna på avdelningen som kontaktperson, men det lyckades inte för henne.

De positiva minnen hon har med sig gäller nästan enbart fritidsaktiviteterna, men de var å andra sidan mycket uppskattade. Men när hon tänker tillbaka är det också med insikten att det var sådana saker som hon aldrig kommer att få råd att göra själv.

Hur klarade hon sig igenom så lång tid inlåst på anstalt? Hade hon några överlevnadsstrategier?

Ja, och det har jag fortfarande. Jag stänger av mig helt och hållet, känslor och... Ja, alltså det är ingenting som berör mig om jag inte vill det.

Att en så lång placering ger svårigheter inför utskrivningen är inte svårt att förstå. Men här finns ytterligare ett element som försvårar rehabilitering och utskrivning. I de tidigare fallbeskrivningarna har alla haft mer eller mindre fungerande stöd från föräldrar och släkt som de kunnat lita på under och efter placeringen. Men det gäller inte Linda. Hennes vistelse blir lång och besvärlig bl.a. av just det skälet att hon inte har någonting att se fram emot. Ingenting görs för att förbättra relationen till mamman under dessa år. Åtminstone inte så att Linda uppfattar det. Trots Råbys brister är det det enda hem hon har. Där är hon trots allt trygg. Där behöver hon inte konfronteras med tomheten utanför anstalten. Än idag uttrycker hon sina känslor inför Råbytiden som en ambivalens.

... jag ville nog inte flytta heller, för att jag, jag vet inte, jag var så, man blir institutionsskadad, alltså. Och det var behändigt att bo där på något sätt. Det var mycket omedvetet. Man skulle hellre dö än att erkänna det för dom andra att man inte ville flytta, men jag tror inte

att det var någon som ville flytta nästan. Jag tror att det var mer vanligt det än att de ville flytta. I alla fall vi som hade varit där så länge. Och jag gjorde ju allt för att fördröja tiden ändå. Jag vet inte, det var så konstigt, det var så dubbelt, liksom (...) man var så tryggt där på något sätt. Jag vet inte, jag kan inte förklara det. Det var så konstigt. Och ändå så ville man inte vara där. Och i och med att jag visste att min mamma... , att jag inte hade henne, jag hade ju ingen. Det var både och.

Utskrivningen blir därför också en ambivalent upplevelse. Å ena sidan lättnad över att bli fri, och å andra sidan besvikelse över att bli lämnad.

Jo, då tyckte jag det var rätt skönt, men sedan så kände jag mig jävligt sviken av dem. För att det är ingen som har hört av sig till mig alls. Jag bara skrevs ut, sen var det inte mer. Och jag tycker, så kan man inte göra efter så lång tid. (...) Bara så där skriva ut mig efter så lång tid och sen så ingenting mer. Dom vet inte ens om jag lever eller om jag är död. Det tycker jag är dåligt.

När hon senare placeras på Hassela så slutar hon för gott med både brott och droger. Relationen till mamman har förbättrats indirekt genom barnet. Även om Linda helt rejekterar mamman "Jag har inte behov av hennes kärlek och jag har inte behov av att ha en mamma", accepterar hon henne som mormor. Hon tror att mamman försöker gottgöra bristerna genom barnbarnet. Liksom i den första fallbeskrivningen tjänar bristerna i den egna uppväxten som incitament till att göra det bättre för nästa generation: "Jag kan göra det desto bättre för min dotter".

Att det gått bra för henne trots allt tror hon beror på hjälpen hon fick från Hassela och att hon flyttade så att hon kom från de gamla kompisarna och träffade nya människor.

... hade jag inte kommit till Hassela efteråt så hade jag aldrig klarat mig. (...) För jag tror inte på det här med att låsa in folk, jag tror inte att dom blir bättre människor av det. Och vad jag vet så är det väl inte så många som klarar sig efter Råby. Statistiken är väl inte så bra?

De som klarat sig dåligt

När vi nu kommer in på de grupper som klarar sig dåligt handlar det om ett betydligt större antal än de som klarat sig bra. Urvalet

av levnadsöden blir så mycket större och inget är mer representativt än något annat. Jag har ändå valt två fall i varje grupp för att i någon mån illustrera vad vi fört till de olika kategorierna.

5. "Kaos."

Tina tillhör den äldre gruppen och har varit utskrivnen från Råby i tolv år. När vi intervjuar henne är hon 27 år och bor tillsammans med sin fästman och två små barn i en välskött lägenhet i en mindre ort i Skåne. Familjen har bott på orten i tre år, men bara ett år i just denna lägenheten. Tina har två barn med andra fäder men båda barnen är omhändertagna av sociala myndigheter och placerade i fosterhem.

Så långt är det ganska enkelt att beskriva hennes situation, sen blir allting mycket svårare. Intervjun vi gör blir mycket lång och rörig av flera skäl, många stickspår, avbrott p.g.a. barn som kräver uppmärksamhet och ett händelserikt liv. Livet tycks röra sig framåt i en ständig malström där tiden för eftertanke och reflektion helt saknas. Det händer saker och Linda agerar i än den ena än den andra riktningen. Det tycks som om Råbytiden är den första stabila punkten i hennes liv. Trots en inskrivning på drygt ett halvår tycks någon utskrivning i psykologisk mening knappast ha ägt rum. Tiden på Råby var säkert en av de bästa tiderna i hennes liv trots många bittra minnen. Därefter har hon levt ett tumultartat liv som först de senaste åren tycks ha lugnat ner sig.

I vår intervjukommentar står det bl.a. så här:

Vi ringde till henne och hon ville gärna ställa upp. Men när dagen för intervju kom ringde hon återbud p.g.a. att hennes pojkvän misshandlat hennes två barn och hon var tvungen att ta skydd hos en stödfamilj. Hon lovade att höra av sig när det lugnat ner sig. Eftersom hon inte hörde av sig på någon månad och telefonen var avstängd skickade vi ett brev och då ringde hon. Vi bokade intervju som denna gången faktiskt blev av. Tina visade stolt upp sitt hem, stolt var hon med rätta! Med hennes förutsättningar och uppväxt var detta himmelriket. En lägenhet på tre rum och kök i X med helt ordinär inredning, välstadat och trevligt. Något helt annat än socialkvartarna och hotellen hon bott på tidigare! Hennes barn (de två som inte var omhändertagna) samt hennes något kufiska sambo var hemma första halvan av intervjun och det störde. Inte henne men väl mig. Hon är en väldigt speciell kvinna som har gått igenom mycket och på något maskrosliknande sätt lyckats med att skaffa sig en

något fungerande liv. En mäktig intervju där hon helt gränslöst och mer än gärna berättade om sig själv.

Tina lever nu i ett förhållande som hon inte vill kalla samboförhållande trots att de varit samman sedan några år och har två barn tillsammans. Det förhållande hon har nu är trots allt det stabilaste förhållande hon haft.

Nä, vi har varit sambo, sen flyttade vi isär och sen har vi blivit sambo och sen flyttade vi isär nu, så ... Men vi håller ihop och sånt där ju. Så ena gången sover vi här och andra gången sover vi hemma hos han och sen sover jag själv. Så det är så där.

Hon saknar arbete och yrkesutbildning och har trots grundskola brister i grundläggande skolkunskaper. Hon har haft några kortare arbeten, men försörjningen bygger nu på socialhjälp, föräldrapenning, barnbidrag, bidragsförskott och bostadsbidrag. Hon bedömer själv att hon lever på existensminimum. I taxeringsuppgiften för 1994 anges inkomsten till 27 000 kronor. Hon drömmer om att åka på semester någon gång, helst i en husvagn, men inser att det nog inte blir av förrän om kanske femton år. Hon har också fått en stödfamilj av socialkontoret som hjälper henne med "än det ena, än det andra".

Tina växte upp med båda sina föräldrar under förhållanden som vi inte får veta så mycket om mer än att "socialen kidnappade mig när jag var liten för att mina föräldrar vanskötte mig..." Fadern hotade ta livet av hela familjen om inte socialen lämnade familjen ifred. Tina placeras i fosterhem och vid en permission i hemmet kidnappar fadern barnen och flyr utomlands. Då har Tina precis börjat skolan. I början av tonåren återvänder hon tillsammans med sin mor, medan pappan blir kvar utomlands. Mamman blir sjukpensionerad och efter ett halvår hemma i Sverige börjar Tina missbruka. Då blir det placering på barnpsykiatrisk klinik och därefter fosterhem igen. Det fungerar inte så bra och hon blir hotad av fosterfadern: "börjar du inte lyda så sätter jag dig på Råby yrkesskola och det är det värsta ställe man kan komma till".

Hon sammanfattar sin uppväxt i ett enda ord: "Kaos".

Mamman har hon sagt upp bekantskapen med.

Jag vill inte veta av henne. Jag tycker det är så svinaktigt det hon har gjort emot mig.

Pappan är död och hon berättar inte om sin tidiga relation till honom. Hon minns inte så mycket heller. Och hennes mor har aldrig velat prata med henne om "det som hände". Det hon minns är att pappan var mycket kontrollerande och dominerande över mamman.

Min far var ingen man, har var en härskare över morsan.

Självt var hon rädd för honom under uppväxten: "så mycket som han gjort mig" som hon säger.

Varför hon blir placerad på Råby minns hon inte, men tror att det beror på att fosterföräldrarna inte ville ha kvar henne. Hon blir placerad på ungdomskliniken i Lund efter en missbruksperiod och får där veta att hon skall till Råby "några dagar". Hon hade då sniffat så kraftigt att hon höll på att dö. Det skrämde henne så att hon slutade med sniffning.

Missbruket är den dominerande anledningen till omhändertagandet. I utredningen skriver socialsekreteraren:

Omedelbar placering genomfördes i ett akut läge, då flickan inte bedömdes kunna återvända till familjehemmet. Mer kvalificerad vård än den familjehemmet kan erbjuda erfordras.

Hon placerades på en av de låsta avdelningarna på Råby. Hon trodde hon skulle vara där en kort tid tills de hittade ett nytt fosterhem, men så blev det inte. Hon tyckte det var hemskt att bli placerad där och det hon minns bäst från vistelsen är att de andra ungdomarna (pojkar) plågade henne. De kastade ägg, ruttna äpplen och apelsiner på henne när hon låg i sängen. Men det upphörde när hon slutade reagera för det och efter en tid trivdes hon ganska bra. Hon vägrade gå i skola (eftersom hon hade stora läs- och skrivsvårigheter!) och arbetade istället både förmiddag och eftermiddag - och det trivdes hon bra med.

Hon tydde sig mer till personalen än ungdomarna, fick stöd av personalen och tog för sig av det stödet. Den obestämda tiden anpassade hon sig till efter ett tag. "Till sist rörde det inte mig i ryggen". Hon var också klar över personalens syfte med vistelsen:

...att anpassa ungdomarna till det normala livet. Lära sig äta riktigt och lära sig att hitta på aktiviteter utan att missbruka och sådana grejer. Inte stjäla och inte ljuga och sånt.

Det blev en lärorik tid tyckte hon där hon lärde sig att acceptera sig själv och andra och att säga till när det behövdes. När hon ser tillbaka på den tiden tycker hon att den gav henne fotfäste. Arbetet i trädgården tyckte hon var så tillfredsställande att hon arbetade kvar där, från och till, under flera år.

Hon hade kontakt med sin mor under placeringstiden, men permissionerna var inget hon såg fram emot eftersom det alltid var fullt med folk hemma ”som satt och söp och bar sig åt som djur”. Socialsekreteraren hade hon, som alla andra, inte mycket kontakt med. Hur ofta var de där?

Så ofta de slapp. Ytterst sällan.

Hon skrevs ut till sin mor, men flyttade snart hem till en pojke hon kände och blev gravid. Då flyttade hon hem igen. Barnmorskan och mamman tyckte hon skulle göra abort och resultatet blev, som så ofta i sådana fall, att hon gjorde precis tvärtom. Och efter två år fick hon ett barn till. Strax därefter kom socialen och tog båda barnen från henne. Då hade hon fått vara med om att det äldsta barnets fader misshandlade det yngsta barnet vid två tillfällen.

Efter Råby har hon inte gjort några brott utan hennes problem har varit kopplade till missbruk av narkotika och tabletter. Hon har funderat på att börja arbeta på Råby, men ”då behöver jag lära mig läsa och skriva”. Hon tror själv hon skulle kunna vara till hjälp eftersom hon har egna erfarenheter och ”vet hur det går till”. Hon saknar Råby och har behållit kontakten på olika sätt. Hon åker dit varje år till Lucia, hon har gett de egna barnen namn efter ungdomar från Råby, och hon har t.o.m. döpt ett av barnen i kyrksalen på Råby, något hon är mäktigt stolt över.

Hon instämmer i att man lär sig mer om missbruk och brott på Råby, men som så många andra ser hon sig själv som någon utanför det där:

Jag umgicks inte med dem. Jag var en ensamvarg. Jag skötte mig själv. Jag gjorde det jag skulle... Jag hade min egen vilja och jag hade min egen framtid och ingen skulle störa mig.

Mycket rasade dock för henne när barnen blev omhändertagna.

Då åkte jag ännu mer ner i skiten igen och började använda hasch.

I det läget bestämmer hon sig för att resa tillbaka till det land på kontinenten där barnen och hon själv har sitt medborgarskap. Hennes tanke är att svenska myndigheter inte har rätt att ta barn från någon som är utländsk medborgare. Men det lyckas inte och eftersom hon ständigt lever på fattigdomens rand återvände hon till Sverige, över Danmark, *till fots!* När hon återvänt till Sverige hamnar pojkvännen i fängelse. Hon flyttar till ett socialhotell i en annan stad där hon fortsätter missbruka till medvetlöshetens gräns. Sedan lever hon hos än den ene, än den andre i ett hektiskt missbrukarliv. Hon flyttar åter samman med sin dåvarande pojkvän i en lägenhet som socialvården ordnar tills han åter hamnar på kåken.

Tina försöker än en gång åka till sitt "hemland", men saknar pengar, och säljer därför en ring. Hon bor en tid hos sin far, men

... han var så jävla äcklig när han bara satt och glodde på mig. Jag sov med kläderna på, jag vägrade fullständigt ta av mig kläderna...

Hon liftar hem och fortsätter med hotellboenden och missbruk och kontakter med pojkvännen som åker ut och in på fängelset.

Vägen ut ur missbruket går i krokiga vägar via inläggning på avgiftningskliniker, psykiatrisk tvångsvård, återfall i missbruk genom kontakterna med de gamla kamraterna, övergång till tyngre droger på rekommendationer av vänner o.s.v. Sedan slutar hon tvärt när hon träffar sin nuvarande pojkvän, flyttar till sin nuvarande hemkommun och bryter med de gamla kontakterna. Själv ser hon hela sitt liv som ett kaos till hon träffade sin nuvarande pojkvän, då började saker och ting ordna upp sig.

Idag drömmer hon om att kunna ta körkort och skaffa bil, börja arbeta inom vården med missbrukande ungdomar. Hon har regelbunden kontakt med de fosterhemsplacerade barnen och kontakten tycks fungera ganska bra. Hon tar helt avstånd från den uppfostran hon själv fått när vi diskuterar hon hon vill uppfostra sina egna barn.

Jag uppfostrar mina barn med kärlek och inte med slag.

Tina har de senaste tio åren flyttat inte mindre än 20 gånger vilket hon själv tycks inse först när vi ber henne berätta om sina flyttningar:

20 gånger på tio år! Wow! Två gånger om året. Ha,ha,ha.

Nu tycks det äntligen (peppar, peppar) ha lugnat ner sig för Tina, men med tanke på misshandeln månaden innan intervjun kvarstår en del frågetecken. Men, med Gustav Jonssons ord: Hon hankar sig fram.

6. "Mitt stora problem är mitt humör"

Per är 25 år och bor ensam i en andrahandslägenhet i en mindre ort i Skåne. Han har bott på lite olika ställen men har nu närmat sig de platser där han växte upp och där hans mor bor. Han har nyligen flyttat till denna lägenheten, men hans mål är något helt annat: en egen gård på landet som han själv får rusta upp.

Det är tio år sedan han skrevs ut från Råby. Han har varit samboende några år, men det tog slut för tre år sedan. Han har genomgått en kort vårdyrkesutbildning och arbetar i ett vårdande yrke sedan tre år. Har började arbetet p.g.a. en tillfällighet, men har blivit mer och mer intresserad av det och ser nu sin yrkesframtid inom vård och behandling. Han har som de flesta andra en mycket dålig skolunderbyggnad och ser därför genomgångna och planerade kurser som stora utmaningar och framsteg. Han diskuterar engagerat om bristerna i vården och hur man skulle kunna förbättra dem. Han taxerade 1994 för årligt intjänade 120 tusen kronor, möjligen tjänade han mer på annat, men "man kan inte säga för mycket på bandet".

Per är kanske inte det bäst valda exemplet på de som klarar sig dåligt, men han illustrerar väl gränserna för vad som kan rymmas i en s.k. "misslyckad" kategori. I en annan typ av undersökning skulle han lika väl kunna klassificeras som helt lyckad eller som helt misslyckad. Allt beror på kriterier och sättet att mäta.

Per är mycket lätt att intervjua. Han anstränger sig att svara utförligt och tydligt på alla frågor, han är mån om att svara så att vi förstår vad han menar och ger gärna exempel på vad han menar. Men det känns som om han inte öppnar sig helt, som om han har mer som han inte vill berätta om, bakom den mycket hårda fasaden. Det är uppenbart att han gått genom en utveckling mot större mognad och insikter och han kämpar för att komma tillrätta med de delar av sin person som hela tiden ställer till det för honom.

Han försöker förklara genom att tala om sig själv som två personer, den han är nu, den riktige Per, och dumme Per, den del av honom som ställer till det för sig och som han inte har riktig kontroll över.

Per har sedan drygt ett år brutet med allt gammalt och dåligt och försöker klara en anständig tillvaro genom att stålsätta sig mot alla inre och yttre påfrestningar. Han kämpar mot sina egna tendenser till att lösa alla problem med våld, han kämpar mot ett starkt drogbegär och han gör det genom att kontrollera sig själv på ett nästan självplågande sätt. Han har provat det mesta här i livet och det redogör han för på ett rationellt och sakligt sätt. Jag provade den drogen och jag provade den, men det passade inte mig att använda sådana droger. Han redogör eftertänksamt för de misstag han gjort och säger sig ha lärt av dem.

Jag är den jag är idag. Det är för att jag har lärt mig av misstagen, förhoppningsvis. Ja, jag vet ju vad jag gjort för fel. (...) Om livet är en lång rak stig så har jag gärna liksom velat sticka ut för långt åt sidorna för att testa allt och sen gå in igen liksom och försöka hitta tråden.

Per växte upp de första åren tillsammans med båda föräldrarna, sedan lämnade pappan familjen när han var i fyra års åldern. Han har tre syskon, varav ett är mycket äldre än han själv. Båda föräldrarna var yrkesarbetande, men saknade yrkesutbildning. Efter föräldrarnas skilsmässa blev det till ständiga bråk mellan Per, modern och hans något yngre bror. Och bråken mellan bröderna blir allt mer upptrappade, avbrutna av perioder med sämja. Pappan bröt han kontakten med helt vid tjugo års ålder. De första åren uppfattade han sig som faderns favorit, när han sedan efter skilsmässan sökte stöd hos honom blev han avvisad. Pappan var missbrukare och bar sig illa mot sin fru, han slog henne och han slog Per, och detta kan han aldrig förlåta sin far.

Under skoltiden gör han som han vill, han är rastlös, släss, och uppför sig allmänt bråkigt. Han blir en enstöring som går sina egna vägar. Han tycker själv att han mognade tidigt jämfört med kamraterna, men han mognade på fel sätt, alldeles för snabbt. I skolan låter man honom sköta sig själv och mycket beror på hans

häftiga humör, och närheten till våld. Han återkommer till det temat flera gånger under intervjun.

... jag är rätt så överaktiv och orkar mycket, stark. Jag blir fruktansvärt vansinnig när jag blir arg. (---) Det är ju mitt problem, att jag blir så fruktansvärt vansinnig.

Vreden försöker han kontrollera genom att ta makten över den och göra den till något som bara han själv kan kontrollera.

... är det någon som gör mig illa så tar jag ju hand om det själv. Det är ingen annan som skall komma och ta hand om mina problem för det är bara jag som kan lösa mina egna problem. Om det är andra som ställer till problem eller om jag har problem med mig själv (så) är det bara jag som kan lösa det. Så att det är mitt stora problem, mitt humör.

Och på vår fråga om hur han mår psykiskt, svarar han att han är spänd, har huvudvärk ofta och är stel i nacke och axlar. Huvudvärk har han haft under hela uppväxten och den är så stark och ihållande att han ibland inte ens kan ta sig ur sängen. Han har fantasier om hjärntumörer, blödningar och hjärnskador och han har också sökt läkarhjälp men utan resultat. Det enda som hjälper är när han får slå, sparka eller terroriserar någon, då lättar det! Överhuvudtaget är kontroll ett nyckelord i hans liv. Han är mycket noga med att komma i tid, vara punktlig och ställer höga krav på sig själv. Det är också denna kravmoral som gör att han sökt sig till kamrater inom MC-världen. Det är "hyvens killar" som ställer upp för en: inga svek eller falska löften där.

Till Råby kom han för att han höll sig borta från hemmet och stal bilar, gjorde inbrott och levde ett allmänt rövarliv. En dag kom polisen: ... då var det dags att följa med här". Och sedan var det "en jävla socialsekreterare som spärrade in mig". Det blev transport med handbojor till Råby, som han aldrig hört talas om och som han inte visste vad det var. Då var han 15 år.

I socialsekreterarens utredning står det:

Per fullföljer inte skolgången trots extra insatser. Håller sig också borta från hemmet dagar och nätter i sträck och har under den tiden gjort sig skyldig till brott, typ skadegörelse och bensinstöld. Moderns försök att få honom att sköta skolgång och stanna kvar i hemmet har misslyckats.

Han stannar på Råby sju månader på en och samma låsta avdelning och placeringen blir lyckad. Han trivs bra, han får bra kontakt med några i personalgruppen och han tycker i efterhand att de nog fungerade som ett slags fadersfigurer.

Jag har en positiv syn på Råby, trots att det var mycket skit ...

Under tiden på Råby var han med om att trakassera flickorna som bodde där. Orsaken var att de höll på att sniffa lim och personalens kontroller fick negativa konsekvenser även för dem som inte höll på med sådant. Därför ordnade han så att de slutade med det missbruket.

De fick stryk. Faktiskt. Och vi kastade in lite grejer på nätterna, apelsiner, (Vi) öppnade dörren och så kastade vi apelsiner och ägg och sådana grejer på dem så de blev ju rätt kraftigt utmobbad.

Den obestämda tiden tänkte han inte på förrän det gått en tid, men då kom tanken: ”sköter jag mig så kommer jag ut”. Innan dess hade han varit med om både rymning och isolering, med inslag av våld.

Han blir också klar över att makten över vistelsetiden ligger hos personalen. Han ger också exempel på hur de kunde utnyttja sin maktposition över ungdomarna.

Man visste inte när man kom ut ju. (...) jag upplevde liksom att vissa av vårdarna (...), de utnyttjar situationen lite grann att man protesterar (och sa) vad man tyckte och kände liksom, att det var en viss press. Har alltså då vissa bilder på personer, man kunde inte säga annat, man kunde inte vara på ett visst sätt, för att då blev det liksom påbackning. För då lade de fram det till den konferensen de hade om det var en gång i månaden så tyckte de inte att man skulle bli utsläppt.

Personalens uppgift beskriver han som så många andra som rent vaktande: ”De var där liksom”, ”De hade nycklar så de kunde släppa ut oss”, ... de passade oss lite”. Även om man kunde vara kompis med personalen ”... så var de svin ändå”. ”Det är två lag ändå, ju”. Tiden såg han mest som en fängelsetid, man hade inga rättigheter och man var inlåst. Det var som ett ungdomsfängelse.

På samma sätt som det fanns en hierarki mellan personal och intagna, fanns det en hierarki bland ungdomarna. Efterhand som de äldre ungdomarna skrevs ut och hamnade i fängelse så steg han

i graderna. ”Om man är högst i rangordningen så är det ingen som hackar på en.”

Han berättar också med förundran hur bra skolbetyg han plötsligt fick. I åttonde klass i vanlig skola hade han betyg i fyra ämnen och det var ettor. Efter Råbyskolan hade han slutbetyg från grundskolan med, för honom, mycket goda betyg.

Ja, jag fattar inte riktigt, 2.7, det är ju mycket. Det har jag liksom aldrig förstått.

Han hade en god relation till sin mor och de höll regelbunden kontakt under hela placeringstiden. Han skrivs också ut till henne efter de sju månaderna. Och placeringen blir på ett sätt en framgång. Han slutar helt med bilstölder och skadegörelse och han lämnar Råby med betyg på avklarad skolgång. Att den typen av kriminalitet tar slut tillskriver han till stor del Råby.

Ja, jag höll mig lugn ett bra tag efter det och jag visste vad jag ville och avbröt ju det beteendet jag hade innan, med den kriminella killen som jag umgicks med då så jag stal t.ex. inte bilar och skadegörelse och sådana här grejer... Annars så slutade jag med bilar och stölder och sånt, inbrott.

Däremot började han sedan med grövre våldsbrott, sprit och droger. Men det är enligt honom något helt annat som inte har med Råby och den tidigare ungdomsbrottsligheten att göra. Han ser inte heller att Råby har något med hans nuvarande situation att göra. Det som lever kvar är en ljus bild av Råby och den handlar mest om de förebilder några av personalen blev för honom och att de satte upp klara och tydliga regler som skulle följas. Han fick en bra kontakt med A och R och han tyckte man kunde lita på dem. Det betydde och betyder fortfarande mycket för honom att man kan lita på andra människor.

Han har blivit anhållen och häktad många gånger för grova anklagelser, men det har för det mesta saknats bevis. Tre gånger har han dömts för våldsbrott, olaga hot, våldsamt motstånd och liknande brott, bl.a. har han stuckit kniven i en jämnårig kamrat. Droger har han också bekantat sig med efter Råbytiden, han ser sig inte som missbrukare, men har vid olika tillfällen använt sig av droger. Att han inte använde droger under Råbytiden berodde

på att det då inte fanns några droger där. Hade det funnits hade han använt det, säger han.

Före hade jag nog rökt lite hasch. Under tiden använde jag ingenting. Efter tiden har jag provat allt utom heroin.

Men han har spärrar som hindrar honom att fastna i missbruket. Dels vill han inte göra sin mor besviken, dels mår han mycket dåligt efter ruset.

Jag mår inte bra alls på avtändningen, det var liksom ingenting för mig. Jag fastande inte för det. Jag är en klar alkoholist, det är liksom vad jag klarar av.

Och det är spriten han tar till när livet blir för svårt. I samband med separationen från flickvännen söp han konstant i månader och den perioden slutade med ett självmordsförsök och inläggning på psykiatrisk klinik. Han mår idag mycket dåligt, men avhåller sig med viljans hjälp från både våldsbrott och alkohol sedan ett års tid.

De som har det mycket dåligt

Allt eftersom vi letade efter ungdomar att intervjua tyckte vi oss upptäckta att graden av svårighet i att hitta dem hängde väl samman med hur de hade det. Internt skojade vi om att den billigaste och enklaste utvärderingen egentligen är telefonkatalogen. De som finns där, eller indirekt finns där via föräldrarna, är de lyckade fallen. Jag skall illustrera de ibland dramatiska skillnader vi upplevde när vi skulle leta våra intervjuoffer med exempel från vår intervjudagbok.²⁷

Om de två första lyckade exemplen står det: ”Vi ringde till henne och bokade tid” respektive ”Vi fick hans nya adress från föräldrarna som vi ringde till”. Och så såg det i stort sett ut för den lyckade gruppen.

För den grupp som vi bedömt ha det sämst såg det helt annorlunda ut:

Först åkte vi till hans adress, men där bodde han inte. Vi har pratat med hans mamma, men de har ingen kontakt sedan flera år. Genom en annan

²⁷ Intervjuanteckningarna skrivna av Marie Fernström och Henrik Hesselman.

intervju (XX) fick vi reda på att det skulle gå att hitta Tore på M:s inackorderingshem, så vi ringde dit. Där fanns han inte för tillfället, men de trodde att han hade flyttat till ett behandlingshem som heter F-berg. På F-berg hade han varit ett par dagar sade de när vi ringde, men han hade skrivit ut sig med en gång. ”Prova med hans socialsekreterare”, tyckte de, och gav oss namn och telefonnummer till B K. Det var en upprörd kvinna som var hans ekonomihandläggare: ”Nej, jag vet inte var han är, och kommer han inte inom en vecka så avslutar jag honom!”, sa hon. Efter ännu ett samtal till henne två veckor senare föreslog hon att vi skulle ringa till narkomanvårdsbasen, till Tores kontaktperson där, Mikael B. Han hade bara en sak att säga: ”Du kan väl höra av dig till mig när ni hittar honom.” Hur kan man vara trettio år och så spårlöst försvunnen?

Vi hittade slutligen Tore på en anstalt i södra Sverige. Låt mig citera ytterligare ett stycke ur våra arbetsanteckningar.

Vid första anblicken är det en helt normal kille som möter mig i fängel-segröna kläder utanför besöksrummet på Fosie lokalanstalt. Till det yttre ser han ut som vem som helst. Vad jag egentligen har framför mig är en looser, en av samhällets stora förlorare. Tore är amfetaminist och han har inte haft en bostad på sju år! Han bor tillfälligt hos andra missbrukare, och sitt uppehälle betalar han genom att ordna droger till dem också. En gång hade han bott längst upp i en trappuppgång i två månader och det hade varit himmelriket! Han försörjer sig genom ”överlevnadsbrott”, dvs. småbrott som i och för sig bara ger lite pengar, men också lågt straff. ”Jag är inte beredd att sitta för rån”. Dagen efter vår intervju ska han på rättegång: han gick ut bakvägen från en affär med en korg matvaror, och när ett butiksbiträde försökte stoppa honom hotade Tore honom med en skruvmejsel. Nu vet han inte om det kommer att rubriceras som stöld eller rån, så han är lite nervös. Tore har inga planer på att lägga av med drogerna så länge han inte har någon bostad. Det första han kommer att göra när han kommer ut är att fixa pengar, ”bryta” (sig in), och sedan skaffa amfetamin. Han anser att han inte har något annat val. På fängelset håller han sig ren, han börjar bli för gammal för att droga på fängelser, tycker han. Det är sjätte gången han sitter på Fosie, han brukar söka sig dit: ”Personalen känner mig här och de litar på mig.” Tore har inga visioner, inga drömmar, inga vänner, ingenting.”

Ett annat exempel är Rolf som är aktiv och tung missbrukare sedan flera år men som inte ser sig som missbrukare i första hand, utan som ensam.

Vi letade först på den adress vi fått av folkbokföringen, men den visade sig vara fel. Sedan fick Gerry ta över letandet för att göra en djupintervju, men han hittade inte heller honom. Under tiden vi letade fick vi höra rykten om att Rolf skulle vara schizofren och missbrukare så vi började ge upp hoppet. När Gerry lämnade tillbaka honom till oss letade vi upp mamman genom folkbokföringen och Telia och fick till slut tag i henne. Efter ett långt samtal [...] började hon berätta om Rolf. Hon berättade att han är tung missbrukare sedan elva år och att de har mycket lite kontakt. Han var precis i slutet av en behandling och bodde på (x) halv-vägshus. Jag fick numret dit och ringde. En pigg och glad Rolf svarade, och visst, han kunde ställa upp på en intervju. Vi bestämde en tid veckan efter då han flyttat hem till sin lägenhet igen.

På avtalad tid är jag på plats, ett gammalt hyreshus ganska centralt i Y. I trappan upp är det mörka fläckar på varje trappsteg och det tar en stund innan jag förstår att det är blodfläckar! På tredje våningen hittar jag en dörr med Rolfs namn spretigt textat på en dittepad papperslapp, och utanför den dörren slutar också blodspåren. (De visade sig senare vara grannens.) Nåväl, jag ringer på dörren och väntar mig i princip vad som helst, men ingen öppnar. Jag går ut en runda runt kvarteret och försöker igen en kvart senare och då hörs det faktiskt ljud inifrån lägenheten. En yrvaken Rolf i jeans och T-shirt och med håret på ända öppnar. Han verkar mycket trött, men visst, han kom ihåg att jag skulle komma. Det pigga och glada sedan veckan innan är dock utbytt mot apati, han verkar deprimerad och modlös. Det märks att mina frågor om Råby väcker gamla minnen till liv och varje gång tårarna kommer i ögonen går han ut i köket och hämtar mer te.

Jag blir alltid så förvånad när jag ska träffa någon av de "stora, tuffa pojkarna", dvs. de som har en diger akt här på Råby och som man vet har fortsatt i samma tempo i kanske tio år. Det store tuffe pojken är mycket liten och mycket ensam. Så även Rolf. Han har ingenting. Jo, han har en lägenhet. Men ingen kontakt med pappa, nästan ingen med mamma, mycket lite med syster och inga vänner alls. Mycket, mycket ensam. När jag pratar med honom om hans missbruk säger han "Jag ser mig inte som missbrukare, jag ser mig som ensam". Han ser alla människor som onda, man kan inte lita på någon. Alla sviker. Hans upplevelse av Råby kan sammanfattas i en enda mening: "I den period av livet då andra människor har lärt sig något, där har jag bara ett svart hål".

Men låt oss välja några andra exempel som i detta fallet illustrerar tydliga könsspecifika livsmönster för de ungdomar som av olika processer drivs vidare i ett liv utanför samhället. I båda fallen finns heroin med som viktig faktor, men kanske med delvis

olika funktioner. Först den manliga vägen: brottslighet och fängelse, sedan ett kvinnligt exempel på hur man kan ha det riktigt dåligt utan att sitta på anstalt.

7."Jag har haft en sån hög mur runtomkring mig hela tiden".

Palle är 23 år när vi intervjuar honom på en rixsanstalt. Han skrevs ut från Råby för 8 år sedan och trots att han i år räknat är en ung man är han samtidigt en mycket gammal och erfaren man. Han skrevs in på Råby när han var 13 år och stannade på låst avdelning i ett och ett halvt år. Intagningsorsakerna var våldsbrottslighet och rymningar och så här formuleras skälen i socialsekreterarens utredning:

Det övergripande målet synes vara att pojakens kriminella beteende bryts och att han får möjligheter till hjälp i sin identitetsutveckling och kan bearbeta relationerna till omvärlden. (Palle) utsätter sin hälsa och utveckling för allvarlig fara och måste beredas vård. Med hänsyn till sin dokumenterade rymningsbenägenhet måste vården ske på sluten avdelning.

Men så blev det inte riktigt.

Palle växte upp med mamma, pappa och två småsyskon. För syskonen har det gått väl, för honom har det gått riktigt illa.

Det är bara jag som kommit på sidan. Jag har ingen förklaring till det. Jag har försökt tänka på det flera gånger, men jag har aldrig funnit något svar.

Familjen flyttade flera gånger under hans uppväxt och Palle hamnade i svårigheter redan i tio års ålder då han placerades på skoldaghem och upptagningshem. Föräldrarna separerade när han var åtta år och sedan flyttade de samman igen. I fjärde klass började han röka hasch tillsammans med några kamrater. Sedan började gängbrottslighet med inbrott, bilstölder, hasch och tabletter. Palle var en av de ledande i ett gäng på tjugo-trettio ungdomar. Sedan kom socialen in i bilden och därefter blev det transport till Råby.

Om uppväxten berättar han att det var mycket bråk, skrik och slag. Pappan hade ett hetsigt temperament och Palle höll sig främst till sin mamma som han hade en god relation till. Liksom Per ovan ser han sig som den som gått emellan i slagsmål och

bråk, den som stått kvar och försvarat sig och den som blivit straffad för det. Ofta på ett orättvist sätt.

Jag fick väl ta emot de mesta smällarna. Kanske om mina syskon bråkade, så gick jag in och stoppade det, men så fick jag ändå för det.

Trots tillgången till föräldrarna har han aldrig kunnat tala med dem om sina problem. Detta är ett tema i hans liv som han återkommer till gång på gång. För många av de idag vuxna männen gäller att de har en bild av sig själv som utåt sett tuffa och starka, men bakom det är de ledsna, ensamma och lämnade att själva reda upp sina problem.

Jag har aldrig kunnat prata med mina föräldrar om problem och sånt. (---) Om jag hade kunnat prata med mina föräldrar om mycket, så hade jag inte suttit här nu, tror jag. Jag har hela tiden dragit mig för att fråga dem. Så har det blivit så.

Placeringen blev en ny separation för honom som han tyckte var svår. Han var mycket rädd, men "sånt visar man aldrig". Och om man är mycket rädd och inte visar det så får man ett hårt skal utanpå. Och sådan var han under placeringen: den hårde, den som inte backar för nånting. Och han beskriver det som ett hårt liv eftersom han hela tiden måste leva upp till den bilden inför omvärlden. Palle: han är farlig han. Idag ser han sig inte alls som farlig egentligen, men med ett häftigt temperament, och blir han arg kan han bli farlig. Men det menar han att vilken människa som helst kan bli.

Placeringen blev för honom en bekräftelse på övergivande och utstötning:

Ingen ville ha mig, ingen ville bry sig om mig. Det var så det kändes. Mina föräldrar ville inte ha mig längre.

På Råby placerades han på låst avdelning och under den tiden busade han mest och levde jävel. Han rymde och han rökte hasch som de hämtade i Lund. Under rymningarna snodde de bilar och missbrukade och då bodde de hos gamla Råbyungdomar. Han gjorde sig hård och onåbar mot alla försök till förändring

...jag slogs. Det gick inte att få kontakt med mig. Det var helt omöjligt. De skrev ut mig därifrån till slut.

Idag, i efterhand kan han se att personalen försökte hjälpa honom. Utåt sett kämpade han emot, men även om han inte ville visa det så lyssnade han på dem ändå. Efterhand kom fler och yngre killar som han kände och som han drog med i "det tuffa gänget". Trots sin egen ringa ålder kände han sig mycket äldre än de andra. Han hade varit med om så mycket och tyckte att han vuxit upp alldeles för fort. Men även han lärde sig mycket som han inte visste innan: om olika sorters knark t.ex.. Överhuvudtaget handlade "snacket" mellan ungdomarna mycket om olika slags brott.

Man lärde sig sno andra bilar. Man lärde ut olika. Jag lärde ut och de lärde ut.

Skolan var den del av Råby han uppskattade mest. Dit längtade han för att det var avkopplande och för att läraren inte var en del av "behandlingen" :

... även om han jobbade där, han jobbade inte inne på avdelningen. Han kom utifrån. Så det var mycket därför.

Isoleringsrummet fick han besöka flera gånger, bl.a. för knivhot. Det var en hemsk upplevelse även om han förstod varför han hamnade där. När han berättar om isoleringen suckar han djupt och försvinner en stund mentalt från intervjun. Detta upprepas vid flera tillfällen under intervjun och han förmedlar flera gånger en känsla av bitterhet och ånger, av att ha blivit sviken och av att ha gjort saker som lett helt fel i hans liv och som kunde blivit annorlunda om hans relationer till pappan har utfallit annorlunda. Isoleringen var anstaltens reaktion på hans hotfulla handlingar inom Råby. Men eftersom han såg sig själv som provocerad att utföra dem födde det i sin tur ett hat och en besvikelse. Då upplevde han det som att allting rasade för honom. Återigen är det hans egen bild att han blev provocerad av andra som skulle visa sig tuffa och eftersom han inte backade blev han syndabocken som låstes in.

Innehållet i vistelsen blev han aldrig klok på. Och här förmedlar han i stort samma bild som Lisa i det sista exemplet. Man fick springa löst på området och fick inte så mycket gjort. Ingen tog upp det han betraktade som problem, det blev mest förvaring. "Det var ingen behandling, inte från någon", säger han. Även om de ibland försökte få en på rätt väg, så var det ingen som var där

när man kom till de verkliga problemen. Därför rymde han. Han menar att personalen skulle tagit egna initiativ till grupper och samtal, inte vänta tills ungdomarna ville prata. Personalen var ju där för att hjälpa dem.

Han tycker inte heller att man skall blanda killar och tjejer inledningsvis eftersom åtminstone killarna inte direkt vill öppna sig eller vågar visa sig inför en tjej. Men sedan borde man komma på samma avdelning.

Han kom sällan hem på permissioner och han förstod aldrig riktigt varför. Han fantiserade då om att det berodde på att de inte ville ha hem honom. Han hade heller ingen god kontakt med föräldrarna under vistelsen. Han kände hat och ville inte tala med dem. Så småningom skrevs han ändå ut genom pappans aktiva ingripande. Men då hade missbruket redan blivit förvärrat och brottsligheten utvecklats, främst i samband med rymningar. När han ser tillbaka på Råbytiden idag ser han enbart problem. Tiden där innebar ingen hjälp för honom, han ser det mest som förvaring. Och de problemen orsakades av att han inte kunde eller vågade vara sig själv och att personalen inte ville eller kunde nå honom bakom det tuffa skalet.

Efter Råby kom brottsligheten igång på allvar igen efter ett halvår och då kom också heroinet in i bilden. Därefter har knarkhandel, missbruk och fängelsevistelser upptagit större delen av hans liv. Han har levt ett liv på rymmen eller hemma hos kompisar och det har enbart handlat om butiksrån, pengar, knark och pengar. Han köper och säljer knark och det har sedan varit hans sätt att försörja sig. Därefter har han suttit i fängelse flera gånger för rån, misshandel och liknande brott. Men, som han säger det är ju mycket pengar i heroin, det är lönsam sysselsättning och man slipper att arbeta. Heroinförsäljning och brottslighet är hans yrke helt enkelt.

Han säger sig ha hållit upp med heroin under tiden han suttit på anstalten. Trots att det naturligtvis finns att få där. Nu vill han försöka reda upp sitt liv. Anstaltstiden försöker han enbart stå ut med. Även här har han blivit isolerad och enligt egna uppgifter enbart för att han försökt försvara sig. Han får inga besök och

inga permissioner och han känner bara hat inom sig. Han ger ett intryck av att vara mycket nedbruten av vistelsen på anstalten.

Trots det har han en etablerad relation med en (drogfri) flicka, men deras samboendet är naturligtvis symboliskt för närvarande eftersom han sitter inne. De har inte heller några gemensamma barn. Hans flickvän är den enda som han tycker kunnat bryta igenom han skal och hon hjälper honom också att riva den mur han alltid tyckt sig ha runt omkring sig. Han tycker själv att han har en bättre chans än de flesta när han kommer ut eftersom han har både bostad och flickvän i motsats till de flest andra internerna. "Nej, det får bero nu", säger han.

8. Lisa - maskhållaren. Det är nog meningen att mitt liv skall vara så här upp och ner.

Lisa är 29 år och var inskriven på Råby för c:a tio år sedan under ett och ett halvt år. I vår intervjukommentar står följande att läsa:

Vi skickade brev men fick inget svar. Då ringde vi till hennes mor som sade att Lisa hade ett hemligt telefonnummer som hon inte fick ge ut, men hon skulle ringa till Lisa och förmå henne att ringa oss. Ingenting hände. Vi ringde till mamman två gånger till och bad henne hjälpa oss, utan resultat. Ännu fler brev skickades, men Lisa hördes inte av. Vi hade ingenting annat att göra än att åka dit och ringa på och då var hon faktiskt hemma. Lisa såg sliten ut och hade tappat ett par tänder i överkäken. Hon tvekade först, men bestämde sig sedan för att ställa upp. Någon gång måste jag bli ärlig och börja säga som det är, resonerade hon. (---) Det märktes att hon ville berätta och att hon var glad för att någon lyssnade. Mycket reflekterande och varm tjej som veckan efter skulle in på behandling för sitt heroinmissbruk. Hemmet var sparsamt möblerat, eftersom hon sålde allt efter hand för att bekosta heroinet. Hon var väldigt orolig för att socialen skulle ta hennes (...) barn ifrån henne; det var därför hon skulle in på behandling (M.F.).

Lisa får representera kvinnorna i den grupp som har svårast att klara sig. Hon är inte den som har det värst, men hon är vald för att hon kan ge en så tydlig bild av de svårigheter hon ställts inför och står inför. Hon är också en av de ungdomar som fått stipendium från Råby.

Lisa växte upp i en familj med båda sina föräldrar och många syskon, både äldre och yngre, både hel- och halvsyskon. Båda

föräldrarna var hemma under hela hennes uppväxt. Hon berättar om ständiga bråk mellan föräldrarna och om mamman som försökte hålla samman familjen, men också om en till det yttre harmonisk uppväxt ute på landet. Ett ledande tema i hennes berättelse är den dåliga kontakten med pappan. "Jag tyckte mest han var en idiot". Hennes sätt att synas och märkas i syskonskaran var att spela pajas och den hon sökte uppmärksamhet från var pappan, men till ingen nytta. Han var aldrig hemma och när han var det hade han aldrig tid med barnen. Den kontakt hon hade var mest hugg och slag. Senare under tonåren såg hon dock till att hon syntes.

Redan i tolv års ålder började hon dra sig från hemmet. Hon drack och rökte hasch och umgicks med äldre pojkar: "... så mycket som möjligt och sen umgås med sådana som var mycket, mycket äldre, alltid". Hon kom allt längre från både föräldrar och syskon, vilket ledde till att hon idag knappt känner varken sin mor, far eller syskon. Hon beskriver sitt liv som ett slag berg- och dalbana där hon nu befinner sig i nedersta läget:

... det är väl det som är meningen kanske. Man skall kämpa sig till topp nästan, nästan på topp, och sedan skall det dala snabbt och så skall man hålla på.

Under lång tid behåller hon ändå en god relation till sin mamma, som hon tycker är för snäll. Hon vill inte göra henne illa och därför berättar hon inte hur hon har det egentligen: "Jo, det är så bra".

Maskhållaren är jag och det har jag alltid varit. Jag håller masken utåt att allting är så bra (...) när det egentligen inte är det. (...) Så därför blir det ju att då tar jag till drogerna istället, så slipper jag tänka på allt sånt.

Det är ett mönster för mig hela tiden alltid, ungefär, har fått det bra, sen så fort det blir nästan för bra, eller jag får det ordnat omkring mig, så är det, nog fan sabbar jag till det, eller det blir klydd av det.

Båda citaten illustrerar två genomgående teman i hennes liv, och det sista säger hon med stor emfas. Framgångar som vänds i motgångar, och hennes eget aktiva handlande för att riva ner det som är värdefullt, är teman som går igenom hennes liv. Och den typen av handlande går igen i Råbytiden, i äktenskapet och livet i

stort. Det är drogerna som först för henne in i samhällsvården och till Råby. Det är amfetamin och heroin och den brottslighet som krävs för att driva in pengarna till missbruket: villainbrott och lägenhetsinbrott, som utlöser myndigheternas handlande. Men hon kommer inte till Råby förrän i sena tonåren och ser därför på vistelsen med lite andra ögon än de som placeras i yngre år: "...att man skulle sitta på Råby bland en massa snorungar!"

Lisa behöver behandling för sitt narkotikamissbruk med kontinuerlig psykologkontakt. En förändring hos Lisa kan endast ske med tvång, ev inlåsning. Där hon ställs inför faktum om sitt missbruk och kriminalitet och de sociala konsekvenser det innebär att fortsätta det livet. På framtiden, slussning till familjehem, när Lisa nått insikt...

Så skriver socialsekreteraren och Lisa placeras via ett "omedelbart omhändertagande" på låst avdelning. Hon reagerar med tankar om att sticka därifrån direkt, hon tycker det är "jobbigt", men som vanligt visar hon ingenting av det. Hon förstår syftet med placeringen; att hon ska komma från droger och slippa en fängelseplacering, men själv tycker hon det skulle varit bättre med två månaders fängelse. Men då finns förstås också tanken om att hon sen skulle kunna fortsätta med heroinet. För Lisa är redan i unga år en erfaren missbrukare, och som sådan blir hon lite av en förebild för alla de andra på avdelningen. Hon är en av de äldre intagna som förmedlar kunskap om missbruket som praktik. Hon berättar hur imponerade de yngre blev av hennes erfarenhet och hennes sprutor:

... det var ju mycket sånt snack man körde där och de frågade och frågade och frågade och man förklarade till en viss del, men sedan blev man trött på det. Det var ju vardagslivet för en själv.

Lisa blir snabbt klar över att man kan bli kvar på Råby tills man är 21 år, men hon klarade inte att ta sig därifrån så snabbt trots flera chanser. Hon är idag upprörd över att man sätter samman de som är femton och yngre med 20 åriga veteraner. De unga lär sig snabbt av de äldre och hon liksom många andra har sett de gamla kompisarna vandra vägen till ett liv i missbruk och fängelse.

Lisa hade kontakt med sina föräldrar och syskon under Råbytiden, t.o.m. de välartade helsyskonen var och hälsade på. Orsaken

till att just hon hamnat i svårigheter berättar hon mot bakgrund av kunskaperna från en behandlingsvistelse i ett s.k. Minnesotahem. Där lärde hon sig att missbruket är genetiskt betingat - inget man kan lastas för själv. Så hon redogör för släktingar som också varit missbrukare för att visa på ärftligheten. Men orsaken till att hon hamnade på Råby ser hon som egna fel. Socialen försökte motivera henne för flera vårdalternativ, men hon ville inte något av det och så blev det Råby. Hur var det där då? Var det avskräckande? Fick hon någon behandling för sitt missbruk?

Nja, alltså... man kände sig nog rätt så liten och ynkelig och så här... (..) Man behövde varken tänka eller tycka eller nånting. Man kunde stänga av allting så fixade alla andra egentligen. De väckte en på morgonen och de plingade när det var middag och de plingade när det var lunch. (...) Man kunde bara följa systemet, man behövde egentligen varken se eller höra.

Efter ett tag finner hon sig till rätta, hon börjar arbeta i köket och får fler och fler förtroenden. Att få gå till en närbelägen affär och handla får henne alldeles paff. Men hon klarar det och är stolt över att hon går tillbaka igen. Men lite senare rymmer hon med några andra flickor precis innan hon skall flytta till en öppnare avdelning.

Varenda gång det skulle ske några förändringar så skulle jag genast göra uppror, då rymde jag eller något sådant. (---) Så fort något skulle hända eller någonting skulle ordnas eller det kanske skulle bli till min fördel så ställde jag till det igen. Jag vet inte varför, men så har jag nog haft det alltid, tror jag.

Hon tycker att hon har det bra på Råby och med det menar hon att man har roligt tillsammans och har en bra gemenskap bland de intagna. Av personalen lärde hon sig att lyda. Om man lyssnade på personalen och var "samarbetsvillig" fick man något tillbaka, om inte fick man bara skit. Innehållet i vistelsen var för henne inte vård utan förvaring och passning och sen inte så mycket mer. Många i personalgruppen utövade sin makt på ett felaktigt sätt, tyckte hon. De gjorde sig roliga på de intagnas bekostnad. Ännu minns hon känslan av obehag när personalen glatt meddelade att nu skulle de gå hem och då skulle ungdomarna låsas in.

Den ovissa tiden satte sina spår och hon blev snabbt klar över att hon var tvungen att ändra sig om hon inte skulle bli kvar till 21 år. Hennes överlevnadsstrategi bestod i en första protestreaktion: "här tänker inte jag vara", och sedan anpassning:

Jag luskade (...) fram att för att få det bra så måste det finnas någon väg. Och då kom jag på att det jag själv ställer upp för: att inte bråka, inte (vara) stökig och inte så här, och försöker finna mig i det mesta, så får jag ju både komma ut och jag får gå fritt på området och de litar på mig och så får jag ju mycket mer fördelar. Så det var nog mitt sätt att klara av det.

Råby blev hennes hem, men ett underligt sådant. För henne var det stället där hon slapp ta ansvar och kunde göra som hon ville.

Jag kunde skita i hela världen, jag kunde alltså göra så mycket saker, men jag hade det bra ändå. Jag hade alltså någonting ändå. Mitt hem ändå det var Råby, Råby var ju mitt hem ändå, tyckte jag.

Råby blir hennes hem för att hon inte tyckte att hon hade någon annan stans att ta vägen. Föräldrahemmet var inget alternativ för henne. Rymningar var kul för stunden, men till vilken nytta är de när man inte har något att rymma till? Lisa tyckte då att ett tidsbegränsat fängelsestraff skulle varit bättre, för ovissheten i världen kändes så hopplös. Samtidigt är hon nu i efterhand skeptisk till om en tidsbestämd vistelse varit bättre:

Jag tror inte ändå att det hade hjälpt att ha en tid, då hade man nog skött sig ännu bättre bara för att få komma därifrån. Jag är den personen som gärna gör det, sköter mig, och gör allting bara för att "swisch", komma där ifrån.

Efter en tid kom hon till en öppen utskrivningsavdelning där hon trivdes bra. När hon ser tillbaka på den tiden tycker hon att hon fick något positivt ut av vistelsen, en vilja att ändra sitt liv. Men hon fick ingen information om droger och ingen behandling för missbruket. Och mot de positiva erfarenheterna ställer hon missbrukarens svårigheter att ta motgångar och drogen som alla svårigheters dämpare.

Heroinet dämpar det mesta, alla problem och alla bekymmer är borta.

Lisa hade kontakt med föräldrar och släkt under vistelsen, men för henne innehöll den mest besvikelse. De köpte saker till henne,

och saker blir man inte lycklig av. Det var inte det hon behövde, utan hon önskade att hennes pappa hade brytt sig lite mer om henne. Han kom också, men pratade för det mesta med personalen istället för med henne.

Efter Råby skrevs hon ut till en lägenhet och arbete på prov. Men hon fick inget stöd efter utskrivningen och tyckte det var svårt att gå från den ordnade institutionssvärlden och rakt ut "till gatan": lägenhet och arbete. Och svårigheterna i den abrupta omställningen blev henne för svåra så hon sökte sig till de gamla vännerna igen. Hon återgick till drogerna en tid, men slutade när hon blev gravid. Hon gifte sig och började föda barn och under den tiden gick det bra för henne i nästan fem år. Tillsammans med sin man kämpade de på och skaffade Volvo och radhus och arbete och levde som "alla andra". Men så gick allting åt skogen, sakta men säkert. Varför det? Hennes egen förklaring är att de inte orkade leva upp till omvärldens och de egna kraven på att de skulle ha det lika bra som andra.

*... vad vi än hade så var det alltid någon som klankade på oss. (---)
Hur bra vi än hade det, så, vi hade det ändå inte som dem ändå. (---)
Jag tror jag gärna ville leva upp till att andra skulle också se att vi hade det bra. (...) Idag tänker jag "Va fan lyssnade jag på sånt skitsnack egentligen".*

De isolerade sig alltmer från omvärlden och levde i en liten och trång släktvärld. År ut och år in träffade de bara sig själva, föräldrarna och barnen. Men det gick inte att enbart leva för barnen och inget annat. Så miste de sina arbeten, fick ont om pengar, började sälja sina saker och så blev det drogerna igen. Tankar om vad grannarna tyckte om "knarkarfamiljen" gjorde att de flyttade i panik, men det blev bara värre och värre. Och så flyttade de igen, och igen. Slutligen hamnade mannen i fängelse och Lisa åkte in på behandling och då trodde hon att det skulle ordna upp sig. Men hon orkade inte längre hålla samman familjen som förut.

... helt plötsligt har jag släppt det här. Jag är inte så stark längre. Jag är svag och hjälplös som jag aldrig velat vara.

Nu har hon missbrukat sedan nästan fem år och det blir bara mer och mer heroin hela tiden. Nu ser hon att barnen inte mår bra av det eftersom de hamnar i bakgrunden. Hon har inte tid med

dem och hon blir allt mer lättirriterad. Hon säljer alltmer av sitt hem och socialen blir allt mer påträngande och vill omhänderta barnen. ”Skall du vara mamma eller inte mamma, det är upp till dig.”

Visst vill jag förändra mitt liv, det vill jag i ena minuten, men i nästa minut tänker jag. Asch, va fan skall jag göra det för, det är ju ingen mening egentligen. Alltså, för då börjar jag titta tillbaka hur det har varit. Det har gått så - upp och ner. Är det meningen att jag skall vara i ett missbruk i fyra år minst. Skall jag nu kanske repa mig i fem år och så skall jag dala igen. Hur skall livet vara...?

Hon återkommer till det hon ser som sitt livsmönster: så fort hon fått det bra och hon får det ordnat omkring sig så ”sabbar” hon det igen. Och nu sitter jag här och har ansvar för tre barn, säger hon. Hon ser mörkt på det mesta och kan stundvis tycka att det är bättre om någon annan tar hand om hennes barn. Men det tycker hon inte innerst inne. Det som håller henne uppe är att hon fortfarande har kvar barnen och tanken på att ”det är det inte alla som har”. Orsaken till det tror hon ligger i sin förmåga till maskhållning: att det alltid skall se fräscht ut kring henne. Men insikten om att hon inte längre orkar detta håller på att slå rot. Fasaden flagnar alltmer:

... det syns ju att där är ett missbruk. Tänderna börjar trilla och man har aldrig några pengar och alltid fattig och det enda man jagar det är pengar och elände och usch, nä.

För några år sedan hade hon inga betalningsanmärkningar och inga skulder. Idag har hon skulder på fyrahundra tusen kronor och ett otal betalningsanmärkningar. Hon har gjort slut på nästan allting hon äger och har ett missbruk som är värre än när hon var som mest aktiv i tonåren. Hon har inget arbete, ingen skolutbildning och ingen yrkesutbildning. Hon har däremot inte själv begått så mycket brott mer än för att få ihop till mat och sprit, och för att få pengar till droger. Idag försörjer hon sig på ”... bidrag, bidrag och bidrag - men ändå räcker det ju aldrig till ändå”. Barnen ser hon till att de får mat, själv äter hon inget eftersom hon hellre lägger pengarna på droger. I övrigt mår hon bara dåligt, ”jag tycker inte nånting är bra”, och har en vacklande hälsa med ständig skräck för HIV.

Råby kan ha haft betydelse för att hon slutade med villainbrott, men på vilket sätt kan hon inte förklara. Idag förstår hon hur kränkande det måste vara att bli utsatt för villainbrott. Råbytiden är annars en händelse i det förflutna då hon hade det bra, men:

Det är borta, det har varit, och sen är det inte mer.

Inför barnen har hon en dubbel roll eftersom de inte vet att hon lever ett missbrukarliv. De är rädda för knarkare och sprutor, de är rädda för tjuvar som skall komma in i lägenheten och hon försöker förklara för dem att knarkare inte är farliga - inte alltid i alla fall.

Nu kommer hennes föräldrar ofta och hälsa på och enligt henne har de aldrig förstått att hon varit missbrukare och att hon hållit på med sprutor och heroin. De har alltid sett någon i omgivningen som skyldig till de bekymmer hon hamnar i. Men jag är snart trettio, de måste förstå någon gång att jag själv är den som tar droger, menar hon.

Ja, ja. Nu har jag inga fler chanser och sen, som heroinist, min kropp... Jag har ju märkt det i mitt missbruk nu att jag inte kommer att hålla mycket längre annars. Tar man inte en överdos så blir det någonting annat. Det är så väldigt..., mitt missbruk är väldigt destruktivt idag, tycker jag.

8. VAD UNDERSÖKNINGEN SÄGER OCH INTE SÄGER

Olika slags kunskap

Vad är det för typ av kunskap rapporten ger och vad är det den inte ger besked om? I intervjuundersökningen framträder ungdomarnas bild av tiden på Råby. Det är inte någon objektiv "sanning". Bilden är en konstruktion som består av olika minnesfragment, reflekterade och mognade hågkomster, starka oförlömliga upplevelser, bortträngda minnen, oreflekterade hågkomster, förvanskningar och efterkonstruktioner. Den upplevelse man fått av Råby färgas av tidigare upplevelser inom familjen, av kontakten med andra människor och av andra anstalter och vårdformer. Ungdomarna var olika gamla och erfarna när de placerades och tiden för uppföljningen har varierat kraftigt. Många har fortsatt på nya anstalter, andra har börjat eller återupptagit ett mera normalt liv. Den bild man förmedlar påverkas säkert av den nuvarande livssituationen. Den kunskap vi har sökt har varit den subjektiva, det numera vuxna barnets sanning om sin uppväxt, sina erfarenheter av samhällsvård och sitt nuvarande liv. Det är den vi är intresserade av. Orsaken är dels att den kunskapen så sällan kommer fram i samhällsdebatten, dels att det faktiskt är den subjektiva sanningen som ger faktiska konsekvenser för människans handlande. Det jag upplever som sant styr vad jag känner och gör oavsett vad en utomstående betraktare skulle anse om saken.

Mycket i denna undersökning är i vid mening inspirerat av Gustav Jonsson och Skå-forskningen. Mina egna erfarenheter av det sociala arbetet som både praktik och forskningsfält har gått hand i hand med de kunskaper som förmedlats via Skå. Gustav Jonsson har också ställts inför problemet med värdet av den subjektiva kunskapen i en vetenskapsvärld som domineras av positivistiska och behavioristiska vetenskapsideal. Låt mig citera ett stycke ur "Flickor på glid - en studie i kvinnoförtryck", som jag djupt sympatiserar med.

När jag t.ex. frågat en f.d. Skå-flicka, numera en vuxen kvinna, om hur hon har det med sin karl därhemma eller med sitt arbete borta, så är det inte bara uppgiften i och för sig som jag är ute efter. Jag söker inte bara objektiv kunskap. Det som intresserar mig är också hennes personliga -

subjektiva! - upplevelse av karlen och jobbet. Det är möjligt att mannen är en hygglig person fast hon beskriver honom som en buse. Det är möjligt att hon skönmålar eller svartmålar förhållanden på sin arbetsplats. Det är ändå hennes sanning. Och det är hennes sanning, hennes upplevelse av sin situation som jag vill lyssna till (1977:96).

I den här typen av undersökningar finns oftast ett teoretiskt grundat antagande om att de vårdades upplevelser och reaktioner har en viss orsak. En skola hävdar att det man uppfattar och kan ta emot av vården ytterst är en spegling av de tidiga relationer man utvecklat i förhållande till sina föräldrar. Anstalten blir en scen där det gamla dramat åter blir iscensatt. Det som faktiskt sker i relation till personalen blir av underordnad betydelse eftersom den unge uppfattar det som i en skrattspegel. Det man ser och hör är projektioner från egna tidigare upplevelser och bilden av yttervärlden är en förvanskad bild. Det som sker och resultatet av vården är därför i första hand en effekt av den unges inre värld och inte den yttre realiteten. Den trevliga och intresserade behandlaren som Lisa ser blir till en snokande skata i Annas ögon. Tryggheten och pålitligheten hos den vuxna personalen blir för andra till något man ska akta sig för och inte beblanda sig med.

En andra skola hävdar att de ungas möte med anstalten och personalen är en viktig och faktisk händelse av samma betydelse som barndomsupplevelser. Hur bemötandet sker är av avgörande betydelse för resultatet av vården. Bortom psykiska konstruktioner finns också möjligheter till ett äkta möte mellan personalen och den unge och denna relation kan ha en avgörande betydelse för den unges identitet och utveckling.

En tredje skola ser liksom den första orsakerna till de ungas beteende i faktorer som ligger utanför den unge själv och hans möte med andra. Här betraktas de avgörande faktorerna helt enkelt som felaktig inläring. Förändring sker följaktligen genom att man lär ungdomarna andra sätt att reagera och vara. Här är det inte personlighet och känsloliv som står i centrum utan korrekta och pedagogiskt grundade reaktioner i form av belöningar och bestraffningar. Röker du utomhus får du 100 kronor i veckopeng, röker du inomhus får du 50.

Hur läsaren tolkar resultaten av undersökningen beror delvis på vilka teoretiska glasögon han har på sig. Denna undersökning har inte haft som syfte att testa sådana teorier, men empirin ger onekligen underlag för funderingar kring hur ungdomarnas skilda upplevelser ska tolkas.

Undersökningens andra del, registerundersökningen, ger en annan typ av kunskap. Här är det hårda data i form av inskrivningstider, ålder och kön som talar. I denna mening är kunskapen mera "objektiv", men som framgår av kommentarerna till undersökningen är dessa till åtminstone viss del resultatet av teoretiska och metodiska överväganden, konstruktioner skulle andra säga, som ger en viss typ av kunskap och inte en annan. Genom att så tydligt som möjligt redovisa hur materialet har hanterats ger det utrymme för läsaren att göra en egen bedömning av vad undersökningen säger och vad den inte säger.

Här ska jag nu försöka lyfta fram några centrala resultat från undersökningen. Därefter kommer en diskussion av hur vi kan förstå resultaten och vad det kan innebära för såväl forskning, lagstiftning som praktik.

Skillnader mellan undersökningsgrupperna

En av undersökningens huvudfrågor var om vi kunde finna några skillnader mellan den äldre och den yngre gruppen när det gällde behandlingen och dess effekter. Nu är detta en komplicerad fråga att svara på eftersom den inbegriper frågor om jämförbarhet mellan de båda ungdomsgrupperna om förekomsten av objektiva skillnader i behandlingsinnehållet och ungdomarnas och vår egen förmåga att uppfatta en sådan skillnad. En annan svårighet är att de båda grupperna vuxit upp olika länge och under olika samhällsförhållanden - åldersskillnad och skillnad i livserfarenhet är stor. Vi kan inte heller säga att den yngre gruppen om sex år kommer att ha en situation som liknar den äldre gruppens - det vet vi ingenting om. Om det dessutom är så att det ungdomarna uppfattar och tar till sig av vården i hög grad är en funktion av levande eller internaliserade relationer till föräldrar och andra viktiga personer blir bedömningen än vanskligare. Kunde man haft jämförelsegrupper i undersökningen? Frågan är då åter vad är det som

skall jämföras mellan grupperna? Är det en i yttre mening likartad situation? Föräldrarnas ekonomiska situation, typen av brott, bostadsorten eller psykiska egenskaper enligt något test? Svaret är att vi vet inte vilka de relevanta jämförelsefaktorerna är - vi saknar ännu kunskap för att kunna göra en sådan jämförelse. Tvillingstudier stupar förmodligen på att det inte finns så många placeringar med en tvilling hemma och en placerad på anstalt, men det stupar framför allt på en annan viktig faktor - familjedynamiken.

Barnen i en familj med ett omhändertaget barn har inte en likartad situation annat än i yttre mening. Det sociala arvet slår inte urskillningslöst så att den fattiga familjen där det förekommer psykisk ohälsa, missbruk, osämja och disharmoni, isolering gentemot omgivningen o.s.v. automatiskt fortplantar faktorer som driver nästa generation ut i en ännu sämre situation. Så är det inte. Barn som vuxit upp i fattiga familjer med sådana problem kan inte prognostiseras som framtida ungdomsbrottslingar eller drogmissbrukare (jfr Jonsson 1969). Det vi emellertid ser tecken till i denna undersökningen är att *ett* av barnen i en familj av olika psykologiska skäl reagerar på orättvisor, övergivenhet, övergrepp negativa förväntningar och utstötning på ett för samhället oacceptabelt sätt. Varför just detta barn reagerar och inte de andra går att analysera, men det får vi återkomma till i en annan rapport. I ett individperspektiv är detta den utlösande faktorn och den har med psykologi och familjedynamik att göra. Familjens resurser att hantera denna situation, de sociala sammanhang den unge hamnar i och samhällsapparatusens hantering av problemet när det blir känt utanför familjen avgör den unges vidare öde.

Uppväxt

De uppgifter vi har om ungdomarnas uppväxtsituation visar att de vuxit upp i familjeförhållanden som innehåller missbruk, ekonomiska bekymmer, våld och hot. Det är ju sådana förhållanden den sociala barnvården fått i uppgift att kontrollera. En sådan disharmonisk familjesituation är helt dominerande i den äldre gruppen. I den yngre gruppen borde situationen bedömas som ännu sämre eftersom många där helt saknat en uppväxtfamilj, men andra uppgifter talar emot det. I den äldre gruppen svarar drygt

fyrtyio procent att de vuxit upp svältfödda på kärlek, men detta gäller enbart tjugofyra procent i den yngre. Andelen f.d. ungdomar som är bittra eller missnöjda med sin uppväxt är också betydligt större i den äldre gruppen. Drygt sextio procent hamnar i dessa båda kategorier mot enbart drygt trettio procent i den yngre gruppen. Det tycks främst vara kvinnorna som svarar för den största andelen av missnöjet. Sammantaget således svårare uppväxtförhållanden i den äldre gruppen och sämst för flickorna. Jag tror att en orsak till detta kan vara den större andelen storstadsungdomar i den äldre gruppen.

Beslutet om omhändertagande och placering uppfattades också på olika sätt av de båda grupperna. Svaren visar att en del inte hade någon uppfattning alls om placeringsbeslutet eftersom de levde ett så kaotiskt liv att de knappt ens uppfattade placeringen förrän den var ett faktum. Den äldre gruppen såg i högre utsträckning än den yngre placeringen som en ren katastrof. Och omvänt tycks det som om den yngre gruppen i något högre grad uppfattat placeringen som en chans eller en möjlighet till förändring.

En av huvudförändringarna i behandlingsmodellen var införandet av kontaktmän. Av svaren framgår klart att kontaktmannaskapets införande har uppfattats och tagits emot på ett positivt sätt av ungdomarna. Med införandet har andelen problemorienterade och planerade kontakter ökat och utvecklingen tycks ha gått i den planerade riktningen. Men takten är mycket låg.²⁸

När det gäller behandlingsinnehållet visar undersökningen att det finns tydliga skillnader mellan den tidiga och den senare gruppen. Inslagen av förvaring och meningslös sysselsättning tycks ha reducerats och nivån på behandlingsinnehållet ha förbättrats. Men fortfarande är nivån på den uppfattade behandlingen låg, ett oklart eller negativt uppfattat rehabiliteringssyfte dominerade svaren även i den yngre gruppen.

Det ungdomarna lärt sig under Råbyvistelsen kan i mycket hänföras till "den dolda läroplanen" - dvs. kunskaper man fått av de andra ungdomarna, i strid med de uttalade behandlingsmålen. Och

²⁸ Andelen socialpedagoger, fritidspedagoger och socionomer ökar under landstingsperioden och dessa objektiva förändringar sammanfaller till dels med införandet av kontaktpersoner.

den tendensen tycks hålla sig obruten genom åren. Att ta makten över de intagnas (negativa) kultur är svårt inom anstaltens ram.

Den grundkonflikt som i många fall utlöst de ungas utagerande och brottslighet tycks starkt relaterad till familjedynamiken. Trots det kunde vi konstatera att i runt sjuttio procent av fallen var föräldrarelationen oförändrad och i princip obearbetad - åtminstone så som ungdomarna uppfattade det. Fler försök till påverkan av föräldrarelationerna redovisas dock i den yngre gruppen.

Kommunen är beställaren och finansiären av (större delen) av en placering på §12-hem. En placering på ett år belöper sig till nästan 1.5 miljoner varav kommunen står för 60-70 procent av den kostnaden. Men kontakten mellan den unge och kommunen, här representerad av socialsekreterarna tycks inte vara den bästa. Bra kontakt redovisades totalt endast i sexton procent av fallen. Kontakten mellan social sekreteraren och den unge tycks inte tillmätas någon betydelse av vare sig den unge eller socialsekreteraren själv. Möjligheten till en bibehållen behandlingskontakt och därmed en planerad återkomst av den unge till hemmet och samhället sker därför utifrån mycket dåliga förutsättningar.

Rymningar och avvikelser tillhör vardagen och utgör inte några tillfälliga undantag i verksamheten. I den yngre gruppen har alla utom en rymt en eller flera gånger. Trots att grupperna är små och kvaliteten i svaren inte alltid fullgod finns alltså en tendens till ökat rymmande mellan de båda tidsperioderna. Resultaten kan tolkas som en effekt av den ökade behandlingsinriktningen. Om vistelsen innehåller mer av utflykter, permissioner, lättnader i inlåsnigen, satsning på förtroendefulla relationer mellan personal och ungdomar följer av det att tillfällena till rymningar också ökar. Här kan vi emellertid inte svara på i vilken utsträckning rymningarna skett från Råby eller i form av avvikelser från permission. Antagandet om ett förbättrat behandlingsresultat när personliga relationer ersätter förvaring och inlåsnig är sympatiskt och rymningar borde i sig inte vara ett problem om de ses som testande eller inledande försök att bemästra en obehaglig inlåsnig. Ungdomarna återvänder och rymmandet avtar och detta kan komma att betraktas som ett normalt inslag i verksamheten. Problemet med en öppnare attityd är att rymmandet för det första ses

med ogillande av omvärlden: kommuner, polis, åklagare, och för det andra otvetydigt är förknippat med nya erfarenheter inom brottslig verksamhet och drogmisbruk för de unga. Så - här är ett till synes olösligt dilemma - så länge vi rör oss inom ramen för anstaltsbaserad tvångsvård av unga.

Brottslighet mm

När det gäller brottslighet efter vården kan vi inte finna några betydelsefulla skillnader mellan de båda undersökningsgrupperna. Ungefär lika många fortsatte med brott och ungefär lika många bedömdes helt ha lämnat den brottsliga banan. Vistelsen tycks i de flesta fall ha inneburit att ungdomarnas inriktning på brottsligt handlande inte brutits eller påverkats till det bättre. Skillnaderna mellan de båda grupperna är främst att de rent negativa effekterna i form av ökad brottslighet har reducerats i den yngre gruppen. Trettiosex procent i den äldre gruppen uppgav att Råbys inverkan varit destruktiv för deras brottslighet mot tjuugoåtta procent i den yngre gruppen. När det gäller Råbys positiva inverkan är skillnaderna mycket små: tjugofem procent mot den yngre gruppens tjuugoåtta.

Inte heller när det gäller drogmisbruk kan vi finna några signifikanta skillnader mellan de båda undersökningsgrupperna. Huvudresultatet är att de som missbrukade när de kom till Råby också har fortsatt att missbruka. Antalet missbrukare har t.o.m. ökat efter placeringen. Råbys effekter på drogmisbruket domineras, liksom när det gäller brott, av frånvaron av påverkan överhuvudtaget. De skillnader man kan skönja mellan grupperna är möjligen att den negativa effekten ytterligare förstärkts i den yngre gruppen eftersom de som missbrukat efter Råbyvistelsen är sjuttiosex procent jämfört med sextio procent i den äldre, men missbruket var också större före placeringen i den yngre gruppen.

Slutligen kan vi konstatera att vi inte kan finna någon skillnad i hur det gått för de f.d. Råbyungdomarna senare i livet. Men det kan ha många orsaker. För det första måste man hålla i minnet att Råbytiden enbart är en och en begränsad del av deras liv. Deras svåra utgångsläge, händelser och vändpunkter i negativ eller positiv betydelse utanför vårdapparaten, mognad, förälskelser, mötet med samhällsvården på gott och ont, förändrade familjere-

lationer, en ogynnsam arbetsmarknad etc. är vad som visar sig i dessa resultat. Det som möjligtvis kan sägas är att samhällsvården inte tycks ha inneburit några större förbättringar i deras i huvudsak negativa livsförlopp. Råby är ett av de ställen där man inte lyckats bryta ungdomarnas underläge, ge dem resurser att klara sig i samhället eller åtgärda deras problematiska familjerelationer. Men detta är inget nytt fynd, tvärtom är det ett vanligt fynd som kan exemplifieras med t.ex. den förra Råbyundersökningen eller Maja Andersson i sin uppföljning av de f.d. Skå-ungdomarna:

Ju mer genomgripande åtgärder pojkar varit föremål för, desto större var sannolikheten för att de senare klarade sig dåligt enligt kriterierna för social anpassning - både i 20-års åldern och senare. Det säger ingenting om orsak och verkan, men de anpassningsproblem som föranleder barnavårdsnämndens ingripande kvarstår tydligen i stor utsträckning för de unga vuxna (Andersson 1976:143).

De engelska forskarna Bullock, Little och Millham från Dartington Social Research Unit i England har sammanfattat en del erfarenheter från de senaste årens forskning kring barn i institution (1993). Några av de slutsatserna är att själva intagningen på anstalt skapar sekundära problem som helt kommer att uppta den unge och personalen så att de ursprungliga problem som föranledde intagningen försummas. En annan slutsats är att ungdomarna som lämnar anstalten tvingas möta helt andra problem än de som föranledde intagningen. Det avvikande beteendet kanske har klingat av men istället skall den unge möta arbetslöshet, isolering och kanske bostadslöshet. De slutsatserna stämmer väl överens med resultaten från denna undersökningen.

Det Råby möjligen kan ha åstadkommit av positivt värde är dels att ha stoppat upp negativa processer för en mindre grupp ungdomar, med tillgång till positiva resurser i hemmiljön, som annars kanske fortsatt i svårare former av kriminalitet. Jag tror också att Råby kunnat erbjuda en tillflyktsort för en liten grupp av fattiga och illa åtgångna ungdomar där inte brottslighet och drogmissbruk dominerat problembilden. Men samtidigt har dessa blivit anpassade till anstalten och i vissa fall utsatta för destruktiva influenser av andra ungdomar. Och det gäller i de flesta fallen att Råby har - indirekt genom anstaltens inbyggda effekter - utsatt

ungdomarna för negativa influenser i drog och brottsammanhang som bidragit till en fortsatt dålig eller kanske förvärrad situation. Men här har man haft god hjälp av bristen på kommunala insatser och resurser vid återvändandet och på resurser för missbruksvård och rehabilitering i frivilliga former efter den ingripande tvångsplaceringen. Missbruket blir för många ungdomar den väg som leder bort från normala mänskliga relationer, konfrontation med de egentliga problemen och till ett liv i elände.

Olika analysnivåer behövs

Analysen kan göras på flera nivåer, och måste göras på flera nivåer. Här kan jag enbart antyda en sådan analys. De ungdomar som genom tiderna blivit aktuella för tukthus, fängelser och uppfostringsanstalter har tillhört fattiga grupper som av samhället uppfattats som hotfulla eller hotande. De fattiga grupperna i samhället har alltsedan 1200-talet och framåt varit föremål för reglering och kontroll från makthavarnas sida. I slutet av 1500-talet börjar anstalten bli den accepterade formen för sådan kontroll i hela västvärlden, även för ungdomar, och under olika historiska perioder sker en tillväxt av anstaltspraktiken under skiftande ideologiska och politiska motiv. Även om ideologin växlar karaktär och formuleras i termer av hjälp, räddning, uppfostran, skydd eller behandling kvarstår karaktären av straff och kontroll, men med förändrade tekniker. I grunden är anstaltsplaceringen en kombination av två urgamla strategier för att hantera oönskade element i samhället: avskiljande och utstötning å ena sidan och kontroll och disciplin å den andra. Först en markering av en gräns mellan det som är acceptabelt och vad som måste uteslutas, i både symbolisk och geografisk mening, därefter en kontroll av individen i rummet genom olika tekniker: övervakning, registrering, disciplinering, normalisering. Fängelset, uppfostringsanstalten, mentalsjukhuset är alla delar samma historiska strategier och tänkande (Foucault 1983, 1987, Levin 1996b, 1997).

De ungdomar som idag placeras på sådana anstalter fångas upp i tidig ålder av polis och socialtjänst när de begår lagbrott, missbrukar, springer utan tillsyn på kvällar och nätter och upprör den allmänna moralen. Ungdomstiden är den tid då de unga normalt

sett söker sig ut från föräldrahemmet till kamrater och gäng och gata. Några ungdomar hamnar i en av samhället ogillad gruppgemenskap där kriminella handlingar utgör en integrerad, men lite slumpartad del. Orsakerna är i detta skedet ofta psykologiska i den meningen att ungdomarna blivit övergivna av en eller båda föräldrarna, hamnat i konflikter med en eller båda av föräldrarna, syskonrivalitet, relationsproblem i förhållande till styvfäder, blivit misshandlade eller utnyttjade etc. och detta har lett till utstötning eller självpåtagen flykt från hemmet till en gemenskap bland likasinnade pojkar och flickor.

Därefter vidtar en grupprocess som är mer socialpsykologisk eller sociologisk till sin karaktär. Självhävdelse, hämnd, självdestruktivitet, strävan efter prestige och makt i gänget, eller för gänget, är exempel på drivkrafter som för processen framåt. Missbruk och kriminalitet lärs och lärs ut inom och mellan olika grupper etc., men mycket av det som sker har inledningsvis mer karaktär av en spännande lek (Se t.ex. Sarnecki 1987) Allt detta är välkänt och välbeskrivet och behöver inte vidareutvecklas här.

När kriminaliteten gått över en viss gräns reagerar samhället genom polis eller socialtjänst och när anstaltsplacering blir aktuellt rycks den unge ur sitt sociala sammanhang och omvandlas till en ung brottsling: en pojke eller flicka som uppvisar ett kriminellt "beteende". Placeringen blir en gränsmarkering från samhället i både symbolisk och fysisk mening. Därefter vidtar korrigerande åtgärder så att "beteendet" skall bli mer " normalt". Den unge blir till en fristående individ med vissa oönskade egenskaper som skall förändras i någon samhällsligt acceptabel riktning. Han skall uppfostras och behandlas så att han blir som andra "normala" ungdomar.

Inom anstalten sker så det tredje steget där utvecklingen antingen bryts eller går vidare mot en mer avvikande eller kriminell identitet för den unge. Anstaltsbehandlingen opererar under en ideologi av behandling och terapeutiska processer bakom vilka straff och repression verkar utan att få synas eller höras. Under placeringstiden pågår ett antal synliga och osynliga processer: ett möte mellan personal och ungdomar, där påverkansförsök, möten, strategier och motstrategier utspelas. En del är öppet och verkligt,

andra delar är dolda. Dessutom finns en dimension av handlingar som bygger på en inre verklighet; ungdomarnas internaliserade relationer till sina föräldrar. De består av handlingar och fantasier som tycks utspelas här och nu men som egentligen är ageranden som bygger på fantasier och sammanblandningar mellan barnets relation till sina föräldrar och de i personalen som kommit att bli deras "ställföreträdare".

En tendens som tycks framträda ur fallbeskrivningarna är att Råby i många fall lyckas bryta sådana tillfälliga, kriminella handlingar som kanske bäst kan beskrivas med just begreppet kriminellt "beteende". Alltså något inlärt och situationsbetingat som inte har djupare förankring i den unges personlighet. Åtminstone gäller det de ungdomar som tidigare hunnit etablera vissa samhällsnormer och som har ett liv och en familj att återvända till. För de andra blir anstaltsvistelsen platsen där möjligheten till andra mer asociala värderingar och handlingar kan börja utvecklas och praktiseras. Även för denna grupp kan ungdomstidens kriminella handlingar ibland avbrytas temporärt, men genom att de levande och mer djupliggande relationsproblemen mellan de unga och familjen inte blir tillräckligt föremål för bearbetning kvarstår de efter anstaltsvistelsen.

När den unge lämnas som "färdigbehandlad" i en lägenhet eller i en familj han inte längre tillhör börjar den fjärde processen. En process som till olika delar bygger på de kvarstående känslorna av övergivenhet från föräldrarna, anstaltsanpassning och brister i kommunernas sammanhållande och uppföljande kontakter, social inkompetens som anstaltslivet bidragit till och eventuellt kvarstående eller nyutvecklade asociala normsystem. I det läget är den unge ensam, och lockelsen eller snarare tvånget till gemenskap och samhörighet leder honom eller henne åter till gänget. Tillammans med andra utskrivna från anstalten börjar en process mot ett liv som i verklig mening kriminell eller missbrukare - där den unge antar en självbild och identitet som avvikare. Karriären och de prestigeladdade stegen i livet tar en helt annan bana än för de samhällsanpassade. En grupp kriminella individer med tillskrivna egenskaper har skapats som samhällskategori och den praktiska utbildningen som brottsling som kanske påbörjats på

anstalten fortsätter sedan i de grupper som sedan träffas på gatan, på socialhotell och i nya typer av anstalter: häkten, lokalanstalter, rixsanstalter, mentalsjukhus och behandlingshem.

Organisationseffekter

Det finns några resultat som jag särskilt vill lyfta fram från undersökningen. De är centrala för en förståelse av den betydelse de särskilda ungdomshemmen har och de effekter de får. Många av dessa punkter har med behandlingsideologin och samhällets sätt att organisera barnvården att göra, andra har med anstalten som sådan att göra och ytterligare andra med den betydelse som genomförandet och innehållet i det sociala arbetet faktiskt har för resultatet av vården. Jag kommer också att jämföra mina resultat med de slutsatser man drog av den förra Råbyundersökningen från 1976.

Några av de viktigaste faktorerna som på olika sätt bidrar till en negativ utveckling för de unga är:

1. Den obestämda och godtyckliga placeringstiden
2. Det oklara syftet med placeringen
3. Bristen på behandling inom anstalten
4. Behandlingsmotståndet från ungdomarna
5. Internkulturen
6. Anstaltens isolering från samhället
7. Bristande förberedelser inför den unges utskrivning och återvändande till föräldrar och samhälle

1. Den obestämda och godtyckliga placeringstiden

De flesta ungdomarna är i början av vistelsen okunniga om att tiden på anstalt kan komma att vara under hela deras ungdomstid. Insikten om att makten över vistelsen långt ligger i händerna på personalen och en (ofta okänd) socialsekreterare är den enskilt största orsaken till motståndet mot behandlingen, rymningar, utstraffningar och skenbar anpassning. Den i ungdomarnas upplevelse godtyckliga makten över inspärningen föder en motmakt i form av protestreaktioner och strategisk skötsamhet. Andra slår

sig till ro och anpassar sig till anstaltslivet. Samtliga dessa reaktioner är sätt att undvika den påverkan som personalen försöker utöva inom ramen för den tidsbestämda behandlingen.

Den s.k. behandlingstankens princip om att anstaltsplaceringen ska vara obegränsad i tid och att den ska bestämmas av den unges "behandlingsbehov" fungerar helt enkelt inte i en tvångsanstalt. Snarare motverkar den sitt eget syfte genom att eventuella behandlingsbehov hos de unga blir *svårare* att tillgodose genom motståndet mot behandlingen. Resultatet blir att anstaltskulturen och de intagnas egen kriminella kultur frodas, och därmed fortsätter och t.o.m. påbörjar de unga en kanske livslång brottsliga bana. Med Gustav Jonssons paradoxala ord: vettig vård får man inte på anstalt om man inte raserar allt som förknippas med anstaltsvård (Jonsson 1969).

2. Det oklara syftet med placeringen.

Ungdomarna förstår mycket lite av vad som sker när de omhändertas och placeras på ett särskilt ungdomshem. Villkoren för placeringen är oklara och syftet med placeringen tycks man inte förstå. Ännu i vuxen ålder finns det de som undrar vad meningen egentligen var med placeringen. Några förstår att personalen försöker få dem att sluta med kriminalitet, andra ser placeringen mer som straff och förvaring, utan större mening. De flesta placeringar sker under tvång, akut och brådstörtat efter ett s.k. omedelbart omhändertagande (65 %). Allt sker i en hast och under dramatiska former samtidigt som ungdomarna befinner sig i en hektisk period av kriminalitet, droger och uteliv. Därför förmår man inte inledningsvis ta emot information om vad som ska ske och varför. Många tror att placeringstiden sammanfaller med perioden mellan omhändertagandebeslutet och tiden för omprövning, dvs. sex månader. I realiteten kan placeringen bli avsevärt längre. När denna insikt når de unga börjar de agera och lägga upp strategier för att komma ur den tvångsvård de inser kan komma att vara under hela deras ungdomstid. Somliga reagerar aggressivt och destruktivt, andra agerar med dolda och smarta anpassningsstrategier.

3. Bristen på behandling

De flesta ungdomarna uppfattar vistelsen som ren förvaring. Det är händelseöst, slapt, med inslag av kontroll och disciplin. Den påverkan som sker är i första hand en påverkan till anpassning och normalt fungerande inom anstaltens ram. Men att fungera väl inom ramen för en anstalt är inte det samma som att fungera och må bra i samhället utanför. Ofta är det tvärtom mycket svårt att lämna anstaltens relativa trygghet och möta ensamheten och ansvaret för ett eget liv. Mycket lite av arbetet tycks syfta till att förbereda den unge till att klara ett eget liv utanför anstalten. Drogmissbruk är en av huvudindikationerna för placering på §12-hem. Det är också en av de faktorer som har klarast samband med ett fortsatt liv utanför samhället. Resurser för missbruksvård av ungdomar i är i stort sett lika med en placering på särskilt ungdomshem. Resultaten av en sådan placering är som vi sett närmast katastrofal ur både den unges och samhällets perspektiv.

Brottslighet i form av egendomsbrott och våldsbrott är de dominerande intagningsorsakerna för främst pojkar. Även detta är starkt korrelerat med ett fortsatt liv i brott och på anstalter.

I denna rapporten kan vi se tecken som tyder på hur störda relationer och konflikter till en eller båda föräldrarna är en av de starkaste drivkrafterna bakom de individuella handlingar som driver de unga till kontakt med samhällsapparaten. Inte heller här tycks vare sig anstaltens eller kommunens ambitioner eller behandlingsinsatser vara tillräckliga. Familjearbete förekommer i mycket begränsad omfattning, om alls, och kontakten med föräldrar och familj upprätthålls i mycket liten utsträckning.

4. Motståndet mot behandlingen.

Nästan alla ungdomar använder någon slags överlevnadsstrategi, passiv eller aktiv, för att undgå oönskad påverkan från personalen och anstalten. Det betyder att många av ungdomarna helt enkelt inte nås av de pedagogiska eller behandlande försök som görs av personalen. De stänger av möjligheten till intryck, de spelar ett anpassningsspel för att komma ut "oskadda" eller så rymmer de fältet helt enkelt. De är inte där, i fysisk eller psykisk bemärkelse.

Orsakerna till behandlingsmotståndet är dels psykologiska, dels sociologiska eller socialpsykologiska. Dels avvärjer man försök från personalens sida att inleda relationer med dem av skäl som har att göra med existerande relationer till de egna föräldrarna, som Britt Jonsson har visat i sin forskning. Dels agerar man för att komma ur det obestämda och godtyckliga tvånget på ett för personalen dolt sätt genom ett flertal överlevnadsstrategier: rymningar, skenbar anpassning, aggressiv anpassning eller genom att slå sig till ro på anstalten. I båda fallen vistas ungdomar och personal sida vid sida, men utan att nå varandra. Åtminstone inte så länge relationen dem emellan karakteriseras av behandling och tvång.

5. Internkulturen

Bengt Svenson har i sin doktorsavhandling (1996) analyserat anstaltarnas betydelse för den narkomana världen. Han talar om den *hemhörighet* och *kontinuitet* som utmärker den narkomana världen. De som har vuxit upp på ungdomshem och ungdomsvårdsskolor och debuterat med narkotika i tonåren och sedan fortsatt till fängelser har en stark hemhörighet inom den narkomana världen. "Att ha suttit ihop" får samma betydelse som att ha gått i samma skola, komma från samma by eller vara från samma land.

Kontinuiteten innebär att de som debuterar som narkomaner i tonåren och som växer upp på anstalter har sina barndomsvänner härifrån. I vuxenålder träffar de på sina gamla kompisar på behandlingshem, avgiftningskliniker och fängelser. Det är också här man träffar nya kompisar och etablerar kontakter. Den narkomana identiteten och hemhörigheten förstärks, erfarna och oerfarna möts och kunskaper och färdigheter förs vidare inom kulturen på ett mer effektivt sätt än i vardagspraktiken.

Det finns en sådan värld inom uppfostringsanstalten som i stor utsträckning tycks vara dold för personalen. Här lär sig de nykomna ungdomarna att knarka, att begå mer avancerade och raffinerade brott, här får man kontakt med knarklangare, här hotas nya ungdomar till lojalitet med de intagna gentemot personalen etc. Denna dolda värld, internkulturen, är något som finns i alla slags totala institutioner och "hör till" anstalten som sådan (oavsett om det är fängelse, ungdomsvårdsskola eller mentalsjukhus). Denna kultur innebär ett inbyggt motstånd mot behandling, och om den

inte motverkas är det den som riskerar bidra mest till anstaltens effekter för ungdomarna.

Genom att samla ungdomar i varierande åldrar och med varierande erfarenhet av kriminalitet och drogmisshandlingar under ett eller flera år tjänar anstalten som en oavsedd utbildningsanstalt i socialitet och brott. Många av de yngre ungdomarna påverkas negativt av att få träffa erfarna och kunniga experter på både det ena och andra. Här knyts också de sociala band som för många kommer att leva vidare under resten av livet. Ofta har man en god kunskap om var kamraterna befinner sig och hur det går för de ungdomar man satt inne med under sin anstaltstid. Många av de ungdomar vi intervjuade hade fortfarande en viss kunskap om och kontakt med de andra ungdomar de lärde känna under Råbytiden. Att ha suttit på Råby tillsammans blir något som skapar en gemenskapskänsla och ett slags mer eller mindre etablerad identitet: "Vi som satt på Råby tillsammans".

6. Anstaltens isolering från samhället

7. Bristande förberedelser inför utskrivningen och de ungas återvändande till föräldrar och samhälle

Båda de senaste punkterna är egentligen två sidor av samma sak. Anstaltstiden blir en period när de unga alltför länge bryter kontakten med det normala samhället och inte förbereds och kvalificeras för återinträdet på ett tillräckligt sätt. Om tankemodellen är att den unge först skall visa att han kan uppföra sig ordentligt på anstalten och sedan detta tas som tecken på att han är redo att möta samhället begår man två misstag. För det första tar det tid för att den unge skall visa sig lugn och anpassad till anstalten - om det överhuvudtaget sker en sådan process - och den anpassningen har vi redan kunnat konstatera är en skenanpassning. För det andra har under denna tid många andra och mera destruktiva processer hunnit verka som influerat den unge negativt. En av dessa är en tilltagande social inkompetens inför återinträdet i samhället.

Det kan vara viktigt att hålla isär de båda begreppen behandling och rehabilitering. Utan att här göra någon avancerad begreppsanalys kan vi kanske säga att behandling har att göra med antingen bot av sjukdom eller sjukdomsliknande problem, eller ett slags

pedagogisk påverkan för att förbättra oönskade egenskaper hos en person till något "bättre" (se Levin, Sunesson, Swärd 1997). Rehabilitering däremot, eller snarare, habilitering, har att göra med stärkandet av en persons förmåga att delta fullt ut i samhällslivet. Det kan handla om såväl medicinska, psykologiska som sociala insatser för att - efter behandlingsinsatsen - se till att de unge har den kompetens, de färdigheter, den känslomässiga mognad och den förmåga som krävs för att kunna försörja sig, må fysiskt och psykiskt bra, umgås med andra människor på ett för honom och samhället någorlunda tillfredsställandes sätt, att kunna skaffa partner och kanske bilda familj.

Behandlingsprogram i olika kollektiv har ofta en inbyggd fasindelning där behandling, kontroll eller tvång är starka moment inledningsvis för att därefter gradvis luckras upp med ökat ansvar för den unge, färdighetsträning och social kompetens och inträde i samhällslivet som de sista stegen (se t.ex. Bergmark & Oscarsson 1988). Trots en i vissa fall individuellt avpassad behandling tycks Råbys behandling i huvudsak ha bestått av anstaltstiden som något tillräckligt i sig själv och därefter en utskrivning av en socialt mindre kompetent person till - ja, i bästa fall en familj med plats för den unge eller ensamheten i en utskrivningslägenhet, men i de flesta fall en oförändrat dålig familjesituation, de gamla kamratkontakterna och fortsatta brott eller anstaltsvistelser.

Anstalten blir personalens referensram helt enkelt för att det är där de vistas dagligen och det är där de möter ungdomarna. Andra undersökningar har visat att personalen i flera fall helt enkelt saknar tillräckliga erfarenheter och kunskaper om ungdomar och ungdomars vardagsliv i sin normala miljö. Normalt tonårsbeteende kan därför komma tolkas som något avvikande och tankar om vad som är "bra" för ungdomarna utgår istället från anstalten som referensram (Gunnarsson & Månsson 1986). Den oklara ansvarsfördelningen mellan den kommunala socialtjänsten och behandlingshemmet bidrar till de dåliga förberedelserna inför återvändandet. Men det största skälet är förmodligen frånvaron av en *alternativ tankefigur* som innebär att separationen från föräldrar och hemmiljö, behandlingstiden på anstalt och återvändandet till föräldrar och samhälle ses som en och sama process. En tankefigur

där anstalten enbart utgör en, visserligen kraftigt ingripande, men kort och avgränsad del. Begrepp som "eftervård" är ett tecken på den förhärskande tankefiguren som sätter anstalten som centrum i tillvaron och sedan något ospecificerat "som följer efter". Detta efterföljande något saknas dessutom i praktiken eftersom det inte tillmätts något större värde inom den kommunala socialtjänsten och inte heller tillhör anstaltens normala arbete. Senare forskning visar med tydlighet på nödvändigheten av ett helt annat sätt att tänka där man utgår från öppenvården och den unges normala miljö som det centrala, där separationen från hemmet, kontakten under placeringen och förberedelsen inför återvändandet är delar av en och samma process (Andersson 1996). Om separation och placering genomförs väl har också grunden lagts för en god behandling även om den sker på en anstalt och under onormala förhållanden. Om socialarbetaren bibehåller kontakten med den unge under hela perioden och parallellt arbetar med föräldrelationer, den unges tillhörighet i familjen, skolproblem etc. finns också stora förutsättningar för att återvändandet skall kunna genomföras på ett konstruktivt sätt. Här finns enligt min mening ett stort utrymme för utvecklingsarbete.

Diskussion

Jag har tidigare skrivit att detta inte är en utvärdering och det är sant i en viss mening. Det är inte en utvärdering på individuell nivå där effekten av ett behandlingsprogram kan mätas i förhållande till hur det gått för Pelle och Lisa. Men det är utvärdering av och mot de politiska målen för ungdomsanstalten som social institution.

Vi kan förstå §12-vårdens villkor om vi ser att praktiken är sammansatt av flera, analytiskt skilda delar. Det finns för det första ett individuellt fall som oftast placeras i fokus för både personalens och massmedias intresse. Ungdomar som begått handlingar som faller utanför samhällets moraliska normer eller inom ramen för det som betraktas som brottsligt enligt svensk lagstiftning. Bakom det kan vi ofta hitta individualpsykologiska skeenden med en dynamik som styr både den unges och familjens handlande. Denna yttre, reella, och intrapsykiska konflikt har den

unge med sig in på anstalten och här iscensätts tolkningar och skeenden som emanerar från denna privata konflikt. Så långt är nog de flesta överens och flera forskare har visat hur ett sådant perspektiv kan bli begripligt (Jonsson 1973, Vinterhed 1977, Jonsson 1990).

Men till detta kommer att de unga är just unga och gör en hel del saker som hör unga till - oavsett psykiska eller reella konflikter. De går genom sexuell mognad och söker sin identitet, de skall frigöra sig från föräldrarna och de skall finna sin plats i kamratgänget. Dessa båda aspekter kombineras med en utstötning från hemmet eller ett tvångsingripande i familjen, och dessa normala och inrepsykologiska processer tvingas utspelas inom ramen för en mycket annorlunda och konstgjord miljö som är anstaltens. Kontakten med föräldrar och normal miljö bryts, kamratkretsen reduceras till en tvingande kontakt med andra ungdomar i samma eller liknande situation. Den normala frigörelsen från föräldrar och vuxna blir till en mer dramatisk uppdelning i vi och dom, där normerna inom kamratgruppen och kraven på anpassning från omgivningen blir förstörade och destruktiva. För att den unge skall finna en plats i kamratgänget och för att kunna stå ut i en konstgjord inlåsning under ett år - mitt i tonårstid och pubertet - krävs en aktiv anpassning till gänget och gängets normer. I detta fallet är normerna antisociala, lekfulla och äventyrliga, med ett potentiellt destruktivt innehåll: Lekarna, äventyren, rymningarna innehåller bilstölder, inbrott, försök med olika droger och risker av en alltmer förstärkt avvikar-identitet.

Anstalten tvingas att ägna sin mesta tid åt att hantera de arbetsuppgifter och problem som uppstår som en konsekvens av anstalten i sig. Rutinarbeten med mat, städning, väckning, läggning, fritidssysselsättningar och utflykter fyller tiden. Därutöver måste de hantera ungdomarnas högljudda krav på uppmärksamhet, deras protester, deras kast mellan önskemål om förståelse och okvädingsord till de oförstående i vuxenvärlden. Försöken att få ordning på anstalten och de unga blir ett primärt intresse: ordning och disciplin, rutin och regler blir de behov som framträder i det kaos som åtta desperata tonåringar skapar i en liten låst och steril miljö. Konflikten mellan personalens ordningsuppehållande uppgifter

och de behandlande intentionerna skapar konflikter som påverkar handlandet negativt. Precis som på kollo eller internat skapas också ett antal för personalen dolda processer. Bakom den "rationella" ytan lever ungdomarna ett eget liv bortom personalens insyn.

Den unge, så som han framträder i anstaltsmiljön, kommer i fokus. Psykopatologiska etiketter och förklaringsmodeller börjar tillgripas och olika påverkans- och behandlingstekniker framstår som nödvändiga. Den dynamiska relationen och konflikten med föräldrarna kommer i bakgrunden, ungdomarnas behov av att prova en identitet och ett sätt att förhålla sig till vanliga ungdomar, vuxna och allt som vardagslivet innehåller i samhället träder i bakgrunden. Kan du inte fungera här, kan du ju inte fungera i samhället. Och månad efter månad blir ungdomarna alltmer anpassade till anstalten och dess konstlade rutiner. De mister kontakten med samhället, med fritidsintressen, dans, umgänge med människor i normala miljöer, att ta ansvar för ekonomi, boende, att gå och handla och äta bland vanliga människor etc. Ett år är en mycket lång tid för en pojke och flicka i femtonårs åldern att vistas i en avskild och konstgjord miljö.

Individualiseringen av de ungas brottslighet gör att frågor om fattigdom, makt, disciplinering och ojämlikhet i resurser kommer i bakgrunden. Idag är vi långt från den diskussion som en gång drev fram utvecklingen av uppfostringsanstalterna. Den sociala och politiska oro som industrialiseringen drog med sig när arbetarfamiljerna inte längre ansågs kunna uppfostra barnen på ett tillförlitligt sätt. Den förvildade ungdomen drog fram på vägar och torg utan någon hufvaders stränga blick. Alltefter omständigheterna ledde det till att de mest uppstudsiga barnen hamnade i fängelse och de värnlösa hamnade antingen i fosterhem, på fattighus eller i barnhus. Ur dessa omständigheter växte räddningsinstitut, uppfostringsanstalter och skyddshem fram. Och kvar idag finns delar av de strukturer och tankar som en gång skapats ur förhållanden och ideologier som idag är bortglömda. Anstalterna står kvar, fattigdomen syns inte längre och handlar inte idag om samma dramatiska kamp för överlevnad som vid sekelskiftet. Då var anstalten stället där de unga kunde få mat, tak överhuvudet och

kläder på kroppen. Men det var också stället där disciplinen härskade oinskränkt med piskan i högsta hugg. Det socialistiska spöket har också mist en del av sin skrämsekraft. Idag handlar de officiella bilderna istället om enskilda individer med särskilda vårdbehov som sägs behöva en tids inläsning i en anstalt under hemliknande former. Men anstalten konstrar och sparkar bakut och driver gäck med alla försök att omvandla sin grundläggande avskiljande och disciplinerande funktion till något slags individuellt behandlingshem med rehabiliterande funktioner.

Anstalten i sig skapar alltså de villkor de unga lever under, med eller utan sina privata psykologiska konflikter. Ungdomarna kommer i allmänhet från fattiga förhållanden och med erfarenheter av mycket destruktiva uppväxtförhållanden: övergivenhet, överdrivet ansvar, hugg och slag, ständig åsyn av missbruk, slagsmål och misär i hemmet, utstötning, övergrepp, omflyttningar, ständiga byten av pappor, upprepade placeringar i fosterhem och anstalter. Och fortfarande är det så att för vissa av dem blir paradoxalt nog Råby som ett himmelrike: lugn och ro, uppspassning med mat och fritidsaktiviter, en "tillåtande" miljö där man kan busa, skrika, rymma och leva loppan med killar och tjejer utan att man drabbas av stryk, utgångsförbud och sura miner från föräldrarna. En del ungdomar berättar att de ökar avsevärt i vikt under Råbytiden därför att de inte är vana vid att få så mycket mat i hemmet. Andra berättar om en fritid som de varken förr eller senare haft råd till på egen hand.

Den traditionella anstalten rymmer emellertid i sig alltid negativa effekter och det tycks krävas mycket aktiva och medvetna insatser för att övertrumfa eller bryta genom dessa. För de flesta blir anstaltstiden något som mest utmärks av rutin, slapphet och tristess. Avskildheten från samhället, internkulturen, smittan från de äldre missbrukarna till de yngre, gemenskapen i utstöttheten, slentrianen i vården, negativa eller destruktiva självbilder, de hierarkiska strukturerna o.s.v. - allt bidrar till de negativa effekterna för de intagna.

De ungdomar som gått genom oskadda eller stärkta har gjort det genom en egen styrka som fått dem att stå emot de negativa frestelserna. De som har sociala och psykiska resurser med sig in är

också de som kan ta till sig av det som anstalten trots allt erbjuder. Därutöver finns det ett positivt inflytande som utövas av personalen i de fall en positiv relation uppstår mellan den unge och någon i personalgruppen, i vid mening. Denna hjälp tycks i första hand bestå i det stöd som en extra förälder eller kompis kan bistå med, en pålitlig vuxen som går att prata med, som lyssnar och förstår och som framför allt bryr sig om den unge på ett sådant sätt att det uppfattas som omtanke och äkta engagemang av den unge. Sällan tycks hjälpen bestå av interventioner i den unges konflikter och relationer med de egna föräldrarna. Det tycks också vara så att det finns några personer i personalgruppen som mer än andra har förmåga att förmedla ett sådant trovärdigt engagemang till de unga. Det betyder inte att det automatiskt går bra i livet för dem som fått en sådan relation, men minnet av den lever kvar som något positivt och viktigt. Ibland också som ett reellt stöd flera år efter Råbytiden. Men det har i och för sig inget med anstalten att göra, sådana relationer kan etableras i vilka sammanhang som helst och kanske med fördel utanför en anstalt.

Den självklara tvångsvården av unga brottslingar?

Skyddshem, ungdomsvårdsskolor och särskilda ungdomshem är olika namn för en grundläggande form av samhällsvård som funnits i Sverige sedan sekelskiftet och t.o.m. ännu tidigare än så. Efter en period på tio år mellan 1983 - 93 är anstalterna åter statligt organiserade och utgör en omfattande och institutionaliserad del av den sociala barnvården. Idag finns det inte mindre än 34 särskilda ungdomshem med 615 platser varav c:a hälften låsbara och hälften öppna. ²⁹ Nästan nittio procent av de placerade var omhändertagna enligt LVU, Lag med särskilda bestämmelser om vård av unga, som reglerar samhället rätt vårda barn och unga utan samtycke av deras föräldrar. I denna speciallag finns i paragraf 12 en bestämmelse som säger:

För vård av unga som på någon grund som anges i 3 § behöver stå under särskilt noggrann tillsyn skall det finnas särskilda ungdomshem. Rege-

²⁹ Uppgiften hämtad ur tidskriften SiStone nr 6/1996 där Statens institutionsstyrelse redovisar aktuell statistik.

ringen eller, efter regeringens bemyndigande, statens institutionsstyrelse beslutar vilka hem som ska vara sådana hem.

Den vidare regleringen av dessa anstalter finns i de följande paragraferna i lagen och i en särskild förordning, Socialtjänstförordningen, som reglerar de särskilda maktbefogenheter de ansvariga för sådana hem skall ha. En särskild myndighet, Statens institutionsstyrelse SiS, har inrättats för att driva och leda dessa särskilda ungdomshem.

Trivial kunskap?

Tja, i ett av våra närmsta grannländer, Danmark, är förekomsten av sådana hem idag fullständigt okänd. Vår kultur är i stort densamma, ungdomsproblemen är desamma, men ungdomsvårdsskolor och särskilda ungdomshem är sedan många år en okänd företeelse. De sista kvarvarande tvångsanstalterna, Bråskovgård och Bøgholt, lades ner, så vitt jag vet, i samband med införandet av den nya Bistandsloven i början av 1970-talet. Tanken att under obestämd tid låsa in ungdomar för tvångsvård med okänt resultat är för dansken en främmande tanke.

Våren 1997 rasar en kraftig politisk och professionell debatt i Danmark eftersom den danska regeringen presenterat ett politiskt program för att komma till rätta med ungdomsvåldet, populärt kallat "Voldspakken" (våldspaketet). Det innefattar bl.a. förstärkta sociala insatser, snabbare rättslig behandling av våldsärenden, bättre hjälp till brottsoffer, högre straff för grovt våld och för att bära kniv på offentlig plats och planer för säkrare diskotek och nattöppna restauranger. De förstärkta sociala insatserna skall innefatta uppsökande verksamhet, ungdomsrådgivning, förstärkt samarbete mellan polis och sociala myndigheter, direktkontakt med de ungas föräldrar när de begått brott, inrättandet av stödpersoner etc. Men det som väckt det stora rabaldret är planerna på att skapa lagmässiga möjligheter att överföra dömda ungdomsbrottslingar till låsbar avdelning inom socialvården, där också andra behandlingskrävande ungdomar skall kunna ges längre tids behandling i s.k. säkrade avdelningar. För att klara detta planerar man att på försök inrätta en ny avdelning med 10 platser.³⁰ Detta är något helt nytt som skakar om rejält i vårddebatten. Mot bak-

³⁰ Pressrelease med namnet "Regeringens strategi over for volden" 14 januari 1997.

grund av de svenska erfarenheterna från bl.a. denna undersökning är reaktionerna högst befogade.

I Sverige pågår en liknande debatt om våldet i samband med insläppen till nattöppna diskotek och dansrestauranger och mellan olika ungdomsgrupper. Justitiedepartementet har lämnat ett betänkande som föreslår en ny påföljd för unga brottslingar.³¹ Fängelse skall inte längre användas för ungdomar under 18 år, utan de skall istället dömas till överlämnande till vård vid särskilt ungdomshem och verkställigheten skall anförtros åt Statens institutionsstyrelse SiS. Påföljden skall vara tidsbestämd och bestämmas enligt brottets straffvärde till lägst två månader och högst fyra år. Behovet av vård utmönstras ur placeringsskäl. Dom på fängelse reserveras därmed till de extrema undantagsfallen.

Skälen till förslaget är att fängelse bedöms som en olämplig miljö för ungdomar och att verkställigheten därför skall utformas så att risken för skadeverkningar minimeras och möjligheterna till vård och behandling ökas. Dock skall placeringen genomföras som ett straff och under former som garanterar tillräcklig säkerhet.

Förslaget innebär problem av olika slag. T.ex. att §12-hemmen får ta hand om både straffdömda och administrativt omhändertagna inom samma anstalt. Lagen om längsta tillåtna vistelse på låsbar enhet måste ändras så att tidsgränsen förlängs och tvånget knyts till person och dom, inte den rumsliga placeringen. Graden av slutenhet skall anpassas till de behov som föreligger i olika skeden av strafftiden, vilket innebär att den unge skall kunna flyttas till andra öppna enheter inom anstalten. Vistelsen kan också innebära att den dömda överförs till annan vård utanför det särskilda ungdomshemmet efter en viss tid. Socialtjänsten blir då ansvarig för hans boende, ekonomi och annan behandling. Kostnaderna kommer att fördelas mellan staten och kommunerna ungefär enligt nuvarande ordning för §12-hemmen. Förslaget innehåller också enligt utkastet lagändringar som gör att tvångsplaceringar av administrativ karaktär skall kunna både föregå och följa placeringen utifrån brottsbalken "...för att säkerställa kontinuiteten och

³¹ Påföljder för unga lagöverträdare. Ds 1997:32 Justitiedepartementet.

långsiktigheten i vården". Råby är en av de anstalter som planeras för sådan verksamhet.

Vilka processer och strukturer leder till framgångsrik behandling?

En slutsats man preliminärt kan dra är att bäst effekt har Råby för de enkla fallen, främst flickor med akut dramatiska och olösta relationsproblem till föräldrarna i samband med vuxenblivandet. Särskilt de fall där flickorna lämnar hemmet för en tillfällig och äventyrlig gemenskap i olika gäng. Då visar sig rädslan för sexualiteten och fantasier om vad flickorna tar sig till kommer i förgrunden för både föräldrar och samhälle (Swärd 1993). Här kan en tid på Råby få en lugnande effekt och bryta en negativ trend. Men om inte flickorna är starka i sig själv och har en grundläggande trygghet hemifrån riskerar man att göra saken etter värre genom de relationer de etablerar med andra ungdomar på Råby. För de "enkla" flickproblemen kan man naturligtvis tänka sig helt andra och mindre ingripande åtgärder med samma effekt som ett års vistelse på låst anstalt.

En annan av de lärdomar man tycks kunna dra när det gäller praktiken är att långvarig, tidsbestämd anstaltsvård som bygger på tvång och direkta maktbefogenheter från anstaltens sida inte leder till någon rehabilitering. Rehabilitering i betydelsen resocialisering eller social kompetenshöjning kan förmodligen enbart ske om det finns en verklig kontakt med det normala samhället i form av normalt arbete, skola, utbildning och social gemenskap. Och det sker förmodligen bäst i en tidsbestämd, öppen och frivillig kontakt som finns såväl före, under som efter eventuella avbrott i form av anstaltsvistelser. Om anstaltsvård måste användas tyder våra resultat på att den skall vara kort, tidsbestämd, fylld med planerad, fasindelad och meningsfull verksamhet och inriktad på stärkande av kompetens att återvända till vanligt samhälle med eller utan stöd från personer i likartad situation eller av social tjänstemän med uppdrag att göra just detta. Men det finns flera exempel på anstalter som medvetet försökt bryta med anstaltens alla negativa och destruktiva drag. Barnbyn Skå är kanske det

mest kända exemplet i Sverige, men det finns också intressanta exempel i grannlandet Danmark.

På ungdomsinstitutionen "Solhaven" på Jylland har man valt att ändra på själva grundförutsättningen för det som kallas anstaltsvård och förkastat allt som förknippas med den stora anstalten. Här tar man sin fostrande uppgift på allvar och utgår ifrån kontakten mellan vuxna och ungdomar som grund för organisationen. Hela idén med tiden på Solhaven är att de unga skall ges redskap och färdigheter för att klara ett självständigt liv och successivt under behandlingen tränas de och stöttas i att genomföra sitt individuella projekt i samhället.

Grunden till denna framgångsrika behandlingsorganisation är negativa erfarenheter av stora anstalter av Råbys typ.³² En sådan kritik kan också exemplifieras av den som Valstadkollektivet i Sverige riktat mot §12-hemmen.³³ I en sådan verksamhet står pedagogiken och behandlingsinnehållet, själva arbetet i organisationen, och organiseringen av detta arbete i harmoni med varandra. Därmed blir de rehabiliterande effekterna större, men legitimiteten i samma grad lägre.

Där har man aktivt försökt undanröja alla den stora anstalts negativa funktioner och renodla de positiva och konstruktiva. Men allt detta har skett i privata former - det är förmodligen en förutsättning. Och resultaten tycks bli utmärkta. Verksamheten bygger på frihet från tvång, klara tidsperspektiv och sekvenser där behandlingen rör sig från total kontroll till alltmer ökad frihet och ansvar för den unge. Integrationen i samhället är en av de grundläggande delarna av programmet, vilket underlättas av att Solhaven faktiskt ligger mitt i samhället utan att det märks. Ingen enhet är större än för fyra ungdomar och dessa blir på plats med samma personal under hela den tid de vistas på institutionen. Det negativa grupptricket är reducerat genom det lilla antalet ungdomar, men också genom den genomtänkta pedagogiken. Varje gång en ny pojke eller flicka skall flytta dit inleds vistelsen med fjorton dagars vistelse i en stuga tillsammans med de vuxna som han

³² Se Sidste chance. Socialpædagogen nr 6 25 marts 1993 50. årgång eller C. Levin: Udsatte Unge - en nordisk konferens om udsatte unge. Nordisk Socialt Arbeid nr 3, 1994.

³³ Se artikeln Bristande kompetens. Det är främsta orsaken till ungdomsvårdens kris. Socionomen nr 1, 1991.

skall bo med under resten av vistelsen. Därefter besöker de gemensamt alla viktiga personer som finns i hans släkt och bekantsskapskrets för att se var det kan finnas stöd för honom i fortsättningen. Först därefter får han sätta sin fot inne i huset bland de andra tre ungdomarna. Därmed sker socialiseringen på de vuxnas villkor och inte på ungdomarnas och den dolda internkulturens villkor.

Den personal man anställer ställer man i princip endast två krav på: att de inte skall vara rädda för konflikter med ungdomarna och att de skall tycka om att arbeta med svårhanterliga ungdomar. Uppfyller de inte de kraven spelar det ingen roll vilka kvalifikationer de har. Personalen har därefter en och endast en uppgift: att ägna sig åt de fyra barn de har i huset. Allt annat finns det stödpersonal som ägnar sig åt. Inga problem kan därmed lämnas åt "någon annan", alla konflikter måste lösas här och nu, inga utskrivningar är möjliga, inga utspel och manipulationer från ungdomarnas sida är möjliga. Under behandlingstiden integreras de unga i samhället genom stöd till bostad, arbete och utbildning. Och de når uppenbarligen mycket goda resultat med ungdomar som skickas till dem och som bedömts som omöjliga att ha på andra ställen: såväl inom det sociala som inom psykiatrin. Kostnaden för detta är ungefär hälften av kostnaden för en plats på ett svenskt §12-hem.

Basenheter och självhjälpgrupper

En annan modell, som kanske är mer utprovad i Sverige, är tanken att behandling, påverkan, träning eller stöd skall ske i ett långsiktigt, tidsobegränsat perspektiv i frivilliga, normala och öppna former och så långt möjligt i det samhället den unge skall fungera i. Anstaltsvård, intensiva påverkansprogram, avgiftning etc. skall enbart ses som tidsmässigt avgränsade åtgärder inom ramen för ett kontinuerligt program den unge kan ta till sig i takt med att han behöver det och växer. Hit kan man föra allt från Basenheter i Rosengård, som är en myndighetsbaserad öppenvårdsorganisation till t.ex. AA-rörelsen som är en kamrator organiserad stödverksamhet. I exemplet med basenheterna finns en öppenvårdsbaserad barn- och ungdomsverksamhet som arbetar med den

unge och hans familj i hans naturliga miljö inom ramen för principer om normalisering, kontinuitet och frivillighet. Under de perioder då mer ingripanden åtgärder krävs, t.ex. i form av placering på anstalt eller behandlingshem, finns personalen med under hela förloppet för att följa vad som sker, för att förbereda återkomsten och återuppta stödet till den unge, precis som innan åtgärden (Se Hagelin & Levin 1988).

Utanför AA-rörelsen har det vuxit fram en professionell påverkansmodell i anstaltsform, den s.k. Hazelden- eller Minnesotamodellen. Här får missbrukaren delta i ett kort och intensivt påverkansprogram där han ges redskap för att hantera sitt liv efter anstaltsbehandlingen. Redan under denna påverkansperiod inskolas han i AA och i deras självhjälpsgrupper. När han kommer ut från behandlingshemmet har redskap för att hantera sitt beroende av alkohol, en organiserad form av kamratstöd och möjligheten att delta där så mycket och så länge han känner behov av det (Levin 1996 a). Det finns problem förknippade med båda modellerna i praktiken men i båda fallen överbrygger man glappet mellan förvisningen till anstalten och övergången till ett vanligt liv. Anstalten är inte sig själv nog, utan ingår som en liten, men betydelsefull del i en process för att hantera olika slags livsproblem. Styrkan i basenhetsmodellen är att den inte bygger på speciella symptomgrupper eller specialisering på särskilda åtgärder eller metoder. Därmed kan den hantera både förändringar i problembilden och den bredd i livsproblemen som de unga kan behöva hjälp med under sin uppväxt.

Avinstitutionalisering?

Samhället ställer krav på föräldrarna att ansvara för barnens uppfostran så att de faller in i samhällsordningen och följer gällande normer. Om de misslyckas träder det sociala systemet in och i extrema fall tar staten över fostraransvaret och placera de unga i en anstalt som skall vara en förebild för hur föräldrar skall uppfostra sina barn. Dessa krav finns överallt i samhället, men gränserna är inte synliga mer än när man stöter emot dem: de förmedlas i formella system som skola och dagis och i arbetslivet, de blir än mer märkbara om man tvingas till kontakt med generella

stödsystem som försäkringskassa, A-kassa och arbetsförmedling och mycket tydliga när kontrollsystem som den sociala barnvården och socialbidrag träder in i familjelivet. I anstalten är samhällsordningen desto tydligare och tyvärr tycks inte den statliga uppfostran leda till något bättre resultat för de unga.

Uppfostringsanstalten i sin nuvarande form är svår att försvara i termer av behandlingsresultat eller individualprevention. Orsaken är naturligtvis att anstalten som social institution har andra viktigare uppgifter av politisk art, och det är dessa kulturellt och politiskt definierade uppgifter som vidmakthåller strukturen och (de negativa) effekterna. I anstalten materialiseras och synliggörs de samhälleliga normer och den sociala ordning som genomsyrar samhället (Foucault 1983 och 1987, Bakshi 1996). Kritiken av Råby är egentligen en kritik av ett tvångsbaserat anstaltssystem som befinner sig i gränsområdet mellan psykiatri, fängelset och barnhemmet. Enstaka metodiska förändringar inom ramen för den anstaltsbaserade sociala sektorn kommer inte att leda till några väsensskilda förändringar. Systemet måste förmodligen reformeras från grunden så att de tvångsmässiga ingripandena baseras på tidsbestämda domar inom rättssystemet, medan de hjälpanseterna utvecklas i nya kombinationer där bl.a. erfarenheter från avinstitutionaliseringssprocessen inom psykiatri, omsorgerna och åldringsvården kan utgöra exempel. Inte för att avinstitutionaliseringen inom andra sektorer i praktiken genomförts på ett särskilt föredömligt sätt, men begreppet, temat och processen måste nu introduceras även inom den tvångsbaserade ungdomsvården. Därmed börjar kanske också en processen mot utvecklingen av alternativa synsätt och vårdformer även inom ungdomsvården.

Den gamla och nya Råbyundersökningen

I den gamla Råbyundersökningen från 1971- 1972 drog man en del generella slutsatser av sin undersökning (Wiberg 1976). De fann att trots att man vid tiden för undersökningen satsat optimala ekonomiska och personella resurser i form av nya avdelningar, verkstäder, sjukvårdspersonal, psykologer, psykiatriker o.s.v. visar undersökningen att pojkar inte tyckte sig ha fått någon verklig vård. De har inte nåtts av personalens aktiviteter och avsikter. Ob-

servera att detta skrevs av de psykologer och psykiatriker som själva till dels utgjorde den extra satsningen. Det pojkarna upplevde var meningslös, långtråkig och obehaglig vård.

Den andra erfarenheten man gjorde var att undersökningsresultaten, trots undersökningens förändrande och utvecklande syfte, inte nådde ut till personalen. De läste inte resultaten och de diskuterade dem inte heller i någon större utsträckning. I hög utsträckning uppfattade man forskningsresultaten som ett hot mot sin existens. Rapporten avfärdades av några som alltför teoretisk, som inaktuell eller som otillförlitlig - pojkarnas tillförlitlighet ifrågasattes helt enkelt.

Då var forskarnas syfte att bidra till en förändring av anstaltsvården i en demokratisk förändringsprocess, men man tyckte sig märka att forskningsresultaten istället användes för att motivera nedläggning av platser inom ungdomsvårdsskolorna. De slutsatser man drog av dessa generella resultat var att båda fynden hängde samman med skolornas och hela vårdorganisationens hierarkiska struktur som bl.a. ointetgjorde en tvåvägskommunikation inom organisationen. Denna hierarkiska struktur var gemensam för andra liknande organisationer som pojkarna hade erfarenhet av, t.ex. ungdomsfängelser, fängelser och psykiatrisk vård. De upplevde dem alla som i stort sett samma sak. Och gemensamt för dem alla var upplevelsen av slentrian, meningslöshet och förnedring. Lika gemensamt var att pojkarna i mycket liten utsträckning blivit hjälpta av sina institutionsvister.

Detta är enligt min mening intressanta iakttagelser som pekar på de centrala frågorna inom behandlingsforskningen och för den delen den sociala forskningen överhuvudtaget. Det handlar om den sekelgamla kunskapen om anstalternas negativa verkningar för de intagna och om den totala irrelevansen i denna kunskap för anstalternas överlevnad och t.o.m. tillväxt (Foucault 1987, Levin 1997). Det handlar också om hur forskningsresultat används och inte används där ytterst politiska syften avgör hur kunskapen utnyttjas (Nilsson & Sunesson 1988, Nilsson 1992). Och det handlar om de strategier som används inom den sociala sektorn för att avvärja kunskap som kan påverka arbetet och dess resultat i syfte

att skydda de strukturer som ger verksamheten legitimitet (Levin 1996 a och b).

Vilken reaktion kommer denna rapport att möta?

LITTERATUR

- Ahnsjö, S. (1941) *Delinquency in girls and its prognosis. The State Institute of Human Genetics and Race Biology*. Lund: Håkan Ohlssons boktryckeri. (Också som: Acta Paediatrica. Vol. XXVIII. Supplementum III.)
- Aichhorn, A. (1978) *Ungdom på villovägar*. [Orig 1925] Stockholm: Wahlström & Widstrand
- Allmänna råd från socialstyrelsen 1981:2 LVU*. Lagen med särskilda bestämmelser om vård av unga.
- Allmänna råd från socialstyrelsen 1982:5* Hem för vård eller boende.
- Andersson, G. (1995) *Barn i samhällsvård*. Lund: Studentlitteratur.
- Andersson, G. (1996) Barn och uppbrott. I Andersson, G. m.fl. *Barnet i den sociala barnvården*. Centrum för utvärdering av socialt arbete. Stockholm: Liber
- Andersson, L. (1988) *Behandlingsplanering inom socialtjänsten*. Socialstyrelsen redovisar 1988:16
- Andersson, M. (1976) *Hur går det för 50-talets Stockholmspojkar?* Monografier utgivna av Stockholms kommunalförvaltning Nr 38.
- Bakshi, A-S. (1996) Det åtskilda. En jämförande studie mellan Foucaults och Goffmans uppfattningar om institutioner och interaktion. I Chaib, M. (red..) *Begriplighet och förståelse. Texter om det kommunikativa samspelet*. Lund: Studentlitteratur
- Barnavårdslagen. (1969) Kungl Maj:ts stadga den 9 december 1960 (nr 728) för ungdomsvårdsskolorna §§ 48-50. *Råd och anvisningar från Socialstyrelsen*. Nov 1969.
- Bergmark, A. & Oscarsson L. (1988) *Drug Abuse and Treatment - A Study of Social Conditions and Contextual Strategies*. Stockholm Studies in Social Work 4. Stockholm: Almqvist & Wiksell International.

Betänkande och förslag angående minderåriga förbrytares behandling. Stockholm: Beckmans boktryckeri. (1898) Betänkande och förslag afgifna af den af Kongl. Maj:t den 16 Oktober 1896 tillsatta komitén för utredning af frågan om åtgärder för beredande af lämplig uppfostran dels åt minderåriga förbrytare dels åt vanartade och i sedligt afseende försummade barn.

Blegvad, B.-M. (1972) *Brikker i et spil eller: Om behandling på institution.* Copenhagen: Gyldendalske Boghandel, Nordisk Forlag A/S.

Blomberg, D. & Grünwald, K. Ungdomsvårdsskolornas nuvarande klientel. Bilaga till betänkandet Behandlingsforskning vid ungdomsvårdsskolorna. *SOU 1964:24.*

Blomberg, Dick (1954) Undersökningar rörande ungdomsvårdsskolornas klientel. Bilaga till *SOU 1954:5* Vården vid ungdomsvårdsskolorna.

Bolin, L. (1992) Från tukthus till ungdomsvårdsskola. I *Från tukthus till behandlingshem.* Stiftelsen Allmänna barnhuset. NordJem.

Bondesson, U. (1974) *Fången i fångsamhället.* Malmö: Norstedts

Bondesson, U. (1977) *Kriminalvård i frihet. Intention och verklighet.* Stockholm. Liber förlag.

Bonnier, L & Kälvesten, A.-L. (1989) *För sommaren - eller för hela livet. Barn och ungdomar från Stockholm placerade i fosterhem 1960.* FoU-rapport 104. Stockholms socialförvaltning, FoU-byrån.

Bramstång, G. (1964) *Förutsättningarna för barnvårdsnämnds ingripande mot asocial ungdom.* Lund: Gleerup

Bullock, R., Little, M. & Millham, S. (1993) *Residential Care for Children. A Review of the Research.* Darlington Social Research Unit. Department of Health. London: HSMO

- Börjeson, B. & Håkansson, H. (1990) *Hotade, Försummade, Övergivna - är familjehemsplacering en möjlighet för barnen?* Stockholm: Rabén & Sjögren.
- Börjeson, B. (1966) *Om påföljders verkningar*. Stockholm. A&W.
- Börjeson, B. (1990) Frivillighet och tvång inom missbrukarvården. I *Forskning om missbrukare och vården, särskilt tvångsvården*. DSF.
- Claezon, I. (1987) *Bättre beslut*. En studie av socialsekreterarnas handläggning av omhändertagande av barn. Institutionen för socialt arbete. Umeå Universitet.
- Clemmer, D. (1940) *The Prison Community*. Boston: The Christopher Publishing House.
- Conrad, P. & Schneider J.W. (1992) *Deviance and medicalization. From Badness to Sickness*. Expanded edition. Philadelphia: Temple University Press.
- Dahl, T. Stang (1973) De okontrollerbara nämnderna. I Edling, S & Elwin, G. (red.) *Rättssociologi*. Stockholm: Wahlström & Widstrand.
- Dahl, T. Stang. (1992) *Barnevern og samfunnsvern*. Oslo: Pax.
- Dalteg, A. (1990) Avancerade unga lagöverträdare. Doktorsavhandling. Stencil. Psykiatriska institutionen, Malmö Allmänna Sjukhus, Lunds Universitet.
- Dalteg, A. & Levander, S. (1995) Twelve Thousand Crimes by 75 Boys. A 20 Year Follow-up Study of Childhood Hyperactivity. Department of Psychiatry, Malmö. Forensic Section. University of Lund, Sweden.
- Eliasson, R., Levin, C., Meeuwisse, A & Sunesson, S. (1990) *Den värderande blicken. Om utvärdering i socialt arbete*. Lund: Studentlitteratur.

- Forsling, S. (1987) 444 Stockholmsungdomar i Kris. Stockholms läns landsting.
- Forsling, S. (1991) Blir värstingen värre? Stockholms läns landsting.
- Foucault, M. (1987) *Övervakning och straff*. Lund: Arkiv.
- Foucault, M. (1983) *Vansinnets historia*. Lund: Arkiv
- Goffman, E. (1973) *Totala institutioner. Fyra essäer om anstaltslivets sociala villkor*. Stockholm: R & S.
- Gordan, K. (1973) *Behandlingsforskning på ungdomsinstitution*. Skandinaviska testförlaget.
- Grönwall, L., Holgersson, L. & Nasenius, J. (1991) *Socialtjänstens mål och medel. Handboken om socialtjänsten*. Stockholm: Gothia
- Gunnarsson, M. & Månsson, S-A. (1986) *Ungdomar, sexualitet och socialt behandlingsarbete på institution*. Intervjuundersökning på tre hem för vård eller boende i Skåne. Meddelanden från socialhögskolan 1986:3, Lunds Universitet.
- Hagelin, K & Levin, C. (1988) *Basenheten i Rosengård - en primärvårdsmodell för socialtjänsten*. Lund: Studentlitteratur.
- Hansen, L. (1996) Integration af 15 - 17-årige lovovertrædere - till ett normalt voksenliv eller til en ungdom og manddom i fængsler? Stencil. Den sociale kandidatuddannelse. Aalborg Universitet.
- Hansson, J-H. & Svensson, T. (1994) Det terapeutiska paradigmets hegemoni. I Svensson, T. (red.) *Samhälle, psykiatrisk vård och hälsa*. Linköpings Universitet SHS 19, 1994
- Hessle, S. (1995) Sociala nätverk i kris, utveckling och fördjupning. Nätverksstudier på Barnbyn Skå med psykosocialt utsatta familjer. Rapport i socialt arbete nr 74, Oktober 1995. Socialhögskolan. Institutionen för socialt arbete, Stockholms Universitet.

- Hilte, Mats (1990) *Droger & Disciplin. En fallstudie av narkomanvården i Malmö*. Lund: Arkiv.
- Hollander, A. (1985) *Omhandertagande av barn*. Umeå: Aktuell juridik förlag.
- Hydén, L- C. (1989) Kriminalitet som livsval. En socialaktstudie av 15 kriminella pojkar. Rapport nr 100. Stockholms Socialförvaltning.
- Hydén, L- C. (1992) "Brott och straff", *Nordiskt socialt arbete*, nr 1 1992.
- Institutionell narkomanvård. Rapport från BAK-projektet. PM 1988:3 Socialstyrelsen
- Isaksson, K., Norman, J. & Svedberg, L. (1978) *Överlevnadsstrategier bland socialt utslagna och hemlösa*. Stockholm: Tidens förlag.
- Jenner, H. (1979) Mål och verklighet i ett terapeutiskt samhälle. Uppsala Studies in Education 7. Acta Universitatis Upsaliensis. Stockholm: Almqvist & Wiksell International.
- Johnston, N., Savitz, L., & Wolfgang M.E. (1970) *The sociology of Punishment and Correction*. 2 ed. New York: John Wiley and Sons.
- Jonsson, B. (1990) En gång Skå-pojke... En studie av 20 f.d. Skå-pojkers erfarenheter av Barnbyn Skå. Rapport i socialt arbete nr 49 - 1990. Socialhögskolan. Stockholms Universitet.
- Jonsson, G. (1944) Undersökningar angående vanartig och asocial ungdom. I *SOU 1944:30*.
- Jonsson, G. (1960) Flickor på glid. Promiskuitet hos flickor i 12-16 års åldern. *Psykisk hälsa 1960:2*.
- Jonsson, G. (1969) Anstalt eller ej - den falska frågan. *Psykisk hälsa 1969:2*

- Jonsson, G. (1969) *Det sociala arvet*. Stockholm: Tiden/Folksam.
- Jonsson, G. (1973) *Att bryta det sociala arvet*. Stockholm: Tiden/Folksam.
- Jonsson, G. (1977) *Flickor på glid. En studie i kvinnoförtryck*. Stockholm: Tiden/ Folksam.
- Jonsson, G. (1980) *Flickor på glid. En studie i kvinnoförakt*. Stockholm: Tiden/Folksam
- Kumlien, M. (1994) *Uppfostran och straff. Studier kring 1902 års lagstiftning om reaktioner mot ungdomsbrott*. Doktorsavhandling. Uppsala Universitet.
- Larsson, O. (1986) *Samhällets olycksbarn - Om vård i hem med särskild tillsyn*. Utredningsenheten, Brottsförebyggande rådet, BRÅ.
- Levin, C. & Nilsson, G. (1979) Utagerande barn och ungdomar. *Socialmedicinsk tidskrift nr 7-8, 1979*
- Levin, C. & Sunesson, S. (1995) Barnen mellan straff och behandling. *Social forskning 1/95*.
- Levin, C. (1990) Att se eller se igenom - om perspektiv inom utvärderingsforskning. I Eliasson m.fl. (red.) *Den värderande blicken*. Lund: Studentlitteratur.
- Levin, C. (1994) "Udsatte Unge" - en nordisk konferens om socialt arbete med ungdomar. I *Nordisk Socialt Arbeid 3/1994 Årgång 14*. Scandinavian University Press.
- Levin, C. (1996 a) *Socialtjänsten och Minnesotamodellen. Ett samarbetsprojekt mellan två människobehandlande organisationer*. Meddelanden från socialhögskolan 1996:1. Socialhögskolan, Lunds Universitet.
- Levin, C. (1996 b) Barnen mellan straff och behandling. I Armelius, B-Å. m.fl. *Vård av ungdomar med sociala problem - en forskningsöversikt*. Stockholm: Liber utbildning.

- Levin, C. (1997) *Det sitter i väggarna - om uppfostringsanstalten som social institution*. Under publicering i Egelund, T & Sunesson, S. Socialtjänstens institutioner i socialt och historiskt perspektiv. Socialhögskolan meddelar. Lunds Universitet.
- Levin, C., Sunesson, S. & Swärd, H. (1997) *Behandling och socialt arbete*. I Denvall, V. & Jacobsson, T. (red.) *Vardagsbegrepp i socialt arbete*. Under publicering. Stockholm: Publica.
- Lindblom, P. (1954) *Ungdomsvårdsskolorna*. Stockholm: Wahlström & Widstrand.
- Linderot, S. (1992) *Utvärdering av försöksprojekt Filborna*. Stencil. Socialhögskolan. Lunds Universitet.
- Lindskog, G. (1936) *Striden kring Råby*. Lund: Gleerups.
- Lipsey, M.W. (1995) *What do We Learn fr.o.m. 400 Research Studies on the Effectiveness of Treatment with Juvenile Delinquents?* I McGuire, J. (ed.) *What Works: Reducing reoffending. Guidelines fr.o.m. Research and Practice*. Chichester: Wiley & Sons
- Lundström, T. (1993) *Tvångsomhändertagande av barn. En studie av lagarna, professionerna och praktiken under 1900-talet*. Rapport i socialt arbete nr 61-1993. Diss. Stockholms universitet-Socialhögskolan.
- Lundström, T. (1993) *Tvångsomhändertagande av barn*. Rapport i socialt arbete nr 61 - 1993. Stockholms Universitet: Socialhögskolan.
- Løkke, A. (1990) *Vildfærende børn*. Holte: Forlaget Socpol.
- Mathiesen, T. (1988) *Kan fængelset försvaras?* Göteborg: Bokförlaget Korpen.
- Mattson, Hans (1984) *Den goda förmyndaren. Om samhällets behandling av fattiga*. Sociala metoder 4. Stockholm: Liber.

- Månsson, S-A, Svenning, C m fl. (1978) "Skåneprojektet". Slutrapport från försöksverksamhet inom socialvården i Skåne 1975-1978. Stencil. Sociologiska institutionen, Lunds Universitet.
- Nielsen B. Grothe. (1986) *Anstaltsbørn og børneanstalter gennem 400 år*. Holte: Socpol
- Nilsson, K & Sunesson, S. (1988) *Konflikt, kontroll, expertis*. Lund: Arkiv.
- Nilsson, K. (1992) *Policy, Interest and Power. Studies in Strategies of Research Utilization*. Meddelanden från socialhögskolan 1992:1. Socialhögskolan, Lunds Universitet.
- Nycander, G. (1950) *Personlighetsutveckling på avvägar*. Stockholm: Tidens Förlag.
- Polsky, H.W. (1987) [1962] *Cottage six. The Social System of Delinquent Boys in Residential Treatment*. Malabar: Robert E Krieger Publishing Co.
- Psykisk barna- och ungdomsvård. Betänkande I av Mentalsjukvårdsdelegationen inom kommittén för översyn av hälso och sjukvården inom riket. *SOU 1957:40*.
- Påföljder för unga lagöverträdare. Regeringskansliet. Justitiedepartementet. Ds 1997:32
- Redl, F. & Wineman, D. (1957). *The Aggressive Child*. N.Y.:The Free Press.
- Regeringens proposition 1979/80:1. *Om socialtjänsten*. Bil. 4 Lagrådsremiss om vård utan samtycke inom socialtjänst och sjukvård.
- Robins, L. N. (1966) *Deviant Children Grown Up. A Sociological and Psychiatric Study of Sociopathic Personality*. Baltimore: The Williams & Wilkins Company.
- Sarnecki, J. (1987) *Skolan och brottsligheten*. Stockholm: Carlssons

- Sarnecki, J. (1990-92) Uppföljning och utvärdering av de särskilda ungdomshemmen (§12-vården) samt Drevvikens ungdomshem. Stockholms läns landsting. Rapport 1- 4.
- Schultze, R. (1972) *Vård och behandling vid sociala avvikelser*. Stockholm: Rabén & Sjögren
- Scriven, M. (1997) Evaluation: The state of the art. Stencil. Föredrag vid konferensen "Evaluation as a Tool in the Development of Social Work Discourse". Stockholm: Cus, Centre for Evaluation of Social Services.
- SOU 1944:30 Ungdomsvårdskommitténs betänkande I med utredning och förslag angående Psykisk barna- och ungdomsvård. Stockholm: Justitiedepartementet.
- SOU 1954:5 Vården vid ungdomsvårdsskolorna. Betänkande av ungdomsvårdsskoleutredningen.
- SOU 1956: 61 Ny barnavårdslag II.
- SOU 1964:24 Om behandlingsforskning vid ungdomsvårdsskolorna.
- SOU 1974:7 Barn och ungdomsvård. Ett betänkande av fosterbarnsutredningen.
- SOU 1974:31. Settergren-Carlsson, G. & Humble, K. Unga lagöverträdare V. Personlighet och relationer i belysning av projektiva metoder.
- SOU 1974:39 Socialvården. Mål och medel. Principbetänkande av socialutredningen.
- SOU 1977:40. Socialtjänst och socialförsäkringstillägg. Lagar och motiv. Socialutredningens slutbetänkande.
- SOU 1992:18 IUM-utredningen *Tvångsvård i socialtjänsten - ansvar och innehåll*.

- SOU 1993:35* Reaktion mot ungdomsbrott. Betänkande av ungdomsbrottskommittén. Del A.
- Starrin, B. m.fl. (1991) *Från upptäckt till presentation. Om kvalitativ metod och teorigenerering på empirisk grund*. Lund: Studentlitteratur.
- Street D., Vinter R.D. & Perrow C. (1966) *Organization for Treatment. A Comparative Study of Institutions for Delinquents*. N.Y: The Free Press.
- Sundell, K., Flodin, B., Rydén-Lodi, B. (1996) *Livet som värsting. En studie av 15 kriminella ungdomar*. FoU-rapport 1996:9 Stockholms Socialtjänst.
- Sundin, B. (1973) *Individ, institution, ideologi*. Stockholm: Aldus.
- Svenning, C. & Svenning, M. (1977) *Ungdomsvårdens sista utpost. Rapport om ungdomsvårdsskolornas medverkan i Skåneprojektet 1975-77*. Stencil. Sociologiska institutionen, Lunds Universitet
- Svensson, B. (1996) *Pundare, jonkare och andra. Med narkotikan som följeslagare*. Stockholm: Carlssons.
- Svensson, T. (1990) *On the notion of mental illness. Problematizing the medical-model conception of certain abnormal behaviour and mental afflictions*. Linköping Studies in Arts and Science, 54. Hälsa- och sjukvården i samhället. Universitetet i Linköping.
- Swärd, H. (1993) *Mångenstädes svårt vanartad. Om problemen med det uppväxande släktet*. Floda: Zenon.
- Torstensson, E. (pseud) (1970) *Ja skiter i varenda jävla pundhuve. Dagboksanteckningar från en ungdomsvårdsskola*. Stockholm: Rabén & Sjögren
- Tärnfalk, M. (1995) *§12-vården. Lagen, vården & klienten. Sju ungdomars upplevelse av §12-vård*. Stencil. Institutionen för socialt arbete. Stockholms Universitet.

- Vail D. J. (1973) Dehumanisering och institutionskarriären. Grünewald, K. (red.) (1973) *Människohantering på totala vårdinstitutioner. Från dehumanisering till normalisering*. Stockholm: N&K.
- Ward. D. (1972) Behandling i fängelse. I Edling S. & Elwin G. (red.) *Samhällskontroll och mytbildning*. Lund: Wahlström & Widstrand.
- Wiberg, E. m fl (1976) *Pojkar i tvångsvård. Råbyundersökningen*. Stockholm: Prisma.
- Vinnerljung, B. (1996) *Fosterbarn som vuxna*. Lund: Arkiv.
- Vinterhed, K. (1977) *Gustav Jonsson på Skå. En epok i svensk barnavård*. Stockholm: Tidens Förlag.
- Zeuner, L. (1990) *Normer i skred. Ungdomskriminalitetens sociale og kulturelle aspekter*. Rapport 90:2. København: Socialforskningsinstituttet

METODAPPENDIX

Populationen och kriteriefrågan

Praxis på Råby har varit att ungdomar som skrivs in noteras med namn, personnummer, inskrivningsdatum, hemkommun och lagrum i en inskrivningsbok. Där får de samtidigt ett löpnummer som identifierar just denna inskrivning.³⁴ Vid utskrivningen noteras på samma ställe datum och utskrivningsuppgifter. En inskrivning är i idealfallet en ung man i 16-års åldern som skrivs in vid någon av avdelningarna och som efter ett år skrivs ut till hemkommunen igen. Inskrivningsperiod, individ och löpnummer ingår i en harmonisk enhet och uppgifterna om inskrivningsperioden kan hämtas i akten som finns med namn och samma löpnummer i aktskåpet på avdelningen eller i ett låst valv, om det är en äldre akt. Problemet för forskaren är undantagen, misstagen och variationen i praxis.

Ett av de stora metodproblemen i undersökningen har varit att avgöra vad som skulle betraktas som "en inskrivning" och vilken den faktiska vistelsetiden varit. Orsaken till svårigheterna har varit bristen på systematik i sättet att registrera inskrivningarna. Arbetet med registerundersökningen har därför tagit avsevärt längre tid än planerat. Ett problem har varit att bestämma i vilka fall vi skulle betrakta en inskrivning som en och samma trots avbrott i vistelsen av varierande längd och med varierande orsaker. I vissa fall har utskrivning och återinskrivning skett inom ramen för en administrativt sammanhängande inskrivningsperiod och med samma löpnummer. I andra fall har liknande inskrivningsavbrott fått olika inskrivningsnummer och betraktats som två olika inskrivningar. I de fall samma person varit inskriven två gånger och den mellanliggande tiden underskridit en månad har vi räknat det som en sammanhängande inskrivning. Orsaken är att det får betraktas som sannolikt att det är samma problem och problembild som föranleder återinskrivningen. För tolv personer har vi fördelat inskrivningen på två placeringar och för en person har vi fått dela

³⁴ Med inskrivning avses här en administrativ kategori som är skild från den *person* inskrivningen avser. Antalet in- och utskrivningar är något större än antalet personer.

upp den på tre placeringar. I nio fall har vi slagit samman två inskrivningsperioder till en placering. I övrigt har vi följt Råbys egen klassificering av inskrivningarna. Har man räknat två närliggande inskrivningsperioder som en och samma så har vi följt deras bedömning - även om det (i två fall) skulle vara längre än en månad mellan inskrivningarna. Orsaken är här att Råby under utskrivningsperioden funnits med i bakgrunden, beredda till återinskrivning om det skulle behövas.

En central fråga för undersökningen är relationen mellan ungdomarnas vistelsetid på Råby och den tid de varit inlåsta. Inlåsningstiden kan också delas upp i den totala tid de vistats på s.k. låsbar avdelning (låstid) och den sammanhängande tid de varit på låsbar avdelning (hänglås). En gemensam svårighet för alla tre begreppen är hur olika typer av avbrott, omflyttningar och permitteringar ska räknas. Här måste man skilja mellan den tid den unge varit *inskriven* på en viss avdelning och den tid han faktiskt *vistats* på denna avdelning. Orsaker till att någon inte vistas på avdelningen kan först och främst vara att han eller hon är *permitterad* till hemmet månaden omedelbart före utskrivningen. Ungdomarna kan också vara *avvikna* under kortare eller längre tid och de kan bo på annat sätt under Råbys överinseende under tiden de står som inskrivna på avdelningen. Den vårdform som fanns angiven i 1960-års barnvårdslag som *VUSK* innebar att den unge var inskriven vid anstalten, men vistades utom skolan. Under landstingsperioden fanns en motsvarande vårdform som benämndes "*eftervård*" som inte är angiven i lagstiftningen men som avtalas mellan placerande kommun och respektive anstalt.

Det andra problemet är större och allvarigare eftersom det handlar om brister i journalmaterialet. Det problemet är inte enbart en administrativ fråga eller ett problem för forskaren utan ett reellt samhällsproblem eftersom det avser en mycket ingripande samhällsåtgärd med inlåsning av ungdomar under långa tider. Det har visats sig att elementära uppgifter om inskrivningstider, vilken avdelning den unge vistats på, graden av slutenhet/inlåsning, avskiljningsperioder, inskrivningsorsaker mm i många fall varit svåra att finna. I extrema fall har anteckningar om vistelsen nästan helt saknats. Arbetet med att finna och återskapa gamla uppgifter

har därför blivit mycket tidsödande och i vissa fall trots stora ansträngningar - ofullständigt.

Hur forskaren väljer att beräkna vistelsetider och inlåsnings-tider är avgörande för tolkningen av förändringar i praxis. Vi har valt att räkna in permitteringsmånaden i vistelsetiden, däremot räknas den inte som "låstid" eftersom den unge inte rimligen kan betraktas som inlåst vare sig i reell eller symbolisk mening. *Avvikningar* är svårare att entydigt bestämma som det ena eller det andra. Dels för att avvikningarna kan vara allt från några dagar till flera månader långa, dels för att man måste göra ett val hur man ska bedöma objektiva respektive subjektiva data. Vi har räknat all avvikningstid som vistelsetid eftersom de inskrivna ungdomarna har kvar sin plats, och psykologiskt sett torde vara klara över att de inte är fria utan fortfarande föremål för samhälleliga tvångsåtgärder. Om den unge avvikit från låsbar avdelning räknas även avvikningstiden som låstid av samma skäl som ovan. Vi antar att upplevelsen av en permission kvalitativt skiljer sig avsevärt från en rymningsperiod. De särskilda eftervårdskontrakten och tiden i den vårdform som på barnavårdslagens tid kallades VUSK har av jämförelseskäl båda räknats av från vistelsetiden.

Den allra svåraste frågan är hur inlåsnings- och tvångs- bedömas i relation till s.k. "lätnader" i inlåsnings- Vi har inte undersökt detta på ett systematiskt sätt, men fått indikationer i intervjuerna och i litteraturen. De lätnader i inlåsnings- som motiverar längre tids vistelse på låsbar avdelning kan variera från rent symboliska lätnader till reella och långvariga vistelser utanför avdelningen under dagen. Men att bo på en låsbar avdelning under månader och kanske år är kvalitativt så skilt från ett mera normalt boende att enbart möjligheten till vistelse utanför avdelningen inte uppväger de många andra aspekterna av denna speciella boendeform: den påtvingade gemenskapen med andra inlåsta ungdomar, frånvaron av valmöjligheter när det gäller vardagliga saker som t ex val av mat och mattider, att inte kunna öppna sina fönster, att be personalen öppna dörrarna varje gång man ska ut eller in osv. De reella lätnaderna är också i hög grad relaterad till de resurser avdelningen förfogar över i form av personal, bilar, pengar mm och i vilken grad lätnaderna avser rörelse inom §12-hemmet eller

utom §12-hemmet. Eftersom personalresurserna är begränsade och det alltid krävs minst två behandlare på avdelningen om där finns andra ungdomar, blir rörligheten utanför hemmet begränsad till de tider när en tredje eller fjärde behandlare har tid och möjlighet att följa den unge utanför hemmet.

Just beräkningen av vistelsetider och det vi kallar "låstider" har erbjudit ett stort problem eftersom antalet inskrivningsvarianter i princip är lika stort som antalet individer. Trots det tror vi oss kunna urskilja tre eller kanske fyra olika typer av inskrivningar som utgör steg i en utveckling mot en annan typ av behandling på Råby. *Den första typen* är samtidigt den som erbjuder de största svårigheterna att klassificera vistelsetider och låstider. Anledningen är den vårdideologi som fanns fram till början av 80-talet. Enligt gällande lagstiftning och förordningar från 1960 inleddes alltid vården vid ungdomsvårdsskolorna på låst avdelning (specialavdelning), men tiden för denna vistelse var maximerad till två månader i följd.³⁵ Därefter flyttades den unge av nödvändighet till en öppen avdelning och om det inte fungerade där blev det flyttning till annan låst avdelning och efterföljande öppen avdelning osv. Vi kallar denna modell *BVL-modellen*. I sina extrema yttringar borde den egentligen benämnas *kaos-modellen* (se bilaga x).

Lägg till det korta perioder med vistelse i fosterhem, återflyttningar till låst avdelning för tillfälliga förseelser, vistelse i isolering, avvikningar, försök med boende i egen lägenhet etc. så får man en mer eller mindre kaotisk bild av vistelsen. Det gör det svårt för forskaren att få ordning i sin kategorisering, och frågan är vilka effekter det fick för ungdomarna? Vi vet dessutom att många av dem hade en lika kaotisk uppväxt och vårdperiod innan de placerades på ungdomsvårdsskolan (Se t ex Levin & Nilsson 1979). Erfarenheterna av denna sönderstyckade behandling, principerna om närhet, kontinuitet etc. som uttrycktes i 1982 års socialtjänstlag och den kommunala och landstingskommunala övertagandet av huvudmannskapet för ungdomsvårdsskolorna tillsammans med psykoanalytiskt grundad behandlingssideologi

³⁵ Se Kungl. Maj:ts stadga den 9 december 1960 (nr 728) för ungdomsvårdsskolorna §§ 48-50. I Barnvårdslagen. Råd och anvisningar från Socialstyrelsen. Nov. 1969.

utgör grunden till den förändring som först nu när staten åter står som huvudman börjar implementeras.

Den andra modellen är associerad med socialtjänstlagens tankar om högst två månader på låsbar avdelning samtidigt som principer om flexibilitet och kontinuitet införs liksom en inriktning mot behandling och inte enbart tillsyn, förvaring och repression (Allmänna råd 1981:2, 98 ff). Konkret visar sig denna modell i ett minskat antal omflyttningar och början tillbrott mot principen om inledande vård på låsbar avdelning. Ännu har man inte helt anammat kontinuitetsprincipen som utmärker den s.k. behandlingsmodellen.

Den tredje modellen kallar vi *behandlingsmodellen* eftersom den bryter mot tidigare sätt att genom yttre medel försöka hantera problematiska beteenden: omplaceringar, isolering, fosterhem. Istället sätter man nu den personliga relationen mellan behandlare och ungdomar i centrum och personkontinuiteten blir det nav kring vilket behandling tänks fungera. Valet av avdelning blir därmed underordnat och villkoren för vistelsen knyts till den unge som individ och inte till rummet. Associerat med en sådan förändring är införandet av särskilda kontaktmän med (begränsat) behandlingsansvar, ökad tolerans för våld, rymningar och individuella beteenden, etc. Konkret visar modellen sig i långa sammanhängande vårdperioder på en och samma avdelning.

Den fjärde modellen är egentligen samma modell som trean, men med den skillnaden att man här systematiskt börjar använda sig av en planerad utskrivning och eftervård. Den nya utskrivningsavdelningen Backebro är ett led i en sådan strategi. Vi kallar denna modell *vårdkedjemodellen*.

ANTECKNINGAR FRÅN INTERVJUARBETET

Att söka upp en person

Vi utgick från namnet på eleverna och deras personnummer som vi fick på Råby, och det visade sig att om man har de uppgifterna så kommer man faktiskt ganska långt.

Det första steget var att boka tid hos skattemyndigheten och sätta sig vid deras offentliga register. Där kunde man med hjälp av personnummer få fram våra intervjupersoners folkbokföringsadress och, i händelse av att det inte skulle finnas någon sådan, församling. Av våra intervjupersoner var det fyra som överhuvudtaget inte hade någon folkbokföringsadress och en person som hade skyddad identitet (uppgifter fick endast lämnas ut av LOK-chefen).

Namn och adresser faxade vi sedan till Telia för att få fram telefonnummer till de här personerna. Det visade sig att till våra 95 (90) adresser så fanns det 20 stycken som hade telefonnummer som var hemliga. Vi gick också ut till personalen på Råby för att få hjälp med att lokalisera vissa elever. Det var en mycket värdefull hjälp. Personalen hade ofta begrepp om vilka man kunde ringa för att komma i kontakt med en viss elev, de visste att mormor eller någon övervakare kunde vara en viktig person att kontakta.

Rent praktiskt gjorde vi så här:

Vi började med att skicka ut brev till tio personer och tänkte lite naivt att vi skulle få fullt upp att göra med dem ett tag, men vi insåg snabbt att det var lika bra att skicka ut till fler. Det var så många brev som kom tillbaka och så många människor som var svåra att få tag på. Därför kunde man lika gärna ha många att söka, annars blev det mycket dödtid. I fortsättningen skickade vi ut breven 20 och 20, med några veckors mellanrum. Vi förde noga bok på vilka vi sökt och vad vi gjort i de olika fallen. Det är svårt att säga vilken exakt ordning sökandet gått i eftersom det varit olika från fall till fall. Vi har fått använda oss av all vår kreativitet för att finna ut olika sökvägar. I stort gick det dock till så här:

Att någon har varit tvångsvårdad på ett §12-hem är en mycket känslig och sekretessbelagd uppgift. Att dessutom söka upp den

personen efter kanske tio år är ännu mer känsligt, ofta är Råby ett avslutat och glömt kapitel: *"Det första jag tänkte när ni ringde var: Råby? Har jag varit där?"* Vi funderade mycket på hur vi skulle kontakta våra 95 informanter på ett etiskt riktigt sätt och kontaktade därför HSFR:s etiska råd för hjälp.

Vi författade ett brev som hade många krav att fylla: Det skulle förklara vad vi ville dem, det skulle vara skrivet så att ingen utomstående som läste det skulle förstå vad vi ville dem och det skulle förmå informanterna att ringa till oss. Vi var så väldigt försiktiga när vi komponerade brevet att inga krav blev uppfyllda utom möjligen det mittersta! Dvs ingen förstod någonting. I fortsättningen utgick vi i stället ifrån att alla öppnar sin egen post. Vi skrev alltså precis vad undersökningen gick ut på och vad deras funktion i det hela var. Det medförde i och för sig inte att fler ringde hit självmant, men de visste i alla fall vad vi pratade om när vi så småningom hittade och kontaktade dem.

När vi skickat ut första brevet satte vi oss ner för att spända vänta på svar. Det visade sig snart att det var helt fel taktik. Naturligtvis ringde vi till de som hade telefon, men det var ju inte så många. Då åkte vi istället ut till de adresser dit vi inte hade telefonnummer och breven inte hade kommit tillbaka. Mycket magert resultat. Det är helt enkelt så att många av de vi intervjuat inte bor på sina folkbokföringsadresser, av olika anledningar. Antingen bryr de sig inte om att byta adress när de flyttar över huvudtaget eller också är det en mycket medveten handling. Många av de vi träffat lever utanför samhället och då är det mycket praktiskt att myndigheterna har svårt att få tag i dem:

Är man kriminell och missbrukare kan man inte ha någon folkbokföringsadress, då får man span på sig.

Jag har aldrig haft någon adress, aldrig satt mitt namn på någonting. Jag har aldrig ens ägt ett ID-kort!" .

Det är också så att en del av de vi intervjuat faktiskt inte bor någonstans, de har adressen till någon annan och hämtar sin post där någon gång i månaden. Sedan sover de lite varstans, hos kompisar, i trappuppgångar eller på ett härbärge. De kan också sitta inne eller vara på behandlingshem, det finns tusen anledningar till att man inte bor på sin adress.

Många av de vi sökt har också flyttat under projektets gång. Det finns de som har bytt folkbokföringsadresser tre gånger på sex månader! Alla dessa flyttningar är även något vi sett i intervjuerna. Dels att en stor del har flyttat väldigt många gånger sedan utskrivningen från Råby och dels att påfallande många var i "flyttartagen" vid tiden för intervjun. Antingen hade de precis flyttat in eller stod de i begrepp att flytta ut. Vår telefon har därför gått varm till folkbokföringen i Malmö, det har krävts många samtal för att hålla vår adresslista aktuell.

Nästa steg (efter ett påminnelsebrev) blev att bege sig till folkbokföringen för att ta fram deras föräldrars adresser. I många av fallen var det också så att deras föräldrar inte heller bodde på sina adresser och då blev det problem! När vi sökte på en av de intervjupersoner som inte hade någon folkbokföringsadress visade det sig att hans far inte heller var folkbokförd någonstans och hans mor var avliden. Den personen hittade vi genom att en personal på Råby hade sett honom i TV i samband med Tidaholmsupproret! Då vi ringde dit sade de att han hade flyttat till Kumla. Vi skickade brev till fängelset och fick på så vis tag i honom.

Vi har pratat med många mammor och pappor, och i flera fall har vi fått deras historia vad gäller våra informanter. Förtvivlade mammor som vill ha råd om vad de ska göra med sitt barn, pappor som berättar om år av kamp mot myndigheter. Det hände att även om man fick tag i mor eller far så kunde de inte hjälpa oss eftersom kontakten mellan dem brutits. De visste helt enkelt inte var deras barn var, utan rekommenderade oss att kontakta socialförvaltningen.

Om alla sökvägar via föräldrar och vänner var provade fanns det bara en sak att göra: söka på frivården och hos informanternas socialsekreterare. Det gjorde vi dock bara på de personer där vi hade starka misstankar om att de skulle vara aktuella på någon av de instanserna, men efter många veckors sökande hade vi det ganska klart för oss. Eftersom detta är en flyttande grupp människor kunde vi bli lotsade till tre-fyra socialdistrikt innan vi hittade rätt socialsekreterare. Om de p.g.a. sekretessen inte kunde uppge var personen befann sig så hjälpte de oss att förmedla brev och meddelanden.

Elever som har bott på Råby har ganska bra koll på varandra, de vet ungefär hur det har gått för de flesta som satt där samtidigt med dem själva även om de inte vet exakt var de finns. Många gånger har rykten och information från de andra intervjuerna hjälpt oss att hitta de vi söker. T.ex. "Han sitter på Kumla" eller "Hon har flyttat till den och den gatan". Vid ett sådant tillfälle visade det sig dock vara fel: En kille som jag intervjuade på en anstalt sade att "här sitter en kille som heter XX. Han har också suttit på Råby och vill gärna bli intervjuad!" Eftersom vi letade efter en kille med just det namnet bad jag att han skulle ringa. Det visade sig emellertid att det fanns två XX som har bott på Råby, den ena skrevs ut -83 och den andra -85. Det var helt enkelt fel XX! Mycket tråkigt eftersom det inte har varit speciellt många som har ringt och bett att få bli intervjuade och när det väl ringer någon så är han inte med i undersökningen.

Våra "säkraste" intervjuer var med de som satt i fängelse. När vi väl lokaliserat dem (det är den svåra biten) så kunde vi vara ganska säkra på att de skulle höra av sig. Det händer väl inte så mycket spännande saker på ett fängelse. Det är nog också så att de fått tillfälle att stanna upp och tänka över sin situation och att de då är glada att få prata om sig själva i ett par timmar. "*Jag pratar inte med de som jobbar här så som jag pratar med dig nu, det går inte, det kan man inte.*" (52). Så det är klart att det är skönt när det kommer en anonym person som de kan prata med. Vi var ju där med det enda syftet att lyssna på vad de hade att säga! (även om det ibland var mycket svårt, men det återkommer jag till)

Reaktionerna när vi sökt upp dem har i de allra flesta fall varit positiva, de har lyssnat på vad vi har haft att säga om undersökningen och sedan bestämt sig för om de vill vara med eller ej. Om de har tackat nej så har vi framhållit ännu en gång hur viktigt det är med deras medverkan, men längre än så har vi inte försökt övertala dem. För oss har det varit mycket viktigt att värna om deras integritet. Vi kom där och ville att de skulle öppna sig och berätta om saker som kanske låg tio-tjugo år tillbaka i tiden och som då ofta var mycket jobbiga upplevelser. Vi tyckte inte att vi på något sätt kunde kräva att de skulle ställa upp utan vi är mycket,

mycket tacksamma mot de som faktiskt har delat med sig av sina erfarenheter till oss. Det är en stor insats!

Även om en person var kontaktad och hade tackat ja till en intervju innebar det inte alltid att det blev någon intervju. Inte just då, i alla fall. Många intervjuer krävde både tre och fyra besök innan de blev av. Det finns fyra personer som har tackat ja, men som inte var hemma vid intervjutillfället och som efter flera påtryckningar ändå inte är intervjuade. Antingen har de försvunnit eller också uteblivit från alla bokade tider. Tre av dem p.g.a. aktivt missbruk och den fjärde vet vi inte riktigt.

Intervjuerna

De allra flesta intervjuerna har genomförts av Marie Fernström och/eller Henrik Hesselman. I början var vi alltid två, vi ville vara säkra på att vi ställde frågorna på samma sätt och letade efter svar på samma frågor. Efterhand som vi tyckte att vi började kunna formuläret och ramarna för intervjuerna övergick vi till att göra dem ensamma. Under resorna blev det dock så att vi gjorde intervjuerna tillsammans av praktiska skäl.

Det är svårt att säga om det fungerade bäst att vara en eller två som gjorde intervjun. En av svårigheterna (som samtidigt var en stor fördel) var att vi inte kände de vi skulle intervjuas i förväg. Många gånger kunde man i efterhand säga att: här hade det varit bra att vara två som hjälptes åt att hålla i den röda tråden, eller: denna tjejen hade vi nog kommit närmare om vi bara varit en. Vi visste aldrig vilken miljö som skulle möta oss på andra sidan dörren, det var ett hinder i planeringen men samtidigt var det tjueningen med intervjuandet. (Här måste tilläggas att de dörrar vi ringt på har många gånger varit de med insparkad brevinkast, knytnävsslag genom karmen, brytmärken vid låset osv. En gång var det till och med blodspår i trappan hela vägen upp och som slutade vid informantens dörr. Det visade sig dock vara grannens blodspår...)

Intervjuerna har gjorts efter ett färdigt frågeformulär med både slutna och öppna svarsalternativ. Vi ställde frågorna och pratade runt de olika ämnena tills vi fick svaret klart för oss. Många frågor gällde attityder och därför kunde svaren bli helt olika beroen-

de på vilket ordval och vilken betoning vi använde. Om vi var tveksamma till deras svar lät vi dem själva se de olika alternativen och sätta in sig på det som de ansåg var rätt alternativ.

I de fall det var möjligt och informanten gav sitt medgivande spelades intervjun in på band. Det var tre stycken som nekade, vid en intervju fungerade inte bandspelaren och vid en intervju fick vi inte ta med bandspelaren in p.g.a. säkerhetsskäl (Tidaholmsanstalten). Att använda bandspelare fungerade mycket bra, vi fick gott om tid att prata och det blev lättare att hoppa i formuläret. Sedan kunde vi i lugn och ro efter intervjun skriva ner svaren. Jag tror inte att vi har fått veta mindre för att vi haft bandspelaren på, möjligen är det några ej uppklarade brott som gått oss förbi.

Tidsmässigt var det stor skillnad mellan intervjuerna. Den kortaste intervjun tog en timme och den längsta tog tre timmar. De flesta låg på drygt två timmar. Det berodde helt och hållet på informanterna, på hur mycket de hade att berätta. Det var inte alltid en "effektiv" intervju med betydelsen att vi höll oss strikt till frågeformuläret, många gånger var det andra saker som var viktiga och som de ville prata om. För någon var barnen det som var centralt, för någon det aktuella missbruket. Många gånger fick vi vara ganska klumpiga och avbryta med våra formulärfrågor och det var ofta svårt. Att avbryta en kille som har suttit i 20 minuter och berättat om när hans far tog livet av sig för tio år sedan och hans skuld känslor för det med en fråga i stil med "Vad minns du främst från din tid på Råby?", det är inte lätt. Och det går knappast att göra snyggt.

Informanternas reaktioner på intervjuerna har bara varit positiva. Vi märkte att många av dem tyckte det var skönt att någon lyssnade. I början var det jobbigt för mig och Henrik att känna att vi bara gick dit och tog, men efter några intervjuer insåg vi att vi faktiskt gav också. Vi gav dem uppmärksamhet, vi var uppriktigt intresserade och vi lyssnade. De var viktiga och speciella och vem vill inte vara det?

I ett fall blev inte intervjun komplett beroende på att informanten var alltför påverkad av heroin. Jag fick stänga av bandspelaren eftersom hon "somnade" mellan varje fråga. Dock samtalade vi så

pass mycket att jag fick huvuddragen klara för mig: *"Hade jag inte bott på Råby så hade jag inte varit narkoman idag!"* (18). I intervjudagboken finns våra anteckningar från omständigheterna kring intervjun med den kvinnliga heroinisten:

När jag anländer till lägenheten möts jag av ett: -"Vänta lite!". Så jag väntar snällt utanför dörren. När jag sedan får komma möts jag av en ung, sliten tjej iklädd skinnkjol, nätstrumpor och axellös tröja. Hon säger: -"Jag är heroinist och måste ta min dos, du kan sätta på kaffe om du vill". I stället för de vanliga kakorna var soffbordet framdukat med spruta, sked, tändare och heroin! Det var då jag började ångra att jag åkt ensam på just den intervjun. Jag visste inte vad jag skulle ta mig till, om jag skulle stanna eller gå därifrån. Jag beslöt att stanna och försöka genomföra intervjun, detta var ju faktiskt hennes verklighet!!! Så jag gick ut i köket och satte på kaffe. Detta skulle visa sig att bli den mest absurda eftermiddag jag har varit med om i hela mitt liv, denna totala misär mitt i en otroligt välstädad och prydlig lägenhet.

När X kommer ut från toaletten efter att ha tagit sin dos undrar hon om jag har ringt till polisen. -"Nej, säger jag. Det tänker jag inte göra heller." X går dubbelvikt och hennes ögon är alldeles dimmiga. I armvecket finns ett alldeles färskt stickmärke och hon sitter framför mig och sköljer ur sprutan. Fruktansvärt! Hon vill gärna att jag ska genomföra intervjun så jag gör faktiskt några tappra försök, men stänger snart av bandspelaren. Det går knappt att få kontakt med henne och hon "somnar" mellan varje fråga. Då talar jag om för henne att jag avbryter intervjun, men eftersom hon har stannat hemma idag för intervjuns skull så kör jag henne till Z-stad. Vi pratar rätt mycket om Råby i bilen, jag drar några frågor och hon är förhållandevis klar. I Z-stad släpper jag av henne så att hon kan ta tåget till Y-holm för att dra in lite pengar till sitt heroin på stritan."

Intervjumiljöerna

Intervjuerna har gjorts i de mest skiftande miljöer, allt från en 20-talsvilla i Falsterbo till bunkern på Tidaholmsanstalten. Vi har gjort intervjuer i deras hem, i fängelse, på psykiatriskt sjukhus, i häktet, på Råby, på deras arbete, på hotell, på annan lokal (invandrarbyrå), och på telefon. Vi har sett lokalanstalter och riksanstalter, vi har sett slott och koja.... Det här arbetet har tagit oss till många platser som vi förmodligen aldrig skulle kommit till annars.

Fyra intervjuer har vi gjort på vårt kontor. Nackdelen med det är att vi inte sett informanten i hans "rätta" miljö, men fördelen har helt klart varit närheten till Råby och därmed de minnen från råbytiden som dök upp när de körde in på området. Tre av de som kom till Råby hade inte satt sin fot här sedan de skrevs ut för ca tio år sedan, så det är klart att det måste ha känts underligt. Vi visade runt lite och de fick berätta om hur det var här på "deras" tid.

Att genomföra intervjuerna hemma hos dem (som vi gjort i 29 av fallen) har också inneburit både fördelar och nackdelar. Det har varit deras hem, de har kunnat visa fotografier av sin familj, vi har träffat fru/man och barn och sett samspelet mellan dem. Många av dem har bjudit på kaffe och kakor och stolt visat upp vad de åstadkommit med sina liv. Nackdelen är att det många gånger varit svårt att genomföra intervjun ostört. Sambon har suttit med vid bordet, t.ex., mamman har stått och rökt under fläkten i köket, barnen har sprungit ut och in, kompisar har kommit indundrande och lagt sig i.... Det är dock inte alla gånger som hemmavarande familj varit ett störande moment, ett par gånger märkte vi att det var ett klart stöd för informanten om sambon satt med vid intervjun, även om det störde oss en del! Ett exempel på detta finns i intervjuanteckningarna:

Över telefonen hade vi kommit överens om att vi skulle vara ostörda, detta utgjorde då inga som helst problem. Fyra barn och två kvinnor tog emot mig i farstun och undrade vem jag var. Jag hörde en skrikande mansröst från toaletten som strax blev förkroppsligad. Det var X, iförd morgonrock och med raklödder i ansiktet som uttryckte förvåning. Efter några sekunders rekognocering i minnet gick det helt plötsligt upp för honom att det var idag och vid just denna timme som han skulle lämna sitt bidrag till samhällsutvecklingen. Han satte kvinnorna i arbete och visade mig in i finrummet. Han ursäktade sig och sade att han helt glömt bort intervjun och att han hade mycket att göra.

X var till slut färdig för intervju, kaffet stod på bordet serverat i finporslinet. Strax efter det att intervjun hade börjat ringde det på dörren. Det var en kamrat till X som satte sig där vi satt. X förklarade för honom att vi höll på med en intervju och inte ville bli störda. Han blev tydligt förnärmad, att en "gajo" kunde sitta i ett zigenarhem och dra uppmärksamheten till sig. Det var för mycket för denne, lindrigt sagt, ohyfsade person som började orera på sitt modersmål och störde intervjun med inlägg som: "*Råby, finns det bögar där?*"

Två intervjuer har gjorts på hotell. Detta p.g.a. att det inte funnits möjlighet att genomföra intervjun i personernas hem och att vi varit på resande fot. Då har vi hyrt en konferenslokal på något hotell och gjort intervjun där. I båda fallen fungerade det bra, alla var nöjda med arrangemanget.

Att göra intervjuer i fängelse är alltid lite speciellt. Vi har gjort elva intervjuer på anstalt. Fyra på rixsanstalter och sju på slutna lokalanstalter. På fängelse är det ingenting som är privat, inte ens deras kläder. De får kanske ha sina egna kläder uppe på avdelningarna men när de får besök måste de ta på sig kriminalvårdens gröna byxor och tröja. De har bara cigaretter med sig så att det räcker över intervjun, för ingenting som de tagit med sig ner får de ta upp till avdelningen igen. Besöksrummen är ofta tråkigt inredda med soffa och fåtöljer klädda i något lättstädad material, kala väggar och galler för fönstren. Ibland trängde ljud från de andra besöken in, en kvinna som skrek, vakter som sprang, nycklar som rasslade i låsen. Det gick absolut inte att glömma var man var. Vid ett besök i ett fängelse gick brandlarmet. Då insåg jag att jag var faktiskt också inlåst i det där rummet, jag hade inga nycklar att öppna med. Det var en skrämmande känsla. Som tur var så var det ett falsklarm.

Under intervjuerna på anstalt frågade vi mycket om hur det var inne på avdelningarna, hur cellen såg ut, vad de arbetade med och vad det var för medfångar de hade. Allt för att få en bild av deras vardag på fängelset. En del av intervjufrågorna föll automatiskt bort för att de satt inne, att t.ex. fråga en som har tre år kvar att avtjäna av en dom på åtta år vad de tycker om sin fritid är nästan ett håån. Eller hur de ser på sin nuvarande situation vad gäller arbete. Det är ju inte precis frivilligt arbete de sysslar med.

BILAGA 1: BEDÖMNINGSSCHEMA

1. Klarar sig bra (21-24, 25-)

De som är anpassade utan anmärkning eller ännu bättre - "klarar sig"/självförsörjande. För att hamna i denna kategori krävs inga eller obetydliga brister i samtliga kategorier.

- Inga domar eller brott under uppföljningsperioden (ev flera år sedan) {65:4-5}
- Inga anstaltsvistelser under uppföljningsperioden (ev flera år sedan) {75:1}
- Inget drogmisbruk under uppföljningstiden (ev flera år sedan) {63:4-5}
- Daglig socialt accepterad sysselsättning {3:3-5; 4:4-5}
- Ingen fysisk eller psykisk ohälsa (sjukskriven mindre än 30 dgr/år) {26: 3-5; 25:3-5}
- Taxerad inkomst för *ensamstående* 1994 > 70 000 (Gäller grupperna 21-) {92}
- (Ev gift/samboende med barn, äger/hyr egen bostad o.s.v.)

2. Klarar sig någorlunda

En eller två brister accepteras för att hamna i denna kategori. Här kategoriseras 18-20 åringar som bäst. Generell riktlinje: Har enligt vår uppfattning brutet med gammalt liv; eller är klart "på gång".

- Lindrigt brott som gett dagsböter, trafiknykterhetsbrott, åtalsonderlåtelse, skydstillsyn etc., enstaka tyngre brott eller liknande, för länge sedan, och om man brutet med gammalt liv (minst tre år sedan).
- Långvarig sjukdom 30-90 dagar per år
- Inkomstbrist < 70 000 > 40 000 (men försörjer sig på socialt accepterat sätt)
- Arbetsbrist/Arbetslöshet som klart är beroende av strukturella faktorer. (Nyligen eller tillfälligt arbetslös trots tidigare arbete, yrkesutbildning, nyligen avslutad yrkesutbildning etc.)

3. Klarar sig dåligt

Här räcker ett av alternativen för klassificering.

- Flera eller allvarigare brott än i 2 ovan, eller tecken på förbättring från kriminellt liv eller liv i droger {65:3; 66:5} (Inga brott 1995)
- Omfattande drogmisbruk, men tecken på förbättring (Inget missbruk 1995)
- En eller flera anstaltsvistelser, men tecken till förbättring (ingen placering under 1995)
- Kriminalitet som 2, men längre sjukdomstid (tidvis arbetsorömda, ofta läkarvård) {25/26:2}
- Halv sjukpension, förtidspensionering/Socialbidragsberoende/Svart eller grå sysselsättning {18:(0)1-2; 19:1; }
- Psykiska brister eller drogmisbruk från och till {26:2; 63:3;64:4/5?}

[Här klassificeras också de som arbetar och försörjer sig periodvis, som har realistiska planer för arbete, studier eller vård, som har kontaktproblem på arbetsplats eller skola, som är dömda för brott, men inte varit intagna hela eller större delen av uppföljningsperioden. Här kategoriseras 18-20 åringar som sämst]

4. Klarar sig uselt

Generellt: Klarar sig inte bara dåligt, utan tycks fast rotade i sina problem. Här klassificeras de som varken arbetar eller försörjer sig eller studerar. De som saknar realistisk ambitioner. De som är eller har varit helt omhändertagna av samhället under långa perioder (år) *efter Råby!*

(En brist räcker för klassificering här)

- Förtidspensionerad {3:1; 4:2}
- Sjuk mer än 200 dagar/år (inkl intagen på psykiatrisk klinik etc..) {25:1; 26:1; 74:1-2; 75:5}
- Pågående kriminalitet eller fängelsevistelser eller motsvarande (inga tecken på avgörande förändring, nyttillkommande brottslighet under senare år) {x }
- Pågående drogmisbruk eller under drogbehandling (inga tecken på avgörande förändring) {x }
- Omhändertagna barn {8:första sidan}
- Bostadslös/Icke-existerande i myndighetsregister/Prostituerad (även under uppföljningsåret){20:1-2;+ 00:1-2}
- 0-taxerad eller saknas i taxeringsregister (om skälet är annat än studier, barnafödande eller annan socialt accepterad orsak, annars ingen självständig kategori.) {92:1-2}

KODBLAD

Namn: _____
Löp: _____ Klassificering: _____

IP: _____

Åldersgrupp: 18-20, 21- 24, 25-
tid: (antal år sedan utskrivning)

Uppföljnings-

Negativa belastningsfaktorer

Brottslighet	1	2	3	4	5
Anstaltsvistelse	1	2	3	4	5
Drogmissbruk	1	2	3	4	5
Omhändertagna barn	Ja	Nej			
Prostitution	Ja	Nej			

Positiva faktorer (1 är bäst)

Arbete/Sysselsättning	1	2	3	4	5
Taxerad ink 1994					
Taxklass	1	2	3	4	5
Bostad	1	2	3	4	5

Bedömningen gäller kontinuitet och regelbundenhet i arbete och studier: har han/hon en socialt accepterad daglig sysselsättning? Om inte: Vilken ambitionsnivå har han i studier eller arbete: realistisk? har han provat olika yrken?

Yrkesutbildning/Arbetsplaner

Äktenskap/Barn/Skilsmässa/Socialt nätverk

Annat av betydelse om nusituationen

Bedömning/Kategorisering

BILAGA 2: TABELLER

Tabell 1. Boende vid placering % (n=208)

Boendeform	Grupp A n=50	Grupp B n=64	Grupp C n=40	Grupp D n=54	Totalt
Föräldrahem	34	55	43	48	46
Egen bostad	0	5	0	0	1
Familjehem	16	19	25	4	15
HVB	28	5	20	15	16
12-hem	10	8	3	6	7
Psykiatri	0	2	0	0	0
Häkte	6	3	0	15	6
Annat	0	2	0	6	2
Okänt	6	3	10	7	7
Summa	100	102	101	101	100

Med boende vid placering avses i huvudsak det boende som föregått placeringen med två månader. HVB - koden innefattar också utredning på PBU/BUP. Psykiatri kodas enbart om den unge varit inlagd för vård på psykiatrisk klinik/BUP. "Annat" står här för t ex ett kringflackande liv. Vi har valt att göra ett undantag i den grundläggande klassificeringen och det gäller ungdomar som går från häkte till §12-hem. Alla dessa har kodats som "häkte", oavsett dominerande boende under de senaste två månaderna.

Tabell 2. Inskrivningsorsak (två faktorer) - alla (%) (n=208)

Orsak	Grupp A n=50	Grupp B n=64	Grupp C n=40	Grupp D n=54	Totalt
Egendomsbrott	62	66	45	46	56
Våldsbrott	20	8	13	11	13
Missbruk A	6	8	5	7	7
Missbruk N	42	25	23	41	33
Ordningsbrott	0	0	0	2	0
Rymning/ vbond	8	28	30	13	20
F eller I orkar ej	18	11	5	7	11
Suicidrisk	0	2	3	17	5
Annat	4	6	8	4	5
Summa	100	100	100	100	100

Tabell 3. Inskrivningsorsak (två faktorer) - flickor % (n=65)

Orsak	Grupp A n=17	Grupp B n=19	Grupp C n=11	Grupp D n=18	Totalt
Egendomsbrott	35	37	9	11	25
Våldsbrott	6	5	0	6	5
Missbruk A	6	16	18	17	14
Missbruk N	71	32	9	61	46
Ordningsbrott	0	0	0	0	0
Rymning/ vbond	18	47	73	22	37
F ell I orkar ej	6	11	0	0	5
Suicidrisk	0	5	0	22	8
Annat	6	5	9	0	5
Summa	100	100	100	100	100

Tabell 4. Inskrivningsorsak (två faktorer) - pojkar % (n=143)

Orsak	Grupp A n=33	Grupp B n=45	Grupp C n=29	Grupp D n=36	Totalt
Egendomsbrott	76	78	59	64	70
Våldsbrott	27	9	17	14	16
Missbruk A	6	4	0	3	3
Missbruk N	27	22	28	31	27
Ordningsbrott	0	0	0	3	1
Rymning/ vbond	3	20	14	8	12
F eller orkar ej	24	11	7	11	13
Suicidrisk	0	0	3	14	4
Annat	3	7	7	6	6
Summa	100	100	100	100	100

Tabell 5. Placeringstid/Vistelsetid % (n=208)

Månader	Grupp A n=50	Grupp B n=64	Grupp C n=40	Grupp D n=54	Totalt
0 - 6	38	22	38	33	32
7 - 12	24	34	25	26	28
13 - 18	14	30	15	13	19
19 - 24	10	6	3	13	8
25 - 30	6	3	10	4	5
31 - 36	0	3	0	2	1
37 - 42	6	0	5	6	4
43 - 48	0	2	5	2	2
49 -	2	0	0	2	1
Summa	100	100	101	101	100

Tabell 6. Sammanlagd tid på låst avdelning % (n=208)

Månader	Grupp A n=50	Grupp B n=64	Grupp C n=40	Grupp D n=54	Totalt
0 - 6	74	58	57	54	61
7 - 12	18	17	18	26	20
13 - 18	8	19	15	11	13
19 - 24	0	5	5	4	3
25 - 30	0	2	3	4	2
31 - 36	0	0	3	2	1
37 - 42	0	0	0	0	0
Summa	100	101	101	101	100

Tabell 7. Sammanhängande tid på låst avdelning % (n=208)

Månader	Grupp A n=50	Grupp B n=64	Grupp C n=40	Grupp D n=54	Totalt
0 - 6	88	64	57	57	67
7 - 12	10	17	18	26	18
13 - 18	2	16	18	11	12
19 - 24	0	3	8	2	3
25 - 30	0	0	0	4	1
31 - 36	0	0	0	0	0
Summa	100	100	101	100	101

Tabell 8. Placeringstid, låstid och sammanhängande tid på låst avdelning (månader, medelvärde) % (n=208)

Månader	Grupp A n=50	Grupp B n=64	Grupp C n=40	Grupp D n=54
Plactid	12.98	12.63	13.6	14.0
Låstid	4.96	7.03	7.95	7.66
Hänglås	3.29	5.94	7.16	6.80

Tabell 9. Korrelation mellan placeringstid, låstid och sammanhängande tid på låst avdelning % (n=208)

Månader	Grupp A n=50	Grupp B n=64	Grupp C n=40	Grupp D n=54
Plactid - Låstid	.5	.71	.44	.56
Låstid - Hänglås	.82	.92	.95	.95
Plactid - Hänglås	.38	.53	.36	.48

Tabell 10 Omflyttningar mellan avdelningar % (n=208)

Antal	Grupp A n=50	Grupp B n=64	Grupp C n=40	Grupp D n=54	Totalt
Inga omflytt	30	52	75	63	54
Enstaka	18	23	15	30	22
3-5 ggr	20	16	8	6	13
6-10 ggr	18	2	3	2	6
> 10 ggr	14	3	0	0	4
Okänt	0	5	0	0	1
Summa	100	100	100	100	100

Samma tabell uppdelad på kön ger en ännu tydligare bild för flickorna.

Tabell 11. Omflyttningar mellan avdelningar % (n=208)

	A		B		C		D		
Antal	Pojkar	Flickor	Pojkar	Flickor	Pojkar	Flickor	Pojkar	Flickor	Totalt
Inga	21	47	51	53	76	73	53	83	54
Enstaka	12	29	24	21	14	18	36	17	22
3-5 ggr	24	12	13	21	7	9	8	0	13
6-10 ggr	27	0	2	0	3	0	3	0	6
> 10 ggr	15	12	4	0	0	0	0	0	4
Okänt	0	0	4	5	0	0	0	0	1
Summa	100	100	100	100	100	100	100	100	100

BIL. 3: REGISTERFORMULÄR

1. Löpnummer -----
2. Inskrivningsår -----
3. Kön -----
4. Ålder -----

5. Remitterad från

- 1 [] ML-kommun 10
2 [] ML-kommun 20
3 [] ML-kommun 30
4 [] ML-kommun 40
5 [] ML-kommun 50
6 [] Malmö stad
7 [] Kristianstad län
8 [] Övr Sverige
9 [] Annat

6. Hemkommun

- 10 [] Helsingborg
20 [] Lund
31 [] Eslöv
32 [] Landskrona
33 [] Trelleborg
34 [] Vellinge
35 [] Ystad
40 [] Bjuv
41 [] Burlöv
42 [] Höganäs
43 [] Hörby
44 [] Kävlinge
45 [] Lomma
46 [] Sjöbo
47 [] Skurup
48 [] Staffanstorp
49 [] Svedala
50 [] Höör
51 [] Svalöv
60 [] Annan

7. Bostad vid placering

- 1 [] Föräldrahem
2 [] Egen bostad
3 [] Familjehem
4 [] HVB
5 [] P12-hem
6 [] Psykiatri
7 [] Häkte motsv
8 [] Annat
9 [] Okänt

8. Tidigare vård

- 1 [] Ingen
2 [] Öppenvård/bas
3 [] Familjehem
4 [] HvB
5 [] Råby
6 [] Annat P12-hem
7 [] Kriminalvård
8 [] Psykvård
9 [] Annat

9. Nationalitet

- 1 [] Båda föräldrar svenska
2 [] En förälder svensk
3 [] Föräldr utl härk: samma land
4 [] Föräld utländsk härk: olika land
5 [] Zigeniskt ursprung
6 [] Annat/Okänt

10. Land -----

11. Familj under uppväxt

- 1 [] Två biol
2 [] Biol fader
3 [] Biol moder
4 [] Styvf M biol
5 [] Styvf F biol
6 [] Adoptivfamilj
7 [] Fosterfamilj
8 [] Institution
9 [] Annat

12. Inskreven vid avdelning

- 1 [] Torna

- 2 [] Oxie
- 3 [] Åsbo
- 4 [] Onsjö
- 5 [] Albo/Frosta
- 6 [] Bjäre
- 7 [] Västbo/Annat

13. Inkrivningsorsak

- 1 [] Egendomsbrott
- 2 [] Våldsbrott
- 3 [] Missbruk A
- 4 [] Missbruk N
- 5 [] Ordningsbrott
- 6 [] Rymning, vagab
- 7 [] Famhem/I ork ej
- 8 [] Sucidrisk
- 9 [] Annat

14. Paragraf

- 1 [] P6 LVU
- 2 [] LVU 1:1
- 3 [] LVU 1:2
- 4 [] SOL 6
- 5 [] Annat
- 6 [] P6 LVU - ej dom

15. Syfte med placering

- 1 [] Utred/Obs
- 2 [] Vänta famhem mm
- 3 [] Utr+ 12-vård
- 4 [] 12-vård
- 5 [] Inläsning
- 6 [] Akut insats
- 7 [] Oklart syfte
- 8 [] Annat

16. Omflyttning inom Råby

- 1 [] Nej
- 2 [] Ja, enstaka
- 3 [] Ja, 3-5 ggr
- 4 [] Ja, 6-10 ggr
- 5 [] Upprepade omfl
- 6 [] Okänt

17. Placeringstid -----

18. Utskriven till bostad

- 1 [] Föräldrahem
- 2 [] Egen bostad
- 3 [] Familjehem
- 4 [] HVB
- 5 [] 12-hem
- 6 [] Psykiatri
- 7 [] Häkte
- 8 [] Annat
- 9 [] Okänt

19. Utskriven till kommun

- 1 [] ML-kommun 10
- 2 [] ML-kommun 20
- 3 [] ML-kommun 30
- 4 [] ML-kommun 40
- 5 [] ML-kommun 50
- 6 [] Malmö
- 7 [] Kristianstad
- 8 [] Övr Sverige
- 9 [] Annat

4

20. Ålder vid utskrivning -----

21. Utskrivningsorsak

- 1 [] Uppnått
- 2 [] Delvis uppnått
- 3 [] Varken eller
- 4 [] Viss försämring
- 5 [] Klar försämring
- 6 [] Klientbegäran
- 7 [] Annat
- 8 [] _____

22. Utskrivningsår -----

23. Formell utskrivnings orsak

- 1 [] Uppnått
- 2 [] Annan vård
- 3 [] Intagen
- 4 [] Ålder
- 5 [] Klientbegäran
- 6 [] Försvårar
- 7 [] I behov
- 8 [] Utskriven
- 9 [] Annat

24. Omflyttning - tid vård

- 1 Nej
- 2 Ja, enstaka
- 3 Ja, 3-5
- 4 Ja, 6 - 10
- 5 Upprepade
- 6 Vet ej

25. Omflyttning under uppväx

- 1 Nej
- 2 Ja, enstaka
- 3 Ja, 3-5
- 4 Ja, 6-10
- 5 Upprepade
- 6 Vet ej

26. Undersökningsgrupp

- 1 85-gruppen
- 2 90-gruppen
- 3 Övriga

27. Därav låst (till 17) -----

28. -----

29. -----

30. -----

INTERVJUFORMLÄR - R 94 B

Datum	Ugrupp 1 2	Intervjuare	Inskr tid
Plats	Bostad	Avdelning (ar)	IP

Temata

1. Hur du har det idag (bostad, ekonomi, sociala kontakter, hälsa etc)
2. Hur du hade det under din uppväxt
3. Dina erfarenheter av Råbyvistelsen och den betydelse den fick för dig

Familjens sammansättning

Beskriv familjen! (8)

Namn/Relation	Född år	Yrke	
IP (Namn)			
Make/a			
Barn	Född år	Ad Fo Bi	Barnet vistas hos
Barn 1			
Barn 2			
Barn 3			

Gifta när?

Flyttade samman när?

Tidigare äktenskap/samboförhållande?

Ja Nej

Skilsmässa när?

22. Hur länge har du bott här?

23. Hur många gånger har du flyttat sedan utskrivningen från Råby?

1. AKTUELL SITUATION

Utbildning

Vad har du för utbildning?

1. Skolutbildning

- 0 Ingen uppgift
- 1 Oavslutad skolgång
- 2 Avgångsbetyg grundskola
- 3 Gymnasieskola upp till två år
- 4 Gymnasieskola mer än två år
- 5 Eftergymnasial

Svar: ()

2. Yrkesutbildning

- 0 Ingen uppgift
- 1 Saknar yrkesutbildning
- 2 Omskolning, utan föreg utbildning
- 3 Kortare kurs, under ett år
- 4 Yrkeskurs längre än ett år (Folkhögskola)
- 5 Yrkesutbildning mer än två år.

Svar: ()

Arbete

3. Vad arbetar du med? (Ange typ av yrke för klassifikation)..Kod (SEI): [, ,]

- 0 Ingen uppgift
- 1 Ej förvärvsarbetande (411- 587 inkl alternativa inkomstkällor)
- 2 Ej förvärvsarbetande (Övriga)
- 3 Arbetare 11-22
- 4 Tjänsteman 33 - 57
- 5 Egen företagare

Svar: ()

4. Vilken sysselsättning har du just nu?

- 0 Ingen uppgift
- 1 Ej förvärvsarbete
- 2 Långvarigt arbetslös/förtidspension
- 3 Arbetslös (som söker arbete nu)
- 4 Undersysselsatt (deltid som vil ha mer, arbetslösa arbetssökande, skulle vilja arbeta om tillfälle bjöds)
- 5 Full sysselsättning/sysselsättning enligt behov

Svar: ()

Vad har du arbetat med? (Arbetshistorik)

Hur ser du på din nuvarande situation (när det gäller arbete eller sysselsättning)?

5. Om yrkesarbete:

- 0 Ingen uppgift
- 1 Mycket missbelåten
- 2 Missbelåten
- 3 Går an
- 4 Belåten
- 5 Mycket belåten

Svar: ()

6. Enbart hemarbete:

- 0 Ingen uppgift
- 1 Trivs ej, saknar yrke, bitter
- 2 Skulle vilja ha arbete, saknar pengar, yrkesglädje
- 3 Glad att vara hemma, men viss saknad
- 4 Föredrar att vara hemma
- 5 Nöjd, stor lättnad att inte ha annat arbete

Svar: ()

7. Vilka framtidsplaner har du när det gäller arbete? (Drömjobb?)

Äktenskapet

8. Är du gift/samboende? (Se försättsblad)

- | | |
|--------------------|--|
| 0 Ingen uppgift | 6 Sambo med barn |
| 1 Man utan barn | 7 Som 3 men ett eller flera barn borta |
| 2 Kvinna utan barn | 8 Som 4 med ett eller flera barn borta |
| 3 Man med barn | 9 Som 6 med ett eller flera barn borta |
| 4 Kvinna med barn | |
| 5 Sambo utan barn | |

Svar: ()

9. Hur bedömer du sämjan i ditt äktenskap/förhållande jämfört med andras? (Hur har ni det tillsammans?)

- 0 Ingen uppgift
- 1 Mycket disharmoniskt
- 2 Så gott som kronisk missämja, svårt att hålla ihop
- 3 Normal anpassning, tillfälliga gräl
- 4 Mer än vanligt god anpassning, inga svåra slitningar
- 5 Ovanligt harmoniskt, samstämmiga attityder

Svar: ()

Barn

10. Har du egna barn? (se första sidan, ange var barnen vistas och vem som har vårdnaden)

11. Var barnet/barnen planerat/önskat? Ange särskilda sociala eller psykologiska omständigheter kring barnets/barnens födelse?

Svar:

12. Vilken kontakt har du med dina barn?(Hur är din relation till barnen)?

- 0 Ingen uppgift
- 1 Ingen eller bruten kontakt
- 2 Sporadisk kontakt och/eller konfliktfylld relation
- 3 Regelbunden kontakt, god relation
- 4 Tät kontakt och/eller mycket god relation
- 5 Överstark relation

Svar: ()

13 Försöker du uppfostra dina barn på samma sätt som du själv uppfostrades? Varför, varför inte?

- 0 Ingen uppgift
- 1 Helt avståndstagande
- 2 I huvudsak avståndstagande eller helt avståndstagande till en förälder
- 3 I stort sett enig, vissa avståndstaganden
- 4 Positiv syn på föräldrarnas uppfostran
- 5 Överdriven idealiserad bild av föräldrarnas uppfostran

Ex: "Jag fick själv stryk som barn och det har jag min själ inte tagit skada av!"

Svar: ()

Socialt nätverk

14 Vilket umgänge har du/ni utanför familjen? Vem/vilka umgås du/ni mest med? Stöd/hjälp i nödsituationer?

- 0 Ingen uppgift
- 1 Har inga vänner, isolerad, fiendlig omgivning, rädsla för insyn
- 2 Inte tillfreds med social kontakt, men ingen isolering
- 3 Medelmåttigt tillfreds, vissa problem med släkten
- 4 Normal social kontakt, har det umgänge man vill ha, många goda vänner, någon brist i umgänget
- 5 Inga tecken på isolering, goda sociala relationer, stödresurser inom släkt och vänskapskretsen

Svar: ()

15. Umgås du med familj? När och med vilka?

- 0 Ingen uppgift
- 1 Öppen konflikt (konflikt med mor och/eller far eller syskonen)
- 2 Föräldrar separerade, en förälder "borta"; hyfsad relation till en förälder, dålig till den andre.
- 3 Bra relation till en av föräldrarna, mindre bra till den andre eller till syskon
- 4 Ytligt sett bra, någon gång mindre problem
- 5 Glad åt familjen, positiv tillgång

Svar: ()

16 Har du några speciella intressen? I så fall vilka (Politiska, fackliga, kulturella, etc.)

Svar:

17 Är du nöjd med din fritid?

- 0 Ingen uppgift
- 1 Helt otillfredsställd
- 2 Skulle gärna vilja ha mer aktiviteter, nöjen mm
- 3 Det går an, kunde vara roligare
- 4 Nöjd med fritiden
- 5 Överhettad, hektisk fritid - kan inte få tiden att räcka till.

Svar: ()

Ekonomi

18. Hur försörjer du dig? (huvudsakligen)

0 Annat (kriminalitet, föräldrar, vård, partner) Ange vad och den intervjuades andel av hemmets inkomst:

- 1 Socialbidrag
- 2 Pension, sjukbidrag
- 3 Lön/sjukpenning (EAK) + socialbidrag
- 4 EAK
- 5 Lön/sjukpenning

Svar: ()

19. Hurdan är din/er ekonomiska situation?

0 Ingen uppgift

- 1 Mycket dåliga affärer, helt beroende av understöd
- 2 Ofta penningbekymmer, men ingen katastrof eller behöver visst kontinuerligt ek stöd
- 3 Inte bekymmerslöst ,men i stort sett egen försörjning. Tillfälliga hjälpbehov.
- 4 Normal inkomst, men viss klagan
- 5 Fullgod försörjning, positiv attityd

Svar: ()

Bostad

20. Hur bor du idag? (Redovisa både tillfällig vistelse och "normalt" boende)

0 Ingen uppgift

- 1 Bostadslös (Ange vad: kategorier efter bef stat)
- (2 Anstalt) Kodas ej!
- 3 Inneboende/Andra hand
- 4 Föräldrar
- 5 Egen bostad (äger hus/lägenhet)

Svar: ()

21. Hur trivs du med bostaden? (Fråga 21, 22 och 24 ställs inte till intagna)

0 Ingen uppgift

- 1 Mycket otillfredsställd, oordning och/eller vantrivsel
- 2 Inte tillfreds, dålig kvalitet eller trångt
- 3 Går an - kunde vara bättre, inga större yttre brister, men inte nöjd
- 4 Tillfreds i stort sett, välordnat, men inte nöjd med läge, ekonomi ell likn
- 5 Belåten, välordnat, allt vad man önskar sig.

Svar: ()

(Fråga 22 och 23 på första sidan)

24. Hur trivs du med omgivningen?

0 Ingen uppgift

- 1 Mycket otillfredsställd
- 2 Inte tillfreds
- 3 Går an, kunde vara bättre
- 4 Tillfreds i stort sett
- 5 Storbelåten

Svar: ()

Hälsa

25. Hur är din fysiska/kroppsliga hälsa?

- 0 Ingen uppgift
- 1 Alltid sjuk, invaliderad
- 2 Familjen sjukdomsdrabbad, make och(eller barn) allvarligt kroniskt sjuka. Ofta läkarvård
- 3 Som folk är mest, någon sjukdom som kräver medicinering
- 4 Sällan sjuk, ofta sjukdom i familjen men inget allvarligt
- 5 Aldrig sjuk, alla vid god hälsa

Svar: ()

26 Hur är din psykiska hälsa?

- 0 Ingen uppgift
- 1 Psykisk sjukdom eller handikapp; vårdad på mentalsjukhus el psykklinik
- 2 Sökt läkare för nerverna, tidvis arbetsförmåga pga psykiska störningar
- 3 Som folk är mest, tillfälliga depressionsperioder i besvärliga situationer
- 4 Ingen psykisk ohälsa.
- 5 Bättre psykisk balans än flertalet

Svar: ()

2. UPPVÄXT

27 Vilka ingick i din uppväxtfamilj?

Svar:

28 Har du varit med om någon separation under din barndom?(Minst tre månader under de 6 första åren - dock inte pga av förälders yrkesarbete)

- 0 Ingen uppgift
- 1 Separation från både moder och fader; eller ideliga fadersbyten, eller uppvuxen i annat hem/anstalt
- 2 Separation från moder, men inte fader
- 3 Uppvuxen med ensam moder eller med moder och styvfader
- 4 En fader några år sedan ingen fader, eller sedan ny fader osv, eller separation under de första skolåren
- 5 Samma föräldrar under hela förskoleperioden

Svar: ()

29 Var växte du upp? De första tolv åren mest i:

- 0 Landsbygd
- 1 Tätort (mindre ort på landet utan närhet till stad, 40, Bjuv, Höganäs, Sjöbo)
- 2 Småstad (= Eslöv, Landskrona, Trelleborg, Vellinge, Ystad)
- 3 Medelstor stad (= Helsingborg)
- 4 Storstad
- 5 Förort (inkl tätort i direkt anknytning till storstad, t ex Burlöv).

Svar: ()

30 Uppvuxen (huvudsakligen) i vilket land?

- 0 Ingen uppgift
- 1 Amerika, Annat
- 2 Asien, Afrika
- 3 Europa
- 4 Norden
- 5 Sverige

Svar: ()

Föräldrar

31 Vilka yrken hade dina föräldrar?

Faderns yrke:	[, ,]	Utbildning:	Härkomst:
Moderns yrke:	[, ,]	Utbildning:	Härkomst:

32 Hur vill du bedöma sämjan i dina föräldrars äktenskap jämfört med andra familjer du kände som barn?

- 0 Ingen uppgift
- 1 Starkt disharmoniskt, skilsmässa och liknande (
- 2 Så gott som kronisk missämja, svårt att hålla ihop eller kärlekslöst äktenskap
- 3 Normal anpassning, tillfälliga gräl men i stort sett belåtna
- 4 Mer än vanligt god anpassning, inga svåra slitningar
- 5 Ovanligt harmoniskt, samstämmiga attityder, öppen varm hematmosfär

Svar: ()

33-34 Hur var din relation till far och mor? (under uppväxten, 0-12 år)

Mor	Far	
0	0	Ingen uppgift
1	1	Illå tåld, utstött
2	2	Inte öppet utstött, men kritik. Svältfödd på kärlek.
3	3	Accepterad, god relation, ungefär som andra barn
4	4	Avhållen, väl tillfredsställt ömhetsbehov
5	5	"Bortskämd", överhettad föräldrakärlek

Svar: Mor ()

Far ()

35 Hur skulle du vilja beskriva (sammanfatta) din uppväxt ?

0 Ingen uppgift

1 Mycket missnöjd, bitter, stora brister på flera områden

2 Missnöjd, större brist endera eller alla områden: socialt, psykologiskt, hälsomässigt, materiellt

3 I stort sett nöjd, men brister i materiella och socialpsykologiska hänseenden

4 Nöjd, men brister i materiella hänseenden

5 Nöjd. Har det som folk har mest eller ännu bättre.

Svar: ()

3. MYNDIGHETSINGRIPANDEN

36 Hur uppfattade du orsakerna till placeringen på Råby? Vilka var orsakerna enligt din mening?

0 Ingen uppgift

1 Vet ej, oklara orsaker, orsaken dold för den intervjuade

2 Ditturad under falska förespeglningar

3 Tillskrivna behov som IP tagit till sig ("Behöver lugna ner sig")

4 Klar bild av orsakerna, men obegriplig åtgärd

5 Klar bild av orsakerna, ser åtgärden som begriplig

Svar: ()

37 Hur upplevde du det att bli tvångsomhändertagen? (När förstod du att det var på gång? Hur uppfattade du skälen osv?)

Svar:

38 Hur uppfattade du beslutet om placering på Råby?

0 Ingen uppgift

1 Katastrof, orättvist, bittert, skrämmande

2 Orättvist, men inte helt oväntat

3 Ok, kunde varit värre. Var förberedd på det. eller: Levde ett så kaotiskt liv att IP saknar uppfattning

4 Inte helt fel, chans att komma ifrån knark, brott eller annat.

5 Mycket positivt, en chans att ändra mitt liv

Svar: ()

39 Vad var Råby för dig? Vilken bild hade du av Råby innan du kom dit?

Svar:

40 Hur stämde din bild av Råby med verkligheten?

- 0 Ingen uppgift
- 1 Mycket värre än jag föreställt mig. Skrämmande
- 2 Värre än jag tänkt mig.
- 3 Ungefär som jag trodde, eller: Ingen uppfattning, ingen förhandsuppfattning
- 4 Faktiskt bättre än jag väntat mig
- 5 Mycket bättre än jag trott (friare, bra verksamhet etc)

Svar: ()

41 Vems förtjänst eller fel var det att du kom till Råby?

- 0 Ingen uppgift
- 1 Ingen uppfattning/Minns ej/Vet ej
- 2 Egen förskyllan (var en gangster, en buse osv)
- 3 Tydlig betoning av både egen och andras förskyllan (egen och andras)
- 4 Andras förskyllan (experter, skola, socialen)
- 5 Andras förskyllan (familjen)

Svar: ()

42 Hur uppfattade du syftet med placeringen? Vad sa man om syftet och hur stämde det? Hur länge skulle du vara där?

Svar:

4. VISTELSEN PÅ RÅBY

43 Vad minns du främst av din vistelse på Råby?

Svar:

44 Hur tog man emot dig på Råby? (Hur upplevde du första dagen, vad hände vid intagningen? Vem/vilka tog emot dig?)

Svar:

45 Vad lärde du dig under vistelsen på Råby? - av personalen och de andra ungdomarna?

Svar:

46 Vad var bäst med Råby?

0 Ingen uppgift

1 Allt var dåligt. "Allt är av karaktären sämsta" Det finns bara sämre, sämst och allra sämst. (Aggressiv anpassning)

2 Vistelsen som passiv förvaring. "Man behövde inte tänka och vi fick mat och kläder och man gjorde precis som man ville inom vissa gränser".

3 Varken positivt eller negativt

4 I huvudsak positiva erfarenheter, men vissa negativa erfarenheter

5 Enbart positivt. Gav chansen att tänka över livssituationen, ordna upp trassliga relationer, komma från missbruk och kriminalitet, dåliga kamrater etc. Chans till nytt liv.

Svar: ()

47 Vad var sämst med Råby?

0 Ingen uppgift

1 Isoleringen, straffen. Att tvingas bo bland knarkare och missbrukare, man dras med i missbruk och kriminalitet, militärisk personal som ser ner på en. (Aggressiv anpassning, aktiva dåligheter)

2 Tiden går och ingenting händer. Du får ingen utbildning, ingen vård, igen bryr sig etc

3 Brister när det gäller delar av vistelsen: arbetet, utbildningen skolan eller personalen (arbetstvång, dåliga löner, maktlös personal, dåligt samarbete och saklig kritik av tvångsmedel etc)

4 Vissa dåliga saker, men i huvudsak positiv erfarenhet

5 Inget dåligt, tvärtom. " Jag tycker det var det bästa tänkbara." Jag trivdes nästan för bra"

Svar: ()

48 Hur hanterade du vistelsen (överlevnadsstrategier)? Hur tänkte och gjorde du för att klara av vistelsen på Råby?

Svar:

Innehållet

49 Hur uppfattade du innehållet i vistelsen på Råby? Vilken uppgift hade personalen?

0 Ingen uppgift/Vet ej

1 Ser syftet som att hålla ungdomar borta från samhället, att skydda samhället. Huvudsakligen förvaring eller straff. ("...förstår än idag inte vart de syftar med att föra ihop en massa människor på det viset...").

2 Arbetsträning utan särskilda syften. "Samma gamla traditioner som dom alltid haft".

3 Oklart, men negativt uppfattat rehabiliteringssyfte. "Jag vet inte vad dom ville med mig. De ville ändra på mig, jag skulle arbeta och gå in i samhället.

4. I huvudsak meningsfull vistelse, men mest när det gällde arbete och utbildning.

5 Meningsfull vistelse med god tillsyn, vård och medicinsk och psykologisk behandling av ungdomars problem, yrkesträning och förberedelse för ett meningsfullt liv efter anstaltsvistelsen. Inriktning mot behandling, utveckling, rehabilitering, insikt och goda relationer till föräldrar m.m.

Svar: ()

50 Vad innehöll en vanlig dag? Vad hände en normal dag på Råby?

Svar:

51a Hur länge var du på Råby? 51b Var tiden planerad eller inte?

Svar a:

Svar b:

52 "Hur upplevde du att inte tiden för utskrivning var bestämd från början"?

Svar:

53 Avvek du någon gång från avdelningen? Berätta varför, vad du gjorde och i vilket sammanhang (eller varför inte).

Svar:

54 Hur märkte du av tvånget på Råby, och hur reagerade du på det? (Nämn som exempel läsbarhet, brevcensur, avskiljning/isolering, telefonavlyssning, visitation om IP inte svara spontant).

Svar:

55 Hur uppfattade du meningen med arbetet och arbetsplatserna? Hur fungerade skolan/arbetsplatserna för dig? (Var arbetade du?, vad gjorde du?)

Svar:

Relationer

56 Vilken kontakt hade du med dina föräldrar och syskon under vistelsen?

(Förändrades den under vistelsen?)

Svar:

57 Vilken kontakt hade du med din (a) socialsekreterare under placeringen?

- 1 Ingen alls - dröjde länge innan hon visade sig på Råby. Kontakt enbart vid placeringen.
- 2 Dålig kontakt eller nästan ingen kontakt alls. Mest telefon. Lite i början och slutet. Enbart administrativa eller kontrollerande. Ingen alls. Verkade inte som hon brydde sig när jag väl blivit placerad. Mindre än fem kontakter under hela placeringen.
- 3 Lite grann. Under fem ggr. Inget terapeutiskt innehåll, mest praktiska frågor.
- 4 Bra kontakt, mer än fem ggr, praktiska frågor och personlig utveckling, föräldrarelationer mm.
- 5 Mycket bra kontakt, flera gånger under vistelsen 1 g/månad - 1 g/vecka), gemensam planering och samtal om mig, placeringen och framtiden (min utveckling och praktiska frågor). Gemensamma samtal med föräldrar och personal.

Svar: ()

58 Hade du någon kontaktperson under vistelsen på Råby? (vem?) I så fall:

Hur tyckte du kontakten fungerade? (Vad innehöll den, vad betydde den för dig?) (Skilj mellan formell k och annan betydelsefull person som skall redovisas under 59.)

Svar:

59 Hade du kontakt med någon annan vuxen som hade en positiv betydelse för dig? (ev med anknytning till Råby)

Svar:

60 Fanns det en konflikt mellan att ha bra relationer både till personal och till ungdomarna?

Svar:

61 Hur var stämningen eller klimatet inom ungdomsgruppen? (Regler, pojkar-flickor, översittare, hackordning etc?) Var det en grupp?

Svar:

62 Hur skrevs du ut från Råby? (under vilka omständigheter, planering, känslan inför utskrivningen, till vilken situation? Om fortsatt vård - se "Tiden efter Råby"

- 0 Ingen uppgift
- 1 Utskriven mot min vilja av socialsekreterare
- 2 Utskriven mot min vilja av Råby
- 3 Skrev ut mig själv (genom tjat på ssk, provocerade fram utskrivning gm rymningar, våld (ange vad)
- 4 Utskriven enligt plan till annan vård (familjehem, behandlingshem etc)
- 5 Utskriven i samråd med kommun, institution och föräldrar eller motsvarande till föräldrahem eller eget boende

Svar: ()

Effekter

63 Har du använt droger (tabletter, gas, lim, narkotika inkl hasch) före, under eller efter din vistelse på Råby?

- | | |
|--|---|
| 0 Ingen uppgift | 0 Ej relevant |
| 1 Inte före, men under och efter | 1 Gjorde aldrig något uppehåll. Direkt efter. |
| 2 Ja både före, under och efter | 2 Återföll inom ett halvår |
| 3 Ja, både före och under, men mera sällan efter | 3 Återfall inom 1 - 4 år. |
| 4 Nej inte under, men efter | 4 Återfall inom fem -10 år. |
| 5 Nej varken före, under eller efter vistelsen | 5 Helt ren - inga återfall, inga domar. |

Svar: a ()

Svar: b ()

64 Vilken betydelse hade Råby för ditt missbruk?

- 0 Ingen uppgift/ej relevant
- 1 Enbart negativ
- 2 Mest negativ
- 3 Ingen alls, vaken från eller till
- 4 Mest positiv
- 5 Klart positiv

Svar ():

65/66 Har du begått några brott före under eller efter din placering på Råby? Om brottslighet före eller under, - när återföll du i brott?

- | | |
|--|---|
| 0 Ingen uppgift | 0 Ej relevant |
| 1 Inte före, men under och efter | 1 Gjorde aldrig något uppehåll. Direkt efter. |
| 2 Ja både före under och efter | 2 Återföll inom ett halvår |
| 3 Ja, både före och under, men mera sällan efter | 3 Återfall inom 1 - 4 år. |
| 4 Nej inte under, men efter | 4 Återfall inom fem -10 år. |
| 5 Nej varken före, under eller efter | 5 Helt ren - inga återfall, inga domar. |

Svar: 65 ()

Svar: 66 ()

67 Vilken betydelse hade Råby för din fortsatta brottslighet?

- 0 Ingen uppgift/ej relevant
- 1 Enbart negativ
- 2 Mest negativ
- 3 Ingen alls, vaken från eller till
- 4 Mest positiv
- 5 Klart positiv

Svar: ()

Tiden efter Råby

68 Om du ser tillbaka på din vistelse på Råby - vad tycker du den gav dig?

Var det nånting du saknade?

Svar:

69 Tycker du att vistelsen vid Råby varit till någon hjälp för dig?

- 0 Ingen uppgift
- 1 Nej, tvärtom.
- 2 Nej
- 3 Varken/eller
- 4 En tankeställare
- 5 Ja, i högsta grad

Svar: ()

70 Vilken betydelse anser du Råby har haft för hur du har det idag?

- 0 Vet ej
- 1 Har det dåligt och anser Råby har skuld i det
- 2 Anser att Råby har viss skuld till nuvarande (dåliga) situation, men andra faktorer har bidragit mer negativt
- 3 Ingen alls - gjorde varken från eller till, ingen negativ påverkan iallafall
- 4 Har det bra, men tillskriver Råby ingen eller liten betydelse för situationen
- 5 Har det bra och anser att Råby har stor del i den goda situationen

Svar: ()

71 Om du varit med på "stipendiedagen" - Vad betydde den för dig? (Åra? Pengar? Uppskattning? Den gemensamma erfarenheten? En del av identiteten? Kränkt av att inte bli kallad? (2.500kr) Utveckla!

Svar:

72 "Det sägs ofta att ungdomsvårdsskolor istället för att lösa problem **skapar** problem: man lär sig **mer** om missbruk, kriminalitet osv istället för att komma ifrån det. Hur ser **du** på det idag? Är det sant eller falskt?"

- 0 Ingen uppgift
- 1 Helt rätt - det jag inte visste innan lärde jag mig på Råby.
- 2 I viss mån
- 3 Inte relevant
- 4 Fel
- 5 Helt fel. Jag kom ifrån mitt missbruk/min kriminalitet tack vara Råby.

Svar: ()

73 Har du kunnat/velat berätta för andra att du varit på Råby? Varför - varför inte?

Svar:

74 Har du haft kontakt med andra myndigheter efter Råby? Beskriv vilka och när. socialtjänst , psykvård, kriminalvård (villkorligt, åtalsunderlåtelse, häkte), missbruksvård

- 0 Ingen uppgift
- 1 Ja, alla mot min vilja, kortare eller längre tid
- 2 Ja, minst två, under tvång, kortare eller längre tid
- 3 Ja, en under kortare tid; tillfälligt snedsteg, depression eller ekonomiskt bekymmer
- 4 Ja, men enbart av egen fri vilja, eget behov
- 5 Nej, inte alls

Svar: ()

75 Har du varit placerad vid annan ungdomsvårdsskola eller fängvårdsanstalt efter Råby?

- Fängelse/Uvs
- 0 Ingen uppgift
- 1 Nej
- 2 Ja, uvs
- 3 Ja, en kort dom
- 4 2 -3 kortare domar.
- 5 Upprepade korta eller lång vistelse, internering

Svar: ()

76 Har du haft kontakt med någon från Råby efter placeringen?

Svar:

ID-frågan:

Vem är du idag? Beskriv hur du ser på dig själv idag.

Svar:

77 Har du något du vill lägga till om ditt liv, om Råby eller frågor om intervjun?

I serien **MEDELANDEN FRÅN SOCIALHÖGSKOLAN** har utkommit:

- 1981:1 **FOSTERBARNSVÅRD OCH EKONOMI** av Peter Westlund
- 1981:2 **EN ALKOHOLENKÄT - OCH VAD SEN DÅ? En modell för alkoholundervisning i en sjätte klass** av Inger Farm och Peter Andersson
- 1981:3 **PSYKOLOGIN I SOCIALT ARBETE: EN PEDAGOGISK DISKUSSION** av Eric Olsson och Christer Lindgren
- 1982:1 **VAD BÖR EN KURATOR KUNNA?** av Karin Stenberg och Britta Stråhlén
- 1982:2 **LVM BAKGRUND OCH KONSEKVENSER** av Peter Ludwig och Peter Westlund
- 1982:3 **INSYN - ETT FÖRSÖK TILL INSYN I ARBETSMILJÖN PÅ EN SOCIALFÖRVALTNING. En intervjuundersökning** av Pia Bivered, Kjell Hansson, Margot Knutsson och P-O Nordin
- 1983:1 **AVGIFTER PÅ SOCIALA TJÄNSTER - principer och problematik** av Per Gunnar Edebalk och Jan Petersson
- 1983:2 **EN INDELNING AV RÄTTEN - hjälpmedel vid inläsning av juridiska översiktskurser** av Lars Pelin
- 1983:3 **OM SOCIALA OMRÅDESBESKRIVNINGAR** av Verner Denvall, Tapio Salonen och Claes Zachrisson
- 1983:4 **DE MANLIGA FOLKPENSIONÄRERNA I ESLÖV - Arbete, inkomst och levnadsförhållanden 1945-1977. Del I Förhållandena 1977** av Åke Elmér
- 1983:5 **PSYKOLOGISKA FÖRKLARINGSMODELLER I SOCIALT ARBETE** av Alf Ronnby
- 1983:6 **FACKFÖRBUNDENS SJUKKASSEBILDANDE. EN STUDIE I FACKLIG SJÄLVHJÄLP 1886-1910** av Per Gunnar Edebalk
- 1984:1 **DE MANLIGA FOLKPENSIONÄRERNA I ESLÖV - Arbete, inkomst och levnadsförhållanden 1945-1977. Del II Utvecklingen 1945-1977** av Åke Elmér
- 1984:2 **FRÅGETEKNIK FÖR KVALITATIVA INTERVJUER - En sammanställning** av Hans-Edvard Roos
- 1984:3 **AKTIONSFORSKNING SOM FORSKNINGSSTRATEGI** av Kjell Hansson
- 1984:4 **FÖRÄNDRINGSPROCESSER INOM GRUPPER OCH ORGANISATIONER I PSYKOLOGISK OCH SOCIALPSYKOLOGISK BELYSNING** av Eric Olsson (SLUT)
- 1984:5 **ROLLSPEL - TILLÄMPNING OCH ANALYS** av Kjell Hansson
- 1985:1 **IDROTT OCH PSYKOSOCIALT ARBETE** av Kjell Hansson
- 1986:1 **ARBETSRAPPORT. Att arbeta på barn- och ungdomsinstitution - en pilotstudie** av Leif Roland Jönsson
- 1986:2 **DE MANLIGA FOLKPENSIONÄRERNA I ESLÖV - Arbete, inkomst och levnadsförhållanden 1945-1977 (1983). Del III Utvecklingen inom oförändrade grupper** av Åke Elmér

- 1986:3 UNGDOMAR, SEXUALITET OCH SOCIALT BEHANDLINGSARBETE PÅ INSTITUTION -
Intervjuundersökning bland personalen på tre hem för vård eller
boende i Skåne av Maud Gunnarsson och Sven-Axel Månsson
- 1987:1 FATTIGVÅRDEN INOM LUNDS STAD - den öppna fattigvården perioden
1800-1960 av Verner Denvall och Tapio Salonen
- 1987:2 FORSKNINGSETIK OCH PERSPEKTIVVAL av Rosmari Eliasson (SLUT)
- 1987:3 40 ÅRS SOCIONOMUTBILDNING I LUND av Åke Elmér
- 1987:4 VÄLFÄRD PÅ GLID - RESERAPPORT FRÅN ENGLAND av Verner Denvall och
Tapio Salonen
- 1987:5 ATT STUDERA ARBETSPROCESSEN INOM SOCIALT BEHANDLINGSARBETE av
Leif Roland Jönsson
- 1987:6 SOCIALTJÄNSTLAGEN OCH UNGA LAGÖVERTRÄDARE av Anders Östnäs
- 1987:7 FORSKAREN I FÖRÄNDRINGSPROCESSEN av Eric Olsson
- 1988:1 EN UPPFÖLJNING AV BARN SOM SKILTS FRÅN SINA FÖRÄLDRAR av
Gunvor Andersson
- 1988:2 THE MAN IN SEXUAL COMMERCE av Sven-Axel Månsson
- 1988:3 FRÅN MOTSTÅND TILL GENOMBROTT. DEN SVENSKA ARBETSLÖSHETSFÖRSÄK-
RINGEN 1935-54 av Per Gunnar Edebalk
- 1988:4 MALMÖ - i kulmen av fattigdomsbyggnaden av Tapio Salonen
- 1988:5 PROJEKT ÖSTRA SOCIALBYRÅN - en processbeskrivning av ett
förändringsarbete med förhinder av Anna Meeuwisse
- 1988:6 UTDELNINGEN AV SPRUTOR TILL NARKOMANER I MALMÖ OCH LUND av
Bengt Svensson
- 1988:7 HEMTJÄNSTEN PÅ 2000-TALET red av Peter Andersson
- 1989:1 FATTIGLIV av Gerry Nilsson
- 1989:2 MAKT OCH MOTSTÅND - aspekter på behandlingsarbetets psykosociala miljö
av Leif R Jönsson
- 1989:3 FOSTERHEMSFÖRVALTNINGEN av Bo Vinnerljung
- 1989:4 GUSTAV MÖLLER OCH SJUKFÖRSÄKRINGEN av Per Gunnar Edebalk
- 1990:1 DET ÄR RÄTT ATT FRÅGA VARFÖR - undersökningar om socialt arbete
red av Verner Denvall
- 1990:2 SCENFÖRÄNDRING - FORSA-symposiet Helsingborg/Gilleleje
- 1990:3 KULTURMÖTEN INOM SOCIALTJÄNSTEN - erfarenheter och reflektioner
red av Immanuel Steen
- 1990:4 HEMMABOENDEIDEOLOGINS GENOMBROTT - åldringsvård och socialpolitik
1945-1965 av Per Gunnar Edebalk

- 1991:1 **PROJEKTILLVARO** - en processanalys av ett socialbyråprojekt
av Anna Meeuwisse
- 1991:2 **ORGANISATIONENS PÅVERKAN PÅ SJUKFRÅNVARON** - hur en forskningsprocess
och en personlig utvecklingsprocess kan integreras med hjälp av
handledning av Katrin Tjörvason
- 1991:3 **SEXUALITET OCH SOCIALT ARBETE PÅ INSTITUTION** av Åsa André
- 1991:4 **MIND THE GAP** - en reseberättelse från England 1-8 april 1990 av
Mats Dahlberg, Jan Lanzow Nilsson, Margot Olsson och Claes Norinder
(red)
- 1991:5 **DRÖMMEN OM ÄLDERDOMSHEMMET** - Äldringsvård och socialpolitik 1900-1952
av Per Gunnar Edebalk
- 1992:1 **POLICY, INTEREST AND POWER. Studies in Strategies of Research
Utilization** av Kjell Nilsson
- 1992:2 **STÖD och AVLASTNING. Om insatsen kontaktperson/-familj**
av Gunvor Andersson
- 1992:3 **REHABILITERING AV TORTYRSKADADE FLYKTINGAR I MALMÖ.**
Utvärderingsrapport av Norma Montesino
- 1992:4 **MÅL, VERKSAMHETSMEDEL OCH BEHANDLINGSIDÉER I TVÅ MÄNNISKOBEHANDLANDE
ORGANISATIONER** av Marie Söderfeldt
- 1992:5 **235 SYSKON MED OLIKA UPPVÄXTÖDEN** - en retrospektiv aktstudie
av Bo Vinnerljung
- 1993:1 **GRÄNSÖVERSKRIDANDE I PRAKTIK OCH FORSKNING - TVÅ EXEMPEL**
av Bo Vinnerljung
- 1993:2 **HÖRSELKADADE I ARBETSLIVET** - Ett stress/kontroll perspektiv -
av Ann-Christine Gullacksen
- 1993:3 **NORMALITY, SOCIAL WORK AND THE CREATION OF EVERYDAY LIFE
SETTINGS** av Matts Mosesson (ed)
- 1993:4 **SEVEN SWEDISH CASES: PRODUCTION REGIME, PERSONELL POLICY
AND AGE STRUCTURE IN SEVEN SWEDISH FIRMS IN THE ERA OF THE
SWEDISH MODEL** av Gunnar Olofsson och Jan Petersson
- 1994:1 **BOENDEBASEN I KRISTIANSTAD - EN UTVÄRDERING** av
Bengt Svensson
- 1994:2 **Omsorgens vardag och villkor: 20 DOKTORANDER GRANSKAR FEM
AVHANDLINGAR** red av Åsa André och Rosmari Eliasson
- 1994:3 **LVM-VÅRD AV NARKOMANER. Rapport från Avgiftningsenheten i
Malmö: Patienterna, arbetsmetoderna och resultaten** av
Kerstin Nilsson och Dolf Tops

- 1995:1 **SAMARBETE - NYCKELN TILL FRAMGÅNG.** En undersökning av team-
arbetets betydelse i rehabiliteringen av långtidssjukskrivna
av Anna-Lena Dahlquist
- 1995:2 **UTVÄRDERING OCH KVALITETSSÄKRING I SOCIALT ARBETE**
- Rapport från FORSA-symposiet 14-16 september 1995
red av Håkan Jönson
- 1995:3 **VÄGEN ÖVER LYCKEBO**
Från sluten psykiatrisk vård till vanlig äldreomsorg
av Pauli Lappalainen
- 1995:4 **SAMSPEL I VARDAGSLIV**
En studie av möten mellan utvecklingsstörda, föräldrar
och personliga assistenter - en processbeskrivning
av Eina Linder och Inger Sköld
- 1996:1 **SOCIALTJÄNSTEN OCH MINNESOTAMODELLEN** - Ett samarbetsprojekt
mellan människobehandlande organisationer av Claes Levin
- 1996:2 **"DET MÅSTE SE UT SOM EN ARBETSPLATS"** - Om interorganisatorisk
samverkan för att yrkesrehabilitera gravt funktionshindrade
av Ove Mallander
- 1997:1 **DISPONENT I BRYTNINGSTID** av Lars Harrysson
- 1997:2 **BURNOUT?** av Marie Söderfeldt
- 1997:3 **PSYKOSOCIAL ARBETSMILJÖ I MÄNNISKOVÅRDANDE ARBETE** av Björn
Söderfeldt och Marie Söderfeldt
- 1997:4 **"DET ÄR I ALLA FALL MITT BARN!"** - En studie om att vara
missbrukare och mamma skild från barn av Karin Trulsson
- 1997:5 **FRIVILLIGA ORGANISATIONER OCH KORPORATIV POLITIK** - En fallstudie
av Folkhälsoinstitutets, RFSUs, RFSLs och Noarks arks samarbete
om hivförebyggande samhällsinsatser av Jan Arne Magnusson
- 1997:6 **TANKEFIGURER I SOCIALT ARBETE** - Operationalisering och reflektion
av Immanuel Steen
- 1997:7 **SOCIALHÖGSKOLAN I LUND 50 ÅR** red av Per Gunnar Edebalk,
Inger Farm och Hans Swärd
- 1997:8 **ÖVERVÄLTRINGAR FRÅN SOCIALFÖRSÄKRINGAR TILL SOCIALBIDRAG**
av Tapio Salonen
- 1997:9 **UNGDOMAR I TVÅNGSVÅRD. RÄBYUNDERSÖKNING 94** av Claes Levin

Exemplar kan rekvireras från socialhögskolans expedition, adress
Socialhögskolan, Box 23, 221 00 LUND



LUNDS UNIVERSITET
Socialhögskolan

Box 23
221 00 Lund
046-222 00 00